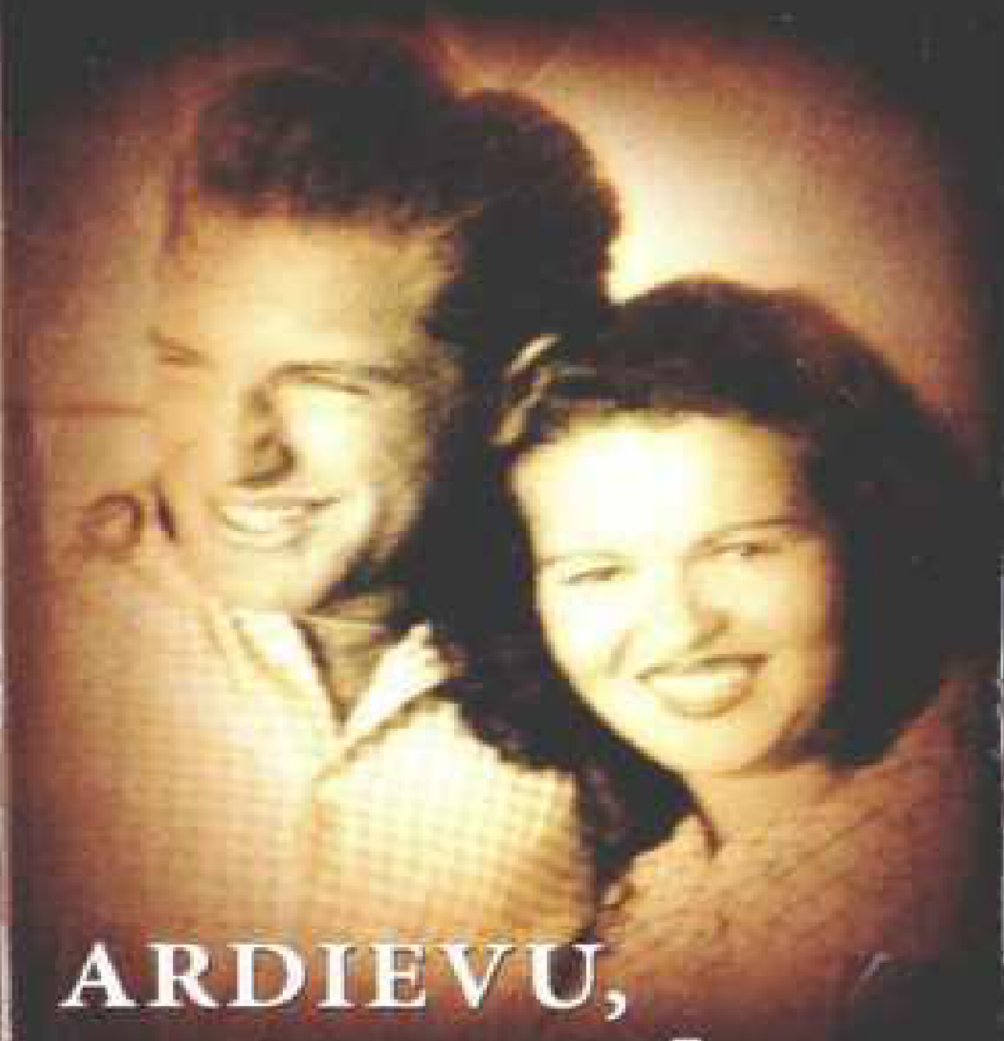

VALENTĪNA FREIMANE

ARDIEVU,
ATLANTĪDA!

Annotation

Valentīna Freimane sadarbibā ar

Guntu Strautmani

Ardievu, Atlantīda!

Manas paaudzes cilvēki var atskatīties uz gadiem, kuros netrūkst vēsturisku kataklizmu. Bijuši kari, politisku režīmu maiņas, deportācijas un holokausti, un, protams, to atbālsis un sekas personiskajos likteņos. Mana individuālā atmiņu stāsta īpatnība ir tā, ka tas aptver nepierastu dažādību sociālā, nacionālā, ģeogrāfiskā un kultūras jomā pagājušā gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados līdz pat 1945. gadam — kara beigām un padomju diktāta ilgtermiņa nostiprināšanās sākumam.

Mana iecere bija personisko bērnības un jaunības atmiņu robežās raksturot šīs dažādās vides, kurās es augu: Parīzes un Berlīnes finanšu buržuāziju un mākslinieku bohēmu, īpaši filmu pasauli ar kinovēsturē zināmām personībām, arī Rīgas ebreju, vācbaltiešu, krievu baltās emigrācijas aprindas, to dzīves veidu, skolas Berlīnē un Rīgā. Un tad visas šīs Eiropas daļas sagrūvumu, sapostīšanu un pazušānu nebūtībā 1940.—1945. gados — kopā ar visu to īpatu kultūru, kas impregnēja cilvēkus mūsu platuma grādos.

Cenšos atdzīvīnāt savu toreizējo bērna un pusaudzes pasaules redzējumu, bez vēlāko gadu analītisko vēsturisko atziņu ieproģicēšanas. Cik nu tas ir iespējams. Cenšos arī rakstu rindās iemūžināt to cilvēku tēlus, kuri, briesmas un nāves draudus nicinot, mani glāba un slēpa ebreju masu slepkavību laikā vācu okupētajā Latvijā.

Ceru, ka mana atmiņu grāmata varētu izraisīt lasītājos ne vien interesi par kādu atsevišķu likteni, bet arī pārdomas par vēsturisko norišu atspulgu mūsu katra dzīvē.

Valentīna Freimane

https://disk.yandex.ru/i/_xht1XEaHH8uLA

UDK 94(474.3)

Fr 430

Šīs grāmatas izdošanu atbalstījis Alvis Hermanis, ziedojot viņam piešķirto Konrāda Volfa prēmiju

Martas Dziļumas datorsalikums Eduarda Paegles makets Korektors Pēteris Jankavs

Māra Jonova vāka dizains un fotogrāfiju apstrāde

Gramata izmantotas fotogrāfijas

no Valentīnas Freimanis arhīva

Mixed Sources

Product group from v/ell-managed forests and other controlled

sources

FSC

Produktu grupa no labi apsaimniekotiem mežiem un citam kontrolētām ieguves vietām

vwAV.fsc.org Cērt no. SW-COC-002B23 © 1W6 Forest Stewards Council

FSC sertifikāts apliecina koksne, kas izmantota papīra ražošanā, ir iegūta pareizi apsaimniekotā mežā un saglabā vides dabiskās funkcijas, ieskaitot ūdenstilpes, bioloģiskos resursus un dzīvnieku dabisko vidi.

© Valentīna Freimane, 2010 © Māris Jonovs, 2010 ©Apgāds "ATĒNA", 2010

ISBN 978-9984-34-410-2

-
- [PIRMĀ DZĪVE. PIRMĀS DZĪVES AIZSĀKUMS](#)
- [RĪGA — PARĪZE](#)
- [BERLĪNE, MEINEKESTRASE 9](#)
- [KĀ KINO](#)
- [SĀKAS SKOLA](#)
- [ELIZABETES IELĀ](#)
- [TĒVS UN MĀTE](#)
- [GRĀMATAS. TEĀTRIS](#)
- [LUTERSKOLA](#)
- [MAINĀS BERLĪNE MAINĀS DZĪVE](#)
- [MAINOTIES EIROPĀ, JĀMAINA ARĪ SKOLA](#)
- [VIDUS IELA 9](#)
- [PIRMĀ MĪLA](#)
- [KĀ KRIEVU KLASIKĀ](#)
- [OTRĀ DZĪVE](#)
- [ŠOKS BEZ TERAPIJAS. PIRMAIS PADOMJU GADS](#)

- PĒDĒJAIS CĒLIENS SĀCIES
- ZEM DZELTENĀS ZVAIGZNES
- EMĪLIJA
- GETO
- CILVĒKI. LIKTENI
- PRIEKŠKARS KRĪT VIDUS IELĀ
- BĒGĻU GAITU SĀKUMS
- PALĪDZ BAPTISTI
- PERFER ET OBDURA. IZTURĒT UN NOTURĒTIES
- PĀRDAUGAVĀ SILTĀKS KLIMATS
- PAULS ŠĪMANIS
- TUVOJAS ATRISINĀJUMS
- Pēcvārds
- Satus

Valentīna Freimane
sadarbībā ar
Guntu Strautmani
Ardievu, Atlantīda!

Valentīna Freimane, dzimusi 1922. gada 18. februārī, Rīgā.
Bērnībā dzīvojusi Rīgā, Parīzē, Berlīnē, pēc 1935. gada — Rīgā.
1949. gadā absolvējusi LVU Vēstures fakultāti.
1962.—1965. — studējusi neklātienas aspirantūrā iMaskavā,
Valsts Teātra mākslas institūtā.
Strādājusi izglītības iestādēs Liepājā un Liepājas laikraksta

Komunistu redakcijā (1950.—1963.), Rīgā — Radio un televīzijas komitejas Dramatisko radio raidījumu redakcijā (1963.—1968.), bijusi Latvijas Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta vecākā zinātniskā līdzstrādniece (1968.—1980.).

Vienlaikus līdz 1989. gadam teātra vēstures pasniedzēja Latvijas Konservatorijas Teātra fakultātē, nodibinājusi un vadījusi Latvijas Teātra biedrības un Kinematogrāfistu savienības kinolektoriiju. Piedalījies kinoforumā Arsenāls dibināšanā un darbībā.

Pēc 1990. gada lasījusi lekcijas aktiermākslas vēsturē Berlīnes Brīvās universitātes Teātra zinātnes institūtā unursos Aktieris uz skatuves un kameras priekšā.

Mākslas zinātņu doktore, Triju Zvaigžņu ordeņa virsniece.

Dzīvo Rīgā un Berlīnē.

VALENTĪNA FREIMANE

ARDIEVU,
ATLANTĪDA!

ŠIS ATMIŅAS IR VELTĪTAS TIEM, KO MĪLĒJU UN KAS MĪLĒJA
MANI;

TIEM, KAS BIJA CILVĒKI UN MANĪ REDZĒJA CILVĒKU

Mans mūžs savos pretstatīgajos pamatmetos sabalsojas ar daudzu manas paaudzes pārstāvju likteņiem XX gadsimtā, īpaši mūsu platuma grādos. Šai paaudzei iedalītajā laikmeta atgriezumā vēsture neskopojās ar krasiem pavērsieniem un graužošām kataklizmām. Paveroties atpakaļ, savā mūžā varu saskatīt tikpat kā septiņas dažādas dzīves, citu no citas tik atšķirīgas, ka šķiet kompilēti dažādu scenāriju fragmenti, kurus vieno tikai centrālais protagonistis. Pati mūža gaitā tikpat kā neesmu mainījusies, vienīgi pieņēmusies pieredzē, zināšanās, reālās dzīves praksē un izpratnē, pamatos esmu bijusi gatava, iznākot no bērnības un pusaudzā gadiem. Tā man šķiet.

Par pirmo no manām dzīvēm uzskatu to, kas aptver bērnību un agro jaunību. Tā būtībā noteica manu esamību un patību visās tālākajās likteņgaitās.

ARDIEVU, ATLANTĪDA!

PIRMĀ DZĪVE. PIRMĀS DZĪVES AIZSĀKUMS

Kopš ļoti agriem gadiem tuvinieki mani mīļi apcēlušī par nevaldāmo ziņkārību, apetīti uz jauniem vērojumiem, informāciju, zināšanām dažādās dzīves jomās, kurai pat nebija nekāda tieša sakara ar konkrētām un reālām mācību un prakses interesēm. Varbūt tieši tāpēc atmiņā agri iemācījusies saglabāt, sakārtot sistēmā un savstarpējās saistībās uzzināto, ko patiesībā vienīgi ar laiku varētu tā īsti apjēgt. Manā atmiņā kā filmas lentē fiksētas daudzas tādas ainas, kuru apjēgai tajā brīdī vēl nebiju gatava, taču tās izrādījušās tik noturīgas, ka esmu varējusi tās iztulkot gadu desmitus vēlāk.

Manas dzīves pamatveiksme neapšaubāmi ir tā, ka piedzimu tieši tiem vecākiem, tieši tajā ģimenē un vidē. Manu pašas nopelnu tur, protams, nav nekādu. Man ļoti daudz kas tika dots, jau nākot pasaulē. Tā kā pasakā par labām fejām ap bērna šūpuli. Izrādījies veselīgs un apdāvināts bērns ar gaišu galvu, bet ne mazāk no svara bija tas, ka saņēmu visai savdabīgu, neordināru audzināšanu. Dzīves gaitā pārliecinājos, ka vecāku dzīves uztvere — tolaik diezgan neparastie, solīdo paziņu aprindās aizmuguriski un čukstus nosodītie uzskati par bērna audzināšanu — vēlāk varbūt lielā mērā izšķīra manu likteni, manu rīcību un lēmumus, arī pie būt vai nebūt robežas. Parasti cilvēku gatavo darba dzīvei un mūža gaitā viņu vērtē pēc tā, ko viņš ir padarījis, ko panācis un sasniedzis. Uzskata, ka tieši tik daudz viņš ir vērts. Nav jau arī nekāda vaina šādai nostādnei. Tikai, manuprāt, tā ir vienpusīga un var viegli vērsties šauri utilitāra, atmetot visas tās cilvēka iedzimtās iespējas, kurām nav konkrētas praktiskas pielietošanas vajadzības.

Bet var jau arī citādi. Pirmkārt, brīvi attīstot visas bērna augošās personības spējas, daudz neprātojot — noderēs praktiskajā dzīvē vai ne, pavērt viņam tik plašu garīgo apvārsni, ka pašam būs iespēja izlemēt, kāda būs viņa dominante. Ja mums nav pārāk liela nepatika pret vārdu elitārs, ko dažkārt saista ar iedomību un uzpūtību, tad uzskatāmības labad savu audzināšanu varētu dēvēt par elitāru. Dīvainā kārtā tā brīnīšķi saderēja ar caur un cauri demokrātisko gaisotni, kas valdīja mūsu mājās. Te ne vien nebija nekādu pretrunu, bet viss lieliski cits citu papildināja.

Īstenībā jau šī pieeja ir pagalam nepraktiska. Var šķist, ka tā der vienīgi cilvēkiem, kuriem dzīvē it kā nebūtu jādomā par naudas pelnīšanu, savas eksistences nodrošināšanu. Cilvēku tā vispirmām kārtām nevērtē pēc tā, ko viņš konkrēti sasniedzis, kāda ir viņa dzīves taustāmā raža, bet pēc tā, kas viņš ir, kāds viņš ir kā personība. Varētu teikt — pēc viņa patības kvalitātes, kas, protams, visnotaļ izpaužas arī visā cilvēka darbībā. Skaidrs, ka šādā domu sistēmā nauda uzskatīta vien kā līdzeklis, kas reālajā dzīvē, protams, nepieciešams, un vēlams arī to iegūt. Ar darbu, bet vēlams tādu, kas sniedz arī citā ziņā gandarījumu. Līdzeklis, bet nekad ne mērķis, nekad — patstāvīga

vērtība, un nekādā ziņā — nekāds cilvēka kritērijs. Dzīves kvalitāti taču nosaka tas, kura rīcībā šis līdzeklis nokļuvis. Rakstu par to, pirms pievērsos tiešām atmiņām, jo esmu pārliecināta, ka šī domu un uzskatu gaisotne, kas manā dzimtā noteica itin visu dzīves klimatu, ir viens no tiem faktoriem, kas varbūt visstabilāk un noturīgāk noteica manu pašsajūtu pretrunīgajās nākotnes gaitās.

Vecāki visumā bija turīgi ļaudis, brīžiem vairāk, brīžiem mazāk. Daudzi mūs uzskatīja pat par bagātiem, taču tas būtībā neatbilda patiesībai. Lielu, drošu īpašumu mums nebija. Šo ilūziju radīja augstā dzīves kvalitāte, jo vecāki netaupīja nekādās kultūras iespējās, ceļojumos, viesmīlība, visā tajā, ko mēdz dēvēt par skaistu dzīvi. Tēvs spēja mums nodrošināt bezrūpīgu eksistenci, bet māte prata itin visu viegli un priecīgi iztērēt, kas, protams, nāca par labu arī man kā bērnam, jo vērsa ikdienu pievilcīgu, saturīgu un aizraujošiem pārsteigumiem bagātu. Taču tā bija skaista pils bez droša pamata. Brīžos, kad komforta un izklaides avoti pēkšņi apsīka, vecāki tikpat jautri un bezrūpīgi varēja no visa kā atteikties, jo taču vienmēr palika joprojām tas prieks, ko deva kultūras bagātība, un māte ar apbrīnojamu vienaldzību aizmeta kažokus, rotaslietas un ceļojumus, aizvien palikdama tikpat skaista, valdzinoša un dzīvespriecīga. Tēva darījumu partnerus viņa nelaida pār mājas sliekšni, jo, kā viņa sacīja: "Naudasmaiss ir visgarlaicīgākais pasaulē." Izņemot, protams, ļoti nedaudzus, kuri bija tiešām interesanti, saturīgi un izglītoti cilvēki. Jā, pie mums gan Berlīnē, gan Parīzē, gan Rīgā nāca arī slaveni, tātad rezultatīvi ļaudis, taču stāvokli un vārdu sabiedrībā viņi bija ieguvuši tāpēc, ka izrādījās talantīgi, gudri, neparasti. Mammai tas vienmēr bija noteicošais, un mājas dzīvi, tātad arī manējo, noteica viņa. Tic, kas manu vecāku draugu pulku pavisām uzlūkoja no malas, varbūt varēja tajā saskatīt tikai vieglprātību, hedonismu un epikūriskumu. Taču būtībā tajā mutuļoja spraiga garīgā dzīve, viss, kas notika domas un mākslas pasaulē, šķita ārkārtīgi svarīgi. Man bija ierasts, ka pieaugušie aizgūtnēm lasīja, gāja uz izstādēm, Operas un teātra izrādēm, debatēja par grāmatām, filmām, un viena daļa, droši vien nopietnākā, varēja, visu aizmirstot, iegrimt dedzīgās filozofiskās diskusijās. Bija ierasta lieta visu lasīto, redzēto, dzirdēto tūlīņ apspriest, kaut vai šaurā mājinieku lokā, strīdēties, savstarpēji dalīties tajā priekā, ko bija dāvājusi grāmata, mūzika. Mazotnē tas man šķita vienīgais iespējamais dzīvesveids. Izrādījās, ka vēlāk tas man radīja pat nopietnas problēmas, kad saskāros ar citādāku dzīves ikdienas un pienākumu izpratni. Bāzos virsū citiem vienaudžiem (daudz vēlāk līdzīgi gadījās arī darba biedru un citu cienījamu cilvēku pulkā) ar visādiem nostāstiem, gribēju dalīties savos garīgajos priekos, ieguvumos un atklājumos. Vienus tas interesēja, bet aizvien atradās arī kādi, kas to uztvēra kā lielību, dižošanās ar kultūru, bet mani pašu

uzskatīja par augstprāti, kas tiešām nekad neesmu bijusi.

Nezinu, kā mani vecāki būtu rīkojušies, ja es izrādītos garā kūtrs, mazapdāvināts bērns. Taču laimīgā kārtā tāda nebiju.

Nekas man netika liegts — varēju ņemt no mūsu vai vecvecāku lielās bibliotēkas plauktiem jebkuru sējumu. Nebija nekādu vecuma vai citu ierobežojumu. Lai lasa visu: ko nevajadzēs, to nesapratis, taču atcerēsies un sapratis vēlāk — tādu postulātu māte kā saistošu ziņoja jebkurai jaunai guvernantei, kura, protams, no sākuma mēģināja man uzlikt tos pašus iemauktus, ar kuriem parasti moka visus bērnus. Līdzīgi noteikumi attiecās pilnīgi uz visu gara mantojumu. Uz jebkuriem mani jautājumiem bija pieņemts atbildēt pēc iespējas saprotamāk, patiesāk un, galvenais, loģiski.

Atkārtāju: ne vien drīkstēju lasīt jebkuru grāmatu, redzēt jebkuru filmu, kurai tiku klāt, man bija atļauts piedalīties turpat visās mājas saiešanās, protams, piemērotā laikā un dramaturģijā, savā, attiecīga vecuma bērna, lomā. Nebija tabu arī sarunas mātes diezgan bohēmiskajā dažādu interešu piesātinātajā vidē.

Esmu pateicīga vecākiem, ka viņi kopš dzimšanas mani atzina par domāt un spriest spējīgu būtni, par personību. Tā ka nejutu nekādus spaidus, nekādu moralizēšanu, domāšanas priekšrakstus un aizliegumus, bija viegli atzīt nepieciešamību rēķināties ar citu cilvēku domām un labsajūtu, atzīt civilizētas sadzīves noteikumus, ko sauc par labu uzvedību. Savā prātā spriedu, ka tas ir nepieciešams tāpat kā satiksmes noteikumi uz ielām, kur arī nevar braukt viens otram virsū, nodarot postu un ļaunumu. Biju ar mieru apgūt nevainojamas uzvedības normas, tāpat kā ik vakaru tīrīt zobus. To visu nodrošināt bija manu guvernāņu pienākums. Toties mātes iemācīta bija prasme sarunāties ar cilvēkiem sabiedrībā tā, lai viņus negarlaikotu un viņi justu patiesu ieinteresētību.

Ja gribu būt godīga, jāatzīst, ka, augot tādā kā visatļautības atmosfērā (uzsveru — tas neattiecas uz uzvedības formu, vienīgi uz saturu), pašas saprāts un viss apkārt notiekošais mācīja dzīvot starp cilvēkiem, atzīstot arī viņu tiesības uz savdabību. Mēs zinām, ka audzināšana ar vārdiem, ar pamācībām, kā to mēģināja praktizēt guvernantes, jebkurai bērnam nav īsti pieņemama. Varu apliecināt no savas pieredzes, ka būtiski ietekmēt spēj tikai otra personība ar savu paraugu. Tāds paraugs man bija mani vecāki, arī — mātes ģimene, kas man allaž bijusi tuvāka par citiem radiem. Tāpēc, nonākot pusaudža vecumā, kad parasti pamostas dumpīgums, veco iemācīto vērtību pārvērtēšana līdz pat paaudžu konfliktam, ar mani nekas tamlīdzīgs nenotika. Esmu augusi saskaņā, nevis protestā pret savu ģimeni.

Daudzi Rīgas pažiņas, kārtīgi un solidi pilsoņi, uzskatīja, ka tieku bez mēra lutināta, dāmas skaudībā to pašu sprieda arī par manu māti.

Tēvs mūs abas burtiski dievināja un neko neliedza, taču man nekad nav bijušas kaut kādas prasības materiālā ziņā. Kabatas naudu, ko būtu varējusi tēvam izvilināt daudz lielāku nekā to saņēmu, tērēju tikai grāmatām, kino apmeklējumiem un saldiem niekiem. Mātei bija lieliska gaume, viņa arī man, pat jau diezgan lielai jaunkundzei, izvēlējās apģērbu, un, nūdien, esmu ar visu bijusi mierā. Patiesās intereses man sniedzās pavisam citā virzienā.

Jāatzīstās, ka mazotnē biju spītīga un neapbrēķināma, kamēr vēl nebiju sapratusi, ka mani neviens pārlieku nevēlas apspiest un iegrozot. Brīžiem ļāvos neapvaldītu dusmu lēkmēm, pavisam maziņa niknumā kodu rokā audzinātājai, kas mēģināja mani ar pavēlēm, bez izskaidrojuma piespiest darīt to, ko negribēju. Reiz, dusmu brīdī, virtuvē paņēmu olas un laidu tās pret sienu, lai šķīst. Māte mani ar morāles lasīšanu nekaunināja, pat nebārās, nesodīja, tikai pateica: "Cik neglīti un stulbi." Viņa no augšas ar nicīgu izbrīnu paskatījās uz mani kā uz nezin kā te nokļuvušu svešu dzeguzes olu. Viņas skaistās, pelēczaļās acis tādās, bērniībā reti piedzīvotos brīžos, zaudēja dzidrumu un kļuva cieti pelēkas un aukstas kā granīta gabaliņi. Viņa nepatikā paraustīja plecus, saviebās, pagriezās un aizgāja. Vienā mirklī sapratu, cik dumji, smieklīgi un neglīti esmu rīkojusies, taču tāda ne par ko negribēju būt. Man pietika — drīz vien tā vairs nedarīju. Un iegaumēju, ka nav spēcīgāka ieroča par savaldību, mieru un tiešu, runātīgu skatienu. Iemācījos ar uzsvētu pieklājību un laipnu neatlaidību panākt daudz vairāk nekā citi bērni ar kliegšanu un ārdīšanos. Arī vēlākos gados, domstarpību gadījumos par skolas vai citiem jautājumiem mammai bija teiciens: "Mēs tā nedarām."

Šajos vārdos bija ietverts ļoti daudz, piemēram, ka ir dažādas lietas, ko citi mēdz darīt un tas nav nosodāms noziegums, taču mēs tā nedarām, jo tādas ir prasības pašiem pret sevi. Man ļoti patika šie mēs, gribēju viņiem līdzināties un uz visu mūžu pieņēmu šos spēles noteikumus.

Vēlāk sapratu, ka audzināšana bez pavēlēm un tiešiem aizliegumiem ir pasargājusi mani no dažādiem kompleksiem un frustrācijām, ar ko visu mūžu bijis jākaro dažiem mani draugiem. Taču tā ir veicinājusi arī dažas tādas īpašības, ko atzīstu par zināmu trūkumu, par savām vājībām. Pirmkārt, ilgi nezināju, kas ir pienākums, jo līdz apmēram astoņpadsmit gadu vecumam darīju tikai to, kas man patīk, vai arī sagādā īpašu prieku kādam mīlam cilvēkam. Cita lieta, ka prieku man darīja daudz kas tāds, kas citiem bērniem bija sūrs pienākums. Skolā aizrāvos ar matemātiku, un sarežģīta uzdevuma risināšana man bija tāda pati bauda, kā lasīt gudru grāmatu. Uzskatīju, ka mans uzdevums ir apgūt zināšanas, jo tas man patīk, un šajā jomā viss bija bez vainas. Bet kā to paveikt, tas pilnībā palika manis pašas ziņā. Šādas pamatnostādnes dēļ man visu mūžu ir

bijis grūti veikt nepatīkamus vai garlaicīgus pienākumus, kurus dzīve taču piespēlē atliku likām un kurus vajadzētu godprātīgi nokārtot.

Jau bērnībā iezīmējās vēl viena īpašība, kas vēlāk izrādījās praktiskajā dzīvē visai traucējoša. Ar degsmi un prieku pārsvarā daru tikai to, ko apzinos darām vai zinām labāk nekā citi. Tad ir vērts pūlēties, jo varu cilvēkiem sniegt ko citu nekā pārējie. Ja turpat līdzās atrodas cilvēki, kuri šajā jomā ir stiprāki, spējīgāki par mani, nav man ne īpaša sacensības gara, ne godkāribas stimula, ne jūtu vajadzību censties, labprāt pakāpjos malā un kā baudītāja saņemtu citu paveikto. Vēlāk, darba dzīvē, man šī īpatnība dažkārt pat draudzīgi pārņemta. Bērnībā man vajadzēja mācīties klavierspēli, to uzskatīja par meiteņu izglītības sastāvdaļu. Mūziku mīlēju, pat ļoti, bez Operas, koncertiem dzīvi iedomāties nevarēju, taču tieši tas izrādījās liktenīgi — man nepatika klausīties, kā pati spēlēju. Desmit vai vienpadsmit gadu vecumā vecākiem paziņoju, ka turpmāk ar klavierēm vairs nenodarbošos. Labāk uzlikšu skaņuplati ar Horovica koncertu. Vecāki to pieņēma. Tam nav nekā kopīga ar mazvērtības kompleksu vai kautribu, gluži otrādi — nesatricināmā pašcienā man bija augstas prasības pašai pret sevi, stingri kritēriji. Piecus vai sešus gadus vēlāk atmetu arī zīmēšanu, ar ko biju aizrāvusies kādu laiku. Tomēr kaut vai nepilnvērtīga nodarbošanās ar mūziku un tēlotājmākslu man nākusi par labu, jo veicinājusi dzīvu saskari ar tām.

Daudz vēlāk, jau citā dzīvē, profesionāli nodarbojoties ar teātra un kino pētniecību, tāpat allaž mocijos ar to, ka rakstot reti kad varēju atbilst pati saviem kritērijiem. Doma man skrien daudz ātrāk nekā roka ar pildspalvu, tas mani kaitina, traucē fiksēt domu, un gandrīz nekad neesmu mierā ar uzrakstīto. Tas sagādā mokas, no kurām gribas izvairīties, kaut arī galva ir pilna ar neuzrakstītiem sacerējumiem. Protams, kaut kas jau gan ir padarīts. Tomēr tas ir noticis ar tādu kā varmācību pret sevi, pret šo bērnībā nesavaldīto netiksmi darīt to, kas nebūs perfekts. Atzīstos, ka tas attiecas arī uz šo atmiņu rakstīšanu.

Papīrs, pildspalva, rakstāmmašīna, par datoru nemaz nerunājot, nav mani sabiedrotie. Taču kopš bērnības man ir patīcīgs stāstīl. Dzīva cilvēka komunikācija ar dzīvu cilvēku, bez tehniska starpnieka. Man ārkārtīgi svarīgs ir personiskais kontakts, kad redzu otru cilvēku, viņa skatienu, viņa reakciju.

Arī lielas auditorijas priekšā tā man ir bauda. Nesen kādā sabiedrībā satiku sava vecuma kundzi, kura mani atpazīna, kaut gan viņu neatcerējos. "Mēs dzīvojām jūsu vecmāmiņas mājā," kundze man atgādināja, "satikāties sētā, kad jūs viesojāties, iebraukusi no Berlīnes. Guvernante jūs negribēja laist sētā spēlēties ar citiem bērniem, bet jūs tomēr izmukāt un tad stāstījāt mums interesantus stāstus par filmām, ko esat redzējusi, un grāmatām, ko esat lasījusi. Un vēl jums bija aktieru fotogrāfijas ar īstiem autogrāfiem. Mums šķauda,

ka jūs viņus bijāt satikusi, bet stāsti, īpaši par filmām, mūs ļoti aizgrāba." Visi klātesošie sirsnīgi smējās un teica, ka cilvēki laikam nemainoties. Dīvaini, ka mikrofons vai TV kamera man nav šķērslis komunikācijai ar sarunbiedru, klausītāju, kuru varu iztēloties un adresēt viņam savus vārdus.

Viena spēja man laikam tomēr piemīt — pat gluži intuitīvi uztvert un saprast mākslu, tās imanentās vērtības, brīžiem to sajūtu gandrīz vai kā apskaidrību. Tu vēro kādu mākslas parādību vai ar to saistīto problēmu, sāc intensīvi iedziļināties un pēkšņi it kā redzi to no iekšpuses. Tas notiek spontāni un bieži vien uzreiz nav pat ietērpjams vārdos. Tas ir tā, it kā sākotnēji ieraudzītajam portretam pēkšņi klāt pievienojas rentgena uzņēmums, tev atklājas struktūra. Kad radusies šī intuitīvā sapratne, šī vēl neverbalizētā zināšana, varu tālāk analizēt, pētīt, teoretizēt. Nevis pretēji — pie īstas sapratnes man nepieciešama pirmatnējā izjūta, nonākt pie tās tikai zinātniskas, loģiskas šķetināšanas ceļā nespēju.

Šī spēja tieši un jutekliski uztvert mākslu bērnībā man bija vēl spilgtāka, pat gluži taustāmi izteikta. Neesmu nekāda mistiķe, bet bērnībā, kad tas man vēl neradīja aizdomas, man šķita, ka ap mākslas darbiem redzu tādu kā vieglu auru. Arī pieskaroties ar pirkstu galiem konkrētam mākslas priekšmetam, dažkārt izdevās atšķirt oriģinālu no kopijas. Kaut kādā siltumā sajutu plūstam ieguldīto radošo enerģiju, kuras trūkst atdarinājumam. Tēvs dažkārt pa jokam pārbaudīja šos bērna apgalvojumus lietā. Viņam tolaik veidojās ziloņkaula darinājumu kolekcija, un, pieskardamās priekšmetiem, pateicu, kurus jūtu siltus — tātad īstus, un kuri ir auksti — tātad viltojumi. Lielākoties man izrādījās taisnība. Pusaudzes gados šī īpašība man vēl izpaudās, bet, sākoties pieaugušas sievietes dzīvei, tā pazuda. Negribas prātot, pievilkt dažādas Freida atziņas par cilvēka instinktivo, pirmkārt seksuālo tieksmju pārveidošanos augstākās psihiskās formās, tātad sublimāciju, taču fakts paliek, līdzko biju sākusi iepazīties ar mīlestību, fiziskā kontakta loģiski neizskaidrojamās izjūtas izdzisa.

Kā jau teicu, ģimene un vide, kurā man palaimējās piedzimt, pietiekami agri nostiprināja brīvības un patstāvības pamatus, ko vairs nevieni ārējie spēki un spaidi nespēja nojaukt. Kad Rīgā iebrauca padomju tanki un beidzās mana pirmā dzīve, man bija astoņpadsmit gadu. Izrādījās, ka biju apbruņota tālākajiem pārbaudījumiem, ko slēpa nezināmā nākotne. No sava visumā mazrunīgā tēva biju vairākkārt dzirdējusi domu, ka cilvēkam var atņemt visu, tikai ne to, kas galvā un sirdī. Tas, teica tēvs, ir vienīgais īstais, neskaramais kapitāls. Tādējādi biju bagāts cilvēks, kam ne no kā nav jābaidās un nevienam nav jāklausa. Tas man sniedza dīvainu drošības izjūtu. Nācu pie slēdziena, ka brīvība ir atkarīga ne vien no sabiedriskā, no pilsoņa stāvokļa, ko nosaka no tavas gribas neatkarīga valsts sistēma, lai cik

svarīga. Tā ir arī personības īpašība, kas nav atņemama. Brīvs cilvēks ir brīvs tāpēc, ka ir tāds.

Mana vēlākā dzīve tik lielā mērā ir barojusies no tuvo cilvēku lokā gītā, ka vispirms jūtu nepieciešamību sīkāk pastāstīt par dzimtu un raksturot tos, kuru aizsargā esmu augusi kā aiz cietokšņa mūriem. Tas ir mans pienākums pret aizgājušajiem, uzdevums, kuram ilgu gadu baidījies ķerties klāt. Viens no maniem pēdējo gadu draugiem, ungāru rakstnieks, nu jau nelaiķis, Ištvars Ersi [Istvan Edrsi] ievadā savai atmiņu grāmatai par komunistiskā cietumā pavadītajiem gadiem (viņš bija 1956. gada ungāru pretpadomju sacelšanās dalībnieks) raksta: "Mirusie, kurus baidījies apciemot, man signalizē, ka sāk zaudēt pacietību." (Die schdnen alten Zeiten. Rowohlt, Hamburg, 1991., 6. lpp.). Arī man ir jāsteidzas.

Daudzkārt mūžā esmu sev pārmetusi, ka tik maz esmu iztaujājusi savus vecākus. Man, kā visiem bērniem, šķita, ka viņi būs mūžīgi, vienmēr līdzās, pienāks laiks, varēšu jautāt un uzzināt. Arī viņiem, pieaugušajiem, nevarēja nākt prātā, ka ļoti drīz nebūs vairs neviena, kam sīkāk pavaicāt par dzimtas saknēm un senčiem vispār. Ka drīz vien no kuplās radu saimes palikšu vienīgā, izglābšos kā pēc Atlantīdas bojāejas bez neviena tuva savas bērniecības liecinieka. Man ir laba atmiņa, esmu studējusi un nebeidzu pētīt vēsturi, arī samērā tuvu vakardienai un ne vien kino un teātra jomā. Orientējos neskaitāmās biogrāfijās, taču manis pašas dzīvesstāsta sākumposmā rēgojas tukšumi, kurus nekad vairs nebūs lemts aizpildīt. Ne vienu vien reizi, sevišķi padomju laika permanentās autobiogrāfijās un viltīgās anketās, neesmu spējusi precizēt diezgan elementārus jautājumus, tā modinādama pret sevi vēl liekas aizdomas, jo par šaubīgu personu tajos gados tāpat esmu uzskatīta vienmēr.

Mana tēva Leopolda Lēvenšteina (sākotnēji vāciskā variantā Loewenstein) senči ienākuši Kurzemē no Vācemes kaut kad hercoga Jēkaba laika beigās vai pēc tam — XVIII gadsimtā, kad strādīgus ieceļotājus no vācu zemēm labprāt ņēma pretī, gan vāciešus, gan ebrejus. Lielākoties tie bija amatnieki un tirgotāji. Lēvenšteinu uzvārds cēlies no mazas, senas pilsētiņas Levenšteinas pašos vācu zemju Rietumos, švābu Virtembergas tuvumā. Vēl šodien ir arī firstu dzimta ar to pašu vārdu von Loewenstein. Man bija interesanti uzzināt, ka firsts Loewenstein, Hitleram nākot pie varas, dziļā riebumā pagriezis dzimtenei muguru un līdz kara beigām nodzīvojis

ASV, kur bija pazīstams ar savu dāsno palīdzību politiskiem emigrantiem, arī kreisiem, kuru uzskatiem nepavisam nepiekrita. Tāpat kā cituviet, tālajā pagātnē feodālie kungi deva uzvārdus aizbraucējiem, kam bija nepieciešami dokumenti. Tādējādi gan vācu, gan ebreju ģimenēm ticis šis uzvārds. Kurzemē tēva senči saradojās ar Rozentāliem, kuru viens atzars diezgan drīz kristījās un iejuka

latviešos. Bet Lēvenšteini un daļa Rozentālu palika pie tēvu ticības un kaut kad XIX gadsimta sākumā vai vidū pārcēlās uz Rīgu. Tik daudz atceros no tēva mātes, vecmāmiņas Rebekas, nostāstiem. Oe burts uzvārdā aizstāts ar e tad, kad vēstures gaitā Kurzeme iekļauta cariskās Krievijas sastāvā un dokumentos vajadzēja ierakstīt līdzās vāciskajam tekstam arī krievu un vēlāk — latviešu.

Tēva ģimene vienmēr turējās vāciskajā tradīcijā, tā bija mierīga pilsoniska dzimta, kas dzīvoja pieticīgi, taču bez īstām rūpēm par trūkumu. Pie lielākas bagātības tomēr tika reti kāds no čaklajiem, bet ne pārāk apsviedīgajiem ģimenes locekļiem. Tēva tēvs, kurš nomira manā agrā bērnībā un kuru mīglaini atceros kā kalsnu vīru ar baltu spīgbārdiņu, kalpoja par prokūristu jeb galveno grāmatvedi kādā vācu firmā. Tas bija cienījams, diezgan labi apmaksāts amats, taču ģimenē bija seši bērni un visus atbilstīgi izglītot nebija viegli. Jau no paša sākuma vecaistēvs lietišķi nosprieda, ka visspējīgākais ir trešais bērns — mans tēvs, tādēļ viņu sūtīja prestižajā Rīgas Klasiskajā vācu ģimnāzijā, bet pārējos tikai komercskolās, kuru prestižs nebija tik augsts. Juzdams atbildību par jaunākajām māsām, tēvs jau ģimnāzijas laikā sāka pelnīties ar latīņu valodas privātsundām. Man vēl pēckara gados trāpījies satikties ar sirmiem kungiem — viņa kādreizējiem skolēniem. Atbildība par tuvinieku labklājību bija tēva iedzimtā nostāja visā viņa mūžā.

Tēva ģimnāzijā mācījās galvenokārt vācu bruņniecības, kā arī pilsētas patriciešu dēli. Vairāki no viņiem palika tēva draugi arī vēlākajos gados, tāpēc arī man bērnībā šī sabiedrība nebija sveša. Tuvs draugs uz visu mūžu tēvam bija palicis barons Korfs, kuru labi atceros ciemojamies mūsu mājās. Viņš bija visai simpātisks onkulis, taču slimoja ar tuberkulozi, aizbrauca uz Šveici un tur nomira. Iepazinot arī ar tēva skolotājiem, diviem brāļiem Valteriem, kuri tēvam bija mācījuši vācu literatūru, vēsturi un latīņu valodu. Tā sagadījās, ka vairāk nekā divdesmit gadu pēc tēva par viņu skolnieci kļuva arī es. Kurts un Roderihs Valteri man stāstīja par tēva skolas gadiem, viņš esot bijis labi ieredzēts apdāvinātības, nosvērtā, savaldīgā rakstura un sportisko panākumu dēļ. Man grūti bija iedomāties tēvu kā Kaizervaldes ritenbraucēju biedrības locekli un sekmīgu skrējēju īsajās distancēs. Taču mājās bija saglabājusies bieža, bagātīgi ilustrēta grāmata par 1912. gada olimpiādi Stokholmā, kur fotogrāfijā varēju apbrīnot savu tēvu, jaunu, slaidu sprukstiņu ar mazām Ūsiņām, cariskās Krievijas sporta komandas dalībnieku — minētās Kaizervaldes kopas pārstāvi. Klasiskajā ģimnāzijā tēvs ieguva pamatīgu vispārējo humanitāro izglītību. Sevišķi viņu valdzināja antīkā pasaule, kas man bērnībā deva iespēju noklausīties daudzus interesantus stāstus par senajiem grieķiem un romiešiem, līdz pati sāku par tiem lasīt. Tēva sapnis bija studēt klasisko filoloģiju. Pabeidzis ģimnāziju viņš to vienu

gadu Vācijā arī studēja, taču drīz vien saprata, ka ar šo amatu nespēs nopelnīt pietiekami daudz, lai uzturētu jaunākās māsas, kuras tāpat gribēja mācīties. Tāpēc viņš devās uz Pēterburgu un iestājās juridiskajā fakultātē, laikiem jau iedvesmojoties no savas dziļās cieņas pret romiešu tiesībām — Lex Romānā, kuru viņš manos bērnības gados iepotēja arī man.

Tēva vecākā māsa Lonija, vēl zīdainis būdama, bija pārcietusi kādu smagu infekcijas slimību un kļuvusi kuprīte, arī mācības un vispār abstraktā domāšana viņai padevās grūti. Viņa neapprecējās, dzīvoja pie vecākiem, bija ļoti mīlīga un jauka no dabas, augu dienu rosijās mājas darbos, garšīgi gatavoja ēdienu. Lonija man jau bērnībā lika saprast, cik daudz siltuma un mīluma var saņemt no cilvēkiem, kuri kaut kādu iemeslu dēļ ir kļuvuši par dabas pabērniem, cik svarīgi ir, lai arī viņi savu iespēju robežās varētu izaugt un attīstīties starp (uviem un saprotošiem cilvēkiem.

Mans tēvs, Leopolds, piedzima Rīgā, 1894. gadā, gadu agrāk pasaulē bija nācis viņa vienīgais brālis Maksis, tik līdzīgs tēvam, ka visi viņus turēja par dvīņiem. Mazotnē, kad tēvu dažkārt ilgāku laiku neredzēju viņa ceļojumu dēļ, man gadījās viņus vairākkārt jaukt un Maksi sagaidīt ar priecīgiem saucieniem "atbraucis paps!". Pēc tam briesmīgi kaunējos. Ļoti patika tēva nostāsti, kā brāļi blēdijušies, izmantojot šo fenomenālo līdzību. Maksis mācījās komercskolā, kur tēvu nepazina, un dažkārt, kad Maksis nebija sagatavojies stundai vai pat eksāmeniem, tēvs aizgāja atbildēt viņa vietā un neviens viņus neatmaskoja.

Jaunākajai mātai Annai, pareizāk sakot, viņas vīram Mihailam Kalabusam, tēvocim Mišām, kara beigās un revolūcijas gados, kad viņi bēgļu gaitās bija nokļuvuši Petrogradā, mana tēva dzīvē izrādījās visai nozīmīga loma. Tēvs tolaik vēl studēja, armijā viņš nebija iesaukts tuvredzības dēļ, kādu laiku nokalpoja dzelzceļa dienestā, Anna mācījās kursos, bet viņas līgavainis, vēl gluži jauns cilvēks, kalpoja Nobela kantori Pēterpilī. Šis Nobels nebija slavenais Alfrēds, bet gan viens no viņa brāļiem, nevaru pateikt, kurš. Nobelu ģimenei piederēja plaši īpašumi Krievijā. Pēc Oktobra revolūcijas tos atsavināja, bet, izmantojot sākotnējo jucekli, diviem studentiem juristiem — manam tēvam kopā ar studiju biedru poļu grāfu Lubenski izdevās atrast kaut kādus, man bērnībā nesaprotamus gājienus, kā izglābt vismaz daļu Nobela kapitāla, pārvērst to mākslas darbos un dārgakmeņos un aizgādāt uz ārzemēm. Nobela ģimene šo pakalpojumu nekad neaizmīrsa un, pateicoties tieši viņam, tēvam pēc atgriešanās dzimtajā Rīgā 1921. gadā tik strauji un veiksmīgi izdevās attīstīt savu profesionālo darbību un ar šādu autoritatīvu ieteikumu iekļūt starptautisko finanšu darījumu aprītē. Vēl Pēterpilī Nobels par pateicības zīmi vecāku saderināšanās dienā uzdāvināja manai mātei

pasakainu Indijas izcelsmes gredzenu, kas šķita

nācis no 1001 nakts pasakām. Tas vēlāk kļuva par tādu kā mamma pazišanas zīmi. Maģiski skaists bija retais dārgakmens — liels smaragds cabochon slipējumā. Tas pacēlās no briljantiem rotātā ietvara kā uzkalns brīnišķīgi zaļā krāsā. Mamma no šā gredzena nekad nešķīrās, lai vai kādas dārglietas viņai mūža laikā arī neuzradās. Viņa to uzskatīja par savu talismanu, pati smaidot par savu mānītību, apgalvoja, ka tas viņu patiesi sargājis un nesot laimi. Viņa to novilkā, dodoties uz geto 1941. gada augustā. Varbūt nevajadzēja? Katrā ziņā laime viņu atstāja, māte neizglābās, viņa aizgāja bojā kopā ar pārējiem geto ieslodzītajiem ebrejiem. Gredzens kopā ar citām dārglietām bija noglabāts mūsu dzīvoklī kādā slēptuvē, tomēr šucmaņi kratišanas un laupīšanas gaitā bija to atraduši... Bet tas jau attiecas uz citu dzīvi.

Pirmā pasaules kara laikā Pēterpilī atradās tikai mans tēvs, students, un viņa māsa Anna ar līgavaini. Māsu Edīti bēgļu gaitas bija aizvedušas uz Saratovu, Maksis bija armijā, bet tēva vecāki un divas māsas, vecākā un visjaunākā, bija palikuši Rīgā. Savukārt mātes ģimene, karam sākoties, no Liepājas bija evakuējusies un nokļuvusi Pēterpilī, kur jau dzīvoja daži radi. Tur tad arī mani vecāki satikās.

Mātes ģimene, kurai bērnībā biju pieķērusies daudz vairāk nekā piederīgajiem no tēva puses, man allaž šķitusi noslēpumaina. Senatnīgais uzvārds Lulaf, ko krievu ierēdņi pārveidoja par Lulovu, senebreju valodā nozīmē karaliskās palmas zaru, kuru sensenos laikos, kad vēl nebija nopostīta Jeruzalemes svētnīca — lielais templis, svīnīgā procesijā pa pilsētu nesa pa priekšu šķirstam ar Svētajiem Rakstiem. Šos palmas zarus nesa īpašas dzimtas piederīgie, kuri tāpēc arī saņēma šo uzvārdu.

Dzimtā no paaudzes paaudzē bija saglabājusies leģenda, kas attiecas uz mūsu ēras II gadsimtu, taču par vēlākajiem gadsimtiem un senču gaitām, kas viņus galu galā noveda Krievijā, neesmu dzirdējusi neko. Droši vien tāpēc, ka neesmu pēc tā taujājusi. Bet leģenda, kuru mamma man stāstīja agrā bērnībā, uz mani atstāja lielu iespaidu, pat ievirzīja manas intereses īpašā virzienā.

Nostāsts bija šāds — mūsu senči esot dzīvojuši Aleksan-drijā. Nokļuvuši tur pēc tam, kad romieši sagrāva un okupēja senās jūdu valstis Izraēlu un Jūdeju. Pēc Otrā tempļa nopostīšanas Jeruzalemē, pēc sacelšanās un sīvās pretestības sagraušanas sākās lielā ebreju izceļošana. Aleksandrijā izveidojās prāva jūdu ticības draudze, kurā bija daudz izglītotu cilvēku. Slavenajā Aleksandrijas bibliotēkā viņi tikās filozofisku diskusiju pulcīnā ar turienes grieķiem neoplatoniķiem, diskutēja, sapratās, draudzējās, pat sāka krustām šķērsām precēties. Kā nokārtoja ticību nesakritību, leģenda nestāsta. Mani šis nostāsts sajūsmināja un satrauca iztēli, kaut mamma brīdināja, lai gluži par pilnu visu neņemot, varbūt tieši tā īstenībā nemaz nav bijis, leģenda ir

lēgenda. Tomēr, teica mamma, nebūtu par ļaunu dzīvot tā, it kā tā būtu patiesība, lai gudro senču priekšā nav kauns pa visu ģimi.

To arī iegaumēju. Ar laiku man aizvien vairāk gribējās saprast, par ko viņi varēja diskutēt un pie kādām atziņām nonākuši. Šo to pašā nostāstā varēja nojaust — mamma deva pieturas punktus, taču nezinu, cik no tā viņa pati bija izprātojusi. Vārdu sakot, manā domāšanā jau skolas gados veidojās šāds priekšstats — senču un viņu grieķu draugu pārrunās monoteisma neredzamais Dievs, visu lietu radītājs un augstākā instance, sastapās ar Platona Ideju, ar Augstāko principu un, kā man rādījās, galējās abstrakcijas spilgtajā gaismā, it kā divām līnijām savienojoties virsotnes smailē, abi saplūda kopā. Tas taču varēja būt kādas vienošanās priekšnoteikums. Daudzus gadu desmitus vēlāk vispirms vācu filozofijas vārdnīcā un arī enciklopēdijās atradu sīkākas ziņas par filozofiskām aktivitātēm Aleksandrijā hellēnisma laikmetā pirms mūsu ēras un pirmajos gadsimtos mūsu ērā, īpaši pēc Aleksandrijas Filona (Philo), kurš pirmais tiecās apvienot jūdu un grieķu domu pasauli. Mūsu ēras II gadsimtā pie Aleksandrijas bibliotēkas izveidoto filozofisko grupējumu vidū patiešām

bijuši grieķu neoplatoniķi un ebreji — mācīti, bet nedogma-tiski vīri, kuri saskatīja kopīgas iezīmes jūdu monoteisma ētiskajos principos un Platona mantojumā, pievienojot vēl arī Aristoteli un Stoa prātus.

Mammas senči, nezinu, kādā veidā un kādā gadsimtā, vajadzības spiesti bija apmetušies tā saucamajā čerta osed-losti, ebrejiem atļautās apmešanās zonā, kas aptvēra Krievijas impērijas Rietumgubernu — ukraiņu, baltkrievu, lietuviešu teritorijas daļu un pie Vitebskas guberņas piederošo Latgali. Pārējos Latvijas novados, Vidzemes un Kurzemes guberņās, ar to vācisko muižniecību, bija citi, ebrejiem labvēlīgāki, administratīvie noteikumi. Ģimenes vēsturi īsti labi zinu vienīgi no tā brīža, kad no mazas, ebreju apdzīvotas pilsētiņas kaut kur Baltkrievijas-Ukrainas robežrajonā, Lulovi XIX gadsimta otrajā pusē bija saņēmuši atļauju pārcelties uz Pēterburgu. Tur viņiem piederēja kāds ar eksportu saistīts uzņēmums, kuram nodibināja filiāli Liepājā (jvācu Liban, krievu Либав). Tāpēc Pirmā pasaules kara priekšvakarā mammas ģimene bija jau labu laiku iesakņojusies Liepājā, kur vectēvam piederēja koka un zivju eksporta firma. Tur, 1899. gadā, piedzima mana mamma, tur viņa mācījās Krievu meiteņu ģimnāzijā, turpat arī to pabeidza. Atšķirībā no vāciskās tēva dzimtas mātes ģimenē sadzīvē bija pārmantota krievu valoda un kultūra. Vecaistēvs jaunībā, vēl tā saucamajos ģimenes krievu laikos, bija izmācījies un darbojās par koku brāķeri. Strādājis mežos, bet vēlāk kļuvis kokrūpnieks. Bez kokmateriālu un zivju eksporta firmas viņa īpašumā bija arī meži Valkas pusē, pie igauņu robežas. Vectēva kompanjoni tad arī bija pirmie latvieši, kurus atceros ciemojamies

mūsu mājā. Manas apzinātās bērnības laikā, kad tik bieži ilgākos posmos uzturējos šo vecvecāku dzīvoklī Rīgā, viņš jau bija beidzis darboties, tikai reizumis man aizrautīgi stāstīja par sirdij tuvajiem mežiem. Arī par to, kā mežs ienācis viņa dzimtas dzīvē — kāds sencis vēl XIX gadsimta vidū kalpojis Krievijas impērijas armijā kā tā saucamais Nikolaja zaldāts. Šie zaldāti bija iesaukti armijā uz divdesmit pieciem gadiem, taču par to, ja laimīgā kārtā bija palikuši dzīvi, viņi tika atlaisti pensijā ar nelielu zemes gabalu. Bet mūsu sencim tikusi meža tiesa. Tā šajā ģimenē kāds no dēliem parasti nodarbojās ar darbiem, kas šādā vai citādā veidā saistīti ar mežiem. Man šis vectēva ģimenes mežs palicis atmiņā tieši kā romantisks tēls, kas piederas šīs ģimenes raksturojumam, nevis kā vecātēva īpašums vai darbalauks.

Vecmāmiņa Esterc bija dzimusi Mihaelisa, citā ebreju rakstības izrunā, kāda dažviet pieņemta, Mihoelsa. Vecmāmiņa stāstīja, ka augusi skolotāju un Svēto Rakstu zinātāju dzimtā. Kāds viņas radu bērns, tēva uzvārdā Vovsi, kļūdams par aktieri, bija pieņēmis uzvārdu Mihoelss par savu mākslinieka pseidonīmu. Tas bija Solomons Mihoelss, aktieris un režisors ar pasaules slavu, Maskavas Ebreju teātra ilggadīgais vadītājs, dzimis Daugavpilī, reālskolu beidzis Rīgā. Mani vecāki savos Pēterpils studiju gados ar viņu draudzējās. Tūlīt pēc kara vēl paguvu viņu redzēt uz skatuves kādā komēdijā, bet filmētā fragmentā — karaļa Lira lomā, kas daudz aprakstīta teātra literatūrā. Viņš bija varens aktieris, taču tuvāk iepazīties ar attālo radu neizdevās. Ebreju vajāšanas laikā Staļina pēdējos dzīves gados Mihoelsu 1948. gada janvārī pa kluso noslepkavoja Minskā, kur viņš atradās sakarā ar kandidātu izvēli teātra prēmijām. Oficiāli paziņoja, ka viņš gājis bojā negadījumā. Viņa teātra liktenis bija tāds pats, kāds latviešu Skatuvei desmit gadus pirms tam. To slēdza, un vadošos māksliniekus ieslodzīja cietumos vai nometnēs. Kā par brīnumu, līdz pat 1950. gadam man bija saglabāties maniem vecākiem dāvāts grezns lielformāta sējums — Gogoļa Mirušo dvēseļu jubilejas izdevums ar ievērojamu mākslinieku ilustrācijām un ar jautru veltījumu jaunlaulātajiem kāzu dienā. Šā Mihoelsa veltījuma dēļ grāmatu konfiscēja kādas kratišanas laikā, un man bija samērā nopietnas nepatīkšanas, jo Mihoelsa vārdu tobrīd vairs nedrīkstēja pieminēt. Bija pat izgriezti kadri no filmas Cirks, kuros viņš bija redzams. Pēc t. s. atkušņa viņa vārdu, protams, atkal cēla godā, tikai melīgo nāves versiju vēl ilgi mēģināja uzturēt.

Mana mamma Eva piedzima Liepājā 1899. gadā kā pirmais bērns ģimenē. Daudz vēlāk nejauši dabūju zināt, ka tajā pašā Liepājas Krievu ģimnāzijā apmēram tajos pašos gados mācījusies arī Zenta Mauriņa, taču viņu ceļi tolaik nekrustojās. Kad bija sācies Pirmais pasaules karš, mātei izdevās ļoti agri pabeigt ģimnāziju un tad, kad visa ģimene

devās bēgļu gaitās uz Krieviju, viņa izvēlējās Petrogradu, lai studētu tieslietas Augstākajos sieviešuursos, jo universitātē attiecīgajā fakultātē sievietes uzņēma vienīgi izņēmuma gadījumos.

Vecaistēvs pusnopietni, puspajokam stāstīja, ka Lulovu-Lulafu dzimtā jau izsenis esot vērojama kāda divaina parādība. Vecākais bērns bieži bijis blonds vai ruds ar gaišām acīm, pelēkām vai zilām, otrie jau tumšāklondi un brūnacaini, bet trešie un tālākie — ar tumšiem matiem un acīm. Toreiz ģimenēs bērnu bija daudz — trīs, kā tas bija mammas ģimenē, bija gandrīz vai pieticīgākais skaits. Bērņībā šis vectēva joks mani pilnīgi pārliecināja, jo mamma ar jaunāko brāli un māsu bija šā fenomena uzskatāma ilustrācija. Mana māte bija izdaudzzināta skaistule. Kā pārliecinājos, ne vien manās mīlošajās acīs. Slaida, ideāli veidota, ar brīnumkrāšņiem, viegli viļņainiem, zeltaini vizošiem matiem, zaļganpelēkām acīm un žilbinošu smaidu. Taču, kā ne reizi vien dzirdēju runājam, viņas neatvairāmās pievilcības avots bija ne vien fiziskais skaistums, bet arī neikdienišķā personība. Tajā sabiedrībā, kurā ritēja mammas pieaugusi dzīve, skaistu sieviešu netrūka, gan Rīgā, gan īpaši kino un teātra aprindās Berlīnē, un kur nu vēl Parīzē. Taču jebkurā sabiedrībā viņa uzreiz kļuva par centru, ap kuru sāka griezties pārējie. Vēl maza meitene būdama, pieradu ar sportisku interesi novērot, kā jebkurš vīrietis, viņu pirmo reizi ieraugot, ir beigts un pagalam. Tik daudzi cilvēki arī vēlāk, atceroties manu māti, ir apbrīnojuši viņas gandrīz vai mistisko pievilcību. Mamma bija izglītota, mākslu, mūziku un dzeju aizrautīgi mīloša, bija asprātīga, ironiski zobgalīga sarunu partnere. Tikai paaugoties sāku īsti saprast, cik dzīvības pilna, cik vitāla un magnētiska viņa bijusi. Saskarsme ar manu māti bija viegla un rosinoša, tā cilvēkos radīja prieka sajūtu.

Viņas divus gadus jaunākais brālis Georgs, saukts par Žoržiku, bija mammai diezgan līdzīgs, gan pēc izskata, gan liksmās, bezrūpīgās dabas ziņā. Viņam piemita tāds pats humors, asprātība un šarms, kas viņu savukārt padarīja tik bīstamu sievietēm. Šodien teiktu, ka viņš bija pleiboja tips, taču ne pavisam ne tukšgalvis, bet cilvēks ar krietnu kultūras bagāžu. Bēgļu gaitu gados viņš bija studējis par dzelzceļa inženieri, taču Latvijā atgriežoties darbu šajā jomā neatrada. Žoržiks bija galīgi nepraktisks cilvēks, varēja gan apzinīgi strādāt citu vadībā, taču absolūti nespējīgs jebkurā biznesā, jo tas viņu neinteresēja.

Pavisam citāda bija ģimenes pastarīte, jaunākā māsa Cecīlija jeb Cīlija, kā viņu dēvēja. Arī viņa bija glīta, taču atšķirīga no vecākās māsas un brāļa. Smalkiem, nopietniem, mazliet melanoliskiem vaibstiem, melniem gludiem matiem un lielām, tumšām un skumjām acīm. Arī daba viņai bija klusa, atturīgā, liriska. It kā ienākusi pavisam no citas cilts. Cīlija bija ļoti muzikāla, šķita, ka viņa, kas kautrējās izteikties vārdos, tieši pie klavierēm var izpausties visā pilnībā. Cīlija

patiešām labi spēlēja klavieres, dievināja Šopēnu un apspieda sevi sapņus par profesionālas mūziķes karjeru. Par nepārvaramu šķērslī viņa un visa ģimene uzskatīja viņas pārlieko kautrību, kas padarīja par mocībām jebkuru nepieciešamību spēlēt svešu cilvēku priekšā. Šajā ģimenē viņa bija vienīgā, kurai trūka tās vitalitātes un vieglā prāta, kas ļāva Luloviem viegli pārciest materiālas vai citas problēmas, kuras dzīvē radās atliku likām. Arī mīlestībā Cīlija bija vienmīle, kad iemīlējās un arī laimīgi apprecējās, viņai nekad vairs prāts nenesās ne uz kādiem citiem vīriešiem.

Visi viņi man bija ārkārtīgi tuvi cilvēki. Vēlāk pievienojās vēl Žoržika jaunā sieva Raja, par kuru runāšu vēlāk. Jutos ne tikai droši un silti šīs ģimenes mājoklī, saņēmu ne tikai mīlestību un ticību manām spējām, bet arī ļoti daudzus rosinošus impulsus visās dzīves jomās. Isī sakot, man ar šiem cilvēkiem bija interesanti un jautri, vienmēr varēja gaidīt aizraujošus pārsteigumus. Raksturīgi, ka vienīgi radus no tēva puses dēvēju par onkuļiem un tantēm, mātes ģimenē visus saucu priekšvārdā vai mīļvārdiņos.

Es, protams, zināmā mērā mīlēju arī vecmāmiņu Rcbeku, tantes un onkuļus no tēva puses. Cienīju viņus, tomēr ne apbrīnoju. Ar viņiem vienkārši nebija interesanti. Manās acīs viņi tik ļoti bija nodarbināti ar ikdienas dzīves banālajiem sīkumiem, tik prozaiski, bez fantāzijas lidojuma. Tikai jaunākā tēva māsa Eiženija bija citāda. Ženijas tante dzīvoja mūzikā, viņai bija patiesi skaista balss, tāpēc, mana tēva atbalstīta, viņa pēc skolas aizbrauca uz Vāciju pilnveidoties vokālajā mākslā. Tur arī apprecējās un dzīvoja Kēnigsbergā. Mamma ar viņu sapratās labāk nekā ar pārējām tēva māsām, bet mēs viņu gaužām reti satikām Rīgā vai Berlīnē. Tādējādi manas bērnības Rīgas laiks galvenokārt pagāja kopā ar mammas dzimtu, un tieši vecvecāku Lulovu dzīvoklis Elizabetes ielā 23 manā apziņā asociējās ar jēdzienu 'mājas'. Tik siltas, patiesas miera ostas izjūtas kā tur man mūžā nekad un nekur vairs nav bijis. Arī jēdziens 'Rīga' man bērnībā pirmkārt bija identisks ar Elizabetes ielas namu. Dīvainā kārtā šajās izjūtās bija ietverta arī blakusmāja, kurā gan neviens paziņa nedzīvoja, taču bieži, mājās pārnākot, iegriezos šīs mājas parādes durvīs, jo lielajā foajē stāvēja draudīgs izbāzenis — milzīgs brūns lācis. Pret šo lāci man agrā bērnībā bija siltas jūtas, varbūt tāpēc, ka daudzo ceļojumu un pārbraucienu dēļ man nebija iespējams iegūt savu kaķīti vai sunīti.

1921. gadā, kad lielais kara laika bēgļu pulks no Krievijas pamazām bija atgriezies dzimtajā zemē, arī dažādās vietās izkaisītās divas ebreju dzimtas, nu jau jaunlaulātā pāra kopīgie radnieki, visi sapulcējās Rīgā. Mamma piederīgie vairs neatgriezās Liepājā, bet turpmāk palika Rīgā, kur jau minētajā dzīvoklī Elizabetes ielā 23, bija noenkurojušies uz visiem turpmākajiem gadiem. Šajā dzīvoklī 1922. gadā piedzimu arī es.

Tieši šajā laika posmā, pēc atgriešanās Latvijā, tēva dzīvē, kā jau pieminēju, izšķirīgu lomu nospēlēja Nobels. Domāju, ka tēva un grāfa Lubenska pakalpojums ne vien izrādījās visai nozīmīgs, bet liecināja arī par prātu, zināšanām un prasmi ātri orientēties situācijā. Katrā ziņā, tikko tēvs bija atgriezies Rīgā, Nobels viņam palīdzēja ieiet lielajā starptautiskajā finanšu pasaulē. Lubenskis piedalījās Polijas neatkarības cīņu finālā un kļuva par diplomātu. Nezinu, vai arī viņam Nobela draudzība bija noderējusi viņa gaitās. Divdesmitajos gados viņš ieradās Rīgā kā Polijas vēstnieks un vairāku gadu laikā bija biežs viesis Elizabetes ielas mājā un uzticīgs pielūdzējs manai mammai.

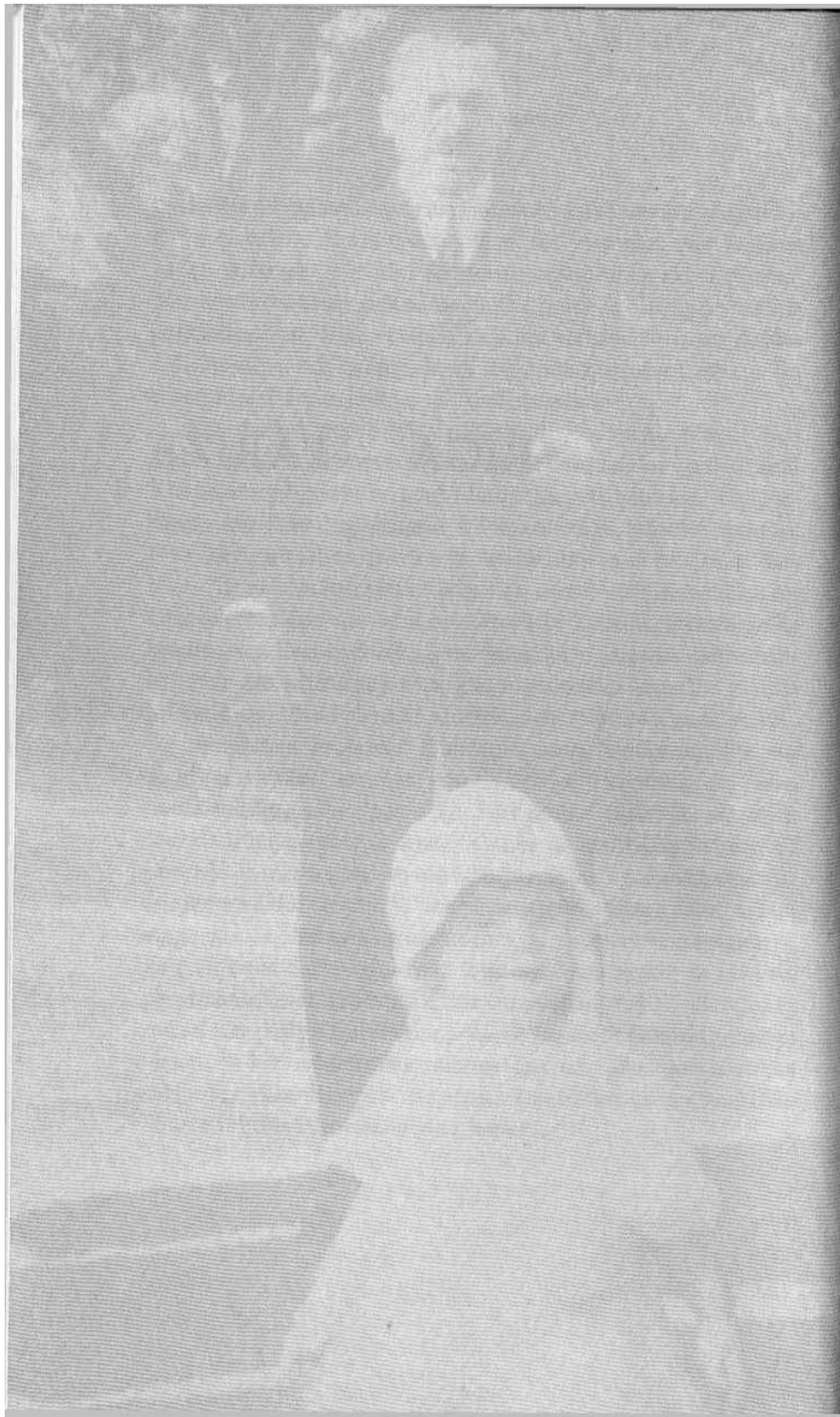
Tikai daudzus, daudzus gadus vēlāk pilnā mērā apzinājos, ka tēvs savu mūžu, savu patieso zinātnieka un pētnieka aicinājumu ir ziedojis ģimenei. Pirmkārt jau mammai un man, lai mums abām dzīve būtu kā pasaka, lai mums nekā netrūktu, lai visas vēlēšanās tiktu piepildītas. Turklāt viņš to nebūt neizjuta kā upuri, bet drīzāk kā likteņa parādītu godu. Ne mirkli viņš nešaubījās, ka viņam ir pasaulē visskaistākā un apburošākā sieva un visgudrākā, visbrīnīšķīgākā meita, un viņš bija pārliecināts, ka viņām piemērota dzīve prasa daudz naudas. Uzskatu, ka, būdams ļoti apdāvināts un mērķtiecīgs cilvēks, tēvs būtu daudz sasniedzis zinātnē — vēsturē vai klasiskajā filoloģijā, taču viņš stoiski diendienā pelnīja mums naudu, ko mamma kaisīja pa labi un pa kreisi. Vēl šodien man acu priekšā ir mazais antikvārais safjāna ādā iesietais Marka Aurēlija darbu izdevums, kas vienmēr atradās uz tēva naktsгалdiņa, kā citiem Bībele. No tā viņš man dažkārt latīņu valodā lasīja izvilkumus. Viņš patiešām bija stoīķis.

Pēc atgriešanās no Pēterpils vecāki Latvijā pakavējās tikai divus gadus, tomēr Latvijas pavalstniecību pie mums turēja lielā godā. Atceros ģimenē runas par to, cik tas ir zīmīgi, ka, atšķirībā no Krievijas, Latvijas pasē nav ierakstīta tautība. Bija atzīmēta ticība, ja pilsonis neatteicās no dzimšanas apliecībā minētās. Tādējādi tiekot uzsvērts, ka pirmajā godā ir tieši piederība pie šīs jaunās, demokrātiskās, satversmes ziņā priekšzīmīgās valsts. Tas vienojot visus tās pilsoņus. Ari vēlākos gados dzīvojot Berlīnē, Veimāras republikas galvaspilsētā, maniem vecākiem nekad neienāca prātā ērtības pēc mainīt pavalstniecību. Klāt vēl tas, ka Rīga vienmēr bija un palika dzimtā vieta, miera osta, kurā jāatgriežas atjaunot spēkus un enerģiju, lai dotos jaunos tālākos braucienos.

Jau darbojoties Rīgā, laikā, kad piedzimu, tēvam bija nodibinājušies sakari ar vairākiem lieliem banku koncerniem Rietumeiropā, īpaši ar angļu brāļu Lāzaru bankām, kas piederēja pie Rotšildu grupas. Kā man vēlāk stāstīja zinātāji, tēvs, pavisam jauns, privāts jurists, kādā vēsturiskā brīdī darbojās par neoficiālu starpnieku starp jauno Latvijas valdību un Lāzaru bankām, kas uzņēmās kreditēt Latviju. Ievērojamais kredīts esot lieti noderējis karā izpostītajai

Latvijas saimniecībai, kur gan agrārā reforma, gan rūpniecības attīstība prasīja investīcijas. Manā pirmajā studiju gadā, 1940./41. gadā, manis tik iecienītais profesors Dunsdorfs man zināja pateikt, ka Anglijas bankas devušas visai izdevīgus kredītus, un savā nodabā nopriecājos par tēva veiksmīgo darbības sākumu. Varbūt ilūzija, iedoma tikai? Tomēr tā mani jaunībā ciešāk saradoja ar manu pasi, ko saņēmu jau desmit gadu vecumā.

Jādomā, ka turpmāk nekāds atbalsts tēvam vairs nebija vajadzīgs. Studēdams jurisprudenci, viņš jau agri bija sapratis, ka paši tiesu darbi viņu maz interesē. Viņš negribēja kļūt ne par tiesnesi, ne prokuroru, ne advokātu. Arī vēlāk viņam nekad nav patīcis publiski uzstāties, ieņemt oficiālus amatus, vispār — būt sabiedrības rampas gaismā. Tēvs specializējās starptautiskās finanšu tiesībās. Tā liktenīgā sagadišanās Pēterpili būtiski ievirzīja viņa karjeru.

Pusotra gada vecumā vecāki mani pārcēla uz dzīvi Parīzē. Sākās

mūsu ģimenes gaitas ārpus Latvijas: apmēram līdz 1926. gada beigām Parīzē, pēc tam līdz 1936. gada sākumam Berlīnē, kad, zaudējuši cerības uz pozitīvām izmaiņām Hitlera Vācijā, vecāki atgriezās Rīgā pavisam. Taču visā šajā laikā jebkurā iespējamā brīvā brīdī — brīvdienās, svētkos mēs traucāmies uz Rīgu, lai ģimenes vidē atjaunotu sirdi un dvēseli. Par spīti tam, ka mammai, kā viņa bieži atkārtoja, dzīve Rīgā, salīdzinot ar Eiropas galvaspilsētām, šķita pārlietu rāma, bet tēvam bija nepieciešams daudz plašāks darbības lauks, šajā ziņā nekas nemainījās. Arī vasaras mēnešus vienmēr kopā ar mammas ģimeni pavadīju Rīgas Jūrmalā, lielā kopīgā vasarnīcā, kur dzīvoja arī ar laiku iedibinātās Žoržika un Cilijas ģimenes. Tur mēs pavasara nogalē parasti ieradāmies nedēļu pirms Jāņiem un palikām līdz septembra sākumam.

Visagrākās ārzemju atmiņas, atsevišķi atmiņu tēli, impresijas man palikuši no Parīzes. Par dažām pat grūti pateikt, vai tās tiešām ir manas pašas atmiņas, vai arī vēlāk man par tām stāstīts tik krāsaini, ka esmu tās pieņēmusi par savām.

Visu bērnību līdz pat divpadsmit gadu vecumam par mani rūpējās guvernantes. Pirmā bija krievu aukle jeb ņaņa, kuru pēc franču modes Parīzē sauca par madame Charloff (viņas uzvārds bija Šarlovaļ. Viņu paņēma līdzī no Rīgas, jo krievu aukles tolaik tika uzskatītas par vislabākajām. Kad sāku sakarīgi runāt, nolīga guvernanti. Parīzē tā bija vācbaltiete, medmāsa Schwester Olga, kura vienmēr nēsāja glītu medmāsas formastērpu — gaiši zilu kleitu ar stērķelētu baltu priekšautu, baltu krādziņu un manšetēm. Uz ielas viņai bija tumši zila pelerlna un tumši zila aubīte ar baltu stērķelētu apmali. Pirmskolas bērnu audzināšanu viņa bija mācījusies Šveicē Pestalozzi skolā. Māsa Olga mani dzelzaini dresēja higiēnas jomā, un tiešām panāca to, ka zobu tīrīšana un veikla mazgāšanās tehnika man kļuva par otru dabu. Berlīnē dabūju franču guvernanti, tad jau biju samērā nobriedis domājošs cilvēks, jo agri sāku lasīt grāmatas. Mademoiselle Speei bija šveiciete no Ženēvas. Viņa bija studējusi franču literatūru pašā Francijā un iepriekšējā darba vieta bija bijusi kāda franču ģenerāļa ģimenē, kuras it kā izcili smalkie un pieklājīgie bērni man diendienā tika bāzti degunā. Mademoiselle bija kalviniste un uz visu mūžu man sagandēja priekšstatu par šo reliģiju. Šādi dzīves apstākļi nodrošināja to, ka jau agri sāku runāt gandrīz vienlaikus trijās valodās — vācu, krievu un franču. Šķiet, tas bija pareizs aprēķins, lai audzinātāja būtu no citas valodas vides nekā tā, kurā tobrīd dzīvoju.

Mamma teica, ka Parīzes laiks mūsu ģimenes dzīvē materiālajā ziņā bijis visdāsnākais. Tas sakrita ar tā saucamajiem zelta divdesmitajiem Eiropā, kad ekonomiskā augšupeja gan ASV, gan Eiropā šķita nebeidzama un pat sakautā Vācija bija jau pilnībā pārvarējusi baismo inflāciju. Drīz vien tie beidzās ar lielo krīzi

divdesmito gadu nogalē. Parīzē tēvs tikai sākumā darbojās kā starptautisko finanšu eksperts. Drīz vien viņš kopā ar Mišclu Oliānu, draugu un kompanjonu, nodibināja savu banku. Tomēr dažus gadus vēlāk viņš savu tiesu pārdeva kompanjonam, ar kuru arī turpmāk cieši sadarbojās. Pašam sagribējās atgriezties tādā dzīvē, kur brīvā profesija nodrošina varbūt riskantāku, bet interesantāku darbības dažādošanu.

Es pat neatceros mūsu Parīzes adresi — palikusi vien bērna sajūta, ka dzīvoklis bija milzīgs. Patiesībā tā nemaz nebija, jo normālas septiņas istabas nekas īpašs neskaitījās. Acu priekšā joprojām liela priekštelpa, entie — vienā pusē vecāku un saviesību istabas, otrā — mana istaba, guvernantes telpa un liela virtuve. Palicis atmiņā lielais salons, kas bija

iekārtots pavisam citādi nekā telpas Elizabetes ielā. Zemi dīvāni ar eksotiskiem audumiem, svešatnēji mākslas priekšmeti, kas esot no Āfrikas... Kaitināja tas, ka man nebija atļauts kādu man mīļu koka nēģerēnu aiznest uz dzīvokļa otru — manējo galu. Vēlāk man māte teica, ka salons bijis veidots Art Deco stilā.

Biju diezgan nošķirta savā pusē un tikpat kā nesaskāros ar to dzīvi, kas viesībās ritēja dzīvokļa otrajā pusē. Tāpēc maz atceros cilvēkus, kuri tur nāca un gāja. Biju jau arī tik maza, ka man vajadzēja likties gultā, iekams mājās sākās istā dzīve. To pieminu tāpēc, ka principā mani bērnībā nebūt negribēja nošķirt no pieaugušo sabiedrības, jau drīz vien man vajadzēja prezentēties — iemācīties, kā bez guvernantes atbalsta iepazīties ar cilvēkiem un, kā mēdz sacīt, parādīties no labākās puses. Tas man gaužām patika. It kā spēlēju zināmu lomu un jutu gandarījumu, ja ar saviem uzdevumiem tiku galā. To, ko parasti bērniem uztiepj kā loģiski nepamatotas labas uzvedības kanonu, mamma pārvērta teātra spēlē. Viņa rakstīja priekšā noteiktu dramaturģiju, piemēram, šopēcpusdien uz kafiju pie manis atnāks vairākas dāmas, nu tad parādīsīm viņām arī, kāds mums ir priekšzīmīgs bērns — petite fille modele, lai viņas brīnās, ka tu proti uzvesties kā angļu karaļa galmā. Tad arī istā spēles priekā stilizējos franču bērnu grāmatu ilustrāciju garā, un pēc tam abas ar mammu pārrunājām panākto iespaidu. Vienīgi dzejoļus skaitīt man nepatika, jo no mazām dienām man nekad nav paticis atkārtot svešus vārdus. Bija jāiemācās saviem vārdiem interesanti sarunāties.

Par mūsu samērā augsto labklājības līmeni toreiz liecināja ne vien plašais dzīvoklis, bet arī citi sadzīves atribūti, kādi vēlākā krīzes un pēckrīzes laikā vairs neatkārtojās. Līdzās kalponei mammai tagad bija arī istabene. Parīzē kalpotāji nedzīvoja ar saimniekiem vienā dzīvoklī, kā tas bija ierasts Austrumeiropā, bet visos dzīvokļos strādājošais mājas personāls dzīvoja augšējā, parasti — jumta stāvā savās istabās, kurām klāt bija arī sanitārais mezgls. Tas deva iespēju mājkalpotājiem nodrošināt noteiktas darba stundas, pēc kurām viņi varēja rīkoties ar

savu brīvo laiku prom no saimnieku acīm. Ja bija vajadzība kādreiz vēlākā vakarā vai svētdienā izmantot kalpotāju palīdzību, tās bija virsstundas, par kurām, pats par sevi saprotams, atsevišķi samaksāja. Rīgā tā nebija, lielākos dzīvokļos bija mazas kalpoņu istabiņas, un mājkalpotājai bija jāsamierinās ar nenoteiktām darba stundām. Vecāki teica, tā esot visā Austrumeiropā un tas vēl esot Krievijas dzīvesveida iespaids, kur tik nenormāli ilgi saglabājušās dzimtbūšanas pēdas. Šajā Parīzes laikā mūsu rīcībā bija arī automobīlis ar šoferi, kāda vēlāk nebija ne Rīgā, ne Berlīnē. Jāsaka gan, ka divdesmitajos un pat trīsdesmitajos gados automobīlis vēl nebija pārvērties par gluži parastu, pat mazākas turības cilvēkiem pieejamu pārvietošanās līdzekli.

Tā biju pieradusi pie liela komforta un par nopietnām rūpēm vai problēmām ar ikdienas iztiku nebiju pat dzirdējusi. Man gan bija stāstīts, ka pasaulē, pat Latvijā, esot arī trūcīgi cilvēki, par viņiem visbiežāk stāstīja ķēkša vai guvernante. Zināju arī, ka Rīgā vecmāmiņas vešerienei esot grūta dzīve un vecvecāki cenšas viņai visādi palīdzēt. Vecaistēvs un tēvs arī aktīvi piedalījās ebreju draudzes trūcīgāko locekļu atbalstīšanā, kā tas ne vien Rīgā, bet arī citur ebreju kopienās bija pieņemts. Atceros, piemēram, ka viņi palīdzēja kādam ļoti jaukam un lustīgam kurpniekam iegādāties un iekārtot darbnīcu un blakusesošu dzīvokli daudzbērnu ģimenei. Mēs tur šad tad iegriezāmies nodot kurpes labošanā, un pati jutu, cik tas ir patīkami cilvēkiem — darīt labu un pretī saņemt patiesas simpātijas. Par nabadzību man bija diezgan stulbi priekšstati. Kāds man bija iestāstījis, ka Latvijā šādi ļaudis pārtiekot no melnās maizes un reņģēm. Par nabaga bērniem bieži vēstīja arī lasītās grāmatas, taču personīgi nevienu nepazinu. Manos priekšstatos nabadzība arī saistījās ar grūtu strādāšanu, bet man paskaidroja, ka vēl sliktāks esot bezdarbs. Kad it kā varot atpūsties, taču nav no kā iztikt. Piekritu vecākiem, no kuriem dažkārt dzirdēju, ka dzīvē ir daudz netaisnības. Skaidrs, ka

jebkuram bērnam pieder labi dzīvot. Taču tie būtu meli, ja es apgalvotu, ka pie šīs problēmas līdz pat pusaudža gadiem būtu īpaši piedomājusi. Pagāja gadi, kamēr eksistenciālas problēmas man kļuva saprotamas kā konkrēta, taustāma realitāte.

Atceros šādu epizodi. Reiz Parīzē, ejot ar guvernanti pastaigāties, ieraudzīju grupu ceļstrādnieku, kuri beidza labot bruģi un bija atsēdušies ielas malā, ķeroties pie līdzī paņemtajām pusdienām. Apstulbu — strādnieks nav turīgs cilvēks, to zināju, bet šie lauž lielas ņukas no garum garā franču baltmaizes klaipa, klāt pieklozdami šokolādi un no pudelēm malkojot sarkanvīnu. Rīgā baltmaize neapšaubāmi skaitījās smalkāka par rupjmaizi, vīnu lika galdā ne jau katru dienu un šokolādi tādos milzu gabalos pat nevarēja dabūt uz

pieprasījumu. Protams, nevarēju zināt, ka Francijā rudzu maizes vispār nav, ka pašu zemē darītais vīns ir lētāks par pienu un tikpat lēta arī šokolāde, īpaši tolaik, kad Francija vēl bija koloniāla lielvalsts. Ja ņem vērā, cik šokolāde ir barojoša, droši vien arī tā strādnieka cilvēkam visādā ziņā bija izdevīgāks produkts nekā kaut kas cits, mūsu uztverē, mazāk eksotisks. Kaut arī tolaik man nebija vēl pilni pieci gadi, šī aina joprojām ir manu acu priekšā. Tāpat kā šokolādes dēļ prātā palicis mans toreizējais mājās paziņotais secinājums: "Arī nabaga ļaudis var būt laimīgi!"

Tā, no visa ļaunā aizsargāta, augu savā siltumnīcā. Tomēr varu teikt, ka manā siltumnīcā zelta telš nebija godā, un jaunbagātnieku prastā uzpūtība un dižošanās ar materiālām vērtībām bija permanents apsmiekla objekts.

Dažas atmiņu drumslas man palikušas no mūsu un tēva drauga — bankas līdzīpašnieka Oliāna kunga ģimenes kopīgā brauciena uz Nicu. Tas laikam bija pēdējais šāds brauciens, jo fotogrāfijas no pirmā brauciena mani ataino kā pavisam mazu knīpu. Ceļā devāmies divās automašīnās, diezgan neveiklos kabrioletos ar atvāžamiem jumtiem, vienā bija šoferis, otru vadīja Oliāna kungs, ko saucām par Mišu. Vienā mašīnā sēdēja mans tēvs, mamma un Miša ar kundzi, mammas draudzeni

Liliju, otrā — es ar Oliānu jaunpiedzimušo meitiņu Tatjanu, aukles un istabene. Tas bija neikdienišķs notikums, taču pašas atmiņā saglabājusies tikai gluži statiska aina — redzu abas mašīnas ar iekšā sēdētājiem, Oliāna kunga īpatnējo, tolaik modīgo autobraucēja ietērpu — ādas jaku, ādas naģeni un tumšās brilles. Bet no visa garā brauciena līdz Vidusjūrai, kur droši vien pa vidu šur tur vēl arī apstājāties, neatceros neko. Viss pārējais ir mammas stāstīts. Lai vai kas, bet pēc Rivjēras pavasara mēs jūnija nogalē tik un tā bijām Jūrmalā.

Trešā, man pašai, interesantākā epizode: Parīzē mammai ļoti drīz radās plašs draugu un paziņu loks, gan no patiesi inteligentās krievu emigrācijas aprindām, gan no franču mākslinieku un kino vides. Vienu otru reizi mamma vēlējās mani parādīt viesiem, un tad, vai nu ar guvernanti vai bez tās, devos uz salonu, lai prezentētos. Reiz bija atnācis arī toreiz jau ļoti populārais chansonnier Moriss Ševaljē. Jau vairākus gadus viņa grāvējs, kas bija kļuvis par Ševaljē firmas zīmi, bija dziesmiņa Valentine — pikants, drusku pat piedauzīgs gabals par šarmantu meiteni ar mazu dibentiņu un mazām krūtīm. Otrajā pantā viņa daudzus gadus vēlāk bija pārvērtusies par gaužām resnu dāmu, kuru varēja pazīt vienīgi pēc cirtainajiem matiem, kaut arī viņa žēlabaini apgalvoja "bet esmu Valentine, Valentine, Valentine". Mājās bija skaņuplate, kurā daudzas reizes klausījos Morisa Ševaljē balsi un šo šķelmīgo dziesmiņu. Mana mamma nebūtu mana mamma, ja uz karstām pēdām man neliktu šo dziesmiņu iegaumēt. Nešaubījos, ka

Moriss Ševaljē to veltījis tieši man, un dziedāju ar lielu iedvesmu. Nevaru vairs pateikt, vai mani nogādāja pie viesiem, vai arī viesus atveda uz bērnistabu; katrā ziņā atra-dos Ševaljē priekšā un dziļā nopietnībā rāvu Valentīni vaļā, klausītāji droši vien ar grūtībām valdīja smieklus. Tas bija vienīgais mākslinieciskais triumfs manā dzīvē.

Pie atmiņām, par kurām neesmu īsti droša, vai tās ir manas pašas vai arī vēlāk stāstītas, pieder stāsts par to, ka vienā pavasarī, ģimenei dodoties uz Rivjēru, tukšajā dzīvokli

tika ielaists nūlc atbraukušais komponists Sergejs Prokofjevs. Tur, netraucēts un klusumā, viņš esot nobeidzis kādu slavenu opusu. Kad atgriezāmies mājās, klavieres izrādījās galīgi sadauzītas, droši vien iedvesmas neprātā, un līdzinājās kaujas laukā pamestām smago ieroču paliekām. Šīs sadauzītās klavieres tiešām atceros.

Vēl atmiņā palikuši daži rakstnieki no krievu baltajiem emigrantiem. Vienu, kurš līdz histērijai bija pieķēries mammai, sauca par Juriju Felzenu, viņš veltīja viņai dzejoļus un mamma ir arī viena viņa romāna varones — liktenīgas sievietes prototips. Gorbačova perestroikas laikā toreizējā Ļeņingradā atgriezusies dižciltīga emigrante, man šķiet — Berberova, savās atmiņās, kas tika publicētas literārajā žurnālā Zvezda, piemin Juriju Felzenu kā inteligentu, smalkjūtīgu cilvēku. Taču, kad ar grūtībām sameklēju kādu viņa darbu, pārliecinājos, ka tas mani īpaši nevaldzina.

Nezinu, varbūt jau agrāk, bet katrā ziņā dzīvojot Parīzē, mamma atklāja, ka vistuvākā viņai ir franču kultūra un sadzīve I— tieši dzīves izpratne, cilvēku savstarpējās attiecības — franču savoi *vivre*. Parīzē viņa jutās kā zivs ūdenī, arī tad, kad pārcēlāmies uz Berlīni, viņa allaž centās ciemoties Parīzē, dažkārt pat ilgāku laiku. Gan Berlīnē, gan arī vēlāk Rīgā, viņa kārtīgi izrakstīja no katalogiem jaunākās franču grāmatas, kuras mums lielos saiņos sūtīja uz mājām. Tā ka tas man netika liegts, arī lasīju šos romānus, un jau līdz pusaudzes gadiem cita starpā tiku apbruņota ar izsmēļošām zināšanām par vīriešu un sieviešu attiecībām, par mīlas variantiem, ieskaitot netradicionālās.

Vācu literatūru mamma lasīja ar lielu izvēli, bet to savukārt masveidīgi patērēja tēvs. Tieši viņš man jau no mazām dienām ne vien dāvināja tās grāmatas, kas pašam bija tuvas, bet arī mīlēja ierasties, apkrāviens ar kopotiem rakstiem. Tā nu augu, barodamās no dažādām kultūrām.

Laiks, kad mēs pametām Parīzi, visumā sakrita ar to, kad pilnīgi dabīgi — ar pašiniciatīvu — sāku aizvien vairāk

aizrautīgi lasīt. Tas sākās, kad man bija aptuveni četrarpus gadu. Manuprāt, šis sliekšnis cilvēka dzīvē ir daudz nozīmīgāks nekā esam paraduši domāt. Ar grāmatu lasīšanu īsteni sākās mana apzinīgā dzīve. Līdz tam laikam bērns vēro un iegaumē to, kas notiek viņa tiešajā

apkārtņē, arī pats tajā visā piedalās, tā sakot, socializējas. Lasot grāmatu, tāpat kā skatoties teātra izrādi, mazais cilvēks nokļūst vērotāja pozīcijā no malas un ar zināmu distanci. Tieši tā briest analītiska domāšana, vienlaikus ar fantāziju un jūtām. Manuprāt, jo agrāk bērns sāk lasīt, jo labāk. Manā gadījumā tas notika spontāni, taču vajadzētu to veicināt, it īpaši mūslaikos, kad dzīve pārplūdināta ar elektronisku bilžu jūru.

BERLĪNE, MEINEKESTRASE 9

Rakstot par sava mūža vissenāko posmu, secinu, ka vienā ziņā gan esmu bijusi stipri atšķirīgā situācijā, nekā lielum lielā daļa man pazīstamo bērnu. Domāju, ka tagad — XXI gadsimta sākumā, kad cilvēce kļuvusi tik ļoti mobila un arī bērniem pārvietošanās pat tālākos ceļojumos ir kļuvusi parasta lieta, tas, acīmredzot, vairs nebūtu tik liels izņēmums. Man ļoti agri — divu, triju gadu vecumā — bija pašsaprotami, ka pasaule ir ļoti plaša, katra vieta citāda, un tas ir labi, no tā nevajag baidīties. Cilvēki ir atšķirīgi, runā dažādās valodās, bet labs vienmēr ir labs un slikts ir slikts. Tā bija mana nor-māliba. Man šķita pilnīgi dabiski, ka arī man jāprot valodas, lai ar cilvēkiem saprastos. Uzmanot cilvēku viņa dzimtajā valodā nozīmē cieņas parādīšanu viņam un tām mājām, kuras viņš ir iekārtojis un tagad tevi tajās uzņem. Apmēram šādu motivāciju biju bērībā neapzināti uztvērusi savā ģimenē. Jau kā bērns arī tīri praktiski ievēroju, ka nepazīstamais svešinieks, dzirdot no tavas mutes dzimtos vārdus, kļūst laipns un labprāt ar tevi sarunājas.

Vāciski, krieviski un franciski sāku runāt un drīz vien arī lasīt uzreiz, šīs valodas būtībā nemācoties, nevienu no tām nejutu kā svešvalodu. Regulāri ilgāku laiku ciemojoties Rīgā vai Jūrmalā pie vecvecākiem, man dabiskā ceļā pielidoja latviešu valoda, kurā vārdu krājums man gan bija stipri ierobežots ar praktiskās dzīves un kopīgām bērnu tēmām. Latviešu literārajā valodā, līdz ar to — kultūrā ienācu stipri vēlāk.

Man dažkārt vaicāts, vai kā bērns nejauca valodas. Šķiet, pārpratoms, ka bērna galvā varētu izveidoties kāds valodu juceklis, ir dzīvs vēl mūsu dienās. Pavisam citas, zinātniski pamatotas domas, nesen lasīju kādā zinātniski populārā rakstā par pēdējo gadu pētījumiem šajā jomā. Tajā tiek atzīts, ka agrīna, vēl pirmsskolas posmā, vairāku valodu apgūšana dabīgā, rotaļīgā veidā attīsta smadzenēs zināmus centrus, kas atvieglo ne vien citu valodu apguvi, bet arī dažādu teorētisku formulējumu un terminoloģijas iegaumēšanu vēlākos gados. Ja tas nav noticis, pieaugušos gados esot jāpārvar šķēršļi jaunu valodu apgūvē. Laikam taču svarīgs ir arī vispārējās kultūras līmenis, kādā šī daudzveidība veidojas.

Apzinot, ka manas bērības dzīves apstākļi deva lielas priekšrocības zināšanu apgūvē. Man bija itin viegli apgūt arī citas valodas — vispirms latīņu un angļu valodu — regulāru mācību ceļā. Bet vairākās citās valodās, vismaz profesionālas un daļēji literatūras līmenī, vēlāk ielauzos ar baudu — patstāvīgi, bez īpašas mācīšanās. Iespaidu daudzveidība man agri iemācīja vērot, salīdzināt un līdz ar to analizēt. Pati dzīve mani uz to mudināja, piedāvāja vielu pārdomām, tas man palīdzēja visos dzīves apstākļos kontaktēties ar dažādiem cilvēkiem, nemanot novāca no ceļa dažādas problēmas un kultūras barjeras. Un, galvenais, dzelzaini iesakņojās pārliecība par katra

cilvēka tiesībām uz citādību un dažādību. Kad stāstu par visdažādāko tautību cilvēkiem, kurus mūža gaitā esmu sastapusi, man dažkārt jautā, kādā valodā esmu ar viņiem sarunājusies. Gadās, ka nevaru atbildēt, jo vienkārši par to nedomāju. Tā tas divainā kārtā turpinājies arī vēlāk, līdz pat šim laikam.

Adreses maiņa iezīmē manā dzīvesstāstā daudz nopietnākas pārmaiņas, nekā varētu domāt. Lielākoties, mainoties adresei, man kardināli mainījusies pati dzīve, bieži tik lielā mērā, ka savu biogrāfiju varētu strukturēt nevis pēc laika ritējuma, bet gan pēc adresēm, kur esmu dzīvojusi.

Pēc miglains atmiņu rītā atstātās Parīzes ar anonīmo mājas adresi ir divas mājvietas, kurām bija lemta pati svarīgākā, nozīmīgākā loma manā tapšanā. Rīga un Berlīne. Berlīne un Rīga. Berlīnē nokļuvām 1926./27. gada ziemā — vispirms tēvs, pēc tam, kad viņš bija stabili iekārtojies, mēs ar mati. Bet desmit gadu vēlāk, kad viņi no Berlīnes atgriezās Rīgā, viņus tur jau sagaidīju, jo vairākus gadus pirms tam — deviņu gadu vecumā — no Berlīnes pamatskolas tiku pārcelta Rīgas skolas otrajā klasē. Tur dzīvoju pie vecvecākiem Elizabetes ielā, sākumā kopā ar guvernanti, vēlāk bez tās. Brīvdienās, svētkos braucu pie vecākiem uz Berlīni; bieži vien man, labai skolniecei, skolas vadība atļāva palikt ilgāk, jo kavētās mācības allaž ātri vien nokārtoju. Tādējādi mana bērnība līdz četrpadsmitajam dzīves gadam aizritēja līdztekus divās mājās. Reizēm ilgāk Berlīnē, reizēm ilgāk Rīgā.

Tēvs joprojām palika savā brīvajā profesijā, taču bija ļoti nodarbināts, acīmredzot, viņa konsultācijas un ekspertīzes bija iecienītas. Vēl viņš darbojās arī biržā. Berlīnē viņš cita starpā pārstāvēja divas Latvijas eksportfirmas ārzemju sakaru jautājumos, neatceros, kādas. Patiešām, par viņa darbu man nebija un nav gandrīz nekāda konkrēta priekšstats. Tas var šķist divaini šodienas cilvēkiem, jo zinu no pieredzes, ka dzīves proza nu jau bērniem netiek slēpta no pašiem mazākajiem gadiem. Toreiz tā nebija. Ne vien tāpēc, ka mājās mamma norobežojās no runām par tādu banālu lietu kā naudas pelnīšana. Man šķiet, ka pamatā bija paša tēva nostāja. Viņš, klasiskās kultūras cilvēks, ar savu profesionālo nodarbošanos gan aizrāvās, taču uzskatīja to par pārāk rupju un zināmā mērā nešķīstu, nepiemērotu sarunas tēmu ar savu karalieni un princesi. Viņam patika, ka viņa sievietes zied kā puķes siltumnīcā, liegi šūpojoties un ar savu smaržu iepriecinot pasauli. Turklāt viņam, juristam, tāpat kā ārstam, aizstāvēt klientu intereses, bija jāglabā amata noslēpumi. Tāpēc zinu tikai divas vietas, kur tēvs tolaik darbojās uz līguma pamata. Pirmā bija lielais ar ķīmiju saistītais concerns IG Farben, par kuru neinteresējos itin nemaz, bet otrā — tāda, kas arvien manāmāk nodarbināja manas domas, bija lielākā Vācijas kinostudija, producēšanas un distribūcijas firma UFA. Tā ienāca manā dzīvē ne jau tajā ekonomiskajā funkcijā,

kas attiecās uz tēvu, bet ar saviem māksliniekiem, starp kuriem aizvien biežāk sastapām tādus, kas kļuva par paziņām un draugiem.

Šimbrīžam atrodos vienā savā bērnības pilsētā — Berlīnē, Meinekestrajše 9, par kuru stāsts būs ļoti garš. Lai gan Rīgā un Berlīnē pavadītais laiks gadā dalījās gandrīz vai uz pusēm, Berlīnes dzīve nenoliedzami bija vairāk piesātināta jauniem iespaidiem un pārsteidzošiem notikumiem. Cita citu nomainīdama, manu bērna acu priekšā slīdēja daudzveidīga krāšņu personību parāde. Bija tādas, kuru vārdus zināja daudzi — kino un teātra ļaudis, rakstnieki, politiķi, nopietni cilvēki un avantūristi, gan arī tādas, kas turpat līdzās veica vienkāršu ikdienišķu darbu. Nevienu neesmu aizmirsusi.

Mums nebija sava dzīvokļa. Vecāku dzīves stils un apstākļi, acīmredzot, vedināja uz to, ka ērtāk būs dzīvot komfortablā t. s. rezidences viesnīcā jeb pansijā, kur nodrošināti visi sadzīves pakalpojumi un cilvēki apmetas uz ilgu laiku, pat daudziem gadiem. Mūsu pansijas īpašnicē un saimniece bija Bergfelda kundze, kas valdīja pār vairākos stāvos izkārtotiem apartamentiem un atsevišķām istabām. Tā ir viena no ekstravagantākajām figūrām manās bērnības atmiņās. Latviete Bergfeldkundze, kā viņu dēvēja mūsmājās, bija aizprecējusies uz Berlīni vēl pirms Pirmā pasaules kara. Vīrs manā laikā jau bija miris, atstādams atraitnei mantojumā vairākstāvu namu šajā smalkajā rajonā Berlīnes Rietumu centrā. Klusā ieliņa atzarojas no visai dzīvīgā Kurfürstendamm, kas arī tolaik bija un joprojām ir ievērojams ar lepniem veikaliem, kultūras un izklaides vietām — teātriem, kinozālēm, rēviju skatuvēm, restorāniem un naktsklubiem. Jāteic, ka izklaides vietu pašlaik ir stipri mazāk nekā divdesmitajos gados. Otrais pasaules karš, kas iznīcināja lielu daļu Berlīnes, šo jauko stūrīti saudzēja, un mana bērnības iela starp Kudammu (tā to dēvē) un Līcenburgas ielu joprojām izskatās gandrīz vai tāda pati. Taču tagad 9. numurā atrodas viesnīca Resiāenz, kurai saglabājusies apartamentu un ilgtermiņa īrnieku sistēma, kā manā bērnībā.

Berlīnē mūsu materiālās iespējas vairs nebija tik plašas kā Parīzē. Kad tur apmetāmies, drīz vien klāt jau bija lielā krīze un mēs vairs nevarējām atļauties algot kalpotājus, izņemot manu guvernanti, jo manai izglītošanai tēvs nekad nežēloja neko. Var jau būt, ka vecāki nebija arī droši, vai Berlīnē paliks ilgu laiku, vai arī atgriezīsies Parīzē. Turklāt, kā vienmēr nosodoši mēdza sacīt tēva māsa Anna, mana mamma negribēja noņemties ar māju un saimniecību. Bergfelda kundzes pansija izrādījās ideāli piemērota mūsu ģimenes prasībām. Tas bija kaut kas vidējs starp viesnīcu un apartamentu namu. Divu istabu apartamentos ar iebūvētu virtuvīti — t. s. kitchennette — vai atsevišķās istabās ar attiecīgām ērtībām iemītnieki dzīvoja pie visa gatava. Pazinu vienīgi mūsu stāvu, kā tas bieži vien gadās arī privātu dzīvokļu namos. Šajā stāvā bija tikai daži apartamenti, toties tieši tajā

bija divi visiem izmantojami saloni, viens liels un otrs mazāks — mūzikas salons, kur stāvēja flīgelis. Ja kāds gribēja rīkot savas viesības — sarunāja vienu vai otru salonu. Brokastis katrs pasūtīnāja savā apartamentā, pusdieikas ieturēja parasti lielā kopīgā ēdamzālē — arī šajā stāvā, kur atradās viens liels galds un mazi, gar malām izvietoti atsevišķi galdiņi. Pusdienās, kuru laikam, šķiet, bija noteiktas trīs stundas, ēdāju sanāca sevišķi daudz, arī tādi, kas šeit nedzīvoja. Bergfelda kundzes virtuve bija plaši izslavēta. Pusdienoja galvenokārt aktieri un režisori no tuvējiem teātriem laikā starp rīta mēģinājumiem un vakara izrādēm, kā arī iemītnieku draugi un draugu draugi. Vakariņas, tāpat kā brokastis, nenotika obligāti ēdamzālē, kaut arī varēja tās pasūtīnāt uz turieni, bet visumā katram bija savas gaitas un pasūtīnājumi pašu istabās.

Bergfelda kundzes virtuves prestižs balstījās uz lieliskajiem Latvijas produktiem. Kurfurstendamm apkārtnē visi zināja, ka viņa tos saņem vairākkārt nedēļā, svaigus, tieši no Rīgas. Latvijas sviestu un citus produktus toreiz varēja nopirkt arī Berlīnes veikalos, taču tā skaitījās ekstra prece, tāpēc bija diezgan dārga. No pieaugušo sarunām zināju, ka Vācijas pārtika ir daudz mazvērtīgāka. Īpaši mēs, lepnie Latvijas pilsoņi (un pansijā tādi palaikam dzīvoja vairāki), ironizējām par to, ka vācieši patērē margarīnu divos veidos, kā margarīnu un kā sviestu. Un arī pati no bērņības atceros — gan piens, gan sviests Vācijā man šķita neēdams, tik negaršīgs tas bija. Čukstus to pašu varu sacīt arī tagad, kad tāpat kā bērņībā pusi gada pavadu Berlīnē. Joprojām Latvijas tirgū vai tieši no saimnieka nopirktam piena produktam līdzinieku nav, par to nešaubās arī mani vācu draugi.

Bergfelda kundzei bija izveidota vesela sagādes sistēma, kas darbojās nevainojami. Produktus viņas radi Latvijā ar Rīgas-Berlīnes ātrvilcienu nogādāja Berlīnē. Pietika vienoties ar pavadoniem, tie saiņus saņēma un Berlīnē nodeva Agnesei — Bergfelda kundzes kalponei, kura kopā ar savu brūtgānu ugunsdzēsēju devās uz staciju tos saņemt. Mūsdienu saldētavu vietā izmantoja leduskastes ar dabisku ledu, un tā ka vilciens ceļā nepavadīja pārāk ilgu laiku, produkti savu svaigumu nezaudēja. Tolaik Latvijas sliežu ceļi bija tādi kā visā Eiropā un savienoja abas pilsētas tiešā un īsā ceļā — vienā diennaktī. Tā Bergfeldkundzes pansijā varēja mieloties ar slaveno, pēc riekstu kodoliem smaržojošo dzelteno sviestu, ar biezu, samtainu krējumu un Baltijas jūras veltēm, no kurām dažas Vācijā vispār nevarēja nopirkt, piemēram, nēģus, kūpinātās reņģes vai svaigi sālītu lasi. Arī tagad Vācijā gan var dabūt kūpinātu, svaigu vai saldētu lasi, bet ne svaigi sālītu, ko liek uz sviestmaizēm.

Berlīnē manā dzīvē ienāca un uz visiem laikiem palika kino. Turklāt ne kā mākslas veids, kas tobrīd jau trīsdesmit gadu valdzināja miljonus, nē, liktenis mani ievēda ja ne gluži kino burvja virtuvē, tad

vismaz tā viesistabā, jo desmit savas bērības gadu pavadīju ciešā kino ļaužu ielenkumā. Man viņi parādījās gan kinoekrānā, gan Bergfelda kundzes pansijā un pie viņas pusdienu galda, bet turklāt, kā jau sacīju, tēvs bija darbā saistīts ar filmu sabiedrību UFA.

UFA ar lielo studiju Bābelšbergā bija pasaulē otrs nozīmīgākais kinoindustrijas centrs aiz Holivudas. Divdesmitie gadi un trīsdesmito sākums līdz Hitleram bija mēmā un agrīnā skaņu kino ziedu laiks Vācijā, kad tur radītie ekrāna darbi iekaroja skatītājus arī citur pasaulē. Latvijā tie, katrā ziņā, bija starp pašiem populārākajiem. Vācijā darbojās vēl citas, mazākas kino firmas, piemēram, Tobis, kas arī izlaida labas filmas, taču dominēja UFA. Tieši šī studija Vācijā pati pirmā iegādājās no amerikāņiem skaņu aparatūras licenci, tā gūstot zināmas priekšrocības. Atceros, klausījos kā kriminālromānu stāstu par to, ka pirmā, kas iegādājusies skaņu aparatūru, patiesībā bijusi Tobis, taču, nevarēdama pretoties UFA pārspēkam, pirmtiesības uz skaņufilmām atdeva tai.

UFA ne vien pārdeva savas filmas ārzemēs, bet iepirka arī pati ārzemju filmas demonstrēšanai. Līgumu sastādīšana bija tieši viens no mana tēva uzdevumiem. Tādējādi viņa darbības dēļ mani vecāki tūdaļ iekļuva vācu kino sabiedrības aprindās. Protams, ja manam nopietnajam un lietišķajam tēvam nebūtu šarmantā sieva, diez vai pie mums viesotos visi tie aktieri un citi filmu ļaudis, kurus toreiz dabūju redzēt. Tēvam pašam ar viņiem tikpat kā nebija saskares. Viņš bija saistīts ar producentiem, kuri vairākās ražošanas vienībās darbojās zem UFA jumta. Taču arī starp tiem bija pavisam valdzinošas personas. Viena no tām bija izcilais producers Ērihs Pommers, kurš kinovēsturē pazīstams kā šīs profesijas paraugs. Viņš vadīja vienu no lielās filmu sabiedrības patstāvīgajām ražotnēm. Pommers, kā var izlasīt 1998. gadā Berlinē publicētajā monogrāfijā, bija sev izvirzījis un arī īstenojis ļoti skaidru mērķi — viņš praksē neatlaidīgi atgādināja un pierādīja, ka ir iespējams ražot filmas, kas reizē ir augsta māksla un arī ienes naudu. Pommera laikmets vācu kino vēsturē aptver laiku no 1918. līdz 1932. gadam, no viņa producētās filmas Doktora Kaligari kabinets līdz pat Zilajam eņģelim un slavenajām vācu kinoopere-tēm Kongress dejo un citām. Tieši pēdējie pieci gadi bija laiks, kas attiecas uz tikšanos ar maniem vecākiem. Tolaik to visu, protams, nezināju, tikai dzirdēju sarunās pavīdam vārdus Murnavs un Langs, Šternbergs un Dītriha, dzirdēju melņus, ko bija komponējuši Heimans (Heymann) vai Hollenders (Hol-lānder). Šos vārdus iegaumēju, jo vairāk tāpēc, ka arī Rīgā šie paši vārdi bija zināmi un lipīgo šļāgeru teksti bija latviskoti. Daudzas no filmām jau bērībā dabūju redzēt. Pommeru tiku redzējusi mūsu mājās tikai paretam. Mani vecāki, protams, sekoja arī viņa vēlākajam liktenim, ko pārrunāja mājās. Tas diemžēl bija skumjš. Viņš bija spiests emigrēt un diezgan smagi to

pārdzīvoja. Viņš bija no galvas līdz kājām vācietis, taču jūdu ticībā dzimis ebrejs. Piedalījies Pirmajā pasaules karā, apbalvots ar Dzelzs krustu un citām atzinības zīmēm. Un kādi nopelni vācu filmu kultūras veidošanā! Ko tur runāt, tas viņu neglāba, kad Vācijā varu sagrāba Hitleri. Mēs vēl bijām Berlīnē, kad Pommeru no paša radītās kino vides padzina. Spiests emigrēt viņš kādu laiku strādāja Anglijā, arī Holivudā, taču svešajā kultūras vidē nekad īsti nejūtās kā mājās. Pēc kara viņš uz īsu brīdi atgriezās arī Vācijā. Ne ārpus nepateicīgās dzimtenes, ne atgriežoties tajā viņš vairs lāgā nespēja dzīvot. Nav jau viņš izņēmums. Šodien, kad cita starpā tik daudz jau rakstīts par to, cik smagi Hitlera rasu politika noplicinājusi vācu kino, Pommeri bieži tiek pieminēti kā personība, kas prata būt ne vien ražotājs, bet arī radītājs. Tad manu acu priekšā ikreiz pavid patikama onkuļa stāvs, par kuru vecāki zināja stāstīt ar lielu cieņu.

Pilnīgi skaidrs, ka manu interesi Bergfeldkundzes pansijas apmeklētājos pirmkārt saistīja aktieri, ko apbrīnoju uz ekrāna. Līdzko vispār sāku interesēties par kinofilmām, mājās tika deklarēts, ka drīkstu skatīties, ko gribu — "Ko nevajag, to tāpat nesapratīsi". Pārējie kinoļaudis — režisori, operatori, mākslinieki, protams, arī rakstnieki, palika it kā aktieru ēnā un mani ieinteresēja vienīgi, ja gadījās kāda dīvainība vai neparasts atgadījums. Toties aktieri! Pirmkārt, viņi bija skaisti un, otrkārt, viņu sejas ņirbēja visur — uz ekrāniem, afišām un pastkartēm ar aktieru portretiem, kas tolaik bija ļoti populāras. Viņus neievērot nemaz nebija iespējams, gluži kā Saroti šokolādes reklāmu — mazo nēģerēnu raibā kostīmā, kurš no plakātiem man smaidīja uz katra soļa.

Man šķiet, ka šajā bērnības posmā dzīve un kino man pilnībā saplūda kopā. Neredzēju uz ekrāna dzīves atspoguļojumu, drīzāk dzīvē vienā laidā saskatīju situācijas, attiecības — gluži kā kino. Kudammā, tieši pretī Meinekes ielai, atradās neliels ķīnītis (nu jau tā sen vairs nav), uz kuru man atļāva iet arī bez guvernantes. Tas bija tuvu, un ceļš nebija bīstams. Turklāt uz noteikumiem par skatītāju pieļaujamo vecumu personāls raudzījās caur pirkstiem un, sevišķi dienas seansos, kad zāle bija pustukša, pat priecājās, ka bērni pērk biļetes. Tur skatījos visu no vietas, taču sevišķi centos nepalaist garām filmas, kurās piedalījās divas manai mammai ļoti līdzīgas aktrises. Viena bija amerikāniete Žanete Makdonalda (Jeanette MacDonald), kļuvusi slavena muzikālajās filmās līdz ar skaņu kino parādīšanos. Šī aktrise ar skaista tembra dzidru soprānu bija ļoti populāra arī Latvijā, īpaši kopā ar piecu fibnu partneri baritonu Nelsonu Ediju [Nelson Eddy], kura vārdu Latvijā spītīgā loģikā vienmēr pārlaboja par Ediju Nelsonu. Viņa izskatījās pilnīgi kā mana mamma. Otrai aktrisei bija mazliet skarbāki vaibsti, taču arī viņa man atgādināja māti — tā bija vācu filmu dīva Rrigite Helma. Viņas karjera plauka no debijas filmā Metropolis, bet

apsi ka, nākot pie varas nacistiem. Lai gan viņa bija īsta blonda vācu skaistule, viņai izveidojās nelādzīgas attiecības ar Gcbclsu un nacistu kino pārvaldes amatvīriem, un viņai pārstāja dot lomas.

No tiem kinoļaudīm, kuri pastāvīgi iņēja apartamentus Bergfelda kundzes pansijā gan mamma, gan pati visvairāk iemīļojām jauko un talantīgo komēdiju zvaigzni, čehieti Anniju Ondru. Viņas pilns vārds bija Anna Ondrākova. Viņas vīrs, nezinu oficiāli precēts vai nē, ar kuru viņa dzīvoja kopīgā apartamentā, tolaik bija režisors Karels Lamačs, arī čehs. Abi nāca no Prāgas, kur jau bija kļuvuši pazīstami, Annija sākumā kā dejojāja, viņš kā aktieris, arī čehu filmās. Vēl mēma kino laikā viņus angažēja Vācijā. Un gan Annija, gan Lamačs strauji ieguva zvaigžņu statusu. Lamačs Berlīnē un Vīnē uzņēma daudzas filmas, galvenokārt ar Anniju, bet arī muzikālas komēdijas, piemēram, ar zvaigzni ungārieti Martu Egertu. Tās visas demonstrēja arī Rīgā, publika tās mīlēja. Laiku pa laikam abi atgriezās dzimtajā Prāgā, kur bija attīstījusies filmu industrija un veidojās diezgan jaudīga kinostudija Barandova, kas piederēja viņu paziņām Havelu ģimenei. Vārdu sakot, kad aizbraucu uz Rīgu pie vecvecākiem, varēju paliekties ar šādu paziānos.

Annija bija bezgala jauka, kļuvusi slavena viņa par sevi mēdza sacīt: "Es esmu tikai vienkārā meitene." Savā ziņā tā arī bija patiesība. Annija ļoti pieķērās manai mammai un apbrīvoja viņu. Viņa man bieži atkātoja: "Tev veicies ar mammu! Arī es no viņas mācos visu ko — kā ģērbties, kā sarunāties." Gadījās, ka Annijai vajadzēja iet uz kādu oficiālu sarīkojumu vai balli. Viņa mēdza saposties un nākt uz mūsu pusi atrādīties, raizēdamās, ko vēl vajadzētu. Mamma amizējās un parasti lika viņai kaut ko noņemt nost: "Mazāk ir vairāk" — šis teiciens man palika atmiņā. Mēs Anniju mīlējām viņas sirsnības un bērnišķības dēļ. Un viņa iemīlēja mani, veltīja man diezgan daudz laika. Pašas dzīve bez bērniem viņu skumdināja, tā viņa man pati teica. Viņa man kā lielam cilvēkam skaidroja, ka vienīgi karjeras nepārtrauktības dēļ viņa no šā prieka atteikusies. Tad nu viņai šo robu zināmā mērā aizpildīju. Annija gribēja visur, kur vien varēja, ņemt mani sev līdzī, tas man bija glābiņš no guvernantes. Tas bija laikā, kad man bija seši līdz ašņņi gadi. Šķiet Annija ar Lamaču pārcēlās uz Berlīni apmēram vienā laikā ar mums — viņas pirmie lielie panākumi vēl mēmajā filmā Saksofona Zūzija attiecas uz 1928. gadu un par to vēl dzirdēju runājam. Man patika — Annija sarunājas ar mani kā ar lielu cilvēku, kuru turklāt uzskata par savu uzticības personu. Viņa veda mani uz kinostudiju, uz kafejnīcu, pasūtīnāja pilnu galdu ar kūkām un saldējumu un sērīgi skatījās, kā mielojos. Kā viņu žēloju, kad viņa stāstīja, ka viņai tas viss ir liegts, jo jāskaita katrs grams — pēc līguma ar kinostudiju viņa nedrīkstot pieņemtīes svarā ne par naga melnumu. Jāteic, ka viņai patīešām bija perfekts augums. Kinozvaigznes karjera

esot izpostījusi viņas dzīvi, kaut vai tajā pašā bērnu jautājumā. Kas tur bija ko nesaprast, man viņas bija ļoti žēl. Laiks viņai esot ienaidnieks, skatītāji savus mīluļus ļoti ātri aizmirstot, ja tie nepārtraukti nerēgojas acu priekšā, un — to iegaumēju nākotnei — laiks arī pats par sevi pret sievietēm — īpaši kinoaktrisēm! — ļoti nežēlīgs. Locīju iekšā savu kūku, ar ziņkāru interesi klausījos un no sirds dzīvoju Annijai līdzi. Īstenībā jau tas mani neko daudz nepārsteidza, tādas gaudas dzirdēju diendienā arī no citām mammās dāmām. Bez šaubām, lielāko tiesu pie šīm dzirdētajām domām nopietni nekavējos, taču dīvainā kārtā visas dzirdētās valodas bija ierakstījušās manā galvā kā magnetofona lentē. Vēlāk, ar gadiem, to attinu un apjēdzu.

Pansijas publika bija tik dažāda un katra personība tik īpaša savā veidā, ka arī viņu dzīvesstils un savstarpējās attiecības izrādījās netradicionālas un brīvas. Daudz biežāk nekā tā laika caurmēra, īpaši pilsoniskajā, sabiedrībā šeit uz daudz ko raudzījās mierīgi un pašsaprotami, akceptējot personības brīvību. Kādā no augšējiem stāviem apartamentā dzīvoja divi onkuļi, kurus mēdzu satikt pie pusdiengalda, par viņiem runāja, ka viņi esot tikpat kā precēti, tātad pāris. Onkuļi laipni un pieklājīgi. Nevienam tas nekas īpašs nešķita.

Biju vienīgais bērns starp visiem šiem pieaugušajiem. Pretstatā guvernantei, kura nevarēja vien beigt uztraukties un nosodīt, sekoju vecāku paraugam un dzīves raibumu uztvēru ļoti dabiski. Man bija acis, ausis un prāts, varēju vērot, salīdzināt un pati secināt. Atceros, man pat nebija vajadzības vai vēlēšanās īpaši taujāt vai noskaidrot. Vajadzēja tikai turēt acis un ausis vaļā.

Tā nu ļoti agri izrādījās dzīvē visai pieredzējusi. Vienpadsmit gadu vecumā, kad jau mācījās Rīgas skolā, reiz kārtējās brīvdienās atbraucu uz Berlīni pie vecākiem. Pusotras istabas apartamentā, līdzās vecāku istabām, kur agrāk mitu ar mad-muazeli, bija ievākusies jauna, deviņpadsmit gadu veca jaunkundze — amerikāniete vārdā Lū, kas bija atbraukusi studēt Berlīnē. Ar to nu sadraudzējos un varēju pārliecināties, ka jaunkundze, pēc skata gluži pieaugusi, ir pilnīgi bērna prātā. Par viņas naivumu, literatūras, vēstures un dzīves nezinašānu varēja tikai paraustīt plecus. Toties pārliecinājos, viņu vērojot, cik tas ir lieliski, ja tu dzīvo patstāvīgi ar allaž pilnu naudas maku. Šāds dzīves statuss man kļuva nākotnes ideāls.

Kādu laiku manai mīļajai Annijai un viņas Karelam bija vēl trešais partneris un iemītnieks — kinooperators Otto Hellers, šķiet arī no Prāgas. Visi trīs kā viena ģimene mita mūsu stāvā tādā pašā plašā divistabu apartamentā kā mani vecāki. Par šo dzīvošanu trijātā cilvēki tomēr stipri mēloja, tas man bija pilnīgi vienalga. Otto Hellers, kuru nez kāpēc dēvēju par Frici, tāpat bija ļoti jautrs, vienmēr uz nerātņībām gatavs jauns cilvēks. Kad politiskie apstākļi mainījās un nacisti nāca pie varas, trijotne pajuka. Aizbrauca Otto Hellers, kurš,

izrādījās, bija ebreju izcelsmes. Sākumā uz Vīni, pēc tam uz Londonu. Manai ģimenei kādu laiku vēl izdevās nepazaudēt viņu no redzesloka, bet tad, protams, visi sakari pārtrūka. Trīsdesmit gadu vēlāk, kad varēju sākt nopietni nodarboties ar kino, atskārtu, ka Otto bija kļuvis par klasiķi savā amatā. Viņš bija uzņēmis vairākas slavenas filmas, starp tām manu iemīļoto britu komēdiju Ladykillers.

Drīz vien mums pazuda arī Annija. Vecāki vēl bija Berlīnē, kad Annija pameta Lamaču un aizbrauca no pansijas. Viņa samīlējās un drīz arī apprecējās ar slaveno pasaules boksa čempionu smagsvarā Maksu Šmēlingu. Viņa slava un popularitāte Vācijā tieši bija zenītā. Viņš bija sakāvis amerikāņu čempionu, leģendāro brūno bumbvedēju Džo Luisu un kļuvis par pasaules čempionu smagsvarā, par nacionālo varoni. Viņš ir palicis ļaužu atmiņā līdz šai dienai. Par viņu daudz rakstīts un izdotas grāmatas, turklāt cieņa pelnīta ne vien ar leģendāriem panākumiem sportā, bet arī ar to, ka Šmēlings bija krietns un taisns cilvēks, kas nacistu laikā, par spīti cildinājumiem un privilēģijām, nav aptraipījis savu godu ne ar pakalpīgu uzvedību, ne ar vienaldzību pret vajātiem kolēģiem. Viņam par godu ir nosaukta liela sporta halle Berlīnē, tāpat kā stipendijas un skolas. Annijas un Šmēlinga romāns sākās ar to, ka viņi nejauši satikās kafejnicā un drīz vien arī kopā spēlēja kādā komēdijas žanra sporta filmā Lamača režijā. Tā nu viņi apprecējās un gods godam nodzīvoja kopā garu mūžu. Visus gadus, kopš no pārējās pasaules biju nošķirta ar dzelzs priekškaru, saņēmu par Anniju tikai netiešas ziņas. Sapņoju — ja vien tiktu uz Rietumiem, noteikti viņu sameklētu. Tūkstoš deviņsimt astoņdesmit deviņtajā gadā tas man beidzot izdevās, bet Annija jau bija mirusi. Man bija ļoti, ļoti žēl. Fotografijās varēju pārliccināties, ka viņa līdz mūža beigām joprojām bija skaista kā lellīte. Bērnu viņai tā arī nekad nav bijis. Makss Šmēlings viņu krietni pārdzīvoja un, turpat simtgadīgs un joprojām populārs, aizgāja tikai deviņdesmito gadu beigās.

Pie Bergfeldkundzes pusdienās vai iemītnieku viesībās nāca manu vecāku personīgie draugi, daudzi no UFA un citām kino aprindām. Vakaros viņi dažkārt pulcējās mūzikas salonā, tad spēlēja klavieres, dziedāja un arī dejoja. Vairākus no šiem aktieriem jau agrāk biju redzējusi uz ekrāna, retāk uz skatuves, jo vecāki mani parasti neņēma līdzī uz teātriem, tikai uz Operu. Piemēram, slavenais Hanss Alberss — viņš tolaik spīdēja Lilioma lomā Kūrfirstendamma Komēdijas teātrī. No visiem izskatīgajiem cilvēkiem, starp kuriem diendienā dzīvoju, par visskaistāko uzskatīju blondo Verneru Fitereru (Werner Fittner). Man viņš šķita tieši pārdabiski skaists. Sešu gadu vecumā viņu izraudzīju par savu pirmo mīlestību. Diemžēl viņi visi redzēja vienīgi manu mammu un bērns viņiem neeksistēja.

Tā ka mamma tikās ar krievu emigrāciju gan Rīgā, gan Parīzē un

Berlinē, iepazīnu režisorus un aktierus arī no šīm aprindām. Veidojās vesela grupa jaunu kinorežisoru, kuri slaveni kļuva vēlāk. Daži bija mācījušies krievu teātra skolās, daži paspējuši pie Staņislavska pamācīties, pirms revolūcijas pat uzņemt dažās krievu mēmajās filmās. Viens no viņiem, kurš itin bieži pie mums ciemojās un tāpēc arī man bija tikpat kā onkulis, bija Anatols Litvaks. Berlinē viņš parādījās

nedaudz agrāk nekā mēs. Ari iebrauca no Parīzes, bet vispār bija viens no krievu emigrantiem. Tā ka viņš bija aizrautīgs stāstnieks, parasti centos sēdēt klusi kā pelite un iegaumēt viņa minētos daudzos uzvārdus, ar kuriem saistījās visādi notikumi. Anatols bija nedaudz jaunāks par manu tēvu, taču piedzīvojis viņš bija daudz. Dzimis Kijevā, viņš ļoti agri pabeidza ģimnāziju un līdz savam divdesmit trešajam dzīves gadam, kad viņš aizmuka no Padomju Savienības (kā, to gan neatceros) un ieradās Parīzē, jau bija paspējis Pēterburgā studēt filozofiju, mācīties aktiermākslu Maskavā — pie Vahtangova un pie Mcierholda — un vēl šādās tādās filmiņās pafilmēties. Uz Berlīni viņu atvilināja gados vecāks draugs, arī krievu emigrants, kinorežisors Nikolajs Volkovs (vācu titros Volkoff), kas visai veiksmīgi darbojās vācu mēmo filmu produkcijās.

Mans tēvs Anatolu cienīja par to, ka tas bez mitas apgūstot jaunas zināšanas. "Nevaru spriest, vai viņam ir talants," teica tēvs, "taču viņa zinātkāre un inteligence nodrošinās gudru amata prasmi un neļaus nolaisties līdz kauna darbiem." Kā pirmo Anatols apguva montāžu, pats G. V. Pabsts viņu paņēma savā grupā. Pēc montāžas darba vairākās Pabsta filmās (tostarp Skumjā ieliņa) un asistenta darba Volkova filmās beidzot klāt bija brīdis, kad Anatols Litvaks tika pie savas pirmās patstāvīgās filmas. To nedabūju noskatīties, jo tieši tobrīd sāku mācības Rīgas skolā. Toties divas no vēlākajām viņa filmām redzēju jau Rīgā, kur tām bija lieli komerciāli panākumi. Tās bija muzikālās komēdijas Nie wieder Liebe ("Nekad vairs mīlēt") ar Latvijā un visā Eiropā tik populāro Lilianu Harveju un Das Lieci einer Nacht ("Kādas nakts dziesma") ar slaveno poļu tenoru Janu Kiepuru. Vienlaikus tapa arī filmas Parīzē, uz kuriem Anatols drīzi vien pārcēlās pavisam. Tā, braukdama uz Berlīni pie vecākiem, Anatolu vairs nesatiku. Vecāki nezaudēja kontaktu ar viņu, tāpēc Anatola karjerai sekoju arī es. Viņa franču filmu klāstā (piecas filmas četros gados) viena kļuva par starptautisku grāvēju, arī Amerikā. Tā bija filma Maier-linga — pirmā skaņu versija par austriešu troņmantnieka

Rūdolfa un viņa mīļākās traģisko pašnāvību, ar Šarlu Buajē un jauniņo Dānieļu Darjē galvenajās lomās. Varu apliecināt, ka arī Rīgā to pavadīja asaru plūdi. Pēc tam Litvaks jau bija zirgā. Sekoja Holivudas aicinājums. Tajā pašā ziemā, kad mani vecāki atgriezās Rīgā, Anatols pameta veco kontinentu.

Pēdējā vēstule, kas mūs sasniedza, rakstīta 1938. gadā, liktenīgajā

Minhenes noliģuma gadā.' Anatols savu sākotnējo saimnieku RKO bija nomainījis pret slaveno Warner Bros kompāniju. Bet galvenā ziņa — viņš beidzis vecpuiša dzīvi un apprecējis savas pirmās amerikāņu filmas zvaigzni Mirjamu Hopkinsu. Par viņa vēlākām veismēm un neveismēm var izlasīt jebkurā kino enciklopēdijā.

Tas bija pēdējais kontakts, sākās Otrais pasaules karš, un viss notika tā, kā tas mums bija lemts.

Jau padomju apstākļos, kad man bija sācies jauns, smags un vēl īsti nesaprotams izdzīvošanas posms, franču radio pārraidē pēkšņi sadzirdēju Anatola balsi. Man saņaudzās sirds. Savā perfektajā franču valodā viņš pateicās ģenerālim de Gollam par saņemto militāro ordeni Goda krusts (vēlāk viņš kļuva arī par Goda leģiona kavalieri). Izrādās, Anatols bija kalpojis amerikāņu armijā un kopā ar Francu Kapru vadījis dokumentālistu grupu, kas iemūžināja amerikāņu karaspēku lielās invāzijas laikā Normandijas krastā, filmēdams floti un karaspēka darbību Francijas teritorijā. Arī Anatolu Litvaku nekad vairs neesmu satikusi, jo mani taču padomju laikā uz Rietumiem neizlaida pat tūrismā. Viņš miris 1974. gadā, Parīzē.

Tieši Anatols bija tas, kurš par varītēm gribēja mammu ievilkt kinematogrāfā. Piedāvāja lomas. Taču mammu šis miljonu sieviešu sapnis nevilināja ne mazākajā mērā. Viņai tas nebija vajadzīgs, savus daudzveidīgos sižetus viņai sniedza īstā dzīve. Mammai patika naktīs ballēties un daudz dejot, tāpēc viņa mēdza gulēt līdz pusdienlaikam un brokastot gultā. Atceros, kā viņa smējās, Litvakam acīs skatīdamās: "Es lai celtos rītausmā, brauktu uz Bābelsbergu, stundām grimētos un pulksten astoņos stātos kameras priekšā?! Nemūžam!"

Turklāt mamma kā gudra un pietiekami paškritiska sieviete lieliski apzinājās savas stiprās un vājās puses. Viņa nebija foto-ģeniska, kamera viņu nemīlēja. Nekad, nevienā fotogrāfijā viņa nebija īsti līdzīga pati sev. Acīm redzami viņas īstais spēks nebija vaibstos, ko spēj uztvert optika, bet magnētiskā valdzinājumā, dzīvībā, kas staroja no visa viņas tēla. To viņa labi apzinājās, un varbūt arī tāpēc kino kā profesija, kaut vai kā interesants laika kavēklis viņai bija pilnīgi vienaldzīgs.

Patikamā atmiņā man joprojām ir vēl viens ar kino saistīts jauns cilvēks no tā laika vecāku paziņu pulka. Galvenais, ka jautrs un ar mani runājis. Tas bija berlīnietis Hermans Kosterlics (Hermann Kosterlitz), Lamača un Annijas draugs un līdzstrādnieks. Karels viņu pa jokam sauca "mūsu vun-deikinds", jo viņam nebija vēl pilni divdesmit divi gadi, kad Karelam pārdeva savu pirmo scenāriju. Tas vēl bija pirms mana laika, vēlāk Hermans jau apgādāja visas Lamača filmas ar scenārijiem. Viņš rakstīja vienīgi komēdijas, par ko atskatoties nebrīnos, atceroties viņa dzīvespriecīgo dabu, arī jocīgos zīmējumus un karikatūras, ar kurām smīdināja kā lielos, tā mūs abus

ar manu draugu Paulīti. Vēl manā laikā viņam līdzās čehiem radās arī ungāru partneri, īpaši tad, kad pats pārņēma režisora amatu. Viņš filmēja gan Berlīnē un Vmē, gan Prāgā un Budapeštā. Tieši Ungārijā viņš atrada jaunu filmu zvaigzni — ungārieti Francisku Gāļu (Gaal), kura, tāpat kā Annija bija kā radīta komēdijām ar mazliet klaunisku, mīļi komisku, temperamentīgu centrālo dīvu. No mana redzesloka viņš pazuda, kaut arī filmas ar Francisku Gāļu, piemēram, Pēters un Mazā māmiņa, noskatījos jau Rīgā, kur tās kinoteātriem pildīja kases.

Mani vecāki vēl nebija paspējuši iekārtoties Rīgā, kad Kosterlics, kuram arī atrada liktenīgos ebreju senčus, jau bija aizbraucis no Berlīnes un nokļuvis Holivudā, kur pārdēvēts par Henriju Kosteru. Tur viņš kā pirmo saņēma riskantu uzdevumu, kādu neviens solīds režisors nebija gribējis, proti, izveidot zvaigzni no nepazīstamas un nepieredzējušas, glītas un dziedošas piecpadsmit gadu vecas pusaudzes, vārdā Dīna Durbīna (Deanna Durbin). Tāpat kā visi jaunieši Rīgā, arī es jūsmoju par sekojošo piecu muzikālo filmu rindu ar šo jauko, jauno kinozvaigzni, kuras negaidītie milzu panākumi visā pasaulē izglāba studiju Universal no bankrota. Īpaši otrā no šīm filmām, 100 vīrieši un viena meitene, kurā piedalījās slavenais diriģents Leopolds Stokovskis, vēl šodien nereti parādās uz t. s. programmu kino ekrāniem. Šodien teikšu, ka Kosterš nekad nav bijis celmlauzis kinomākslas jomā. Viņš bija viens no kvalitatīvas izklaides radītājiem, kuriem skatītāji saka paldies par labu garastāvokli. Viena no viņa vēlākajām filmām, ko dabūju redzēt tikai ar lielu novēlošanos, man gan ir ļoti mīļa. Tā ir Harvejs — ar filmas varoņa sargeņģeli divmetrīga balta truša veidolā.

Mammas vidē bija arī kāda glīta, blonda mēma kino laika zvaigzne ar amerikanizēto pseidonīmu Lī Peri (Lee Parry). Viņa bija viena no tām neveiksmniecēm, kuras neatbilda skaņu kino specifikai. Balss bija vārga un spiedzīga. Tāpēc viņa bija spiesta dramatiski pārtraukt savu apmēram astoņus gadus ilgo, ļoti veiksmīgo kinokarjeru. Ar Lī mamma iepazinās citādi nekā ar pārējiem paziņām no kino pasaules. Karjeras sākumā viltas pirmais vīrs bija slavens kungu drēbnieks Berlīnē, mans tēvs pie viņa šuva fraku. Taču drīz vien viņa savu skroderi pameta un aizgāja pie kāda filmu producenta. Arī Lī centās mamma pierunāt pamēģināt filmēšanos un nekādi nespēja saprast, kā sieviete spēj atteikties no tik vilinošiem piedāvājumiem. Atminos šīs sarunas un strīdus starp abām dāmām, kuru laikā viena runāja nopietni, bet otra tikai smējās. Cita starpā Lī Peri spēlēja galveno lomu kādā mēma filmā, kas saucās Pasaules skaistākā sieviete. Tas gan mani smidzināja, jo man viņa nepatika un, godīgi teikšu, jau tajā laikā man bija savi, pavisam noteikti priekšstati par cilvēku pievilcību.

Mammai bija vēl divas draudzenes, kuras bija saistītas ar mēmo

kino, abas aktrises, abas Agneses. Viena nāca no aristokrātiskās ungāru Esterhāzi dzimtas, viņai bija ļoti skaistas

sievietes slava un visai noturīga reputācija. Taču jau toreiz viņu neatzinu, man viņa šķita nepatiesa, liekulīga klaču tante.

Tolaik, sevišķi divdesmitajos gados, dzīvē un filmā dominēja divi sieviešu skaistuma modeļi. Viens bija modernais — franču vārdā saukts gargonne (zēnmeitene) — zēniska, slaida, mazām krūtīm, īsi apcirptiem matiem, īsos bruncišos un emancipētu, neatkarīgu dzīvesveidu. Diezgan tuvs mūsdienu priekšstatam. Amerikāņu variants saucās flapper. No iepriekšējiem modes posmiem vēl bija saglabāties t. s. dāmas tips, kas, manuprāt, tagad pilnīgi izmisis. Vācu kino to estētiski vispilnīgāk iemiesoja aktrise Lila Dagovere. Agnese Esterhāzi pilnībā atbilda šim priekšstatam, turklāt viņa pati bija saņēmusi atbilstīgo, elegantiem saloniem piemēroto audzināšanu. Viņai bija melni, cieši pieglausti, parasti pakausī mezglā saņemti mati, patiesi skaistas melnas acis un stalta, pakupla figūra. Šis dāmas tips atbilda laiskam, greznam dzīvesveidam. Trīsdesmitajos gados abi šie modes ideāli it kā izzuda, patiesībā — saplūda. Modē nāca slaidas, bet reizē sievišķīgas sievietes ar dažādām variantu iespējām.

Vēlāk Agnesi Esterhāzi ieraudzīju G. V. Pabsta klasiskajā mēmajā filmā Skumjā ieliņa (Die freudlose Gasse) un pārliecinājos, ka šodienas acīm viņa šķiet vēl neinteresantāka.

Otra mammas draudzene Agnese uzvārdā bija Pētersena, vāciete un ne tik smalkas izcelsmes, arī ne tik pazīstama kā Esterhāzi, taču daiļuma ziņā ne tikai man viņa šķita neapšaubāmi pārāka. Atceros mammu sakām, ka šī Agnese esot ļoti jauks cilvēks, jūtīga un viegli ievainojama. Viņai bija "romāns" ar mūsu ģimenes draugu vēl no Rīgas laikiem, Rīgā dzimušo un augušo Oskaru Dancigeru (Danziger), kurš šajā dzīves posmā bija pazīstams pleibojs. Pat man bija zināms, ka viņam ir neatvairāma sieviešu mīluļa reputācija. To neapšaubīju, jo viņš patika gan man, gan manai mammai. Agnese Oskaram bija mīļākā, bet mana māte — tāda kā bruņinieka daiļā dāma vai ikona, kuru viņš pašatdevīgi pielūdza. Man jau toreiz šīs attiecību atšķirības bija saprotamas.

Dancigera vārds vecajiem rīdziniekiem ir labi pazīstams. Kā man zināja pastāstīt vēsturnieks M. Vestermanis, Dan-cigeri bijuši otrā paaudzē kristīta ebreju izcelsmes dzimta, divdesmito gadu sākumā — jaundibinātā Herdera institūta galvenie sponsori. Šai turīgajai un kulturālajai ģimenei piederēja lielas ķīmiskās tīrītavas Rīgā, taču maz ir to, kuri zina, ka ārpus Latvijas šis uzvārds ir ievērojams filmu pasaulē. Oskara brālis Georgs, vēlāk — Žoržs, jau sen, tūlīt pēc Pirmā pasaules kara, bija pārcēlies no dzimtā Tukuma uz Rīgu un tad — uz Parīzi. Šajā sakarā ar lielu izbrīnu samērā nesen vienā no lielajām franču kino enciklopēdijām pie šķirkļa Dancigers (izrunā — Dansižē)

izlasīju informāciju, ka šis ievērojamais franču producents dzimis Krievijā, Tukini pilsētā! Par to bija pārtapis Tukums, un tā dzimst zinātnes kļūdas. Sākotnēji Žoržs Parīzē nodarbojās ar filmu distribūciju, bet vēlāk kopā ar savu draugu, krievu emigrantu Aleksandru Mnuškinu bija nodibinājis filmu ražošanas firmu. Abi viņi bija izglītoti kultūras cilvēki, ko ne vienmēr var teikt par kino ražošanas vadītājiem. Vienlaikus ar pieticīgāku izklaides produkciju viņi gadu gaitā izlaida arī ne mazumu teicamu kinomākslas darbu, kas atstājuši pēdas kino vēsturē. Kad Otrā pasaules kara beigās Mnuškina ģimenē piedzima meitiņa Ariāna, viņi pārdēvēja savu firmu tās vārdā — Ariane Film. Bet meitiņa laika gaitā kļuvusi par vienu no pasaules slavenajām teātra režisorēm.

Turpretī jaunākais (un teikšu — glītākais) Dancigers — Oskars, baudīdams vecāku sarūpēto turību, ilgāku laiku naudu nepelnīja, vienīgi tērēja, ceļodams pa Eiropu un pievēršdams sev uzmanību pat izskatīgu kinoaktieru sabiedrībā. Sievietes krita uz viņu kā uzmedotas, un arī viņš tās mīlēja bez liekas šķirošanas. Laikam jau tāpēc Oskaram arī bija nepārtraukti jākursē starp Berlīni, Rīgu un Parīzi, jo visur viņu gaidīt gaidīja. Vasarās viņš lielākoties uzturējās Rīgas Jūrmalā, un man ir vairākas fotogrāfijas, kurās viņš redzams pludmalē kopā ar maniem vecākiem, onkuļiem un tantēm.

Ar Agnesi Pētersenu Oskars parādījās arī Rcrgrfcklkundzes pansijā, un par viņiem abiem man atmiņā glabājas kāda krāšņa epizode. Toreiz man bija ap septiņiem, manam sirdsdraugam Paulītim Zalcmanim, kas dzīvoja tajā pašā ielā, ap desmit gadiem. Mums ārkārtīgi patika vērot pieaugušos, izmanīties arī noklausīties sarunas un vēlāk tās pārspriest. Reiz, kā darījām bieži, bijām apmetušies mūzikas salonā aiz lielā flīģeļa, kur paslēptuvi aizsedza smagu samta portjeru drapējums. Ienāca Oskars ar Agnesi, viņi mūs, zināms, neredzēja, un mēs noslēpāmies vēl dziļāk. Tā kļuvām par teatrāli dramatiska skata lieciniekiem. No situācijas un dažiem vārdiem nopratām: Oskars tikko ir paziņojis Agnesei, ka romāns ir beidzies, un Agnese izskatījās pagalam satriekta. Acīmredzot, viņi bija ienākuši salonā pabeigt grūto sarunu. Agnese aizžņaugtā balsī palūdza: "Nospēlē man vēlreiz mūsu dziesmu..." Oskars akmeņainu ģīmi piesēdās pie flīģeļa, aiz kura, elpu aizturējuši, tupējām mēs ar Paulīti, un spēlēja. Beidzis, viņš aizcirta klavieru vāku, pateica : "Ardievu un paldies par visu," un aizgāja. Agnese, asaru pilnām acīm, kādu brīdi kā tāda nelaimes čupiņa vēl palika dīvāna stūrī, tad arī viņa gausi pameta salonu. Mums ar Paulīti bija aizrāvusies elpa, cik skaisti tas izskatījās! Nu gluži kā kino — divi jauni, skaisti, eleganti cilvēki, flīģelis, atvadu meldiņš, asaras... Spriedām, ka pat labāk nekā filmā, jo paši tajā piedalījāmies. Daudz vēlāk par šīm atmiņām labprāt smaidīju: pati esmu piedalījusies tādā kā Kasablankā, sēdēdama aiz klavierēm.

Vēlāk, pēc neskaitāmiem vētraiņiem romāniem, Oskars kļuva solidāks un aizbrauca pie Žorža, kurš viņu piesaistīja filmu producēšanai. Šajā jomā Oskars darbojās arī Meksikā un kino vēsturē nodrošināja sev vietu kā producentu, kurš pirmais, pēc ilgstoša pārtraukuma, uzdrošinājās finansēt nolādētā (tā toreiz spriedelēja) režisora Luisa Bunjuela filmas, ieskaitot Los Olvidados. Daudz, daudz vēlāk producenta Oskara Dancigera vārdu izlasīju Meksikā uzņemtais franču režisora Luija Malla filma Viva Maria! titros, līdzās Brižitai Bardo un Žannai Moro.

Vai nav joks? Bērnībā pieradu raudzīties uz dzīvi kā uz ķinīti, neviļus sāku saskatīt sev visapkārt sižetus, dažādas mizanscēnas, kas nereti pārspēj uz ekrāna redzamo. Tā pati Bergfeldkundze — viņu taču varētu tieši no mūsu pansijas ielikt kādā komēdijā, un neviens neticētu, ka tas nav mākslinieciski pārspilēts tēls. Bērnībā viņa mani burtiski fascinēja. Kad vien varēju tikt vaļā no savas nolāpītās guvernantes, skrēju uz virtuvi, kur ritēja pavisam citāda, taču ne mazāk interesanta dzīve. Guvernanti šokēja manas plebejiskās tieksmes, taču mamma man atļāva draudzēties, ar ko man patika, tur nekā nevarēja darīt. Maza būdama, protams, nespēju atbilstīgi novērtēt Bergfeldkundzes fantastiskās darbaspējas. Viņai bija tikai viena pastāvīga palidze — kalpone vārdā Agnese, un viņas abas rāvēs melnās miesās no agra rīta līdz vēlam vakaram — gāja iepirkties, cepa un vārīja, vienīgi smagajiem darbiem noteiktos laikos nāca apkopēja un vīrietis spēka gados. Būtībā visa lielā māja ar daudzajiem iemītniekiem bija uz Bergfeldkundzes pleciem. Būdama turīga sieviete, Bergfeldkundze droši vien būtu varējusi nodarbināt daudz vairāk palīgspēku. Nedomāju, ka viņa no tā atteicās skopuma dēļ vai bailēs no izputēšanas. Dzirdēju vecākus spriežam, ka viņa, gribēdama, lai viss būtu perfekts, vienkārši nevienam neuzticējās. Un tāpēc jutās īsti droša par labu kārtību un kvalitatīvu ēdienu, ja visam kaut kādā veidā bija pieskārusies pašas roka. Taču neatceros, ka jebkad būtu viņu redzējusi nogurušu, netaisni vai īgnu.

Bergfeldkundze bija izstrādājusi ģeniālu sistēmu, lai dienas gaitā lieki netērētu ne sekundi. Viņai, atbilstīgi savām lomām, kuru diapazons sniedzās no virējas līdz salondāmai, vajadzēja mainīt arī apģērbu. Tad nu, no dabas neliela auguma un apaļīga, viņa jau agrā rītā visu nepieciešamo savilka citu citam virsū un dienas gaitā pamazām pa kārtai vilka nost apģērba gabalus kā sīpola mizas. Tā man šķita aizraujoša spēle, un allaž skrēju uz virtuvi, lai kā apburta vērotu Bergfeldkundzes brīnišķīgās pārvērtības. Pašā apakšā viņa ģērba to, kas vajadzīgs

dienas beigās — kādu vakara vai smalku pēcpusdienas kleitu, virs tās — kostīmiņu, kurā viņa parādījās pusdienu laikā ēdamistabā. Visam pāri tad nāca virtuves darbos nepieciešamais uzsvārcis un

priekšauts, bet aukstā laikā, jau no rītiem ejot iepirkties, tam visam vēl vajadzēja dabūt virsū mēteli. Bergfeldkundzi itin nemaz nemulsināja tas, ka viņa, līdz galam apģērbusies, bija cik gara, tik plata. Padarījusi sevi līdzīgu kāpostgalvai, viņa kā žigla bumbiņa lielā ātrumā ripoja pa virtuvi un ēdamzāli. Vienmēr pati pie sevis zīlēju, kāds tērps nu parādīsies, kad Bergfeldkundze nometis kārtējo mizu.

Uz pansijas virtuvi ne mazāk par Bergfelda kundzi ar viņas pārvērtību dramaturģiju mani vilka kalpone Agnese — bezgala mīla un labsirdīga, un patiešām ļoti pieķērusies arī man. Agnese nekad nepārgērbās, bet visu dienu nēsāja vienu un to pašu kārtīgo darba tērpu. Agnese bija šausmīgi tīrīga un vienā laidā sparīgi berza savas lielās sarkanās rokas ar stiprām virtuves ziepēm un birsti. Ari seja viņai bija tikpat sarkana, kaut arī netiku redzējusi, kā un ar ko viņa to trinusi.

Agnese nebija nekāda jaunā, savi trīsdesmit pieci vai pat vairāk, un vēl neprecējusies. Tomēr līgavainis viņai bija — ugunsdzēsējs, viņi cerējās gadiem ilgi, jo vajadzēja sakrāt naudu kopdzīves uzsākšanai. Viņam bija arī šofera profesija, agrāk esot braucis ar svešām mašīnām, taču tagad krāja naudu, lai nopirktu savu taksīti un arī ģimenes māju. Nu gluži tas pats, kā ar mūsu Rīgas ķēkšu Mariju, kura gan bija glītāka un arī mazliet jaunāka par Agnesi, tā ap trīsdesmit, taču tik un tā tajos laikos skaitījās veca meita. Agneses retajās brīvdienās brūtgāns viņu apciemoja, un tad abi devās kaut kur izklaidēties. Mamma dažkārt atļāva man iet viņiem līdzi, guvernantei kārtējo reizi krītot ģībonī. Tā iepazīnu arī citādu Berlīni, kas diezgan būtiski atšķīrās no tās, kuru redzēju, pastaigājoties ar mammu vai guvernanti. Tā bija strādnieku, vienkāršu ļaužu vide, kur dzēra alu no lieliem kausiem, piekožot lielākas vai mazākas desas. Kur pirmo reizi savā mūžā saskāros ar iereibušiem vīriešiem. Visi pret mani izturējās ārkārtīgi draudzīgi un mīļi un uzskatīja par savu svēto pienākumu iemācīt man kārtīgi runāt berliniski — tajā īpašajā dialektā, ko vācu literārās valodas zinātājs nemaz tik viegli nevar saprast.

Mana dzīves pieredze vēl paplašinājās, kad sapazinos ar sievietēm no mammas draudzenes Marijas Mihailovnas-Zalcmaņa kundzes modes salona. Marija Mihailovna, kuru mēs mīļi dēvējām par Marmihu, bija krieviete no īstenas krievu inteliģences vides. Vācijā viņa bija nokļuvusi ar pirmo baltās emigrācijas vilni revolūcijas laikā un šeit apprecējusies ar vācieti Zalcmaņa kungu. Viņiem bija dēls, jau pieminētais Pauls, mans draugs Paulītis, trīs gadus vecāks par mani, arī liels grāmatu lasītājs. Tā ka biju saprātīga meitene, tad, par spīti gadu starpībai, viņš nevairījās no draudzības ar mani. Mēs satikāmies gandrīz vai katru dienu, pārrunājot gan grāmatas un filmas, gan dzīvi vispār. Viņiem bija liels dzīvoklis turpat Meinekes ielas otrajā pusē, pavisam netālu no Bergfeldkundzes pansijas. Nezinu, kā Zalcmaņa

kungs pelnīja iztiku, taču īpaši bagāti viņi nešķita, jo Marmihai bija jāpalīdz vīram uzturēt dzīves līmeni, ar ko viņa visai veiksmīgi tika galā. Vilmai — labi audzinātai un izglītotai dāmai ar krievu inteliģencei raksturīgo nevērīgo attieksmi pret dzīves materiālo pusi, tomēr bija izdevies turpat Meinekes ielā nodibināt un veiksmīgi vadīt modes salonu, kurā strādāja četras kvalificētas šuvējas, bet Marija Mihailovna, apveltīta ar teicamu gaumi un māksliniecisku intuīciju, pati veidoja tērpus. Laikā, kad man gadījās tur ciemoties, salons jau bija slavens visā Berlīnē un Zalcmaņa kundzei klientūras netrūka. Arī uz šo salonu man bija atļauts aizstaigāt vienai pašai, jo tas atradās vienā mājā ar Pauliša dzīvokli.

Zalcmaņi manās acīs bija mīklaina ģimene, Zalcmaņa kungs bija absolūts savas laulātās draudzenes pretmets, viņi nekad nenāca kopā pie mums ciemos, tikai atsevišķi. Zalcmaņa kungs pie tēva, viņa laulene pie mammas. Nekādi nevarēju saprast, kā šie divi dažādie cilvēki tikuši kopā un apprecējušies. Zalcmaņa kungs tik neizdzēšami iespiedies manā atmiņā tāpēc, ka viņš karikatūriski līdzinājās klišejas priekšstatiem par tipisko prūsi. Zalcmaņa kungs, kura priekšvārdu nekad netiku dzirdējusi un nezināju, jaunībā bija dienējis armijā un pēc tam vēl karojis Pirmā pasaules kara frontēs, prūšu militārais stils viņā bija ieēdies līdz kaulam un uz mūžu, un to viņš turpināja īstenot savā mājas dzīvē. Visvairāk no tā dabūja ciest mans draugs Paulchen — Paulītis, tēva spartiskās audzināšanas mocekļis. Viņam bija tāda istaba, kādu nekur un nekad nebiju redzējusi, ar kailām, baltām sienām, bez jēlkādiem rotājumiem vai gleznām un tikai ar visnepieciešamākajām istablietām. Īpaši apbrīnoju Pauliša gultu, tolaik vēl nezināju, ka zaldāti tādās guļ kazarmās. Šaura dzelzs gultiņa, pārklāta ar plānu, pelēku vilnas segu bez virspalaga, un atbaidošu, cietu, plakanu spilvenu. Taču visbriesmīgākais man šķita tas, ka Zalcmaņa kungs, kurš pats cēlās sešos no rīta, jo darbs viņam sākās ļoti agri, rāva augšā arī Pauliti, lika viņam iet ledainā dušā un pirms skolas vingrot vienās apakšbiksēs pie atvērta loga. Mūsu mīļā Marmiha no dzelžainās dienaskārtības un disciplīnas Paulīti slepus glāba un atrada viņam dažādas atrunāšanās iespējas.

Toties ļoti jaukas izrādījās šuvējas, kuras strādāja lielā telpā aiz modes salona pieņemšanas un demonstrēšanas telpām. Paulītis pie viņām glābās no sava despotiskā tēva, un mēs abi tur pavadījām daudzus jaukus mirkļus. Sevišķi mani iemīloja viena šuvēja vārdā Hanna. Viņai, tāpat kā Agnesei un Rīgas Maņai, bija stabils brūtgāns — arī šoferis, kuram jau bija pašam savs taksis, arī viņi krāja naudu, lai nākotnē varētu precēties. Šai šuvējai, acimredzot, ļoti patika bērni, jo viņa mūs abus bieži aicināja vizināties taksometrā. Ar Hannu krustām šķērsām izbraukājām un iepazīnām Berlīni vēl plašākā rādiusā nekā ar Agnesi. Savā prātā spriedu, kāda tā laime, ja draugos

ir isti šoferi. Tādējādi atceros veco Berlīni, kas Otrā pasaules karā pazuda uz visiem laikiem, atstādama tikai mazas saliņas, starp tām arī manas bērnības Meinekes ielu un attiecīgo Kūrfirstendamma posmu.

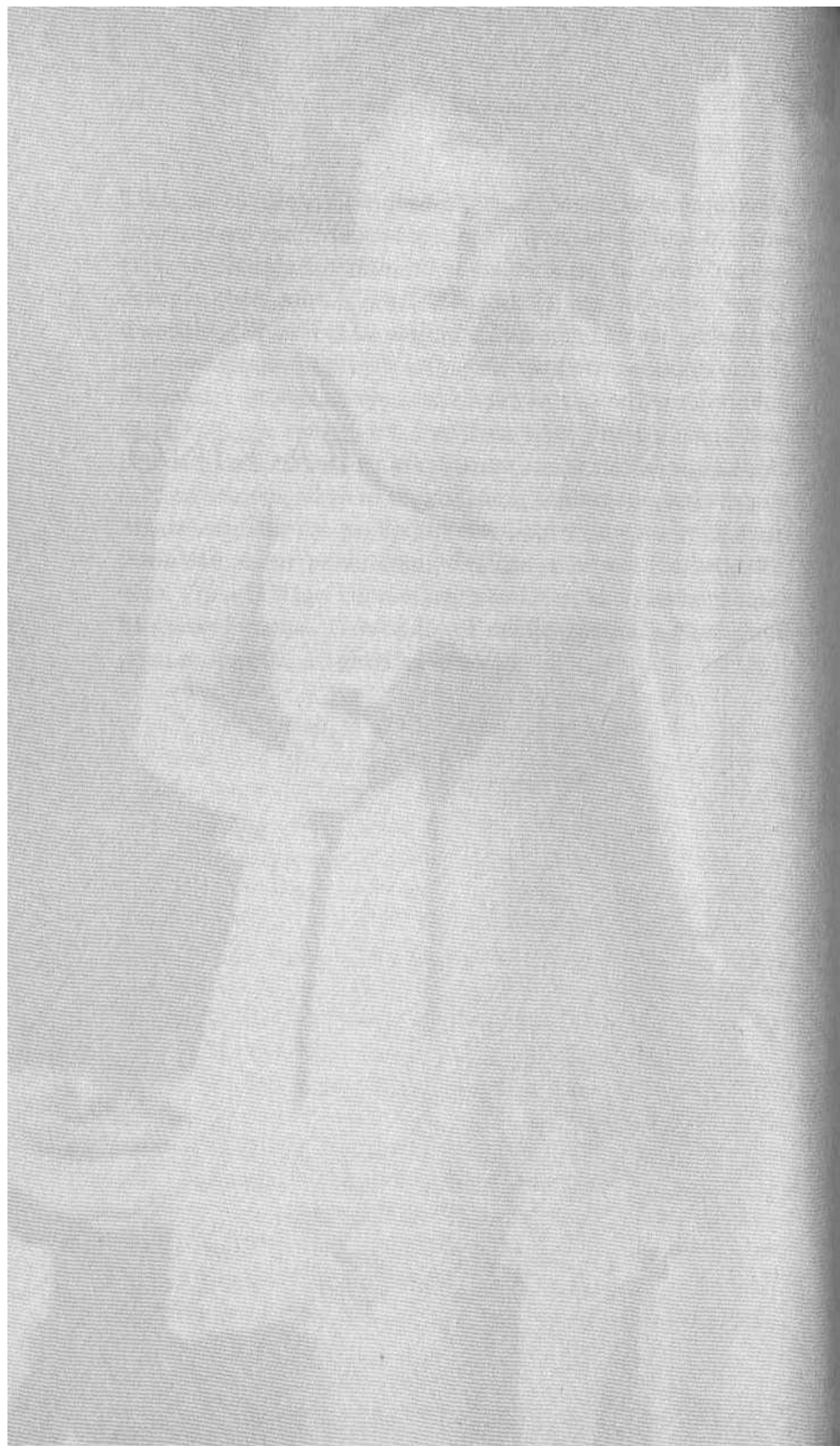
Jāatzīstas, ka Berlīne, par spīti tās plašumam un lielumam, kā pilsēta manī īpašu apbrīnu neizraisīja, tā man šķita nabadzīgāka par Rīgu, varbūt tāpēc, ka Rīgā mani pa nomalēm neviens nebija vadājis, tā ka pazinu vienīgi grezno un bezrūpīgo pilsētas centru ar tā smalko publiku. Taču paši berlīnieši man gaužām patika, vienkāršie un diezgan trūcīgie Berlīnes ļaudis, ar kuriem šajos braucienos iepazinās, bija liksmas dabas un prata baudīt dzīvi. Šofera draugi vienā laidā bārstīja jokus, arī viņš pats, izrādīdams man un Paulitim pilsētas ievērojamākās vietas, par katru zināja pastāstīt kaut kādu anekdoti. Tā man palika iespaids, ka visiem arhitektūras pieminekļiem šeit ir iesaukas, dažkārt diezgan pikantas. Šī tradīcija joprojām nav zudusi, piemēram, karā pussagrauto Gedächtniskiiche, ko atceros vēl staltu un veselu, un ko pēc kara atstāja neatjaunotu kā posta pieminekli, tūlīt pārdēvēja par "cauro zobu". Mēs četratā mēdzām pasēdēt Berlīnes iemīļotajos Biergarten — alus dārzos, kur piesārtuši vīri un sievas (man nez kāpēc visi berlīnieši šķita resni) dzēra alu, skaļi dziedāja un dejoja. Es atceros arī brīvdabas tingeltangčļus, kur jumts vienīgi virs skatuves. Sliktā laikā dažkārt iegriezāmies kādā no neskaitāmajiem Berlīnes stūra krodziņiem Eckkneipe, vispār laiku pavadījām vienos smieklos. Runāju berlīniski tā, ka nemetas. Guvernante mademoiselle Speer, sarūgtināta un apvainota līdz sirds dziļumiem, bija atmetusi visam ar roku, jo mamma atļāva. Kundze ir kundze, un tur neko nevar darīt.

Tajā laikā man bija vēl viena tāda pazišanās un draudzība, kas šokēja guvernanti, taču bagātināja manu dzīves pieredzi. Sētas pusē, mazā dzīvoklītī, dzīvoja meitene manos gados vārdā Štefija. Viņas mamma Hedviga bija šķirtene un strādāja par pārdevēju lielajā Vertheima universālveikalā, kas atradās pavisam netālu, tepat ap stūri, Kūrfirstendammā. Pirmskara Berlīnē tas bija viens no lielākajiem, modernākajiem tirdzniecības centriem. Tas joprojām eksistē ar to pašu nosaukumu līdz mūsu dienām, lai gan vairākkārt mainījis īpašniekus.

Tikai nesen, 2008. gada oktobri, jauns īpašnieks to pārdēvējis. Guvernante gan mammai bija bubinājusi, ka Štefijas mamma esot no lustīgajām dāmām, esot zināms, ka bieži mainot draugus, bet nekāds atbalsts nesevoja, un tā es ar Štefiju draudzējos drusku tā kā paslepus, kad man izdevās aizšmāukt no guvernantes. Štefija bija kādu gadu vai divus vecāka par mani. Pārnākusi no skolas, viņa uzreiz devās uz Vertheima universālveikalu pie mātes, un, kad vien tiku, viņai piebiedrojos. Universālveikalā atklāju atkal jaunu, agrāk nezināmu pasauli, mēs ceļojām pa stāviem un nodaļām, aplūkojām skaistās preces, fantazējām par to, ko gribētos nopirkt un ko ar to darīt,

sarunājāties ar pārdevējām, Štefijas mamma darbabiedrenēm. Viņas bija ļoti laipnas, un man šķita, ka visas kopā jūtas kā viena ģimene. Tādu vidi vēl nebiju pazinusi. Savā prātā atkal nospriedu, nu gluži kā kino...

KĀ KINO

Visvairāk ārpus mājas uzturējos Zalcmaņa kundzes pasaulē. Paša modes salona publiskajās telpās nokļuvi gan vienīgi ar mammu. Salonam bija augstāko aprindu klientūra, un ar patiku vēroju dažāda tipa skaistules un viņu tikpat skaistos apģērbus. Marmiha ne vien draudzējās ar mammu, bet prata šo draudzību arī likt lietā. Pienāca laiks, kad Eiropu satricināja lielā krīze, un mamma viņai kļuva par reklāmu vārda tiešajā nozīmē. Kaut gan vecāku ierastā sabiedriskā dzīve Berlīnē turpinājās, tomēr līdzekļi kļuva aizvien ierobežotāki. Visās dzīves jomās bija jūtams, ka cilvēkus aizvien vairāk nomāc rūpes par elementāru iztikšanu. Protams, arī mamma vairs nevarēja savus tērpus mainīt tik bieži kā agrāk. Tad nu atrada izeju — draudzene Marmiha viņai piedāvāja savus tērpu modeļus ballēm, pirmizrādēm, vispār publiskām vietām. Lai vienreiz uzvelk un atdod salonam atpakaļ. Tā ka mamma parasti izpelnījās komplimentus par savu garderobi: "Jums atkal tik brīnišķīgs jauns tērps!" atlika vienīgi piebilst: "Paldies, jā, to man pašuva Zalcmaņa kundzes modes salonā, Meinekes ielā." Un vēl dažus cildinošus vārdus par darba kvalitāti. Šāda veida reklāma nebija nekas īpašs, daudzas dāmas tā darīja un bija nodrošinātas ar lieliskiem tērpiem par brīvu, vismaz uz laiku. Arī tagad līdzīga reklamēšanas metode dažādos variantos tiek pieņemta, protams, izmantojot istu mediju vai sabiedrības slavenību par bargu naudu.

Man palicis prātā kāds gandrīz vai romāna sižets. Mammai bija jaunības draudzene Lidija, arī gaišmate, slaida, stalta skaistule, Kuldīgas ebreja aptiekāra meita, kura bija izrāvusies no Kurzemes provinces un ar niecīgiem, tēva līdzī dotiem līdzekļiem ieradusies Parīzē, lai studētu mūziku. Viņu labi pazinu, man viņa ļoti patika, arī viņas asais prāts un mēle. Laikā pēc Pirmā pasaules kara Vakareuropā bieži varēja sastapt studentes no jaunajām Baltijas valstīm vai Polijas, tostarp ebreju meitenes no ģimenēm ar mazu rocību. Lielākoties viņas bija beigušas vācu vai krievu ģimnāzijas, līdz ar to prata vismaz trīs valodas, reizēm arī vienlaikus apgūstot vairākas kultūras, tāpēc ieguvušas plašāku redzesloku, nekā dzīvojot vienīgi ebreju sīkpilsoņu šaurā lokā. Turklāt šādam izrāvienam uz nepazīstamu Rietumu pasauli jau a priori vajadzīgs raksturs un uzņēmība. Ja daba viņas turklāt bija apveltījusi arī ar ārejo pievilcību, viņas tūdaļ kļuva pamanāmas jaunajā vidē. Kuldīgas aptiekāra rocība neļāva dāsni uzturēt un skolot meitu Parīzē, tāpēc Lidijai no sākta gala vajadzēja padomāt, kā piepelnīties. Ar viņas izskatu viņai Parīzē ātri vien piedāvāja mākslinieku un fotogrāfu modeļa vietu, kas netraucētu arī turpināt mācības. Kopā ar viņu, piemēram, līdzīgu ceļu gāja arī viena viņas draudzene no Polijas Broņa, kura tāpat izcēlās ne vien ar glītu izskatu, bet arī ar asu prātu. Efektīgo Lidiju ievēroja un uzrunāja viens no Parīzes slavenākajiem juvelieriem Pols Kartjē un angažēja viņu

dārglietu reklāmai. Kartjē firmai bija rezervēta loža Operā, arī citās elitārās izklaides vietās. Noteiktos vakaros Lidija elegantā tērpā, briljantus mirdzinādama, tur sēdēja ar pavadoni, kurš gan bija tērpts attiecīgā frakā vai smokingā, bet patiesībā bija briljantu sargs. Tā viņa tur sēdēja un ļāva, lai publika viņu apbrīno. Vairāk neko no viņas neprasi ja un par to arī maksāja. Muzikālā Lidija dievināja Operu, un šis darbs viņai bija īsta debesu dāvana. Uz mūzikas milestības pamatiem par viņu ieinteresējās Kartjē brāļadēls, sākās romāns un Lidija kļuva par Kartjē kundzi. Nu viņa varēja nēsāt dārglietas, kas piederēja pašai. Vēl šodien atceros uz žurnāla Vogue vāka skaistās Kartjē kundzes portretu. Toties Kuldīgas aptiekāra vārdu nekur neviens neminēja, tāda ir pasaules netaisnība. Ā piopos — Brona, kļuvusi populāra

Parīzes mākslinieku vidē, cita starpā, strādājot arī par Man Ray modeli, galu galā apprecēja kinorežisoru Renē Klēru, ar kuru laimīgi nodzīvoja ilgu mūžu.

Zalcmaņa kundzes salonā tērpus šuva arī dažādām diplomātu sievietēm ārzemniecēm. Tā notika paradoksālā sagādīšanās, ka emigrantes, padomju valsts icnaidnieces Marijas Mihai-lovņas modes salonā tērpus sāka šūt toreizējā padomju diplomāta, kādu brīdi vēstnieka, nesen vēl pirmās padomju valdības izglītības tautas komisāra, Anatolija Limačarska sieva madame Rosenelle (tā viņu dēvēja ārzemēs) — Maskavas aktrise un izskatīga sieviete. Tur mamma iepazinās ar abiem, jo virs viņu pavadīja. Lunačarskis, kurš atšķirībā no citiem komisāriem bija literāts un izglītots cilvēks, sāka pusslepus apciemot Bergfeldkundzes pansiju, protams, bez sievas. Visiem bija zināma viņa vājība pret daiļām dāmām. Vājība, kas tik augsta ranga boļševiku funkcionāru varēja novest līdz bīstamām situācijām. Bez šaubām, viņš līdz ausīm ieģrābās arī manā mammā, ka nevarēja ne atkauties. Taču ne jau tāpēc tēvs izturējās vēsi pret jauno paziņu un centās nekavēties mājās, kad Lunačarskis bija ieradies, lai cik asprātīgs un pieklājīgs viņš arī nebūtu viesis un pielūdzēja lomā. Viņam līdzī vienmēr sekoja draudīga ēna — doma par valsti, kuru viņš pārstāvēja, un aizdomas par visu ko... Lunačarslu atceros ļoti labi, nez kāpēc viņš ar mani gribēja sarunāties tikai franču valodā. Vēlāk, atceroties šo dīvaino situāciju, man šķiet, ka viņš varbūt patiešām vēlējās kaut dažkārt aizmirst savu vēsturisko lomu, kurā viņš ap to laiku jau bija stipri vilies. Un kaut uz īsu laiku šad tad sarunāties patīkamā sabiedrībā, pat neatceroties krievu valodu, un justies, it kā viņš būtu normāls cilvēks, kas nav jātur aizdomās vai jāuzrauga ar šausmām. Lunačarslu un madame Rozenelli atceros ļoti labi, ne tā kā liju Ērenburgu, kurš vairākus gadus pirms tam arī uzturējās Bergfelda kundzes pansijā, lai gan lielākoties mīta Parīzē. Tas bija laiks, kad mēs tur tikko bijām apmetušies, vēl biju tik sīka, ka viņu isti neievēroju.

Zinu tikai no mammas nostāstiem, ka viņš mežonīgi bijis iemilējis mammas Rīgas draudzenē Katjas tantē, kas bija krievu emigrante ar vīru rīdzinieku. Kad Katjas tantei Rīgā kļuva garlaicīgi, viņa at-šmauca uz Berlīni mazliet izklaidēties. Tur viņa arī iepazinās ar liju Ērenburgu, kurš tolaik tāpat skaitījās emigrants no Padomju Krievijas, un tā sākās, Katjas tantes vārdiem, burnij roman. Taču to visu man vēlāk pastāstīja mamma. Arī šo informāciju noglabāju savas atmiņas pūra lādītē, kur man pakāpeniski sakrājās krietnas zināšanas par divām, kā šķita, svarīgākajām dzīves nodarbēm — par mīlestību un par mākslu. Nākotnē tas viss man noderēja.

Toties tad, kad pansijā parādījās Lunačarskis, jau vēroju un vērtēju pati. Viņa kundzi biju redzējusi tikai modes salonā, un atmiņā viņa man pavīd galvenokārt apkārusies ar pērlēm un briljantiem no galvas līdz kājām. Mamma uzskatīja, ka tas esot mauvais guut paraugs, — augstākās pakāpes slikta gaume. Viņa bija sašutusi arī par bezkaunību, jo visiem bija zināms, ka šīs rotaslietas ir no cara ģimenes konfiscētajām personīgajām dārglietām, kuras kā juveliermākslas paraugi nodoti muzejiem. Tās izdalīja lielo komunistu sievām reprezentācijai. Lai vai kādus amatus boļševiku hierarhijā Lunačarskis laika gaitā ieņēma, Vācijā viņš tobrīd bija ieradies arī ar uzdevumiem kultūras, īpaši filmas jomā. Līdz ar skaņu filmas rašanos bija nodibināta padomju-vācu filmu ražošanas Mežrabprom firma, kas Berlīnē producēja pirmās vācu-padomju skaņu filmu kopprodukcijas. Tāpēc te ieradās krievu režisori un aktieri, no kuriem daļa pēc tam atteicās Padomju Savienībā atgriezties. Šajā laikā Berlīnē tapa Pudovkina Dzīvais mironis, atbrauca arī režisors Fjodors Oceps ar savu zvaigzni Annu Stenu — pa pusei zviedrieti, pa pusei krievieti, kuras ekrāna karjera bija sākusies padomju krievu kino divdesmitajos gados. Berlīnē viņi uzņēma slavenu filmu Slepka Dmitrijs Karamazovs, kur Anna Stena spēlēja Grušeņku, bet Dmitrijs Karamazovs bija lielais vācu skatuves un ekrāna aktieris Frics Kortners. Oceps ienāca mūsu paziņu lokā. Toreiz, protams, nevarēju ne iedomāties, ka desmit gadu vēlāk Rīgā apprecēšos ar Ocepa māsīcas dēlu, kuram viņš bija djadja Fedja. Gan Oceps, gan Anna Stena palika Berlīnē un kļuva par neovzviaščenciem, tā dēvēja tos, kuri neatgriezās PSRS. Drīz vien viņu ceļi izšķīrās. Oceps filmēja Berlīnē un Parīzē, bet Anna aizbrauca uz Holivudu un vēlāk aizprecējās uz Angliju. Šādi paziņas mani valdzināja.

Kas tas Lunačarskis tāds bija, kāpēc pret viņu šāda piesardzīga attieksme, tolaik man bija galīgi neinteresanti. 1930./31. gadā biju bērns no citas pasaules, otrās klases skolniece, par politiku un sava laika vēsturi zināju mazāk nekā par senajiem grieķiem. Ievēroju, ka mūsu viesi nekad nerunāja par politiku Lunačarska klātbūtnē, tikai par literatūru un mākslu, par kultūras lietām, kuras viņš tiešām lieliski

pārzināja. Ievēroju, ka daži taktiski centās no viņa turēties pa gabalu, toties Berlīnes bohēmas ļaudis, kurus pat iztālēm nebija apsvilinājuši Krievijas revolūcija, daudz neprātojot labprāt ar viņu tērzēja. Dzimtenē drīz vien viņš krita nežēlastībā. Lunačarskim palaimējās laikus nomirt, vienīgi tāpēc Staļins, kura milzīgā ēna jau biedinoši slējās viņam pāri, nepaspēja viņu iznīcināt.

Ne velti tēvs turējās tālāk no Lunačarska, viņš zināja, ka padomju varas taustekļi dziļi iespiedušies arī Vakareiropā, un kādreiz izteicās — katra saskare ar šīs valsts pārstāvjiem, arī biznesā, lai cik neitrāla un nevainīga tā šķistu, ir riskanta. Par to mani pārliecināja notikumi, par kuriem tagad pastāstīšu.

Bergfeldkundzes pansijā bija apmetusies kāda Šēnmaņu ģimene. Tā man šķita ne visai parasta, jo abi dzīvesbiedri — pagalam nesaderīgi. Staņislavs Šēnmanis nāca no Polijas, pa pusei polis, pa pusei ebrejs, bet sieva viņam bija somiete, sarunājās viņi krieviski un pēc krievu parauga sievu dēvēja par Eku Jonovnu. Tas bija trīsdesmito gadu sākumā, kad jau mācījās Rīgā, dzīvojot vecvecāku Elizabetes ielas mājā, bet brīvo laiku pavadīju Berlīnē pie vecākiem. Rudmate Eka

Jonovna manās acis bija caur un cauri eksotiska būtne, jo Somija skaitījās kaut kāda nezināma zeme pasaules malā, tālu Ziemeļos, kur mājō baltie lāči. Eiropas kultūras dzīvē tai bija maza loma. Eka Jonovna bija jauka, taču ļoti klusa un bikla, sevī noslēgusies un noteikti ļoti vientuļa sieviete. Viņas virs Staņislavs jeb Stasiks, kā visi viņu dēvēja, bija absolūts pretstats, ļoti dzīvīgs un temperamentīgs, šarmants. Kā mēdz sacīt — īsta sabiedrības dvēsele, pat es, pamatskolas bērns, jutu, cik viņš ir pievilcīgs. Turklāt visai noslēpumains, jo pansijā viņš parādījās tikai laiku pa laikam, uz ilgu laiku nozuda, atstādams sievu un dēlu bieži vien diezgan grūtā materiālā stāvoklī. Ziņas tad pienāca no dažādām Eiropas pilsētām — Parīzes, Briseles, Ženēvas. Tas bija ieguvums Pauliša pastmarku krājumam. Radās iespāids, ka pastāvīgas dzīvesvietas viņam nemaz nav, ja nu vienīgi mūsu pansija, pie sievas un dēla Žana. Dēls bija, tāpat kā tēvs, glīts puisis septiņus vai astoņus gadus vecāks par mani, neatceros, vai nebija jau students. Man viiii patika abi, jo pamazām pienāca laiks ar citām acīm vērot otro dzimumu. Pats Stasiks, protams, apjūsmoja manu mammu, bet jutos pārsteigta, ka šoreiz arī mamma, kā šķita, nebija palikusi vienaldzīga. Tēvs gluži labi redzēja, ka mamma ir drusku aizrāvusies, tomēr viņa vienīgā reakcija bija tā, ka viņš šād tad viņu par to viegli paķircināja.

Pa ausu galam biju dzirdējusi, ka Stasiks nodarbojas ar kaut kādām biznesa lietām, taču no dažiem tēva izteicieniem nojautu, ka tās nav visai solīdas un ir pat bīstamas. Bija cilvēki, kas Stasilcu vienkārši sauca par avantūristu. Reiz tēvs norūpējies izmeta, ka Stasiks

iesaistījies riskantā spēlē. Mani tas maz interesēja, manas domas vairāk nodarbināja baumas, kas pamazām izplatījās pansijā un manai mātei ļoti nepatika, proti, Stasikam Beļģijā esot vēl otra ģimene — sieva Ivonna un mazāks bērns. Abas sievas viņš uzskatot par vienādi tiesīgām un braukājot no vienas pie otras. Tieši tajā laikā Kūrfirstendamma Komēdijas teātrī uzveda salonkomēdiju, kas saucās Eva oder Yvonne Un, tā ka Stasiks neslēpa aizraušanos ar manu mammu, visi smējās, ka luga laikam esot par Stasiku. Mamma aizgāja uz izrādi, mani, diemžēl, līdzī neņemot, bet pārnākusi smējās: nu nē, nepavisam nē.

Manā Rīgas vācu skolā bija kārtējās brīvdienas, ko drīkstēju vēl pagarināt, tādējādi ilgāku laiku uzkavējos Berlīnē pie vecākiem. Guvernantes man vairs nebija, tāpēc otru apartamentu neirēja, gulēju vecāku otrajā istabā. Kādu ritu ap pulksten divpadsmitiem sēdēju pie mammas, viņa vēl brokastoja gultā. Iezvanījās tālrunis. Tas bija tēvs: "Labi, ka tu tā esi, kur ir mamma?" — "Iegāja vannā." — "Nu, tad klausies, tūlīt runāšu ar mammu, bet tu neej prom. Man ir ļauna ziņa — Stasika vairs nav. Viņš ir gājis bojā, mammai tas noteikti būs liels trieciens, varbūt viņai kļūs slikti. Paliec pie viņas, skaties, vai nevajag palīdzēt. Drīz pats būšu klāt."

Mamma nāk no vannas, paņem klausuli, jau zinu, ko tēvs viņai stāsta, droši vien vēl ar detaļām. Mamma nobāl, nedveš ne vārda, taču vairāk nekas nenotiek, jo viņa prot savaldīties.

Brīdī vēlāk mamma aptvēra, ka viņai jādodas mierināt un balstīt nabaga Eku Jonovnu, kura pasaulē bija palikusi bez balsta. Ne radu, ne draugu, ne māju, ne dzimtenes, un diez vai Stasiks viņai bija atstājis kaut cik līdzekļu, varbūt pilnīgi neko.

Par to, kas noticis ar Stasiku, skaidrāka aina man izveidojās pamazām. Visiem notikumiem par pamatu bijusi Stasika vieglprātīgā avantūrista daba, par kuru tēvs bija tik strikti iebildis un brīdinājis. Mans tēvs labi orientējās starptautiskajos darījumos, viņa jurista pienākumos bija izvadīt klientu cauri dažādu valstu likumu labirintiem, pēc iespējas izmantojot tos viņa labā. Viņš zināja arī likumu pretrunas un vājās vietas, apgāja tos, ja varēja, taču nekad tos klaji nepārkāpa. Tas neatbilda viņa pārliecībai par tiesiskuma nepieciešamību, par kuru viņš man allaž bilda. Stasiks tam visam tikai atmeta ar roku.

Tāpēc tēvs uzskatīja, ka Stasiks ir avantūrists, bieži rīkojies nepiedodami vieglprātīgi, pat muļķīgi, bez nepieciešamajām zināšanām un pieredzes laizdamies sarežģītos starptautiskos darījumos. Tā tas bijis arī šoreiz. Izrādījās, viņš ķēries pie visbīstamākā biznesa — ieroču tirdzniecības. Stasi-kam bija daudz draugu krievu emigrācijā. Tajā laikā ģenerāļa Kutjopova vadībā Rietumeiropas emigrantu aprindās brieda pavisam utopiska sazvērētība pret

padomju varu. Cita starpā, nodoms bija — Krievijā iesūtīt bijušos virsniekus un sacelt tautu. Stasiks bija apņēmis viņiem sagādāt ieročus. Saprotais, nekādas grandiozas summas no trimdā dzīvojošiem cara virsniekiem gaidīt nevarēja. Taču pēc lielas naudas vajadzība bija. Tāpēc līdztekus šiem slepenajiem sakariem viņš oficiāli sadarbojās ar PSRS vēstniecību Parīzē tirdzniecības, arī ieroču sagādes jomā. Pats viņš netirgojās, galvenokārt saveda kopā ražotājus ar noņēmējiem. Stasiks izrādījās tik naivs un pašpārliecināts, ka cerēja spoži nospēlēt šo dubultspēli. Tajā laikā jau vairs nebija nekāds noslēpums, mans tēvs to zināja ļoti labi, ka ar Padomju Savienību ir bīstami ielaisties jebkuros darījumos. Vienmēr kaut kas varēja noiet greizi jebšu nebūt viņiem pa prātam. Un tad sekas bija neapbrīcināmas. Presē tieši tolaik diezgan plaši parādījās informācija par šīs valsts nodarbošanos ar spiegošanu, terorismu un cilvēku nogalināšanu ārzemēs. Bet vieglprātīgais Stasiks bija iedomājies, ka spēs visus apvest ap stūri. Tobrīd viņš Berlīnē rādījās maz, mētājās apkārt pa visu Eiropu, taču visvairāk uzturējās Parīzē. Mēs zilējām, vai tik uz turieni nav pārcēlusies viņa paralēlsieva francūziete. Oficiāli notikumu gaita esot bijusi šāda — Padomju vēstniecība sarīkojusi lepnu pieņemšanu uz Sēnā noenkurotas jahtas — balli ar parasto plātīgo vērienu, vodkas upēm kaviāra krastos, tur nu Stasiks esot piedzēries, iekritis Sēnā un noslicis. Nelaiimes gadījums. Taču visi zināja, ka Stasiks nebija dzērājs, neviens nekad nebija viņu redzējis kunga prātā, kur nu vēl tiktāl, lai pats kristu pāri bortam. Visi saprata, ka Stasiks ir noslepkavots, varbūt apdullināts un iemests upē, taču zināja arī, ka izvirzīt prasības pēc izmeklēšanas ir pilnīgi velti. Dusmojās vienīgi par Stasika muļķa prātu, ka viņš, slepeni sadarbotamies ar baltajiem emigrantiem, mānīdams vēstniecību, tomēr pieņēmis tās ielūgumu.

Tā viņš aizgāja no mūsu dzīves. Vēlāk dzirdējām, ka Eka Jonovna tomēr sameklējusi kādus radus un atgriezusies Somijā, bet Žans devies uz Parīzi, tur sācis darboties filmu nozarē, kļuvis par kinotēlnieku varoni sakarā ar viņa un franču kinozvaigznes Viviānas Romansas vētrainajām kaislībām, pēc tam kādu laiku dzīvojis un taisījis filmas Ēģiptē. Vēlāk viņa pēdas man izgaisušas.

Tomēr Žans man atstājis kādu skaistu atmiņu epizodi no šā laika, kad jau grasījās kļūt par jaunkundzi. Īsti gan vēl nebiju, diez vai man bija vairāk par divpadsmit gadiem, tātad Žanam varēja būt gadi divdesmit. Viņš gluži labi noprata, ka viņu apbrīnoju, un kādu dienu es tiku ielūgta uz vakara izrādi. Berlīnē bija divi lieli varietē teātri — Wintergarten un Scala. Teātri Scala dziedāja pat Benjamino Džili (Gigli), uz šo koncertu aizgāju ar vecākiem, bet ar Žanu pavadīju neaizmirstamu vakaru Wintergartenā, kur uzstājās slavenais muzikālais klauns, cirka klasiķis Groks. Atceros viņa artis-tiskumu un meistarību, spēlējot vienlaikus uz vairākiem instrumentiem. Taču ne jau tāpēc

atceros šo vakaru. Neaizmirstama bija sajūta, ka pirmo reizi mūžā izgāju sabiedrībā jauna cilvēka pavadībā, gluži kā pieaugusi jaunkundze, jutos ārkārtīgi lepna.

Jauni iemītnieki un pusdienotāji Bergfeldkundzes pansijā parādījās trīsdesmito gadu mijā un sākumā, kad mēmo filmu Vācijā galīgi nomainīja skaņu filma. Vācija pēc ASV bija otrā skaņu kino lielvalsts pasaulē. Amerikā skaņu aparatūru patentēja un ieviesa, sākot ar 1927. gada otro pusi, bet 1928. gadā skaņu filmas jau producēja pilnā sparā. Tajā pašā gadā skaņu filmas sāka ražot arī Vācijā. Toties Francijā, lielajā filmu studijā Parīzes priekšpilsētā Žuanvillā, skaņu aparatūras vēl nebija ilgāku laiku, tāpēc pirmās franču skaņu filmas ieskaņoja Berlīnē Bābelsbergas studijā. Tā, starp citu, Bābelsbergā ar skaņu tika aprikota arī pirmā Renē Klēra skaņu filma Zem Parīzes jumtiem. To visu, protams, plaši un aizrautīgi pārrunāja Meinekes ielā.

Šajā pārejas posmā no mēmās uz skaņu filmu notika vēl kāds interesants process, kas tagad zināms galvenokārt tiem, kuri darbojas kinovēstures jomā. Proti — gadus trīs četrus vēl nebija iespējama tā saucamā sinhronizācija — tas ir, uzņemtu filmu ieskaņošana citā valodā. Lai populāras filmas, sevišķi muzikālās, varētu izrādīt citās valstīs, tika veidotas no jauna filmētas versijas vairākās valodās. Parasti — vācu, franču un angļu. Tas notika šādi: bija uzņemta vācu filma, un pēc tā paša scenārija, tajās pašās dekorācijās, ar to pašu mūziku, tekstu pārtulkojot citā valodā, to uzņēma no jauna. Gadījumā aktieri, kas prata pieprasīto valodu, tos tad arī pārņēma. Pretējā gadījumā tika angažēti citi aktieri no attiecīgās valsts. To varēja praktizēt vienīgi UFA, jo tas bija plašs un dārgs pasākums, kur bija jāiegulda krietnas summas. Citvalodīga versija tapa vienīgi tad, ja bija drošība, ka filma būs kases gabals. Tā Bābelsbergā vairākus gadus pēc kārtas virkni vācu filmu uzņēma arī paralēlās franču un angļu versijās, jo angļi tāpat bija kavējušies ar attiecīgās aparatūras nodrošināšanu. Bija virkne vācu aktieru, kuri brīvi pārvaldīja vienu vai otru no šīm valodām, retāk abas. Piemēram, iemīlotā vācu muzikālo filmu zvaigzne Liliana Harveja pati spēlēja gan franču, gan angļu variantos, tikai ar citiem partneriem. Tāpēc viņas popularitāte aptvēra visu Eiropas kontinentu. Viņas nemainīgais partneris vācu filmās bija arī Latvijā populārais Villijs Fričs (WiUy Fritsch), bet franču variantos mīlētāja ampuā tikpat pastāvīgi ar viņu kopā filmējās jauns, glīts aktieris Anrī Garā (.Henri Garat).

Tā ka deviņu, desmit gadu vecumā jau biju ļoti aizrāvusies ar kino, centos noskatīties abus filmu variantus, ko rādīja vienīgi pašā kinostudijā, jo Berlīnes kinoteātros, dabīgi, nokļuva tikai vācvalodīgie. Savās skaņu filmās visos trīs variantos spēlēja arī ļoti izglītotā Olga Čehova, bet Renāte Millere un Konrāds Feits (Veidt) — angļu variantos.

Latvijas skatītāji redzēja tikai vācu oriģinālvariantus, jo vācu, tāpat kā krievu valodu tolaik prata gandrīz visi.

Tā nu šajos trijos, četros gados, kad UFA studijās notika vairākvalodlgo variantu uzņemšana, Berlīnē parādījās virkne ievērojamu franču aktieru, un daži vienmēr apmetās Berg-feldkundzes pansijā. Tā viņus iepazīnu. Viena no slavenākajām bija Annabella, kura drīz vien tika angažēta Holivudā. Annabellai līdzī bija viņas otrais vīrs Žans Mirā (Murat), taču arī pirmo — Albēru Prežānu (Prejean), kurš dažkārt ieradās ciemos, pazinu no Klēra filmas Zem Parīzes jumtiem. Tāpēc man bija, protams, ļoti interesanti vēlāk uzzināt no kino-žurnāliem par viņas trešajām Holivudas laulībām ar publikas mīluli Tironu Paueru (Latvijā rakstīja Tairons), ar kuru viņa iepazinusies, filmējoties amerikāņu grāvējā Sueca (1938). Berg-feldkundzes pansijā Annabella un Žans Mirā bija no tiem retajiem, kuri par mani nelikās ne zinīs, un tas rīvēja manam godam kantes. Jau pratu novērtēt, ka Žans Mirā ir ļoti izskatīgs vīrietis, bet, protams, augstprātīgs, ja jau par mani neliekas ne zinīs. Piecdesmitajos gados Rīgā viņu atkal ieraudzīju uz ekrāna filmā Šīs pasaules varenie kopā ar Gabēnu. Mirā, nu jau solīdos gados, izrādījās joprojām stalts un iznesīgs kungs.

Atšķirībā no šiem diviem, ar mani un uzticīgo Paulīti — nu jau brillīnainu ģimnāzistu — pansijā labprāt noņēmās jau-niņš, slaidis franču sprukstiņš, manās acīs — paplāns no vaiga, bet brīnum jautrs, asprātīgs un vienmēr spēles azarta pārņemts, šodien teiktu — artistisks. Viņš mūs ar Paulīti burtiski apbūra, jokodams, žonglēdams un rādīdams burvju trikus, mācīdams mums visādas dziesmiņas un blēņas. Viņš man uzdāvināja vairākas savas fotogrāfijas ar izcili patētiskiem vērtījumiem, ar tiem es Rīgā varēju dižoties. Šā jauneklā vārds bija Pjērs Brasērs (Brasseur), kurš kļuva par vienu no ievērojamākajiem franču teātra un kino aktieriem.

Gadu gaitā ciemos nāca arī citi, bet dzīvā atmiņā palikuši vienīgi tie, kuri pievērsa man uzmanību. Vecāku viesībās ieradās, piemēram, krievu pirmsrevolūcijas mēmā kino zvaigzne Osips Ruņičs, viens no Veras Holodnajas partneriem slavenajās melodrāmās. Viņš dzīvoja emigrācijā Berlīnē, filmējās vācu mēmajās filmās. Vienmēr elegants skaistulis, lieliski prata nēsāt fraku. Šķiet, Rīgā Ruņičam bija radi, jo mēs viņu sastapām arī tur. Rīgā viņš dažkārt uzstājās Krievu drāmā un, ebrejs būdams, arī jidiša valodā Ebreju teātri, Skolas ielā. Biju gluži satriekta, kad samērā nesen Berlīnē, ievērojamu mēmo filmu skatē, ieraudzīju Ruņiču 1923. gada filmā Dantons. Kāda vilšanās! Viņš spēlēja tik drausmīgi, likdams lietā vissliktākos pantomīmas štatus. Šķita neaptverami, ka pirms dažiem gadu desmitiem viņš bija apjūsmots un dievināts ekrāna elks.

Šādā dabiskā ceļā kino ar savām problēmām, ko dzirdēju pa ausu

galam, ar saviem personāžiem, ar kuriem saskāros sadzīvē, stabili ienāca manā dzīvē. Dabīgi, ka interese, laika gaitā aptverot ari teātri, nelaida mani vairs vaļā.

Uz trīsdesmitajiem gadiem attiecas kāds atgadījums no tēva darba sfēras, kas nonāca arī manā uzmanības lokā. Tas sadragāja pēdējās ilūzijas par biznesa pasauli, ja tādas vēl bija palikušas. Jau teicu, ka tēvs no savas darba pieredzes stāstīja tikai tādus notikumus, ar kuriem viņu nesaistīja klusēšanas pienākums, bet mājiniekiem tie varēja būt amizanti vai pamācoši. Tas attiecas uz laiku, kad brieda Spānijas pilsoņu karš un neviens nevarēja paredzēt iznākumu, bet Vācijā pie varas jau bija nācis Hitlers. Lai arī cik politikas pasaule man bija sveša, šajā jautājumā man bija skaidra nostāja, kas balstījās uz ģimenē pārrunāto un dzirdēto. Pavisam vienkārši — simpātijas piederēja Spānijas republikas likumīgi ievēlētajai republikāniskajai valdībai. Tās pretiniekus — Franko fašistus apbruņoja un atbalstīja viņu līdzinieki Vācijā un Itālijā. Tur vairs nekas liels nebija ko prāt, pret šiem spēkiem apvienojās cilvēki ar plašu uzskatu spektru, par kuru man bija skaidrs tikai tas, ka jāaizstāv apdraudētā cilvēka un pilsoņa brīvība un demokrātiskās tiesības. Ari no Latvijas brauca brīvprātīgie, lai atbalstītu Spānijas republikāņus. Kaut gan to vidū bija visai dažādu uzskatu ļaudis, piemēram, komunisti, pret kuriem mūsmājās nebija nekādas mīlestības, iegaumēju, ka ir liktenīgas situācijas, kad tāda apvienošanās ir nepieciešama. Ari no mātes radinieku vides slepus uz Spānijas fronti aizbrauca viens puisis, lai iestātos Internacionālajā brigādē, un viņš nepavisam nebija komunist. Šo Maksī, kas būtu varējis ērti iekārtoties turīga tēva azotē, tobrīd no visas tiesas apbrīnoju. Viņš taču rikojās gluži tāpat kā manis iecienītais rakstnieks Hemingvejs. Cita starpā, jau toreiz dzirdēju valodas par PSRS divkosīgo lomu šajā cīņā. Gan tikai fragmentāras un līdz galam neapjēgtas. Atklātībā padomju oficiālās personas un prese skaļi klaigājot par atbalstu republikāņiem, taču patiesībā padomju brīvprātīgos, kurus uz Spāniju palaida propagandas dēļ, mājās gaidot apcietināšana un viss, kas tai mēdz sekot. Tas vēlāk arī apstiprinājās. Pēc atgriešanās no Spānijas, spiegošanā apsūdzēts, aizgāja bojā arī tā laika slavenais padomju žurnālists Mihails Koļcovs, ar kuru mani vecāki ārzemēs bija nejauši iepazinušies kādās viesībās. Tāda bija vēsturiskā realitāte.

Godīgi atzīstos, aizgājušie gadsimti, vēsture un literatūra ar saviem neskaitāmajiem sižetiem joprojām mani tolaik saistīja vairāk nekā aktuālā politika un sabiedriskās problēmas. Dīvainā kārtā man nebija tādas sajūtas, ka tā ir mana realitāte un skar mani personīgi. Neapzinātā, bet nesatricināmā drošības un neaizskaramības sajūta, kas bijusi tik svētīga manas bērnības gaisotnei, bija izveidojusi tādu kā stikla sienu starp mani un aizvien draudīgāko, pretrunu un konfliktu

satricināto reālo pasauli. Arī sižetu, par kuru pastāstīšu, tolaik uztvēru kā amizantu satīrisku romānu, daudz nedomājot par tēva nosodīto noziedzīgo cinismu traģiska, asiņaina konflikta apstākļos.

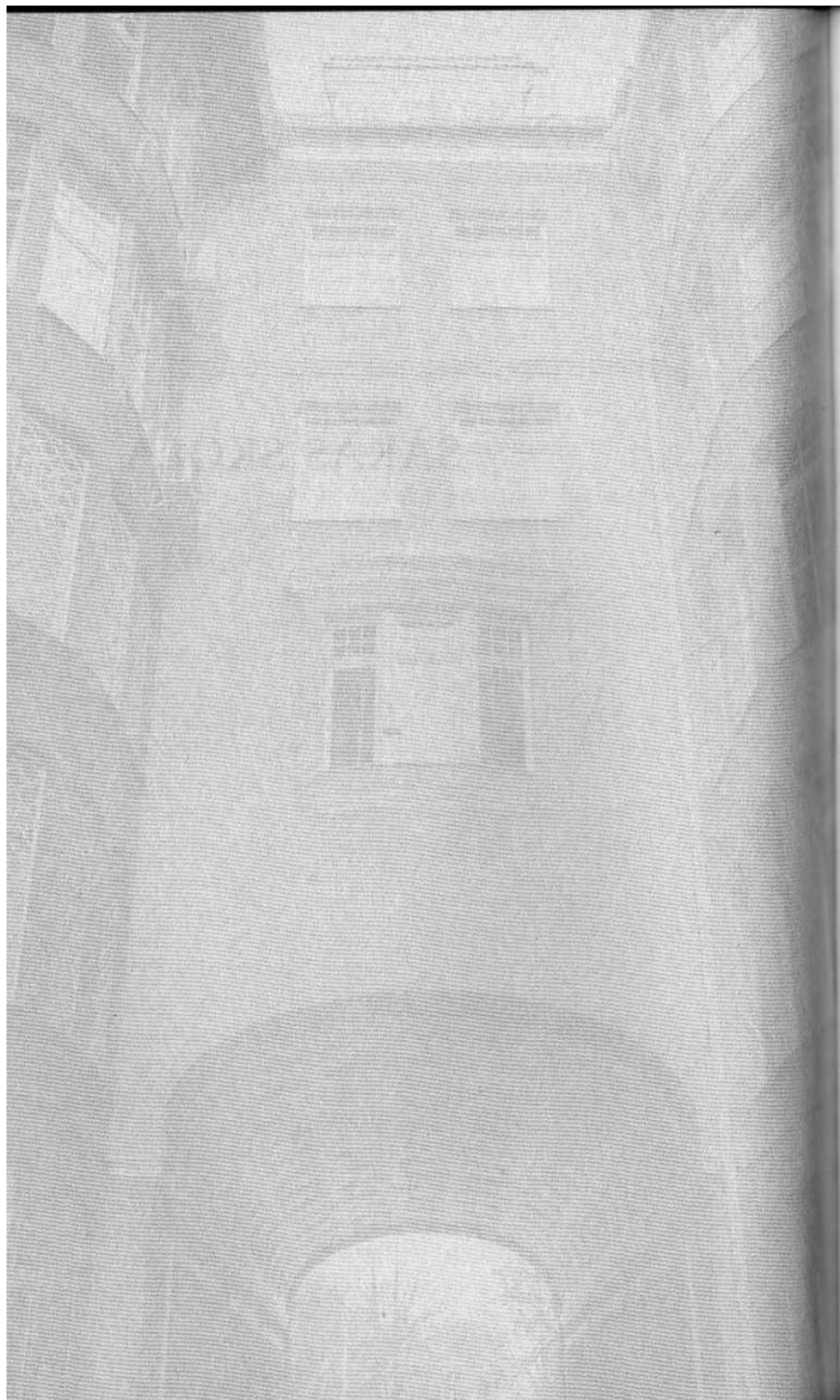
Laikā, kad pilsoņu karš Spānijā vēl tikai aizsākās, tēvam piedāvāja desmit tūkstošu sterliņu mārciņu honorāru (tiem laikiem milzīgu summu, turklāt tikai kā sākuma honorāru), lai viņš juridiski nevainojami noformētu lielu daudzpakāpju starptautisku darījumu ar vairāku valstu valūtas un likumdošanas ievērošanu. Tikai virspusēji iepazīnies ar priekšlikumu, tēvs no tā atteicās, kaut gan, pārceļoties uz Rīgu, nauda būtu lieti noderējusi. Dzirdēju, ka viņš mātei sacīja: "Netīra lieta." Tāpēc arī, iztālēm sekojot darījuma īstenošanai, tēvs mums tās fināla stadijā visu izstāstīja kā vērotājs. Šis sižets īstenībā neaptver visu afēras apjomu. Leduskalna lielākā daļa mums tomēr palika slēpta zem ūdens.

Aizsācēji bija trīs uzņēmēji — no Briseles, Parīzes un Rīgas, kas nosprieduši Spānijas pilsoņu karu izmantot ienesīgai ieroču tirdzniecībai. Iepirkta tos Čehoslovākijā, kas ieročus ražoja eksportam, nogādāt kādā Vidusjūras ostā (ja nemaldos, Dženovā), tur iekraut nopirktā kuģī un vest uz Spāniju. Protams, ka juristam tur būtu prāvs darba apjoms. Kravai bija jādodas caur vairākām valstīm, bija vēl kuģa pirkšana, apkāpes nolīgšana un daudz kas cits. Joks bija tas, ka šiem trim kungiem bija izdevies paklusām noslēgt līgumus ar abām pusēm — vienu un to pašu ieroču kravu piesolīja gan republikāņiem, gan Franko fašistiem, ne jau bez krietna avansa saņemšanas no abiem. Sākumā viss ritēja kā pa dziedziņu, piekrautais kuģis iepeldēja Vidusjūrā. Tēvs teica, ka izdzirdējis par to visā slepenībā, pats esot zīlējis, kam tad šo aizvedīs. Taču arī viņš nevarēja paredzēt turpinājumu. Pēkšņi, nez kādēļ un kādā veidā netālu no Spānijas krasta kuģis avarēja un nogrima Vidusjūrā. Tur tas guļ vēl šobaltdien, un jautājums, kam tas bija adresēts, tā arī nogrimis kopā ar to. Bez cilvēku upuriem, jo visas glābšanas laivas jau laikus bija ne vien sagatavotas, bet arī jau cilvēkiem pilnas, visi nokļuva krastā. Kuģis bija apdrošināts par lielu summu, un īpašnieki zaudējumus necieta, tieši otrādi. Bet tēvs, stāstot par šo afēru, sausi piebilda, ka viņaprāt, kuģi vispār nekādi ieroči nav bijuši. Kur un kam tie slepus pirms tam tikuši pārdoti, tā arī paliek viens no lielajiem vēstures noslēpumiem. Protams, tāda apjoma afēra izdevās tik gludi tāpēc, ka Eiropā viss jau sāka jukt un brukt. Spānijas pilsoņu karš beidzās, Franko ar vācu un itāliešu aviācijas palīdzību uzvarēja, Hitlers iebruka Čehoslovākijā, visi gali pazuda ūdenī. Šoreiz arī burtiskā nozīmē. Trīs kompanjoni nopelnīja fantastisku naudas summu, labi vēl, ka vismaz parūpējās par cilvēku drošību. Slepikas viņi nebija, tikai liela mēroga blēži.

Kauns atzīties, bet visu šo informāciju pirmkārt uztvēru kā blēžu romānu vai kino scenāriju, fa jau tēvs tur nebija iejaukts, varēju

amizēties par cinisko veiklību un kriminālo enerģiju. Varētu sanākt laba kriminālkomēdija. Eiropas politiskais konteksts, reālie valstu un cilvēku likteņi, uz kuru fona risinājās intriga, man joprojām nešķita īstenība, kurai varētu būt kas kopīgs ar manu dzīvi.

SĀKAS SKOLA

Skolā sāku iet Berlīnē no pirmās klases. Mācību vielu — lasīšanu, skaitīšanu, rakstīšanu — jau biju apguvusi mājās. Viss, kas attiecās uz

manām mācībām, vispār — izglītības sistēmu, galvenokārt atradās tēva ziņā. Saskaņā ar viņa izglītības priekšstatiem tajā pašā gadā privāti sāku mācīties arī latīņu valodu, ilgi pirms tā bija paredzēta skolās.

Nepilnu septiņu gadu vecumā Berlīnē tiku nodota profesora Jensena eksperimentālās privātskolas pirmajā klasē. Tā nebija parasta mācību iestāde. Jau no izskata vien — komfortabla villa zaļā Berlīnes priekšpilsētā Schlachtensee, netālu no ezera, kur savrupmājās dzīvoja turīgi ļaudis. No pilsētas centra vajadzēja braukt diezgan tālu. Toreiz par mani vēl rūpējās francūziete (istenībā — šveiciete). Viņa mani turp vadāja ar taksi, bet dažreiz braucām arī ar U-Bahn — Berlīnes metro un autobusu. Braucieni demokrātiskajos satiksmes līdzekļos mani iepriecināja īpaši, jo sajūst sev apkārt svešus cilvēkus, viņus novērot un apfantazēt man šķita aizraujoši. Guvernante, gaidīdama, kamēr man beigsies stundas, pastaigājās vai ar grāmatu sēdēja parkā.

Dīvainā kārtā par šo skolu neesmu saglabājusi gandrīz nekādas atmiņas. Tik spilgti atceros raibo sabiedrību Berg-feldkundzes mājās, desmitiem tur sastapto cilvēku, arī citus berliniešus — kalpotājus, šuvējas, šoferus, pārdevējas, turpretī skolotāji un klasesbiedri šajā skolā man prātā nav palikuši. Ne ar vienu man negribējās draudzēties. Joprojām Berlīnē draudzējos pa istam vienīgi ar diviem bērniem — Štefiju, kuras mamma strādāja universālveikalā, un, protams, Paulīti.

Profesora Jensena skolā izmēģināja kaut kādas jaunas pedagoģiskas metodes, kuru jēga tā arī palikusi man neskaidra. Neesmu arī vēlāk centusies noskaidrot, kādi modes jaunumi tolaik bija audzināšanas teorijās. Taču jocīgie mācību paņēmieni atsvaidzināja citkārt garlaicīgo stundu saturu, jo parasti neko jaunu neuzzināju. Mums nevajadzēja daudz vilkt burtnīcās parastos ķeburus, jo lasīt, rakstīt un skaitīt prasmi bērnu galvā centās dabūt iekšā ar skaņu un ritma palīdzību. Klasē rīkojāmies ar dažādiem mūzikas instrumentiem, piemēram, rēķinot sitām bungas, un pat gramatikas likumus skolotājs saistīja ar, viņaprāt, atbilstīgām skaņām — klavieru, vijoles un arfas. Tas vismaz uzjautrināja. Pavasari un rudenī, kad nebija pārāk vēsi, stundas notika dārzā. Nekad vēlāk savā mūžā neesmu dzirdējusi vai lasījusi par šādu metodi. Un arī pati skola palikusi atmiņā kā izplūdis miglas blāķis.

/

Otrās klases otrajā pusgadā jau mācījos Rīgā.

Tieši tolaik mūsu dzīve krasi pārmainījās. 1929. gada beigās visu kapitālistisko pasauli satricināja lielā krīze. Mēs privāti sākām to īsti izjust gadu vēlāk. Manam tēvam, kura darbība saistījās ar starptautiskām bankām, biržu un lieliem uzņēmumiem, tikpat kā vairs nepiedāvāja jaunus līgumus. Pēkšņi izrādījās, ka būs cieti un nežēlīgi jārēķina izdevumi. Divu apartamentu vietā varējām atļauties tikai

vienu, pa kabatai vairs nebija arī smalkā franču guvernante un dārgā privātskola. Tā nu, pirmkārt, vecāki bez īpašiem pārdzīvojumiem nolēma mani sūtīt skolā Rīgā, kur varēšu dzīvot siltā, mīlā omīts paspārnē, kur vecvecāku dzīvoklī mani gaidīja liela, skaista istaba. Rīgā nolīgs daudz lētāku un pieticīgāku vācu guvernanti. Īstenībā jau manā dzīvē nekas būtiski nemainījās — vienmēr biju kursējusi starp Rīgu un Berlīni. Tikai līdz šim dzīvoju Berlīnē kopā ar vecākiem un braucu uz Rīgu ciemos pie vecvecākiem, tagad būs otrādi.

Rīgā tēvs manai tālākajai izglītībai izvēlējās vācu skolu ar labu slavu — tā saucamo Luterskolu. Tā bija privāta divpakāpju

meiteņu mācību iestāde, ko veidoja 16. vācu pamatskola un Lutera ģimnāzija, vadība un skolotāju grupa bija kopīga. Jāpiebilst, ka izvēle bija plaša. Parlamentārajā Latvijas Republikā ar tās konsekvēnto demokrātisko satversmi līdzās skolām ar latviešu mācību valodu, kuras, dabīgi, bija vairākumā, skaitliski pietiekami lielām minoritātēm — vācu, krievu, ebreju, poļu (citas nezinu) —, atbilstoši kultūrautonomijas principam nacionālas valsts ietvaros, bija skolas savā dzimtajā valodā ar pamatīgu latviešu, tātad — valsts valodas apmācību. Šajā ziņā Latvija un Igaunija skaitījās paraugi, līdz trīsdesmito gadu vidum ģimenes varēja brīvi izvēlēties, kādā skolā bērns mācīsies. Ulmaņa laikā pieņēma jaunu izglītības likumu, kas noteica obligāto izglītību vai nu savas minoritātes, vai arī latviešu skolā.

Latviski tolaik runāju tikai trūcīgā sadzīves līmenī, tādējādi skolā ar latviešu mācību valodu iet būtu grūti. Bija zināms, ka arī Rīgas krievu skolas sniedz ļoti labu izglītību, šīs valodas zināšanas man bija bagātākas nekā latviešu leksika. Krievu baltās emigrācijas vilnim veloties uz Rietumiem, krietna daļa aizķērās Rīgā, šķiet, nostalgisku jūtu vadīta, lai paliktu iespējami tuvāk zaudētajai dzimtenei. Galvenokārt tā bija inteliģence un bijusi aristokrātija. Tāpēc krievu ģimnāzijās par skolotājiem bieži vien strādāja pedagogi ar ļoti augstu zināšanu līmeni, pat kādreizējie Pēterburgas un Maskavas augstskolu profesori. Laba reputācija bija arī vairākām latviešu skolām. Rīga jau vispār starpkaru laikā bija piesātināta ar daudzkrāsainu inteliģenci — gan strauji izveidojušos pašu latviešu, gan vācu, krievu un ar šīm kultūrām saistītu ebreju.

Ebreju skolu, īpaši pamatskolu struktūra divdesmito un trīsdesmito gadu mijā vecākiem šķitusi neskaidra. Latvijā bija trejādas ebreju skolas — tautas vēsturiskā likteņa savdabība. Skola ar jidiša, skola ar ivrita (modernizēta senebreju valoda) un skola ar latviešu mācību valodu. Klasiskās izglītības ievirzi tēvs tajās neatrada.

Mums nebija lielu pārdomu, izšķīroties par vācu skolu, tā jau bija manas bērnības pamatvaloda. Kāpēc tieši Luterskola? Tai bija reputācija, ka tā neatpaliek no zēnu skolām. Šodien grūti iedomāties,

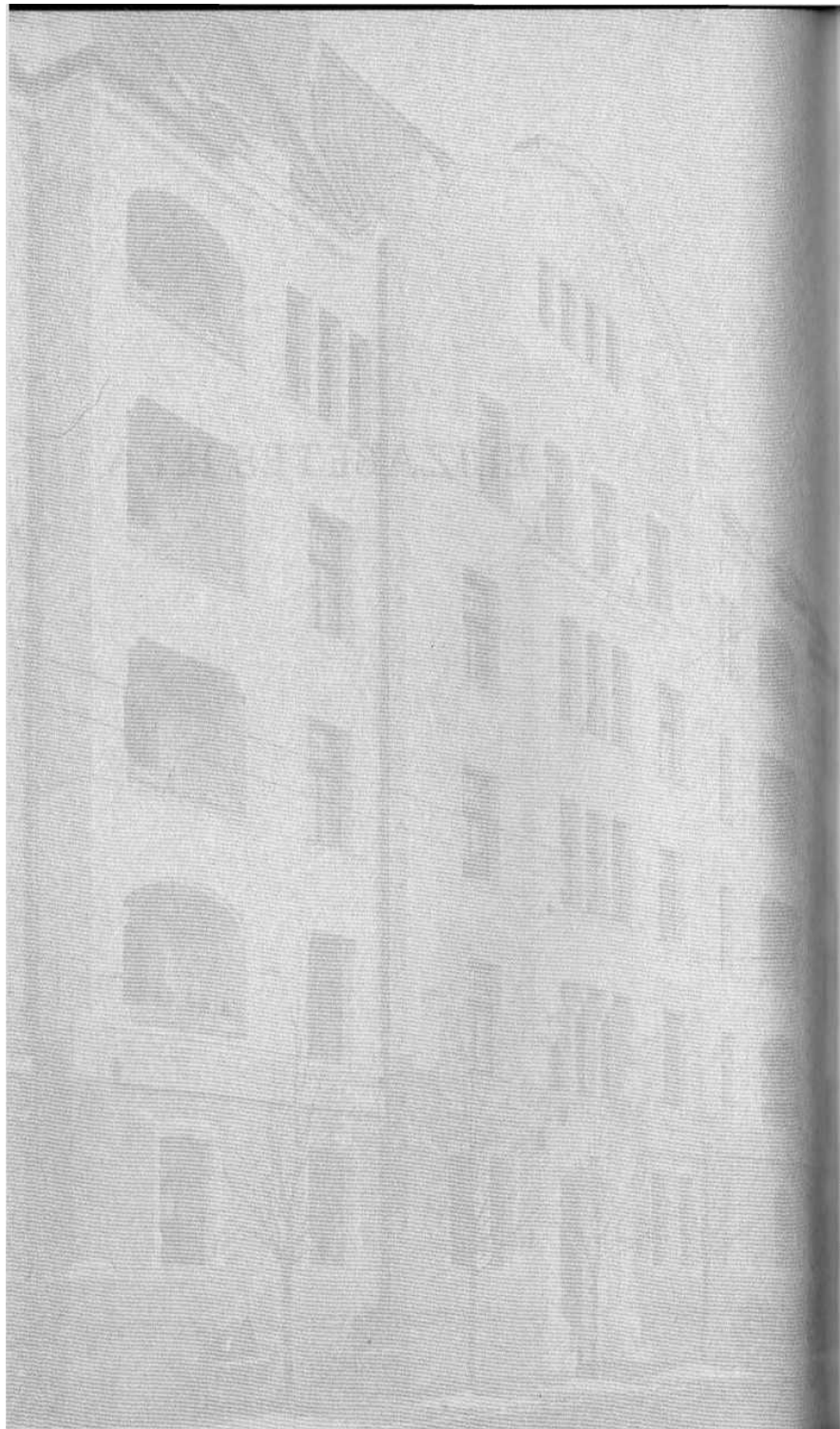
bet toreiz tradicionāli vēl pastāvēja uzskats, ka meitenēm pietiek ar humanitāru izglītību, turklāt vieglākā variantā. Tēvam, protams, ārkārtīgi svarīgi bija tas, ka Luter-skolai ir klasiskā ievirze. Un bija vēl viens apstāklis, kas tika mests svaru kausā par labu šai skolai. Tajā strādāja divi pedagogi, brāļi, pie kuriem Rīgas klasiskajā vācu ģimnāzijā pirms Pirmā pasaules kara bija mācījies pats tēvs. To jau esmu pieminējis. Vācu filologs Kurts Valters tagad bija Lutersko-las direktors, bet viņa brālis Roderihs Valters, kādreiz tēva vēstures un latīņu valodas skolotājs, joprojām mācīja gan valodu — fakultatīvi, gan arī vēsturi — tikai nu jau meitenēm. Tēvs varēja būt drošs, ka viņa lolojums nokļūs uzticamās rokās. Biju taču vēl tikai nupat deviņus gadus veca meitene — tālu prom no vecākiem. Jāatzīst, ka šos dažus gadus, iekams visa ģimene pilnībā atgriezās Rīgā, tiešām skolā tiku neuzbāzīgi, tomēr rūpīgi pieskatīta.

Tā nu 1930./31. gada mijā, mācību gada vidū, vecvecāku dzīvoklis Rīgā, Elizabetes ielā 23, kuru jau vienmēr biju uzskatījis par īstajām mājām, tagad tādas patiešām arī kļuva. Tajā man piederēja liela istaba ar nodalītu nišu, kurā gulēja guvernante vāciete Frau Mantz — Manca kundze, vārdā Regīna. Tā bija dzīvespriecīgākā un jautrākā no visām manām guvernantēm. Viņa bija glīta šķirtene, nedaudz pāri trīsdesmit, un viņai vienīgajai bija arī sava privātā dzīve. To priecīgi akceptēju un sedzu Manca kundzes nelegālo prombūtni, kad viņa dažkārt uz laiciņu pazuda, lai satiktos ar kādu no saviem pielūdzējiem. Mani, Berlīnes dzīvē pieredzējušu bērnu, tas nevis pārsteidza, bet tieši iepriecināja, taču vecmāmiņa to nedrīkstēja zināt. Atceros, ka Manca kundzei bija viens īpaši mīļš favorīts, par to viņa man stāstīja, cik tas esot jautrs, asprātīgs, kāda jauka balss tam esot. Tas bija jauns iesācējs dziedonis vārdā Aleksandrs Daškovs. Vēlāk citās dzīves gaitās

gadījās ar Daškovu, nu jau Operas pilāru, reizēm satikties. Tad viņš jokodamies draudēja, lai šīs atmiņas nekad necilātu viņa kundzes, lielās soprāna zvaigznes Elfrīdas Pakules klātbūtnē.

Divpadsmit gados beidzot skaitījos pieaugusi un no visām guvernantēm neatgriezeniski atkratijos.

ELIZABETES IELĀ

Rīga allaž esmu jutusies kā tās īstenais bērns. Un tomēr atskatoties saprotu, ka iepazinusi šo pilsētu pirmskara gados esmu

tikai fragmentāri.

Pastaigu vietas man bija galvenokārt Strēlnieku dārzs un apkārtne, vismiļākā tomēr kanālmala, gulbji un viņu ķiniešu mājiņa, ko ar ilgām mēdzu atcerēties Berlīnē. Kanālmalas apstādījumi man šķita ļoti skaisti ne vien bērnu dienās; arī tagad uzskatu, ka tie ir lieliski koncepcijas ziņā — no paša sākuma izplānoti un īstenoti. Jau toreiz ievēroju, ka Rīgas kanālam ir līdzība ar kanālu, kas vijas cauri Berlīnei, taču Rīgā tas ir daudz skaistāks. Berlīnē ūdens malā tikai vietām zaļo kopts parks. Ik pa gabalam to pārtrauc piegružoti "plikumi", kur līdz pašam krastam sniedzas saimnieciskas būves, mūri un akmeni.

/

Rīgā ļoti miļas man bija arī visas tās vietas, kur atradās grāmatnīcas, piemēram, lielais Valtera un Rapas grāmatu veikals un otrs — Brīvības bulvārī; tas piederēja kādai inteligēntai ebreju ģimenei — Etingeriem. Tajā bagātīgā izvēlē piedāvāja ārzemēs izdotas mākslas un arī citas grāmatas dažādās pasaules valodās.

Tēvs šajā grāmatnīcā man bija atvēris kontu — jau no kādu desmit gadu vecuma. Drikstēju tur pirkt visu, ko sirds kāroja, un nekad nedzirdēju pārmetumus, kaut arī daži mākslas izdevumi bija visai dārgi. Rēķinus tēvs regulāri apmaksāja. Un vēl — slavenais mūzikas instrumentu un nošu veikals Vecrīgā, ko visi sauca tikai īpašnieka vārdā — fulius Heinrich Zimmermann.

Rīga, ko reāli pazinu, bija samērā neliela, jo pilsētas nomales man palika pilnīgi svešas. Savās pirmskara gaitās ne reizi nebiju nokļuvusi ne Maskavas priekšpilsētā, ne Grīziņkalnā vai Čiekurkalnā, Zemitānos, Mīlgrāvi, ja nu vienīgi caurbrau-cot. Vieta, kur apgrozījies — sākumā ar guvernantēm, vēlāk ar draudzenēm un draugiem —, robežojās ar Daugavu, aptvēra Ķeizardārzu, Vērmānes dārzu, Esplanādi un Strēlnieku dārzu, Vecrīgu, Kr. Barona un Marijas ielu un apkārtējo teritoriju. Un Mežaparku, kur dzīvoja vēlāk, 14. jūnijā, izsūtītā ģimenes daļa. Ārpusē man gluži vienkārši nebija, ko meklēt. Ne tur atradās teātri, ne muzeji, koncertzāles vai kinoteātri, kur būtu gājusi. Mana dzīvesvieta — līdz 1936. gadam — bija Elizabetes iela 23, tad īsu laiku Eksporta iela un visbeidzot Vidus iela 9. Tas arī galvenokārt bija mans rajons. Vēlāk sapratu, ka mana pieredze, mans priekšstats par Rīgu bija ārkārtīgi šaurs. Toties visas kultūras iestādes, kas atradās šajā nelielajā pilsētas centrā, pazinu kā savus piecus pirkstus. Tās bija itin kā manas paplašinātās mājas. Bieži devos ceļojumā pa savu īpašo maršrutu: no Alberta ielas uz kanāla pusi, tālāk uz Bastejkalnu, pāri tiltiņam un iekšā Vecrīgā. Tur ceļu varēja locīt likumu likumiem pa mazām ieliņām, ikreiz atklājot ko negaidītu un senu, un tad — it kā pēkšņi izlauzties Daugav-malā, kur manās visagrākajās atmiņās vēl valdīja tirgus burzma. Bērībā aizrāvos ar vēsturiskiem romāniem, un

šā "ceļojuma" gaitā pa Rīgas laikmetu lokiem manā iztēlē drūzmējās dažādi sižeti. Berlīnē mani vairāk rosināja raibie, straujie acumirkļa iespaidi, tur fantazēšanai nemaz neatlika laika. Paspēj tikai tvert un iegaumēt — ar acīm, ausīm un prātu.

Vecvecāku dzīvokli ar mums kopā joprojām dzīvoja arī tēvocis Žoržs, kuram bija jauka, ļoti glīta, trausla jauna sieviņa Raja, kas kļuva par man vistuvāko cilvēku. Gudra, zinātkāra ar plašām kultūras un valodu zināšanām, klusa, atturīga. Viņa man šķita nopietnāka par Lulovu ģimenes locekļiem. Cecīlija jau bija aizprecējusies un dzīvoja Blaumaņa ielā. Joks bija tas, ka Žorža sieva un Cecīlijas vīrs Romāns

Piness bija māsa un brālis. Jaunie ģimenes locekļi tāpat nāca no ebreju ģimenes, taču Pinesi bija sefardi, Rīgā ieradusies no Pēterburgas, krievu baltās emigrācijas vilnī. No Pireneju pussalas pirms vairākiem gadsimtiem šī sefardu dzimta inkvizīcijas dēļ bija devusies bēgļu gaitās un galu galā nokļuvusi Krievijā.

Jāpaskaidro, ka par sefardiem dēvē spāņu un portugāļu ebrejus un to pēcnācējus. Kā emigranti no Romas okupētajām un sagrautajām jūdu zemēm tie iauka gaitā, galvenokārt sestajā gadsimtā, bija ienākuši Pireneju pussalā, arī Dienvid-francijā. Bet 1492. gadā, inkvizīcijas laikā ar jauniem Spānijas karalistes likumiem ebrejus no Pireneju pussalas izdzina. Viņiem tur bija izveidojusies arī īpaša sadzīves valoda no senebreju un spāņu valodas elementiem — t. s. ladino, atšķirībā no tā saucamajiem aškenāzi — Vidus un Austrumeiropas ebrejiem, kas izveidoja jidiša valodu, kurā senebreju leksikā ieauga vācu tālaika runa. Mūsdienu Izraēlas valstī sefardos ieskaita arī palielo gadsimtiem ilgi Ziemeļāfrikā un Tuvējos austrumos dzīvojušo ebreju grupu. Pinesi bija izglītota, turīga dzimta, kas joprojām pieminēja savu senču savdabību. Pret jidiša valodā runājošiem viņi visumā ievēroja zināmu augstprātīgu distanci. Radi viņiem bija Holandē un Francijā. Revolūcijā arī šī ģimene visu zaudēja, bija apdraudēta un atbēga uz Rīgu.

Ar viņiem saistās anekdotisks atgadījums, kuram gan ar manām personīgajām atmiņām nav nekāda sakara. Tomēr nespēju noturēties, to neizstāstot. To man pavēstīja mūsu jauno ģimenes locekļu Rajas un Romānā jaunākā māsa Geņa, toreiz vēl Pinesa. Otrreiz viņa to man atkārtoja 1989. gadā Londonā. Tad viņa jau sen bija Mrs. Eugenia O'Hana un sēdēja savas savrupmājas mazajā salonā zem Renuāra nepabeigtās gleznas Aukle ar bērnu. Stāstu viņa laiku pa laikam pārtrauca ar aktuālām pārdomām par to, vai gleznu pārdot par vienu miljonu dolāru vai pieprasīt vairāk. Šis konteksts komiski kontrastēja ar pašu stāstu.

Pinesu tēvam pirmsrevolūcijas Pēterburgā piederēja paliels ires nams Vasīlija salā. Pats saimnieks ar savu paprāvo ģimeni dzīvoja partcārā, daudzistabu dzīvokli ar plašu priekšnamu, kas turpinājās garā

gaiteni. Lietainā laikā mazākie bērni pa šo gaiteni vizinājās uz trīs- un divriteņiem. Turpat pie sienas piestiprināts bija telefona aparāts, kas tolaik vēl nebūt nebija pašsaprotama ērtība. Šo tālruni svarīgos gadījumos drikstēja lietot arī tie īrnieki, kuriem pašiem vēl šāda moderna sazināšanās līdzekļa nebija. Ja kāds tiem zvanīja, saimnieks sūtīja dvorņiku augšā, lai pasauc attiecīgo īrnieku. Epizode, kas iecēla šo gaiteni vēsturiskas vietas rangā, notika 1917. gada jūnijā, pusgadu pēc Februāra revolūcijas. Cars bija gāzts, karš turpinājās, noskaņa bija nemierīga. Tajā dienā bērni atkal bezrūpīgi vizinājās pa gaiteni šurpu turpu. Geņai bija ap deviņi, Romānam — ap desmit gadu. Iezvanās tālrunis. Tēvs iznāk no istabas, paceļ klausuli. Pa logu pasauc sētnieku: "Uzkāp pie N. kunga! Pie viņa esot apmeties kāds draugs, kuru steidzīgi aicina pie tālruņa. Kaut kāds Uļjanova kungs." Īsu brīdi vēlāk ierodas sētnieka pasauktais, pieklājīgi pateicas par atļauju lietot tālruni, paņem klausuli. Bērni joprojām vizinās, kā parasti ziņkārīgi mēģina kaut ko saklausīt. Taču — nekā. Uļjanova kungs tikai klausās un ar vārdiem "paldies par informāciju!" izbeidz sarunu. Vēlreiz pateicies, viņš aiziet. Drīz vien bērni pa logu ierauga, ka viņš ar biezu portfeli vai somu rokā steidz kaut kur projām. Pusstundu vēlāk klāt policija ar nodomu viņu apcietināt. Par vēlu. Mājinieki loģiski nosprieda, ka tas ir bijis brīdinājuma zvans.

Šo notikumu stāstot, Geņa sirdīgi izsaucās: "Kāpēc tēvam vajadzēja viņu saukt?! Būtu Ļeņins toreiz iesēdināts, nekāda Oktobra revolūcija nebūtu notikusi!" Dziļā nopietnībā piebalsoju: "Kā tad, Pinesu paps pie visa vainīgs!"

Laikā, kad pārcēlos uz Elizabetes ielu, Rajai ar Žoržu piedzima dēliņš Aleksandrs, saukts Šūra, bet nepilnu gadu vēlāk otram pārim — Cecīlijai un Romanam — Jēkabs jeb

Džekijs. Ģenētiski viņi bija kā brāļi, abiem bija vieni un tie paši vecvecāki. Viņi arī auga kopā kā brāļi.

Cīlijas ģimenei bija savs dzīvoklis kopā ar vīramāti, taču, kad vien varēja, visi labprāt uzturējās Elizabetes ielā. Zēni bija visai atšķirīgi, taču abi gaiši un apdāvināti, abi līdzīgi savām mātēm. Trauslajā un maigajā brūnā Aleksandrā neparasti agri atklājās literāra aizrautība. Līdzko sāka lasīt un rakstīt, uzreiz pats ķērās pie sacerēšanas. Mācīdamies pirmajā klasē, viņš jau rakstīja ģimenes hroniku, tēlodams viduslaiku mūku. Ari vēlāk nevarēja rimties visus iespaidus un pārdzīvojumus apjēgt rakstiski. Daudz kas Šūrā atgādināja mani pašu agrā bērnībā, tikai viņš bija lielāks sapņotājs.

Džekijs bija stiprs, dūšīgs zēns. Ļoti glīts ar savām debeszilajām acīm un tumšajiem, it kā lakotajiem Cīlijas matiem. Jau pusotra gada vecumā viņam konstatēja absolūto dzirdi, un visas viņa intereses vērās vienīgi uz mūziku. Viņš nebija ne lasītājs, ne rakstītājs, viņš dzīvoja skaņu pasaulē, mazrunīgs un kautri smaidīgs, neatraujams no

klavierēm, kur mēģināja improvizēt, kaut ko sacerēt. Cilijai tas bija pastāvīga prieka avots. Viņa jau plānoja, kā veicināt dēla talantu, gatava pati atteikties no visa. Tomēr negribēja steidzināt, profesionalizēt bērnu. Viņa domāja, ka raksturs viņu predes-tinē nevis virtuozs, bet gan komponista nākotnei. Desmit un vienpadsmit gadu vecumā, kad abu dzīves pavedienu tik nežēlīgi pārcirta, Šuriks jau šķita ļoti pieaudzis, bet Džekijs vēl bija stipri bērnišķīgs. Tikai pie klavierēm viņš jutās saimnieks.

Elizabetes ielas dzīvoklis manā bērnībā bija vienīgā vieta, kas man ļāva izbaudīt tradicionālo mājas un ģimenes rituālu jaukumu. Te nostiprinājās mans priekšstats par ģimeni kā par klanu, kurā vienmēr visās lietās viens par otru stāv un krīt, vienmēr viens otru atbalsta, kaut gan pašā klana iekšienē kritika un atklātas runas ir obligātas. Arī mans tēvs bija organiski ienācis šajā ģimenē, kurā, manuprāt, jutās dzīvāk un siltāk nekā savējā.

Jātcic, ka Lulovu ģimenes vīrieši nekādi lieli pelnītāji nebija. Gados, kad tur dzīvoju un gāju skolā, vectēvs savas darba gaitas koka eksporta lietās jau bija beidzis. Līdzekļi mierīgākām vecumdienām viņam bez šaubām bija, taču tie nebija nekas izcils. Žoržs kaut kur strādāja, tomēr tā nebija viņa stiprā puse, toties dzīvot, baudīt dzīvi un iepriecināt citus cilvēkus, to viņš prata liksmi un apburoši. Visi viņu mīlēja, īpaši sievietes, un daudz ko piedeva. Viņa jaukā sieva Raja klusībā pārdzīvoja ne mazumu bēdīgu brīžu Žorža plašās sirds dēļ un arī tāpēc, ka apkārtējās dāmas vienkārši nedeva viņam mieru. Taču viņa pamatoti bija droša par to, ka viņa bijusi un vienmēr būs pirmajā vietā.

Žorža apgūtajai dzelzceļa inženiera specialitātei Latvijā īsta perspektīva neatradās, un mans tēvs gribēja viņam palīdzēt nostāties uz patstāvīga pamata. Viņš nopirka Žoržam un Cilijas vīram Romanam, tāpat inženierim, nelielu alumīnija trauku rūpnīcu, lai saimnieko. Tolaik alumīnijs vēl skaitījās jaunizgudrojums, tam paredzēja lielu nākotni. Diemžēl abi jaunie simpātiskie cilvēki uzņēmumu drīz vien palaida pa vējam. To pārdeva. Nebija viņiem biznesa ķēriena. Bija jāstrādā algots inženiera darbs.

Tā nu galu galā sanāca, ka mans tēvs atbalstīja visai kuplu ģimeni, turklāt viņš rūpējās arī pats par savu māti un vecāko neprecēto māsu. Taču nekad neesmu dzirdējusi, ka viņš par to žēlotos vai arī pārmetu vieglprātīgajiem mammas radiem. Mamma savus piederīgos ļoti mīlēja un arī apprecējusies no sava klana nekad īsti neaizgāja. Gluži tāpat jutu es, no visas sirds pieķērusies cilvēkiem, kuriem zelta teļš tāds štrunts vien šķita. Jau bērnībā ar nepatiku ievēroju, ka tēva māsas, īpaši Anna, rauc degunu un moralizē, ka tēvam būtu bijis liels kapitāls, ja viņa ienākumi neizkustu kā sniegs saulē. Savā nodabā lādējos, kāda viņām, tām tantēm, daļa, velns

parāvis! Nevar sacīt, ka tēvs būtu vilcis šo vezumu tikai tāpēc, ka pār mēru dievināja savu sievu. Nē, viņš arī pats mīlēja mammas tuviniekus, jutās lieliski viņu vidū, viņam patika šis nepraktiskums, siltums, dzīvotprieks, attiecības bez nenovīdības, liekulības un paštaisnuma. Šai pasaulītei viņš bija ar mieru daudz ko ziedot.

Visa bērnība, īpaši Rīgā pavadītais laiks, man šķiet kā nepārtrauktu brīvdienu virkne. Ap mani bija jauni, skaisti, asprātīgi, allaž liksmoties un iemīlēties gatavi cilvēki, kuri ikdienu spēja pārvērst svētdienā. Tradicionālo svētku mums bija vismaz trīsreiz vairāk nekā citās mājās. Vectēvs bija visai vienaldzīgs pret ortodoksām ticības lietām, tomēr ebreju sensenās tradīcijas, saikne ar vēsturi, mūsu senčiem vienmēr tika koptas ar prieku. Taču cieņā bija arī citu ticību skaistie un emocionālie rituāli. Tas man šķita pašsaprotami.

Kaut vai manas guvernantes... Tās veidoja īstu kristīgo konfesiju spektru — pirmā, krievu *naņa*, protams, bija pareizticīga, vāciete Schvvester Olga — adventiste, Šveices francūziete — kalviniste, sekoja vācietes luterietes, bet angļu valodas mājskolotāja bija baptiste. Daži tuvi un mīļi cilvēki bija katoļi. Visi viņi cītīgi gāja savos dievnamos un ņēma mani līdzi, vecāki to bez ilgas domāšanas atļāva. Mammai bija pārliecība, ka visām reliģijām ir viena un tā pati ētiskā būtība, ka Dievs ir viens visiem un katrs cilvēks pats var būvēt savas attiecības ar Viņu, gan sekojot senču tradīcijām, gan meklējot savu īpatnējo ceļu.

Mājās draugu sabiedrība bija raiba arī Rīgā, kaut gan šeit bija pieņemts, ka privāti ebreji satiekas ar ebrejiem, latvieši ar latviešiem, krievi ar krieviem. Pirmkārt, tie bija cilvēki no Rīgas ebreju sabiedrības, lielākoties turīgi vai pat bagāti. Ar nedaudziem jaunbagātņiem izņēmumiem tic bija izglītoti un kultūru cenoši, tas pilsonības slānis, ko vācieši dēvē "Bil-dungsburgertum". Pašsaprotami, ka tikpat kā visi iedzimtie Baltijas ebreji (tā dēvējām Rīgā, Kurzemē vai Vidzemē sakņotās ģimenes, atšķirībā no tām, kas nāca no Latgales vai arī bija emigranti no Padomju Krievijas) labāk vai sliktāk prata latviešu, vācu un krievu valodas, kuras tolaik vēl dēvēja par trim vietējām valodām, un klāt vēl vienu vai divas svešvalodas.

Divdesmitajos, trīsdesmitajos gados Rīgā tā bija izglītības norma. Berlīnē mēdzu lielīties: "Pie mums Rīgā katrs fūrmans runā trijās valodās." Vecāku paziņu uzvārdi bija Mizrohs, Salīts, Minskis, Mincs, Hofs, Lifšics, Hercbergs, Hercfelds un citi. Šodienas tālrunu grāmatās reti kāds no tiem atradīsies. Nedaudziem tālredzīgajiem laimējies emigrēt Padomju okupācijas priekšvakarā, daži, karam sākoties, evakuējās uz austru-miem, karoja frontē, bet vairākumam no viņiem bija lemta iznīcība. Deportācija, no kuras vismaz daļa atgriezās, holokausts, kas noslaucīja visu. Taču bija arī krievi no baltās emigrācijas vides un vācbaltieši, lielākoties paziņas vēl no tēva skolas

gadiem, manu klases draudzeņu vecāki. Vismazāk bija latviešu, bet par to vēlāk.

Tā mēs liksmi svinējām trejas Lieldienas, trejus Ziemassvētkus un Jaungadus. Mani sajūsmināja tas, ka ikvienos šajos svētkos bija atšķirīgs noformējums un dažādi, vienlīdz garši, tradicionāli ēdieni. Tā, piemēram, ebrejiem bija Hanu-kas svētki, ko savā prātā ne gluži precīzi saradoju ar Ziemassvētkiem. Tad nāca katoļu un luterāņu, un vēl divas nedēļas vēlāk pareizticīgo Ziemassvētki. Lielajai eglei vecvecāku plašajā salonā vajadzēja noturēties krietni ilgi. Citiem bērniem bija tikai vieni no šiem svētkiem, man — visi.

Tas pats notika pavasarī, Lieldienās. Ebreju Lieldienas, kuras īpaši gaidīju, tiek svinētas, pieminot jūdu izglābšanos no Ēģiptes gūsta, kad Dievs pašķīra Sarkano jūru un Mozus izveda savu tautu Cerību krastā. Šajos svētkos ebreju ģimenēs pie grezna ar svečturiem izrotāta un bagātīgi klāta galda visas ģimenes un viesu klātbūtnē notiek tradicionāls jautājumu un atbilžu dialogs starp ģimenes patriarhu — vecāko vīrieti un ģimenes mazāko zēnu. Bībeles valodā mazais uzdod jautājumus par šo notikumu, par šā vakara nozīmi: "Ar ko šis vakars atšķiras no citiem vakariem?" Un saņem no sirmgalvja tradicionālās atbildes, arī senebreju valodā. Pie mums atbildes, protams, sniedza vecaistēvs, bet, tā ka ģimenē ilgi nebija zēnu, vajadzīgos jautājumu tekstus runāja vienīgais bērns — es, tātad meitene. Nevienš neiebilda, tieši pretēji, mani uzteica par cītīgu senebreju tekstu iemācīšanos. Ortodoksālā ģimenē tas skaitītos gandrīz vai skandāls. Diezgan neparasti bija arī viesi, kuri parasti sēdēja pie garum garā Pesaha svētku galda. Starp tiem gadījās gan tēva vecais studiju biedrs, poļu katolis grāfs Lubenskis, gan viņa skolasbiedrs, vācbaltietis, barons Korfs, krieviete Katja Ņemirovska un vēl citi dažādu konfesiju un tautību cilvēki. Tā svētkos visi liksmojās kopā, un tāds man arī turpmāk bija ideālais sabiedrības modelis.

Man patika pareizticīgo Lieldienas, kad visi, pat pilnīgi sveši cilvēki drikstēja bučoties. Uz katoļu baznīcu gāju ar prieku lieliskās ērģeļmūzikas dēļ. Savukārt baptistu draudzē visi tās locekļi šķita ļoti draudzīgi, savstarpēji pazīstami. Dievkalpojuma norise gan nešķita diez ko interesanta, bez mākslinieciskiem iespaidiem. Tēvs man teica: "Tev vajadzētu nokļūt Amerikā pie melnajiem baptistiem, kuri lieliski dzied un pat danco." Bet tos iepazīnu vienīgi kinofilmās.

Rīgas mājas allaž dūca kā bišu strops. Pašu vien jau bija krietns bariņš, klāt nāca vēl vesels pulks draugu un paziņu. Cilvēkiem patika mājas atmosfēra, brīvais, asprātīgais gars. Bet līdzko no Berlīnes atbrauca mana mamma, saviesīgā dzīve uzmutuloja ar īpašu sparū. Tās nebija vienīgi izpriecas, nebūt ne, bet arī spraiga, intelektuāla cilvēku kopā būšana, kurā arī es — bērns un pusaudze — varēju būt klāt. Kaut vai dažādās saviesīgās spēlēs. Viena no iemīļotākajām bija

tā sauktā "literārā tiesa". To sarīkoja, ja bija uzradusies kāda sevišķi interesanta un domu rosinoša grāmata. Viens pārstāvēja apsūdzēto, galveno varoni, jebšu citā gadījumā, pašu autoru. Viņam pielikts bija advokāts, aizstāvis. Bet preti spēlēja prokurors, kurš visai ļaundabīgi centās nokritizēt attiecīgo apsūdzēto. Pārējiem vajadzēja uzstāties par lieciniekiem, kam katram sava nostāja. Katrs argumentēja ne vien ar grāmatas tekstu, bet arī piefantazēja autora garā. Šajās improvizētajās izrādēs varēju piedalīties, ja spēju. Tātad, bija jābūt līmenī. Tas bija daudz interesantāk nekā tāpat vien pārrunāt lasīto, tas bija aizrautīgi, asprātīgi — kā savs teātris. Un tad vēl mūzika! Prasme spēlēt kādu instrumentu tolaik daudz maz muzikāliem inteliģentiem skaitījās gandrīz vai obligāta. Esmu jau pieminējusi, ka sevišķi muzikāla bija mūsu Cilija. Arī mamma prata spēlēt klavieres, taču paškritiski citus "ar savām skaņām neapgrūtināja". Draugu vidū bija gan vijolnieks, gan čellists. Gluži dabiski, ik pa reizēm izveidojās tāds kā mājas orķestrītis. Nez kāpēc īpaši muzikāli bija pazīstamie dakteri. Man palika tāds iespaids, ka ķirurgam, piemēram, ir obligāti jāspēlē vijole, lai pirksti paliek lokāni. Tā sanāca, ka laiku pa laikam radās improvizēti koncertiņi.

Labi atceros divus tēva jaunības draugus. Viens no tiem bija jau pieminētais grāfs Lubenskis, ar kuru tēvu saistīja kopīgās atmiņas par Pēterburgas dēkām. Vairākus gadus Lubenskis, būdams Polijas vēstnieks Latvijā, Rīgā uzturējās pastāvīgi, bet, jau atgriezies dzimtenē, šad tad brauca ciemos. Arī mani vecāki ciemojās viņa dzimtas muižā Polijā. Grāfs Lubenskis, protams, dievināja manu mammu, turklāt izrādīja to ar īstu poļu aristokrāta vērienu — ar diplomātisko pastu no Itālijas un Francijas gādāja viņai no Dienvidiem jūras augļus, kādu Rīgā nebija, bet katru gadu janvārī, mammas dzimšanas dienā, ar lidmašīnu sūtīja viņai uz Rīgu vai Berlīni viņas iemīļotos baltos ceriņus. Otrs ekstravagants tēva draugs jau no ģimnāzijas laika bija vācbaltiešu barons Korfs. Viņš mūsu mājā ievada arī tolaik diezgan pazīstamo rakstnieku un filozofu grāfu Hermanu Keizerlingu (ja nemaldos, no — Igaunijas muižniecības), kurš dažkārt uzturējās Rīgā. No viņu droši vien gudrajām sarunām man gan netika itin nekas. Tomēr ar baronu Korfu man saistās kāda būtiska epizode. Tieši viņš lika man, toreiz vien pamatskolas bērnam, pirmo reizi aizdomāties par nacionālo jautājumu.

Var šķist pat savādi, taču es, ebreju meitene, ļoti ilgi nesaskāros ne ar kādu īpašu attieksmi pret sevi. Zināju par ebreju tautas garo vēsturisko ceļu, par spozmes un posta epizodēm. Teorētiski zināju arī par judofobiju un antisemitismu, par visādiem aizspriedumiem, kas daudzu gadsimtu gaitā dziļi iesakņojušies. Tomēr manā pasargātajā bērnībā, manā kultūras pasaulē tieši un sāpīgi ar to visu nesaskāros. Dzirdēju un pati ievēroju, ka šos aizspriedumus, cita starpā, lieti

izmanto konkurences cīņā, tiekot vaļā no spējīgiem ebreju sāncensiem, tāpēc esot sevišķi labi jāmacās un daudz jāzina, lai pieaugušajā dzīvē tu tiktu atzīts. Apmēram tāds formulējums veidojās manā uztverē. Latvijā un latviešos tā visa netrūkstot, taču, kā tēvs tobrīd Latvijā prātoja, aizspriedumaina attieksme pret ebrejiem latviešos visbiežāk eksistējot latentā un ne-agresīvā stadijā, kas izpaužoties galvenokārt sadzīviskā līmenī vai saduroties interesēm. Demokrātiskas Satversmes un likumu apstākļos savstarpējā sapratne esot reāli panākama. Ilgu laiku tautības jautājumi manā domāšanā neieņēma liktenīgas problēmas vietu, kaut gan pārdomas rosināja.

Jau agri bērnībā ievēroju nenoliedzamas atšķirības tautības, tautas un nācijas jēdzienu izpratnē Rīgas un Berlīnes sadzīvē, kas mani izraisīja izbrīnu. Manas bērnības pirms-hitlra Berlīnē, tāpat arī lasītajās vācu grāmatās, visi Vācijas valsts pilsoņi oficiāli juridiski tika atzīti par vāciešiem. Tāds uzskats valdīja arī mūsu aprindās. Līdzīga nostādne bija arī, piemēram, franču nācijas izpratnē Parīzē. Tajās aprindās, ar kurām saskāros, etniskā izcelsme nešķīta visai svarīga, būtiskākas bija kultūra un valoda, kas radīja pamatu cilvēku kopībai. Vācu kultūras darbinieki ebreji — rakstnieki, zinātnieki, mākslinieki — arī paši jutās kā mozusticīgi vācieši, tāpat kā citi vācieši bija luterāņi vai katoļi. Tādējādi arī man bija radusies pārliecība, ka piederība valstij un attiecīgajai kultūrai nosaka nacionalitāti, bet etniskā izcelsme, tautība, tāpat kā ģimenes un dzimtas mīlestība un kopība, ir privāta lieta. Zināju, ka tepat blakus ir arī pavisam citi uzskati, zināju jēdzienus — rasisms, agresīvs nacionālisms, šad tad teorētiski iepazīnu ar to saistītās naida un nežēlīgu uzbrukumu izpausmes. Taču man, bērnam, pusaudzei, nenāca ne prātā, ar kādu varenu enerģiju šī indīgā sēkla drīz uzdīgs manā dzīves telpā.

Rīgā pati jautājuma nostādne šķīta pavisam citāda. Nebeidzu vien brīnīties, kā cilvēkus pirmkārt sazmē pēc tautības un tikai tad raksturo pēc personīgām īpašībām vai stāvokļa. Vai tas nebija dīvaini, ka, atvērusi durvis, kalpone ziņoja omai: "Kundze, pie jums atnākusi kāda krievu dāma." Vai opim: "Kungs, ieradies viens latvietis," — dažkārt liekot klāt vai nu kungs vai vīrietis, pēc šķiriska principa. Par ebrejiem viņa šādā formā neziņoja. Viņas domāšanai saimnieku tautieši bija pašsaprotami viesi, cittautiešu ierašanās šķīta neparasta. Šeit tā bija normāla (vēlāk sapratu — Austrumeiropai raksturīga) iepriekš pieņemta, tā sakot — a priori kategorizēšana. Bija jāpaiet laikam, kamēr, izpētījusi vēsturiskās cēloņsakarības, kaut cik aptvēru šīs mentalitātes un pašsajūtas priekšnoteikumus. Savā bērna iztēlē salīdzināju savu divu dzīves vietu atšķirības, tās atgādināja man divas mēbeles: Berlīne ir skapis, bet Rīga — kumode. Skapī visas drēbes sakarinātas rindiņā kopā un kombinējamās pēc vajadzības un patikas. Kumodē visas mantiņas saliktas pa atvilktnēm. Atvilktnes aizvelk ciet,

un salikt to saturu dažādās kombinācijās nav pieņemts. Sadzīvo mierīgi, taču aizvien saglabājas iepriekš nolemtā atšķirtība.

Protams, reālajā dzīvē vienā valstī un ekonomikā rodas kopīgas intereses, domas, sadarbība, taču — galvenokārt publiskajā telpā. Privāti atšķirtība bija norma. Kad manās meitenes smadzenēs sāka dzimt romantiskas hipotēzes, prātā iešāvās bažas, vai nevarētu sanākt tā, ka savu "isto" nemaz nesatikšu, jo vīriš sēž citā atvilktnē. Tāda nolāpīta iepriekšnolemtība! Bet manī tā visās jomās jau no bērnu dienām modināja kategorisku protestu. Mana daba vienmēr pretojusies jebkuram fatālisma variantam.

Atmiņā palicis gadījums ar baronu Korfu. Reiz Rīgā, kad vecāki kārtējos svētkos ciemojās vecvecāku mājā, bija atnācis tēva skolasbiedrs barons Korfs. Dzirdēju runājam, ka viņš ir moderni domājošs liberālis, kurš īpaši nesēro pēc Baltijas bruņniecības agrākajiem varas laikiem. Nacismu viņš jau no paša sākuma, kad tas tikai sāka pacelt galvu, nekādi nepieņēma. Tāpēc pie kafijas galda, kur, atšķirībā no vakara viesībām, mēdzu būt klāt, visus pārsteidza barona Korfa teiktais: viņam esot ļoti patikami, ka neesot jāsēž kopā pie viena galda ar latviešiem. Kā vairums bērnu, kuriem audzināšana nav iepotējusi aizspriedumus, biju apveltīta ar dabīgu taisnīguma izjūtu. Barona Korfa vārdi mani patiesi nošokēja. Ko tas nozīmē? Kāpēc? Arī vecvecāku mājās vienmēr biju dzirdējusi par visu tautību pārstāvjiem: visi cilvēki vien ir. Labi, ka tēvs, manāmi pārsteigts, jautāja, ko gan ciemiņš ar to domājis. Korfs pateica, ka ar latviešiem varot kopā strādāt, nekāda vaina, taču privāti, sabiedrībā, viņš jūtoties neērti. Viņi vēl joprojām neesot salon-faehig, uzvedoties samāksloti un nedabiski, it kā censtos pierādīt kaut kādu smalku audzināšanu. Tāpēc arī pats saspringstot diskomfortā. Tas reizēm kļūstot tik nomācoši, ka viņš labāk izvairītos no latviešu sabiedrības. Tēvs pazobojās, vai tikai te nerunājis barona pārākuma sajūta. Tālākās runas par vēsturi, par ilgi apspiestu tautu kompleksiem, par individuālo un kolektīvo pašanalīzi un citām gudrām lietām man vēl īsti nepielēca. Pat daudz neieklausījos turpmākajās runās, manā galvā turpinājās šeit aizsākto jautājumu risināšana, piemēram, kas ir aizspriedumi, vai nav tā, ka vispirms jālūko cilvēku iepazīt, iekams kaut ko par viņu apgalvo. Citādi katram no mums var draudēt netaisnīga nopelšana. Šāda domāšana nav beigusies līdz šai baltai dienai.

Sakarā ar latviešu un minoritāšu relatīvo nošķirtību ārpus darba sakariem, manu vecāku Rīgas draugu un paziņu lokā latviešu patiešām bija nedaudz. Paradoksālā kārtā ar latviešiem mēs vairāk satikāmies Berlīnē nekā Rīgā. Dabiski, ka latvietes Bergfeldkundzcs viesu vidū bija arī vidējās kārtas latvieši, veiksmīgi un inteliģenti cilvēki. Pie mani vienmēr nāca latvieši, kā jau pie rīdziniekiem, varēja griezties ar jautājumiem par Berlīnes kultūras un biznesa dzīvi, un reizēm radās

pavisam draudzīgas personiskas attiecības. Rīgā šie sakari nekad īsti neturpinājās.

Pavisam atklāti mammai izteicās Emīlija Benjamiņa, nezinu pateikt, kur viņas abas Berlīnē bija satikušās. Benjamiņa kundze, kuras māsa Annija Simsone bija aktrise Berlīnē, tur laikam diezgan bieži parādījās, protams, apmetoties ne jau Bergfeldkundzes pansijā. Atceros tikai mammas ironiskajā pārstāstā kādu elēģisku sarunu. Benjamiņa kundze, kura Rīgā mammu pazina tikai no skata, teikusi, cik ļoti viņa nožēlojot, ka mājās viņai neesot iespējams ar manu mammu uzturēt ciešākus sabiedriskus sakarus. "Manās pieņemšanās jūs būtu patiesa rota," viņa teikusi, "taču man jārēķinās ar savu sabiedrību. Tā ir manējā, jums ir savējā. Tā tas pie mums ir..." Abas zināja, par ko ir runa. "Es šo inteligēnto dāmu nomierināju, viņa runāja atklāti un ciniski, bet viņa jutās neērti," smējās mamma. "Teicu, man pielūdzēju pietiek, lai nu jūs kungi paliek savām dāmām."

Nobeidzot mēģinājumu atcerēties bērna domāšanu šo vēlāk tik liktenīgo jautājumu jomā, atgriezīšos vēlreiz pie tēva optimistiskās ticības (diemžēl — ilūzijas) Latvijas valstij, kas viņa acīs bija visu tās pilsoņu vienojošais pamats, Latvijas Satversmei, kuru viņš augsti vērtēja, un pārliecībai, ka brīvības un nacionālās pašcieņas apstākļos aizspriedumus un aizdomas pamazām var iznīdēt. Lūk, mūziķu, sportistu, arī mediķu aprindās pakāpeniski, pašsaprotami jau manāmas izmaiņas. Pamats — vienotība darbā, interesēs, kultūrā. Tiesiskā valsts, pilsoņu kopības apziņa — šos vārdus labi biju iepazinusi. Tas gan tika runāts pirms Ulmaņa puča un parlamentārās demokrātijas likvidēšanas, jo vēlāk psiholoģiskā atmosfēra mainījās. Veselīga un respektējama nacionālā pašcieņa arvien vairāk tika uzpumpēta līdz patmīlīgam, bramanīgam dižnacio-nālismam.

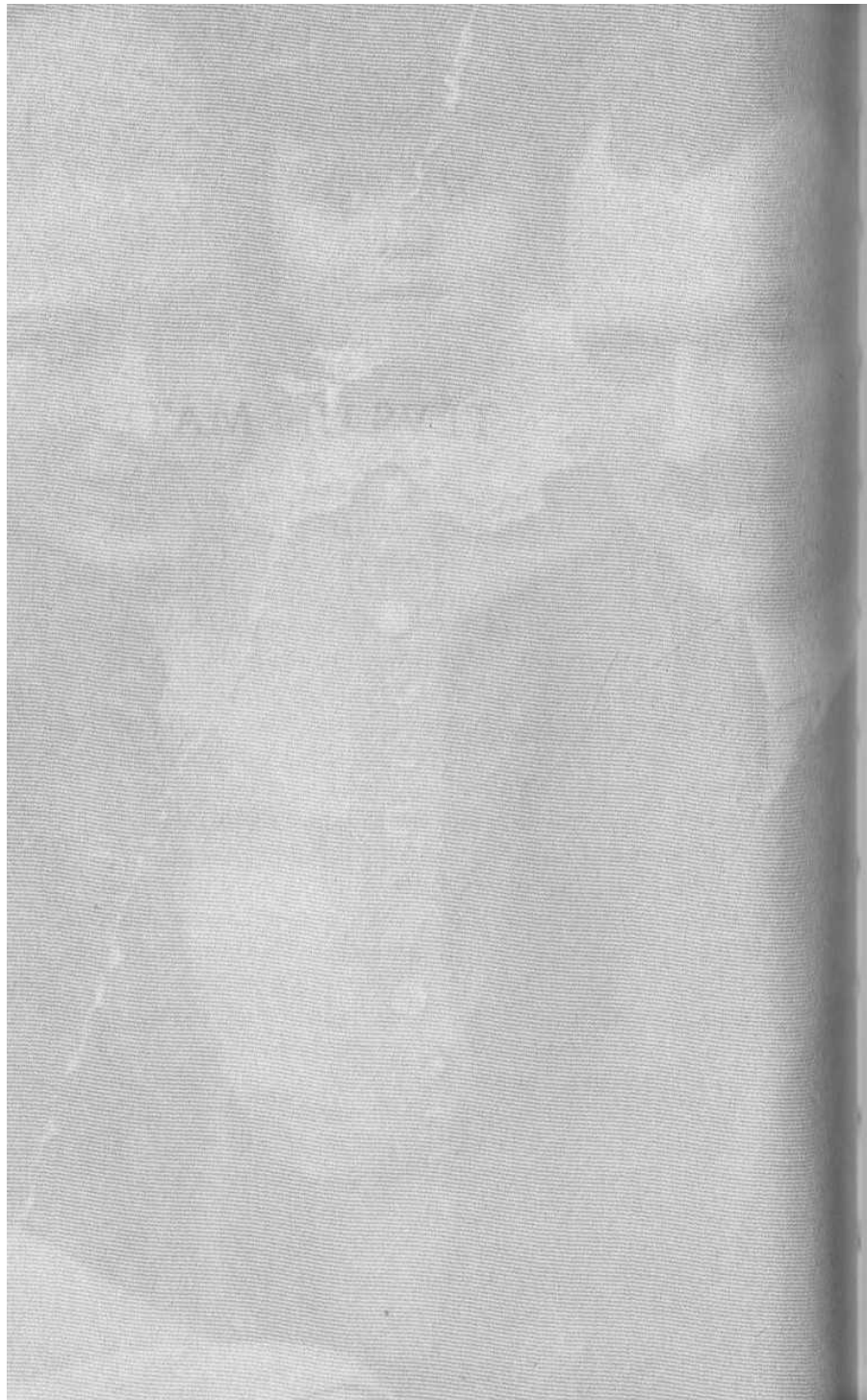
Rīgā mūsmāju viesu vidū atceros divus latviešu māksliniekus — Ludolfu Libertu un Sigismundu Vidbergu. Brīnumainā kārtā man līdz pat mūsdienām saglabājies viņa apgleznots šķivis, kuru no mūsu vēlākā Rīgas dzīvokļa sirotāji un laupītāji nebija aiznesuši tāpēc, ka tas bija ieplīsis. Liberts mēdza ierasties viens, jo viņa kundzei — operdziedātājai Amandai Libertei-Rebānei — bija pavisam vēsas attiecības ar manu māti. Diezgan bieži pie mums viesojās Jurijs Jurovskis un Jekaterina Bunčuka no Krievu drāmas teātra — tolaik viņi abi skaitījās pāris. Uz Jurovski daudzi skatījās kā uz balto zvirbuli, jo viņš bija viens no retajām Rīgas ievērojamākajām krievu kultūras personībām, kas arī privāti bija stipri integrējies latviešu mākslas aprindās.

Mamma dziļi nicināja savstarpējos nacionālos aizspriedumus, garīgo šaurību, no kuras arī ebreju vide nebūt nebija brīva. Ak kungs, kādus citas tautības noraidošus argumentus bijis dažkārt jānoklausās, nokļūstot ciemos citu aprindu un uzskatu ebreju vidē! Jāpiezīmē, ka,

manuprāt, nevienā no Latvijā dzīvojošām mazākumtautībām nebija tik daudz kultūras, ieradumu, uzskatu ziņā atšķirīgu nogrupējumu kā tieši ebrejos. Bet tas jau ir vēsturisks jautājums, kas neietilpst manu personīgo atmiņu lokā.

Vel labi atceros arī interesantu cilvēku — politiķi Marģeru Skujenieku. Lai vai kādi dažādos posmos bijuši viņa uzskati, ar manu tēvu viņam bijušas labas savstarpējās cieņas attiecības. Man, ģimnāzistei, uzliesmoja īpaša interese par viņu kā pētnieku un autoru. Reiz, 1938. gadā, Skujenieks pēc ilga pārtraukuma piezvanīja tēvam un atnāca uzdāvināt savu kapitālo darbu — Latvijas dzīves vispusīgu aptveri statistikās. Jau toreiz izstudēju to ar milzīgu aizrautību. Tas ir darbs, kas līdz šai dienai lieliski palīdz lietišķi, bez ideoloģiskas miglas, apjēgt pirmspadomju Latvijas īsteno sabiedriski ekonomisko stāvokli. Padomju gadu laikā to glabāju ne pārāk redzamā vietā un devu lasīt tiem, kuriem uzticējos.

TĒVS UN MĀTE

M an ar brālēniem bija pārāk liela gadu starpība, lai viņi būtu varējuši kļūt par maniem sarunu un domubiedriem. Biju augusi viena starp lielajiem, bērnu rotaļas mani nekad īpaši nesaistīja, kaut gan

lidzaudžu sabiedrībā jutos labi, jautri un malā nestāvēju. Ar lellēm tikpat kā neesmu spēlējusies. Droši vien tās man ir bijušas, taču nav atstājušas nekādas emocionālas atmiņas. Man patika dažādas prāta spēles, vispār galda spēles, pie kurām vecvecāku mājās dažkārt pulcējās visa ģimene, arī atnākušie viesi. Kādu laiku vecos un jaunos valdzināja kopīga Loto spēle. Kuplo radu un paziņu pulku, kurā man dzīves rīts pagāja kā aizraujoša izrāde, sirsnīgi milēju un arī pati tiku milēta un lutināta. Un tomēr — tas var šķist paradoksāli — arī manā bērnībā bija skarbums un pat netiša nežēlība. Šaubos, vai mani piederīgie to saprata. Protams, nekad neesmu šaubijusies, vai vecāki mani mīl, tomēr pastāvīgas vecāku tuvības, ko dibināti uzskata par bērnam nepieciešamu, man ikdienā trūka — pat Berlīnē, kad kopā dzīvojām. Pirms miega gultā mani dažkārt māca skumjas, kuras nevienam nepaudu.

Manā ģimenē nebija pieņemts īpaši bučoties, mīlināties un čubināties. Skūpst, apkampiens bija samērā reta un nozīmīga milas izpausme. Man gan dažkārt būtu gribējies vairāk glāstu un fiziska mīļuma. Tuvība starp mani un māti, starp mani un tēvu, kas visumā bija ļoti cieša, izpaudās galvenokārt sarunās, izpratnē, atbalstā. Taču bieži vien pagāja nedēļas, pat mēneši, netiekoties ar vecākiem. Visstumīgākie bija brīži, kad māte un tēvs brauca projām no Rīgas vai arī kad

man bija jāatstāj Berlīne. Lāgiem man šķita, ka visa dzīve sastāv no nemitīgas šķiršanās. Tad raudāju, taču tas man bija jādara slepus, vakaros gultā. Mamma ne acu galā necieta asaras un žēlošanos. Labi zināju, tās viņu tikai kaitināja. Atceros kārtējo reizi, kad mamma atkal aizbrauca. Paņēmu viņas spilvenu, piespiedu to sev klāt un elpoju viņas pazīstamās smaržas. Tās bija dārgas franču smaržas ļe reviens, kas nozīmē "es atgriezšos". Drīz nomierinājos, taču skumji bija tik un tā. Tomēr ar katru nākamo šķiršanos man izdevās ātrāk savaldīties un neļauties sentimentam. Nezināju, ka drīz pienāks laiks, kad būs jāšķiras bez cerībām uz ļe reviens.

Tā jau no mazām dienām bija jāiemācās savas problēmas klāstīt skaidri saprotamos vārdos, kas, protams, prasa skaidru domāšanu. Tad ģimene varēs stāvēt tev aiz muguras kā mūris, bez sprediķošanas un grēku uzskaites. Bērnam šāda prasība vienmēr valdīt pār sevi dažkārt šķiet ļoti nežēlīga. Tomēr saprotu, ka tieši tā man ir bijusi neatsverama skola.

Citu acīs biju lutināts bērns, kuram nekas nav ticis liegts. Taču īstenībā nebūt nebiju izlutināta iegribu un izlaidības nozīmē. Kā persona biju brīvāka un vairāk respektēta nekā daudzi mani līdzaudži, taču pati zināju sev likt robežas, pieradu ne pati sevi žēlot, ne gaidīt žēlošanu no citiem. Tas nemaz tik viegli nebija.

Viens no mammas postulātiem, kurus jau pieminēju, vēstīja, ka

dzīvē ir tikai nedaudzas lietas, pret kurām jāattiecas pavisam nopietni. Proti — nāve un mīlestība, un viss, kas saistās ar abām. Laikam tāpēc viņa tik dramatiski reaģēja uz tuvinieku slimībām. Dīvaini, ka vairāk nekā trīs gadu desmitus vēlāk tieši šos vārdus dzirdēju no lielas aktrises mutes kā viņas kredo. Tā bija Anna Manjāni, ar kuru izdevās patērēt pēc izrādes viņas viesošanās laikā Ļeņingradā. Patiešām, mamma mēdza pārvērsties istā sargeņģeli, rūpējās pat pārlietu un veltīja visu savu uzmanību tam "laimīgajam", kas bija saslimis. Dažkārt ilgojos, kaut saslimtu, jo tad mamma visu meta pie malas, nekas cits viņai vairs neeksistēja, viņa

sēdēja pie manas gultas, dažkārt pat steidzīgi atbraucot uz Rīgu, pati mani kopa un uzjautrināja. Kad man nekas nekaitēja, man vajadzēja iztikt ar guvernanti.

Māte bija fantastiska slimo kopēja, tas bija īpašs talants. Tēvs slimoja visai reti, taču ikreiz — smagi. Reiz Berlīnē viņš atradās uz dzīvības un nāves robežas, draudēja smaga invaliditāte. Ielaists ass smadzeņu plēves iekaisums. Māte pieprasīja, lai atveseļojas mājās — Bergfeldkundzes pansijā, ne slimnīcā. Algota medicīnas māsa palīdzēšot viņai — galvenajai kopējai. Neatiedama no slimnieka gultas ne dienu, ne nakti, ko pavadīja turpat atpūtas krēslā, viņa centās visu darīt pati. Viņa uzskatīja, ka slimniekam nekas nedod tādu dzīves spēku kā jebkurā diennakts stundā, atverot acis, ieraudzīt savā priekšā daiļi sapostu un smaidīgu sievu. Tāpēc viņa gan šajā reizē, gan citos slimības gadījumos vilka mugurā skaistu kleitu gaiši zilā un baltā krāsā, stilā līdzīgu māsas tērpam. Viņai izdevās būt vienmēr svaigai, smaržīgai un starojošai. Mātes aprēķins izrādījās pareizs, to atzina arī tēva galvenais ārsts, slavenais profesors Zauerbruhs, kurš tikai ar lielu šaubīšanos bija atļāvis slimnieku atstāt mājās. Pēc tēva veiksmīgās atveseļošanās viņš netaupīja komplimentus: galvenais nopelns tur esot skaistās kundzes pašizliedzīgajām pūlēm.

Šādās reizēs skaidri apjautu savu vecāku istās, dziļākās attiecības, kas, ikdienai ritot, ne vienmēr bija pamanāmas.

Precēta sieva būdama, māte ne reizi vien saņēma arī nopietnus piedāvājumus šķirties un kļūt par sievu citam — bagātākam, slavenākam, titulētam. Taču šajā ziņā tēvs varēja justies absolūti drošs — viiņš zināja, ka nekad, nekādos apstākļos viņu nemainīs ne pret kādu citu. Lai vai kas gadītos, flirts, nopietnāka aizraušanās, tas nebija būtiski.

Reiz, man jau bija piecpadsmit gadi, mēs abas ar mammu pavadījām kādu laiku jaunajā Ķemeru viesnīcā. Neatceros, kādas procedūras viņai bija ieteiktas, bet galvenais bija saviesīgā dzīve smalkajā restorānā un bārā. Arī man, nu jau kā jaunkundzei, tur atradās kavalieri — zviedru jauniešu trijotne.

Kādu vakaru istabā nejauši uzskrēju mātei diezgan nepārprotamā

situācijā ar vienu no ilggadējiem draugiem. Vēlāk mums bija vaļsirdīga pieaugušu sieviešu saruna. Māte man izskaidroja savu uzticības un nešķiramas mīlestības priekšstatu, kas lielā mērā nesaskanēja ar vispārpieņemto. Viņa teica, ka īstais vīrs, laulība, viņas acīs ir uz mūžu, tikpat kā tēvs vai brālis — daļa no viņas pašas. Neatkarīgi no visa, kas dienās varētu atgadīties dažādu impulsu un untumu dēļ. Laulenis — vienmēr pirmajā vietā. īsta uzticība, viņasprāt, pirmkārt ir uzticība cilvēkam, ne vīrietim šaurā erotikas nozīmē. Viņa man citēja angļu dzejnieka Ernsta Dousona (Ernest Dowson) dzejoli: "I have been faithful to thee, Cynara! in my fashion." ("Esmu bijis tev uzticīgs, Sināra! kā to protu un spēju.") Cilvēki ir dažādi, un arī viņu mīlestības un uzticības daba atšķiras, tomēr šai uzticībai īpaši izraudzītam cilvēkam jābūt nelokāmai. Neteikšu, ka vēlākā dzīvē vienmēr būtu pievienojusies šai izpratnei, man ir cita daba, taču prātā esmu to turējusi.

Liesajos periodos, kad vecākiem bija jāpārdzīvo finansiālas grūtības, atkal pārliecinājos par mammas atšķirību no citām man zināmām kundzēm Rīgas vidē, kuras pat īslaicīgu naudas trūkumu parasti uztvēra kā smagu likteņa triecienu. Viņa to uzņēma bez panikas un par triecienu jau nu neatzina ne tik. Nav grūti nicināt naudu, kad tās ir papildnam, bet viņa no šīs nostājas neatkāpās arī grūtību brīžos. Prātā palikusi spilgta bērnības aina. Tas bija pašā trīsdesmito gadu sākumā, 1931. gadā, lielās krīzes laikā, kad tēvs pa īstam bija paputējis. Līdzekļi bija izkusuši, pat guvernante bija atlaista. No Berlīnes vecāki atbrauca uz Rīgu laizīt brūces, kā smējās mamma, irēja trīs mazas mēbelētas istabiņas pie kādas kundzes Antonijas ielā. Pusdienās devāmies pie vecvecākiem turpat aiz stūra Elizabetes ielā. Atceros, kā māte smiedamās un ar komisku patosu spēlējama melodramu mēmās filmas stilā, vēra vaļā skapi un čemodānus un meta gultā visu, kas vērtīgs — sabuļa un sermuliņa apmetņus, nerca kažoku, sudrablapsas, bēra no samta kārbīņām dārglietas, lai tēvs nes uz lombardu

vai pārdod, kā sanāks. Vienīgais, no kā viņa nekad nešķīrās, bija slavenais zaļais smaragds. Viņai, kā jau īstenai sievietei, patika rotāties, bet viņa nekad nopietni nepieķērās lietām. Tās bija tikai ietvars, kas var būt un var arī nebūt, jo par sevi viņa jutās droša jebkādā lomā un kostīmā. Abi vecāki no mazotnes lika man saprast: patiesi vērtīgs ir tas, ko neviens nevar atņemt — sirds, prāts, zināšanas, humors, galu galā arī pats skaistums, kamēr esi jauns un vesels, un, protams, mīlestība visos tās variantos.

Šajā liesajā laikā mēs abas ar mammu taisījāmies kaut kur braukt ar vilcienu. Stāvējām Rīgas stacijā pie otrās klases vagona un gaidījām iekāpšanas sākumu. Piesteidzas kāda dāma, saukdama: "Evas kundze, Evas kundze!" Apstājusies tā izdveš: "JŪS braucat otrā klasē?" Mana

māte zibenīgi atšauj, saulaini uzsmaidīdama dāmai: "Kur ES braucu, tur vienmēr ir pirmā klase!" Citēšu arī daudz vēlāku līdzīga žanra sarunu ar citu dāmu, kura mammai mēģināja iedzelt: "Vai jūs zināt, ka jūsu meita redzēta sliktā sabiedrībā?" — "Kur ir mana meita, tur vienmēr ir laba sabiedrība!" — bija mamma atbilde. Ari to ierakstīju savas atmiņas magnetofona lentē un arī — uz visu mūžu savā pašapziņā.

Drīz vien mēs jau varējām pamest Antonijas ielu. Vecāki atgriezās Berlīnē. Es paliku pie vecvecākiem.

Ari tad, kad vecāki neatgriezeniski atstāja hitlerisko Vāciju, 1935./36. gada ziemā, sākumā iestājās samērā īss, liess periods, nu jau Rīgas dzīvoklī Vidus ielā 9. Tur mums bija mājkalpotāja, latgaliete Maņa, glīta, dzīvespriecīga gaišmate, apķērīga un vērīga. Stāstot par to, cik liela nabadzība valdot viņu mājās Latgalē, daudzbērnu ģimenē, viņa neslēpa, ka bija apņēmusies pati dzīvot citādi. Manai mammai viņa ļoti pieķērās, noskatījās, kā ģērbties un uzvesties, un arī mammai patika noņemties ar Maņas izglītošanu. Mamma pazīstamās dāmas, nākot uz kafiju un kāršu spēlēm, smējās, ka Eva pat mājkalpotāju izveidojusi pēc sava ģimja un līdzības. Maņa tomēr neaizmirsā ar savus radniekus, centās tiem palīdzēt.

Mamma atļāva Maņas meitistabiņā apmesties viņas krustmeitai Žeņai, kamēr Maņa bieži nakšņoja pie brūtgāna. Žeņa gribēja Rīgā izmācīties par smalko šuvēju. Meitene izrādījās apdāvināta, ar iedzimtu gaumi, un mamma padomi viņai nāca par labu. Tieši tolaik mamma atkal nevarēja atļauties pasūtīt dārgus modeļus, bet Parīzes modes žurnāli mums bija, un mamma arī pati zīmēja sev oriģinālus tērpus. Žeņa ātri vien tika izskolota. Virtuvē stāvēja viņai uzdāvinātā šujmašīna, un viņa pašuva vairākas izcili skaistas kleitas, par kurām mamma skaudīgajām dāmām nebija ne mazāko šaubu, ka tās nākušas tiešā ceļā no Parīzes. Mēs noslēpumaini uzkurinājām šo leģendu un priecājāmies par mistifikācijas panākumiem.

Man pašai ļoti ilgi apgērbs, kur nu vēl elegants, īpaši neinteresēja. Necietu tikai tā laika Rīgā valdošo kruzulaino mei-teņu-zelteņu modi. Taču krāsu jautājumos varēju būt kaprīza, pat klīrīga. No visas tiesas izjutu krāsu saderību vai nesaderību kā fizisku pieskārienu.

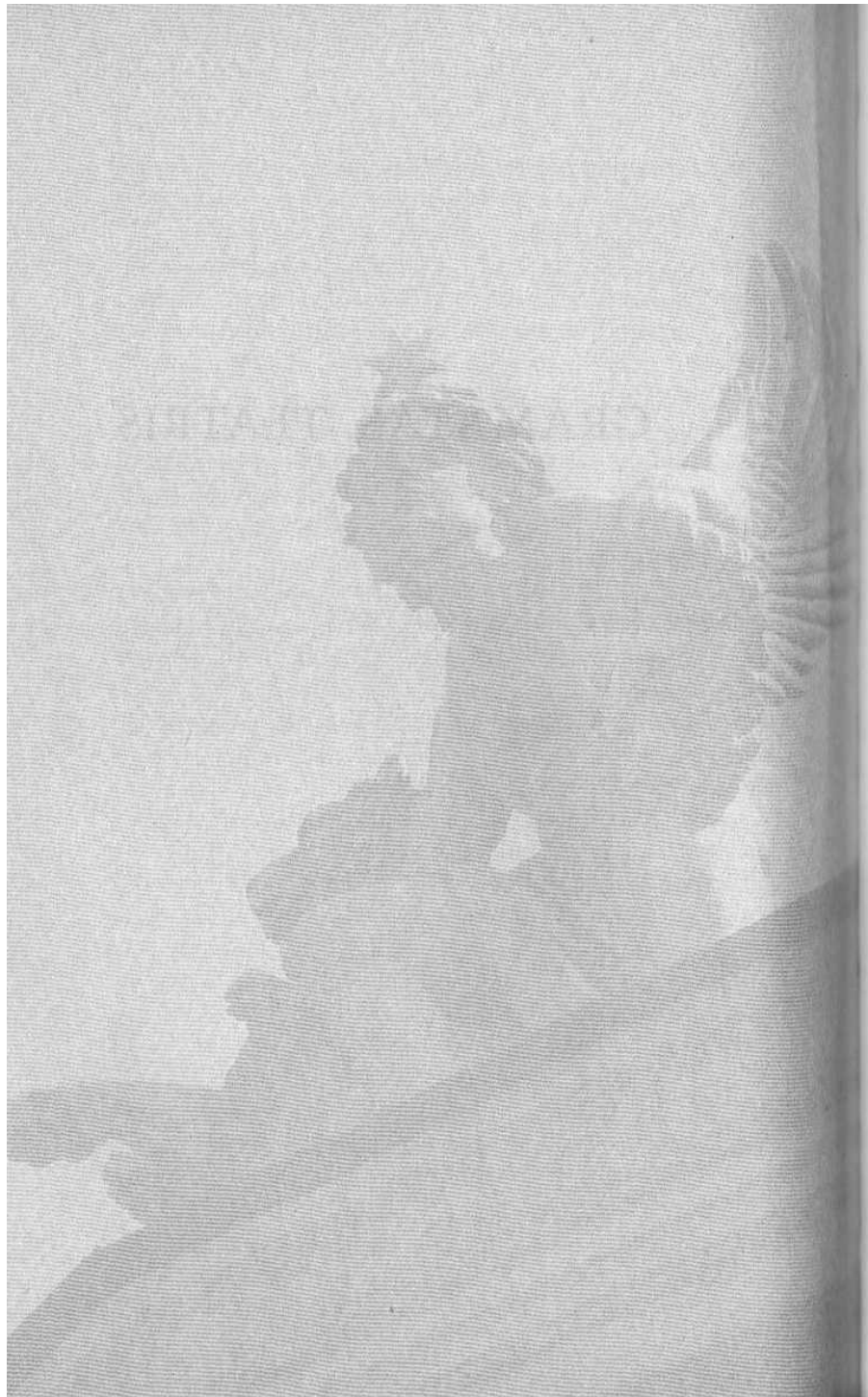
Reiz agrā bērnībā, skolā vēl negāju, man gadījās līdz šim laikam neaizmirsta sadursme ar franču guvernanti — stingro kalvinisti. Kādu rītu viņa, vienā mierā paķērusi rozā krekliņu un salātzaļas biksītes, lika tās vilkt man mugurā. Vēsi atteicos. Guvernante apstulba, nespēja saprast iemeslu. Bērna untumus vajadzēja nīdēt pašā saknē. Sāka kategoriski prasīt uzvilkt šos galīgi nesaderīgos apģērba gabalus. Rozā un zaļā salikums man uzdzina fizisku nelabumu, paziņoju, ka noteikti saslimšu. "To taču neviens neredzēs," — guvernante galīgi zaudēja pacietību. Atteicu: "Bet es taču zinu, kas man mugurā, jūtu krāsu uz

savas ādas." Bija jāgriežas pie augstās tiesas. Mamma tūlīt saprata. Cenzdamās guvernanti neaizvainot, viņa taktiski paskaidroja, ka personīgā apģērba jautājumos bērna gaume jāņem vērā. Guvernante bija tik ļoti sašutusi, ka gribēja pat uzteikt vietu. Taču man šis gadījums palicis atmiņā kā apliecinājums, cik lielā mērā ģimenē jau bērnībā tiku respektēta kā cilvēks, kuram ir tiesības uz savu personisko viedokli.

Kaut arī praktiski nebiju pārāk daudz ar māti kopā, tomēr tieši viņa manā dzīvē bijusi tas cilvēks, kurš mani ir ietekmējis visdziļāk. Prāta un izglītības jomā vairāk impulsu nāca no tēva. Raksturā un dzīves uztverē atskaites punkts lielā mērā bija mana māte. Apzinot arī Lulovu dzimtas mantojuma, audzināšanas un dzīves apstākļu nozīmi, tomēr mammu ne vien mīlēju kā māti, bet viņa man ļoti patika, es viņu apbrīnoju. Man patika, kāda viņa ir, kas viņa ir, taču jau agri radās šaubas, vai man patīk, kā viņa dzīvo. Sev biju iecerējusi cita tipa nākotni, patstāvīgāku, darbīgāku, neatkarīgu. Tolaik man nebija šaubu, ka cilvēks ir sava likteņa saimnieks, savas laimes kalējs, un aizvien skaidrāk sāku ieskicēt prātā iecerētā cēla virzienu.

Atceroties savus prātojumus, plānus, gatavošanos pieaugušo dzīvei, kas rādījās man saulaina un aizraujoša, prātā nāk kadrs no vecas, skolas gados redzētas kinofilmas. Filma saucās Kavalkāde, melnbalta, protams. Kuģa klājs, liels okeāna milzis, apkārt zvaigžņota nakts un okeāna mierīgais plašums, pie reliņa — jauns pāris, skatītājs jau zina, ka jaunlaulāti. Laimīgi, kaļ nākotnes plānus. Kameras kustība un kadrā — netālu piestiprināts glābšanas riņķis ar kuģa nosaukumu Titanic. Arī mēs toreiz dzīvojām kā uz šķietami droša okeāna milža muguras. Bet turpat jau tuvojās ledus blāķi. Dzīve kā kino, lūk, tā.

GRĀMATAS. TEĀTRIS

ismīlāka telpa Elizabetes ielas dzīvokli man bija tā saucamā lielā zāle, kuras abi logi ar maziem erkeriem vērās pret ielu. Tā bija reizē gan viesistaba, gan bibliotēka, jo tās sienas viscaur klāja stikloti, taču

ne aizslēgti grāmatu skapji. Tā bija mana paradīze. Varēju ņemt un lasīt, ko gribēju, gan sējumus ar romāniem dažādās valodās, gan arī lielos, biezos un dārgos mākslas izdevumus, kuros varēja iepazīties ar izcilu mākslinieku gleznu un skulptūru reprodukcijām. Rīgas grāmatu veikalos tolaik bija dabūjami vai visas pasaules izdevumi. Lielākajos grāmatu veikalos bija pieejami arī katalogi, pēc kuriem varēja pasūtīt retākas grāmatas. Grāmatas man nekad neliedza, bet citādi rīkojos ar diezgan nelielu skaidras naudas daudzumu. Šķiet, mana kabatas nauda bija pieci lati nedēļā. Man jau arī vairāk nevajadzēja. Ķīnītim, galvenokārt, vai kādam našķim. Man bija arī skaidrs, ka skolā, kur klases biedri ir no dažādas rocības ģimenēm, būtu viszemākās gaumes piemērs, ja kāds izrādītu savas lielākas tērēšanas iespējas. Tas būtu inauvais gout — viens no nicīgākajiem vārdiem mūsmājas leksikā.

Lielā zāle ikdienā parasti bija tukša. Līdzās grāmatu skapjiem gar visām sienām tur atradās ādas dīvāns ar dīvāngaldiņu un atzveltni krēsliem, citā stūrī — prāvs rakstāmgalds, vairāk nekā — viss vidus tukšs. Tikai — milzīgs paklājs pa visu grīdu, ko reizēm noņēma dancošanas gadījumos. Šis paklājs man bija ļoti mīļš. Gar tā malām vijās platas austrumniecisku ziedu ornamentu joslas, bet pats paklājs laistījās brīnišķīgā zaļganzilā gaišā krāsā, vietumis ar sīku rakstu.

Šķiet, tas bija persiešu paklājs. Mazai man uz tā patika gan rotaļāties, gan lasīt. Iedomājos, ka tas ir okeāns un gar tā malām saimēju kontinentus. Izņēmusi no skapja grāmatu — katra darbība taču risinājās kādā vienā vai otrā pasaules daļā — apmetos atbilstīgajā kontinentā un tur lasīju.

Arī vecāku grāmatas, kas bija iegādātas Berlīnē, galu galā atceļoja uz Rīgu — Elizabetes ielas grāmatu skapjos, jo Berg-feldkundzes apartamentā lielai bibliotēkai nebija vietas.

Tikko četrus gadus vecumā biju iemācījusies lasīt, tūlīt atteicos no priekšlasīšanas. Tas, ka varēju pati ņemt no plaukta jebkuru grāmatu, man dāvāja brīvības izjūtu, kas man jebkurā vecumā ir bijusi svarīga. Varēju pati izvēlēties. Tas bija pirmais nozīmīgais solis ceļā uz pieauguša cilvēka patstāvību. Pirmais solis paralēlajā pasaulē, ko bija radījuši Dievam līdzīgi demiurgi — lieli gari, prāti un fantazētāji. Tā man šķita tikpat reāla un taustāma kā tā, kas ap mani. Tur guvu sarunbiedrus, draugus un skolotājus uz visiem laikiem. Grāmatās gūtā pieredze man nav bijusi mazāk svarīga par to, kas noticis ar mani pašu. Tas man ir būtiski tik lielā mērā, ka savu dzīvi varētu dalīt lielos posmos arī pēc tā, kādas grāmatas kurā laikā lasīju.

Kamēr biju vēl vienīgi nevarīga, sīka klausītāja, lasāmvielu, protams, izvēlējās lielie, bet arī tolaik diezgan kategoriski deklarēju savus iebildumus. Piemēram, brāļu Grimmu pasaku lielāko daļu nevarēju ciest, tāpēc, ka tās bija nežēlīgas un drūmas, turklāt varoņi

bieži vien rīkojās pavisam nesaprātīgi, bet lasīt par muļķiem man nekad nav paticis.

Piemēram, prātoju, ka izsalkušais vilks nebūtu stulbo Sarkangalvīti aprijis, ja viņai kaut cik būtu pieticis pieklājības, nemaz nerunājot par līdzjūtību, no sava groziņa pelēci pacienāt. Vecmāmiņai tāpat pietiktu, un tādejādi būtu glābta viņu abu dzīvība. Bērnu pasakas mani saistīja vienīgi tad, ja tās smīdināja vai bija gudru cilvēku ar nozīmi sacerētas, kādas mēdz lasīt arī pieaugušie, piemēram, Andersena darbi.

Tā nu, tikko sāku lasīt, uzreiz aizrāvos ar grieķu mītiem un epiem, tie man bija pasaku vietā. Tas, bez šaubām, bija tēva nopelns — viņš ar savu mūža mīlestību uz antīko pasauli un tās mantojumu to jau bija pamatīgi izreklamējis. Jāatgādina, ka Vācijā klasiskajai izglītībai joprojām bija lielāka loma nekā daudzviet citur. Ari drauga Pauliša izglītībai tas bija pamats. Manā bērnībā vācu valodā lielā skaitā iznāca grāmatas, kurās gan grieķu-romiešu mitoloģija un episkā literatūra, gan Bībeles stāsti bija pārstāstīti bērniem saprotamā, saistošā valodā, turklāt brīnišķīgi ilustrētas — ar antīko skulptūru un celtnu fotogrāfijām, ar grieķu vāžu zīmējumu reprodukcijām. Tieši tāpēc, ka biju vēl maza un visu uztvēru kā reālu pārdzīvojumu, šī klasiskā kultūra ienāca manī gluži organiski kā pašas pieredze. Tam vēl pievienojās mātes leģenda par mūsu iespējamiem senčiem senajā Aleksandrijā... Bērnībā esmu jutusies, it kā pati taisnā ceļā caur paaudzēm varētu biedroties ar tā laika varoņiem un dieviem.

Ne mazāk svarīgi, ka šīs grāmatas iedibināja pamatīgus kritērijus, priekšstatus par to, kas ir literatūra. Tas nenozīmē, ka lasīju vienīgi izcilas grāmatas, nebūt ne. Sajutusi lasīšanas garšu, būdama ziņkārīga līdz neprātam, grābu un lasīju visu, kas pagadās. Vecāku literārās intereses bija dažādas. Mamma aizrāvās ar to, ko sauca par moderno literatūru, sākot ar Čehovu un Pirandello, Prastu, Džoisu, krievu dzejniecēm Ahmatovu un Cvetajevu, bet tēvs līdzās savam iemīlotajam stoīķim Markam Aurēlijām un vācu XX gadsimta lielmeistariem kā izklaidi un atpūtu cienīja lietišķi un precīzi rakstītus kriminālromānus. Vai dokumentālo literatūru — atmiņas, piemēram. Uz tēva naktsgaldiņa blakus dižajam romietim kā miermīlīgs kaimiņš parasti gulēja kārtējais Edgara Vollesa krimiķis. Tēvs apgalvoja, ka nekas tik labi neļauj aizmirst dienas rūpes un garantē dziļu miegu kā labi atšķetināts un atklāts noziegums. Man ar to nekādu problēmu nebija, arī tas pats Volless vai Konans-Doils man gāja pie sirds, un Šerloks Holms manā iztēlē itin labi sadzīvoja ar grieķu dieviem.

Varbūt tāpēc arī šodien manu kinokontinentu ar vienādām pilsoņu tiesībām apdzīvo Kingkongs vai Tarzāns un Bergmana vai Fellini filmu varoņi. Pa reizei manās rokās nonāca Vācijā populārās romantiski sentimentālās meiteņu grāmatas, kuras tik labprāt lasīja

manas klasesbiedrenes Lutcrskolā, piemēram, Elzes Ūrijas sērijveida izdevumi, mani tie gan garlaikoja. Toties bērnu literatūras tā laika brīnišķākie jaunumi — Ēriha Kcs-tnera varoņi (Emīls, Punktiņa un Antons) — mani pavadīja caur visiem augšanas posmiem un ir mīļi vēl šodien.

Drīz vien, vēl pirms Rīgas skolas, atklāju vēsturiskos romānus. Sākās mana aizraušanās ar vēsturi vispār. Uz vēsturi raudzījies kā uz neizsīkstošu dramatisku, traģisku un komisku sižetu krātuvi, no kuras varēju smelt zināšanas par sabiedrību un cilvēku. Šīs grāmatas man nekad nebija par biezām, piemēram, vācu autora Fēliksa Dāņa romāni iz tautu staigāšanas laikmeta. Pateicoties vēsturiskajiem romāniem, sāku lasīt arī krievu valodā, kuras rakstība man sākotnēji sagādāja zināmas grūtības. Atceros, piemēram, ka arī Krievijas impērijas vēsturē mani vispirms ievadīja Alekseja Tolstoja (seniora) romāns *Kņazs Serebrjanijs*.

Pēc antikās un viduslaiku ēras atklāju dramaturģiju kā lasāmvielu. Klasesbiedrenes par šo manu aizraušanos brīnījās, jo lugu lasīšana viņu vidē nebija populāra. Proza vai dzeja, tās gan. Jau biju šad tad vesta uz teātriem, galvenokārt Operu, bet, lasot dialogus un remarkas, biju pieradusi pie savas galvas skatuves, kā to saucu. Tur izspēlēju lasīto. Savā fantāzijā biju režisore, nekad aktrise. Dzīvoju līdzī visam personāžam, nevis identificējos ar vienu varoni. Šī kaislība sākās manā desmitajā dzimšanas dienā, kad tēvs man uzdāvināja Šillera kopotos rakstus. Viņš nojauta, ka Šillera lugas ar savu aizrautīgo jūsmu un ētisko patosu varētu būt radniecīgas manām toreizējām noskaņām. Izlasīju Laupītājus un Vilhelmu Tellu, kas sākotnēji mani valdzināja visvairāk, bet drīz vien arī visu pārējo. Šo to varēju noskatīties arī teātrī. Tādējādi Rīgā mani iepriecināja Dailes teātra iestudējumi.

Apmēram tajā pašā laikā vēstures grāmatās sastapos ar lielajiem vācu humānistiem. Nez kāpēc manas simpātijas pievērsās Ulriham fon Huttenam (nevis gudrajam Roterdamas Erasmusam). Ulrihs man šķita līdzīgs Šillera varoņiem. Ulriha fon Huttēna dzīves moto man gāja pie sirds tā, ka paturēju to visam mūžam kā savējo un arī šodien netaisos no tā atteikties. Vēlāk noskaidroju, ka tas ir citāts no Horācija, bet dzejnieks pašu domu patapinājis no Senekas. Tas skan tā: “*Si fractus inlibatur orbis / impavidum fereant ruinae.*” (Lai arī ar troksni sagāztos pasaule, vienu nesatriekto ieraudzīs drupas.) Nezinu, kāpēc pusaugu meitene tieši šo teikumu iegaumēja uz visu mūžu, taču esmu centusies to attaisnot visos dzīves pārbaudījumos.

Divpadsmitajā dzimšanas dienā saņēmu pilnu Šekspīru — divās valodās, vācu tulkojumā un oriģinālā. Angļu valodu mācījos gan skolā, gan papildu sarunvalodu vēl pie privātskolotājas anglietes. Protams, Šekspīra teksti atšķiras no mūsdienu angļu valodas, un tomēr tieši viņš

man ļoti palīdzēja iepazīt šīs valodas garšu un iespējas. Vāciski Šekspīru bija tulkojuši XIX gadsimta dzejnieki romantiķi Šlēgels un Tiks. Salīdzināju tulkojumu ar oriģinālu un pieradu to darīt aizvien, kad sastapos ar tulkotiem darbiem. Tā pietiekami agri atklāju, ka oriģināls un tulkojums nekad nav īsti adekvāti. Tas mani pamudināja vismaz lasīšanas limenī apgūt aizvien jaunas valodas, lai neviens mani nevarētu piemānīt. Tāpēc jau itāli saka “traduttore traditore” — tulkotājs-nodevējs.

Reiz Etingeres kundzes veikalā paņēru ļoti biezu sējumu angļu valodā — antoloģiju, kurā bija apkopoti pasaules lirikas labākie paraugi. Ar grūtībām to atstiepu mājās. Pārsteigums mani gaidīja jau pašā sākumā, tas ievadīja mani pavisam jaunā interešu jomā. Tā bija Ehnatona Himna Saulei. Man bija šķitis, ka gluži labi orientējos senās Ēģiptes vēsturē, biju lasījusi ne vienu vien grāmatu par izrakumiem, pašai bija brīnišķīgs fotogrāfiju sējums par Tutanhamona kapenēm. Tagad mani pārsteidza atklāsme, ka pirms vairākiem gadu

tūkstošiem paustas domas un jūtas var būt tik tuvas un gaišas mūsu laikos. Piecpadsmit gadu vecumā atklāju sev trīs franču dzejniekus, kas mani pavadījuši līdz šodienai — tie ir Bod-lērs, Verlēns un Rembo. Sevišķi tuvs kļuva Verlēns. Šķiet, tieši vārdu melodija mani visvairāk savīlno jebkurā dzejā.

Šis lirikas atklāsmes periods saistās arī ar manu bērnības draugu Paulīti, ar mūsu pēdējo tikšanos Rīgā 1938. gadā. Paulītis bija sācis Šveicē studēt medicīnu un tur bija iecerējis palikt arī kā ārsts. Kādās brīvdienās Paulītis atbrauca pie mums ciemos uz Rīgu. Viņš jau bija jauns vīrietis, arī es savos sešpadsmit gados vairs nebiju bērns, bet mūsu draudzība atjaunojās tik viegli un ātri, it kā nekādas atšķirtības nebūtu bijis, palikdama joprojām brāļa un māsas attiecībās. Mūsu tūlītējā saprašanās pirmkārt radās no atklājuma, ka arī literatūrā mūsu gaume saskan. Paulītis bija tas, kurš mani iepazīstināja ar jaunāko laiku vācu dzeju, pirmkārt ar saviem favorītiem Rilki un Štefanu Georgi. Pirmo no viņiem uzreiz atzinu arī par savējo, viņš uz palikšanu ienāca manā iekšējā pasaulē. Paulītis aizbrauca, drīz visi mūsu ceļi nošķīrās, sākās pilnīgi citāda, smagām pārbaudēm pilna dzīve. Paulīti nekad vairs neesmu satikusi. Vēstures lielie vēji aizputinājuši viņa pēdas, taču piemiņai no sevis viņš man ir atstājis Rilki.

Ir vēl viena grāmata, kas mani pavada kopš pusaudzes gadiem. Īstajā laikā, tas ir — piecpadsmitajā dzimšanas dienā — tēvs man uzdāvināja Larošfuko aforismu un maksimu krājumu. Mīkstā, sarkanā safjāna ādā iesietais sējumiņš ar zelta griezumu (no Bibliothecjue rose sērijas) izrādījās mājoklis dzīves filozofam, kura gudrība man kļuva par prieka un spēka avotu. Atradu precīzi un asprātīgi formulētas domas, kuras labprāt pati būtu izteikusi, tikai nekad nemācētu to tik

perfekti izdarīt. Daža laba Larošfuko maksima nostiprināja pašas pārliecību, dzīves principus. Kaut vai uz visu mūžu iegaumētais — "Il est plus honorable d'être trompé par ses amis que de le méfier" (Ir lielāks gods būt draugu piekrāptam, nekā viņiem neuzticēties) lielā mērā atbilst manai attieksmei pret tuviem cilvēkiem.

Jau kā vidusskolniece Rīgā, līdzās arī Latvijā zināmajiem franču rakstniekiem, sākot ar mammas mīļāko autoru Prustu, pēkšņi negaidot sazināju kādā atsūtīto grāmatu klāstā vēl gluži nepazīstama jauna rakstnieka garo stāstu ar neparasto, nepievilcīgo nosaukumu Riebums, kas mani ļoti saistīja un atbilda maniem tā brīža kritiskajiem uzskatiem par pasauli. Bija jāgaida ilgi gadi, kamēr piecdesmitajos gados atkal tiktu pie nu jau slavenā Žana Pola Sartra vēlākiem literārajiem un filozofiskajiem darbiem.

Pēdējos gados īpaši bieži atceros grāmatu, kas jau skolas laikā mani jo dziļi saviļņoja un iegūla manā atmiņā. Tā bija vācu autora Franča Verfela grāmata Muzadaga četrdesmit dienas, darbs, kas sarakstīts 1933. gadā, pēc Hitlera nākšanas pie varas. Tas pirmo reizi literatūrā pievēršas XX gadsimta pirmajam lielajam genocīdam — armēņu minoritātes necilvēciskajai masu slepkavībai Turcijā 1915.—1916. gadā, Pirmā pasaules kara laikā, kad Turcija karoja ķeizarkās Vācijas pusē. Nošauto un citādi bojā gājušo armēņu skaits sniedzās pāri miljonam. Romāns balstās uz dzīvi palikušo armēņu un citu liecinieku stāstiem, kā arī visai trūcīgu dokumentāciju. Tolaik būtiskākie dokumenti par šo noziegumu vēl tika turēti aiz septiņām atslēgām kā militārs noslēpums, kam atvēršanas termiņš vēl nav pienācis. Mūsdienās pieejami visi arhīvi, un izrādījies, ka liecinieku un rakstnieka tēlojums pilnīgi atbilst patiesībai. Aiz sausajiem vēstures skaitļiem stāstījumā pavērās konkrētu dzīvu cilvēku likteņi.

Gan Berlīnē, gan Parīzē vecākiem bija armēņu paziņas, jauki cilvēki, kurus iedomājos, lasot grāmatā aprakstīto upuru vietā, un tas padarīja līdzpārdzīvojumu vēl dzīvāku. Šis vēsturiskais romāns mani tā atbalsojās, ka nevarēju kādu laiku attāpties, aizvien no jauna sarunās ar vecākiem un tuviem draugiem atgriezoties pie šīs tēmas, pētīju, cik iespējams, vēsturisko kontekstu, iemeslus karā aizņemto lielvalstu vienaldzībai, ietiepīgajai Turcijas patiesības slēpšanas politikai (to palēnām sāk pārvarēt tikai šodien). Vienu gan nevarēju

paredzēt, ka tuvākajā nākotnē pašiem būs jāpiedzīvo kaut kas līdzīgs.

Gribas arī pastāstīt par dažiem saviem, šķiet, visagrākajiem teātra iespaidiem, kuri bija tik spēcīgi, ka vēlāk par tiem ne reizi vien esmu domājusi ar gluži profesionālu interesi. Pārstāstus un spriešanu par izrādēm un teātra māksliniekiem mājās klausījos jau no mazotnes. Rīgā vecāki visbiežāk apmeklēja Operu, Rīgas Krievu drāmu, bet no iestudējumiem latviešu valodā visvairāk cienīja Dailes teātra izrādes.

Mani sāka ņemt līdzī uz teātri diezgan agri, taču ne pārāk bieži. Sākumā — uz muzikāliem uzvedumiem, bet laiku pa laikam nokļuva arī nopietnās pieaugušo izrādēs. Lai vai ko nu kuru reizi sapratu, tomēr agrie mākslas iespaidi pat zemapziņas līmenī var būt nepārvērtējami. Tā agrā bērnībā redzēju uz skatuves divus pasauleslavenus aktierus, kuri katrs ir atstājis manā tēlainajā atmiņā pa vienam neizdzēšamam momentuzņēmumam.

Vienu izrādi skatījos Berlīnē, vēl pirmsskolas vecumā, nezinu pat, kas tā bija par lugu, katrā ziņā absolūti nepiemērota bērniem. Droši vien guvernantei bija brīvdiena un mamma, negribēdama mani vienu atstāt mājās, paķēra līdzī uz teātri. Spēlēja Frics Kortners, izcils aktieris, pazīstams pieaugušajiem man apkārt jau no slavenajām ekspresionisma mēmajām filmām. Izrādē (acīmredzot, bulvāra melodramā) viņš tēloja vīru, kurš, sievas piekrāpts, nolēmis to noindēt. Atceros vienīgi šo ainu: Kortners, publikai redzot, ieber kaut ko viņa glāzē, ienāk viņa sieva, zāle sastingst — tūlīt satvers kausu un iedzers. Mamma čukstus man paskaidro, kāpēc viņš atriebjas, to sapratu, bet tad uz skatuves notika kaut kas dīvains un neizskaidrojams. Redzēju, ka piekrāptais kungs tiešām ir šausmīgi aizvainots, ka viņā liesmo naidis pret šo sievieti, bet tajā pašā laikā no viņa strāvo arī bezgalīga mīlestība (vārds "kaislība" man vēl nebija zināms). Un miklainākais bija tas, ka labu laiku Kortners stāvēja ar muguru pret skatītājiem. Neredzēdama viņa seju, no muguras vien

sapratu, cik šausmīgi viņš mokās. Vēlāk, lasot grāmatas par Friču Kortneru, Berlīnē klausoties stāstus par viņa leģendārajām lomām un iestudējumiem, aptvēru, ka tieši tā bijusi viena no viņa aktiermeistarības īpatnībām — ar visu augumu, muskuļu saspringumu, paliekot it kā nekustīgam, suģestēt sarežģītas emocijas. Pati par to pārliecinājos dažās filmās.

Apmēram tajā pašā laikā, sešu vai septiņu gadu vecumā, Rīgā mani aizveda Krievu drāmā uz Revidentu. Tā ir luga, kuru var saprast visos līmeņos, arī bērnam ir interesanti skatīties, kas notiek, ja vienu cilvēku sajauc ar citu. Patiešām no sirds izsmējos. Hļestakovu spēlēja viesis Mihails Cehovs. Man šķita, ka viņš ir ne tikai maziņš un tieviņš, bet arī neticami viegls. Viņš it kā plīvoja pa skatuvi, pat teicu mammai: "Viņš ir tik viegls — kājas nemaz neturas pie zemes."

Pagāja daudzi gadi. Maskavā man bija tuva draudzene teātra kritiķe Natālija Krimova, režisora Anatolija Efrosa dzīvesbiedre. Kopā ar slaveno Staņislavsku skolnieci, režisori un pedagoģi Mariju Knēbeli viņa pamazām gatavoja Mihaila Čehova rakstu un vēstuļu krājumu. Ilgus gadus Padomju Savienībā viņu kā emigrantu noklusēja, bet sešdesmitajos gados abas dāmas strādāja, cerēdamas, ka pa tukšo nebūs. Sēdējām ar Natašu pie vecās Knēbeles kundzes, kura dzīvoja kopā ar savu māsu (viņas abas man atgādināja relikvijas no

Staņislavska laikiem), runājām par Mihailu Čehovu. Stāstīju, ka pie mums Rīgā vēl var sastapt latviešu aktierus, kuri mācījušies viņa studijā un kuriem būtu, ko teikt. Un arī man ir tādi bērna iespaidi par viņa Hļestakovu. Marija Osipovna skatās uz mani, klausās, sāk smaidīt, bet Nataša parakņājusies izvelk no papīru kaudzes lapu, kurā pārrakstīts Mihaila Čehova teksts, šķiet, vēstules fragments. Iestudējot Hļestakova lomu, viņš iedomājies un sevī audzējis tādu vieglprātības un viegluma pašsajūtu, kas fiziski padarītu viņu it kā no zemes pievilkšanas spēka neatkarīgu. Šāda aktiera ģenialitāte šķiet gandrīz neticama, jo viņa konceptuālās pašsajūtas īstenojums uz skatuves uzskatāmi pārliecinājis pat mazu bērnu.

Berlīne man vairāk saistījās ar filmu un ekrāna varoņiem, bet teātrus un Operu apmeklēju galvenokārt Rīgā, kur tāpat kūsāja kultūras dzīve un īpaši mūzikas piedāvājums bija turpat neizsmeļams. Viss nemaz nav palicis atmiņā. Kā žilbinošu izrādes iespaidu atceros Sevilas bārdzini ar diviem fenomenāliem dziedoņiem viesiem — no Parīzes atbraukušo Fjodoru Šaļapinu dona Bazilio lomā un no Maskavas ieradušos Valēriju Barsovu — brīnišķīgu koloratūrsoprānu Rozīnas lomā. Mājās runāja: "Kur vēl pasaulē būtu iespējams uz skatuves kopā piedzīvot no Krievijas emigrējušo ģeniālo basu un padomju operas zvaigzni Barsovu kopā!" Pazinu un cienīju arī Rīgas Operas pašu ļaužu zvaigznes Kaktiņu, Ančarovu — Kadiķi, Priednieku-Kavarru, Vasiļjevu un, protams, Marisu Vētru. Arī dāmas Alīdu Vāni, Amandu Rcbani, Mildu Brchmani-Štengcli. Un kur nu vēl balets — Osvalds Lēmans, Edīte Pfeifere, Mirdza Griķe un daudzi citi mūsu skatuves mākslas hierarhijā tika vērtēti visaugstākajā līmenī. Par visu šo ārpus mājas atklāto spožo, skanošo un krāsu pasauli esmu pateicīga saviem vecākiem, kuri to atklāja man kā kaut ko ne ar ko citu neaizstājamu un dzīvē nepieciešamu.

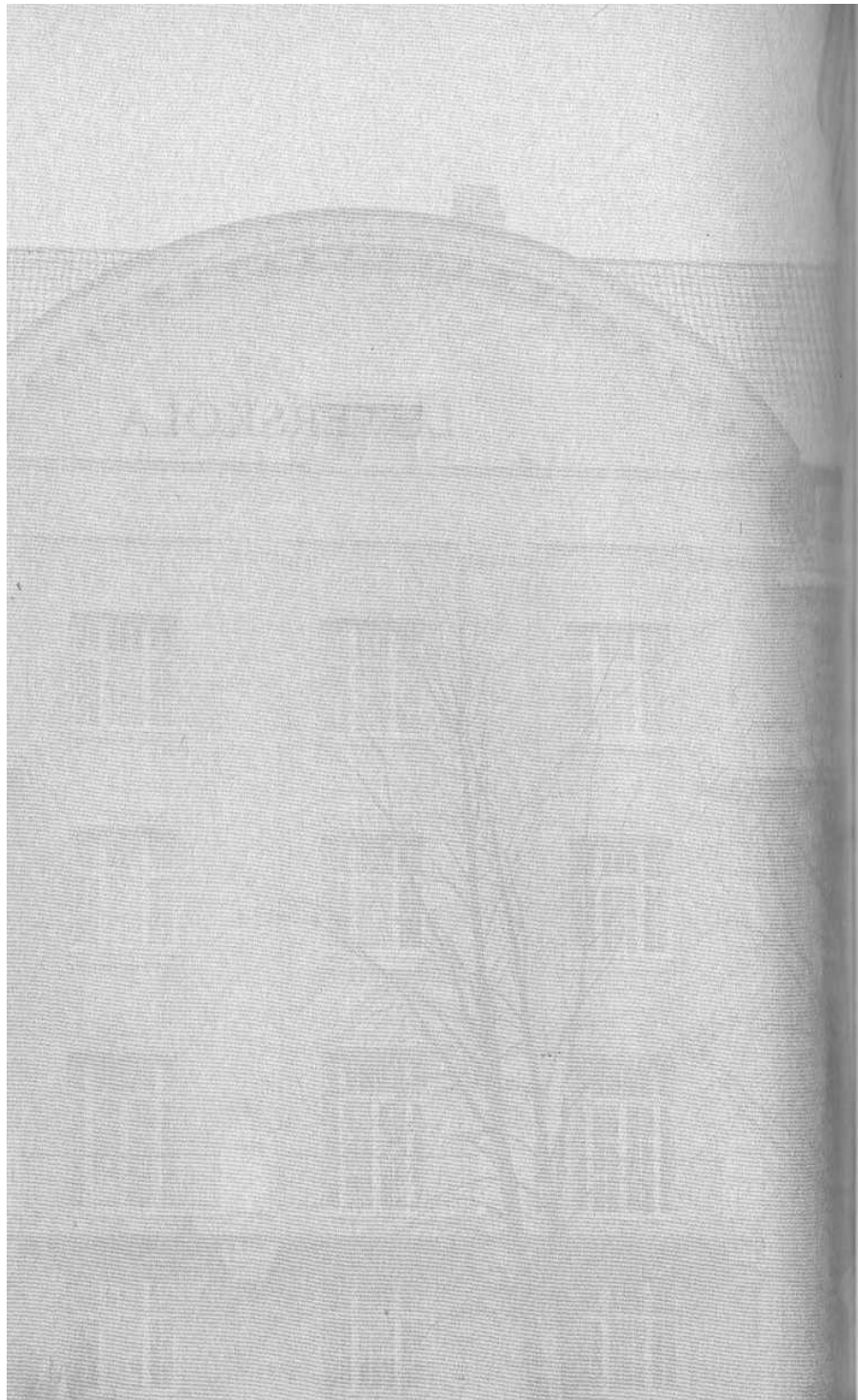
Vecāku paziņu lokā bija arī divi krievu emigranti, kuru nopelni Latvijas Operas un baleta veidošanā par pasaules līmeņa teātri līdz šai dienai tiek pieminēti ar pateicību, proti, baletmeistare Aleksandra Fjodorova un Operas režisors Pjotrs jeb Pēteris Meļņikovs. Meļņikovs bija leģendārā krievu basa Ivana Meļņikova, Musorgska drauga, dēls. Viņš bija Šaļāpina draugs kopš saviem bijušajiem Pēterburgas Marijas teātra režisora laikiem. Viņa ģimene man kļūs par balstu nākotnes tumšajās dienās.

Starp vecāku paziņām bija viens, kurš īpaši saistīja manu interesi. Tas bija misters Bekers no Amerikas, kopš trīsdesmito gadu vidus — kinofirmas Metro-Goldwyn-Mayer — MGM pārstāvis Baltijas valstīs. Rezidence viņam bija Rīgā, Elizabetes ielā kaut kur tuvāk Brīvības ielai. Viņa plašajās biroja telpās bija arī filmu demonstrēšanas zāle — paliela telpa ar

duci klubkrēslu un krēsliem pēc vajadzības. Turp uz MGM filmu

privātajām skatēm viņš aicināja manus vecākus. Ielūgums attiecās arī uz mani, tur varēju nākt un iet, kā vien patika. Tur varēju iepazīties ar Grētu Garbo, Džoanu Krou-fordu, Klārku Geiblu, ar muzikālajām zvaigznēm no Brodvejas melodijām un ar viņu nepārskatām balsīm. Amerikāņu filmas latviešu kinoteātros jo bieži nonāca sinhronizētās vācu versijās, kas iedzīvotāju lielākajai daļai bija saprotamākas. Tā ka šīs skates lielākoties notika vēlajā priekšpusdienā, nešauboties padevos kārdinājumam un, kavējot mācību stundas skolā, iešmaucu tumšajā brīnumkambarī. Svarīgi bija arī tas, ka šeit man nedraudēja aizliegums līdz 16 gadiem neiesakām. Šie vārdi manā atmiņā atsauc īpaši nežēlīgu cerberu, kas vaktēja lielajā kinoteātrī Forum. Šo kalsno dāmu ar sīki sacirtotiem sirmiemi ilguviļņiem no visas sirds ienīda Rīgas skolēnu kino entuziastu pulks un apveltīja viņu ar iesauku aitasgalva-maitasgalva. Ne mammas augstpapēžu kurpes, ne krāsotas lūpas vai tēva platmale skolēna galvā nelīdzēja, jo aitasgalvas ērgļa acs vienaldzīgi atmaskoja viltvāržus. Ja nevarēji uzrādīt pilntiesīga pilsoņa pasi, tevi ar kaunu publiski padzina no paradīzes priekšnama.

LUTERSKOLA

Luterskola atradās ļoti tuvu vecvecāku mājām un vēlāk — arī mūsu jaunajai mītnei, tā sauktajā Forburgā — kvartālā, ko Rīgas

vācieši bija uzbūvējuši sev, bet vēlāk iznomāja arī citiem. Forburgu norobežoja Daugava ar Eksporta ielu, un tā sniedzās līdz Vašingtona laukumam, kur atradās ASV vēstniecība. No otras puses to norobežoja Ausekļa iela un Elizabetes ielas sākums. Šajā ēku kvartālā ar lielu taisnstūra iekšējo pagalmu darbojās divas vācu skolas — viena zēniem, otra meitenēm.

Mācību laiku Luterskolā no 1931. gada līdz 1937. gada pavasarim savās atmiņās jutu siltu un gaišu. Vācijā jau sāka plesties nacisma sērga — to jutu un redzēju arī es, pati braukādama pie vecākiem, tomēr tie Baltijas vācieši, ar kuriem sastapos skolā — gan skolotāji, gan pašas skolnieces, vēl ilgi palika pret to samērā imūni. Isto politisko dimensiju tā laika pārmaiņām vācu vidē neaptvēru, katrā ziņā analītiski apjēgt tās vēl nevarēju. Tomēr skaidri jutu, ka gan skolā, gan klasesbiedreņu mājās, kurās tiku bieži ielūgta, hitleriešus gluži vienkārši nicināja. Ar bērniem par politiskiem, idejiskiem motīviem īpaši nerunāja, taču arī man bija skaidrs, ka šos jaunos Vācijas kungus uzskatīja par, plebejiem, barbariem, agresīviem klaigātājiem no Minhcncs alus pagrabiem, kas Vācijai godu nedara. Droši vien pašā vācu minoritātē brieda arī citas noskaņas, tās dzīvē norisa sarežģīti un pretrunīgi, daudziem mokoši procesi. Fināls bija vācbaltiešu Exodus, sekojot Flitlera aicinājumam atgriezties vecajā dzimtenē — Reihā 1939. gadā. Vēlāk mani par šo sarežģītiem notikumiem bagāto laiku aptveroši apgaismoja doktors Pauls Šimanis, taču atmiņās gribu rakstīt vienīgi to, ko pati esmu piedzīvojusi un tolaik pārdomājusi. Uz valstsvāciešiem (Reichsdeutsche) — saviem etniskajiem brāļiem pašā Vācijā manas klases meiteņu ģimenes lielākoties raudzījās ar zināmu pārākuma izjūtu. Klase tolaik man bija tāds kā miniatūrs Latvijas vācu sabiedrības modelis. Pamatskolas gados manā klasē bija arī vairākas ebreju meitenes. Turīgās un inteliģentās ebreju ģimenēs vecāki centās saviem bērniem dot vakareiropeisku izglītību, īpaši sākotnējo — pamatskolā.

Pēc pamatskolas tās aizgāja uz ebreju vai latviešu ģimnāzijām, saskaņā ar Ulmaņa valdības rīkojumu, ka mazākumtautību pārstāvjiem jāmacās vai nu savā specifiskajā, vai arī latviešu skolā. Biju izņēmums, laikam tāpēc, ka vecāki vēl dzīvoja Berlīnē un nebija skaidrs, vai ceļš nevedīs uz Rietumiem, nevis atpakaļ uz dzimto Rīgu. Luterskolā neviena no mums nekad nebija manījusi ne mazākās lielvācu šovinisma un antisemitisma izpausmes. Manā klasē bija viena vienīga meitene no "valstsvācu" ģimenes. Kungs žēlīgais, kādus murgus viņa no mājām nesa un klāstīja skolā. Neatceros vairs, kas tieši bija viņas tēvs, taču nacists viņš laikam bija pilnā mērā. Visas āriešu kungu rases un vācu izcilības teorijas meitene sākumā skaitīja kā pātarus, bez ļaunuma, kā pašsaprotamas. Taču drīz vien viņa saprata, viņai ieskaidroja, ka pie mums tas neies cauri. Prestižajā Luterskolā

mācijās galvenokārt meitenes no bruņniecības ģimenēm vai pilsētas patriciešiem. Kaut gan agrārā reforma vācu baroniem bija izsitusi pārākuma ekonomisko pamatu zem kājām, viņu mājās joprojām bija manāma gadsimtos ierastā bagātības un lepnuma gaisotne. Augstākās aprindas, vācu bijusi muižniecība, joprojām bija organizēta kā Ritterschaft (bruņniecība), kuras sabiedriskā dzīve noritēja diezgan noslēgti savā vidē.

Klasē bija vairākas meitenes, ar kurām man veidojās tuvāka draudzība. Ar tām bija gan simpātijas, gan savstarpēja sapratne interešu jomā. Divas no tām — Renāte Ķīna (Ktihn) — jurista meita, kuras senčos skaitījās Vecais Stenders, un Regīna fon

Zīversa (von Sievers), kādreiz varenas dižciltīgas dzimtas atvase, astoņdesmito gadu beigās mani sameklēja Rīgā. Līdzko astoņdesmito, deviņdesmito gadu mijā beidzot drikstēju braukt uz Rietumiem, vairākkārt viesojos gan Bonnā, gan Bilefeldē, kur viņas dzīvoja ar savām ģimenēm. Jaukas bija arī skolnieces ārzemnieces — dāniete Ilze Rēviha, zviedriete Svea Karlsonē. Man vistuvākā draudzene tomēr bija Marsela Devil-lāra, kuras tēvs bija francūzis, Koti parfimērijas pārstāvis Baltijā, bet māte, kas ļoti jauna bija nomirusi ar diloni, — latviete, baletdejojāja. Marselu audzināja krustmāte, mātes māsa, un latviešu valoda viņai bija tikpat dzimtā, cik franču valoda. Luterskolā viņa apguva trešo — vācu valodu. Lielajā Aspazijas bulvāra dzīvoklī Marselai, vienīgajai no pazīstamajiem bērniem, mājās bija filmu demonstrēšanas aparatūra, gan — mēma. Tā, pirmkārt, kalpoja mātes piemiņai. Arī es kopā ar draudzeni skatījos viņas tēva uzņemtas amatierfilmiņas, kur burvīgā māte, dzīvespriecīga un daiļa, bija redzama gan šūpojoties laivā uz Zenēvas ezera, gan ziediem pārpilnā dārzā kaut kur Parīzes pievārtē. Mēs skatījāmies arī vecas slavenas mēmās filmas, kuras kinoteātros trīsdesmito gadu vidū jau sen vairs nerādīja, tomēr bija iespējams tās uz astoņu un sešpadsmit milimetru šaurfilmām nomāt. Tur iepazinos ar Čārliju Čāplinu, Basteru Kītonu, Patu un Patašonu, Astu Nīl-senu un citām mēmo filmu zvaigznēm, kuru vārds un seja bija zināmi no veciem kino žurnāliem un bērniībā redzētiem kinoplakātiem, īpaši Berlīnē.

Internacionālais raibums uz vācu kultūras kopīgā pamata šajā skolā veicināja saprātīgu attieksmi pret etniskajiem jautājumiem, ko jutām visi. Tiku bieži ielūgta vācbaltiešu namos un pārliecinājos, ka šajā sabiedrībā uzmanību pievērš pirmkārt tam, vai cilvēks ir teicami audzināts un eiropiski izglītots, vai labi pārvalda vācu valodu. Vienu gan ievēroju — tradicionāli kā pašsaprotamība eksistēja klusa pārākuma sajūta attiecībā uz latviešiem, ar kuru mani kādā bērnības brīdī bija pārsteidzis tēva skolas draugs barons Korfs. Piemēram, manā klasē mācījās meitene Astrīda Blēde, viņas vecāki bija šķīrušies, un skolā pazinām vienīgi māti. Čukstēja, ka viņas īstais tēvs bijis latvietis

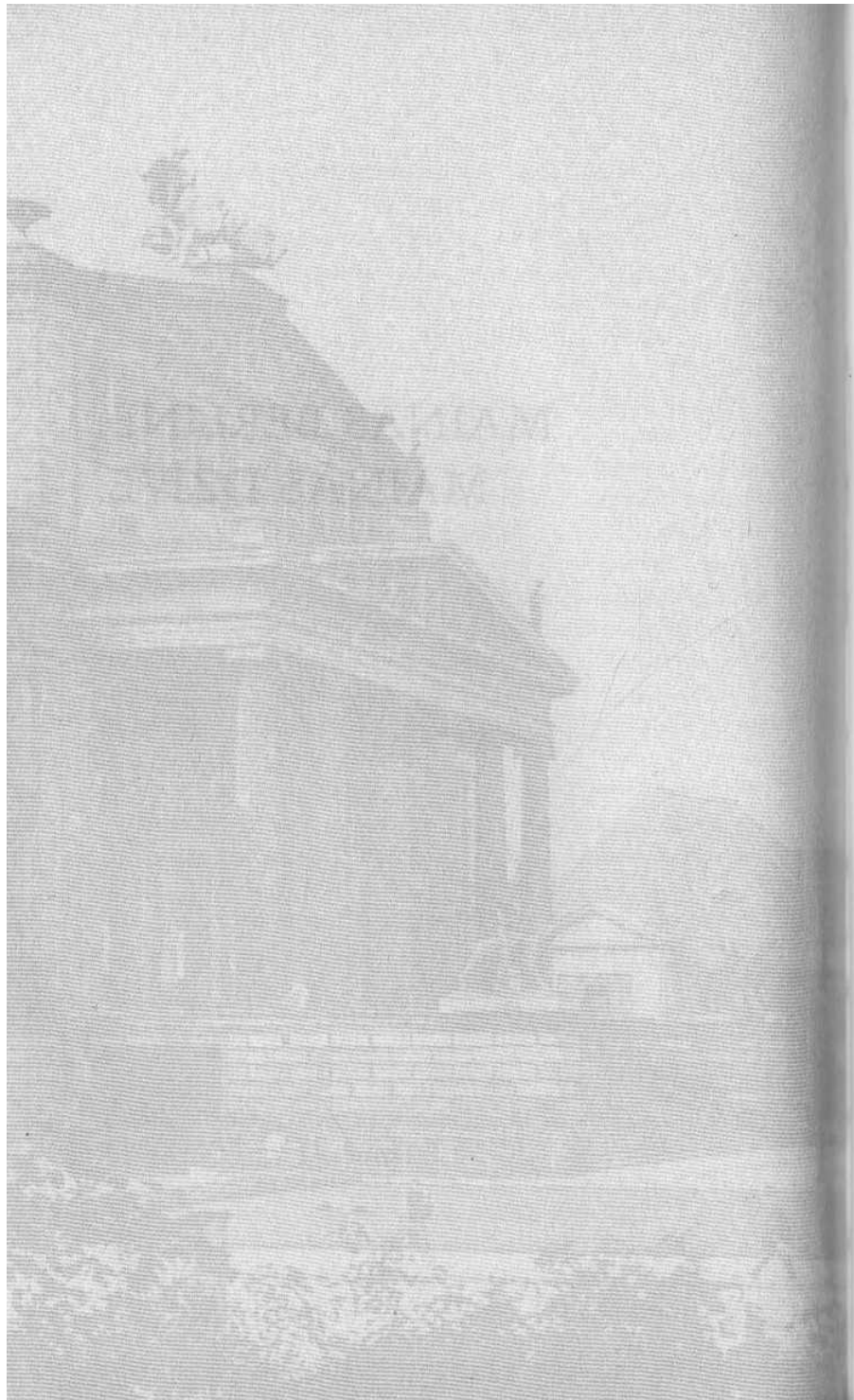
Briedis, viņa pati nekad par to nerunāja, un arī meitenes zināja, ka nav pieklājīgi viņai kaut ko vaicāt un vispār par to runāt. Manai loģikai nebija līdz galam saprotams, kāpēc tajā pašā laikā nevienus nesatrauca, ka Mar-selas mirusī māte ir latviete un ar viņu pat amatierfilmā var iepazīties. Prātoju — varbūt tāpēc, ka Marsela ir francūziete, nevis vācu meitene.

Audzinašana ģimenē, pieredze Berlīnes kosmopolitiskajā vidē mani bērībā vispār nevedināja uz jel kādām domām par tā saucamajiem nacionālajiem jautājumiem, kaut gan, kā jau teicu, mani bērībā pārsteidza nošķirtība starp Rīgas etniskajām grupām un fundamentālā nozīme, ko piešķīra tādai, no cilvēka gribas un nopelniem neatkarīgai pazīmei kā tautība. Tikmēr pie apvēršņa jau samilza zvēriskā, paranoidāla antisemitisma rēgs. Luterskolā tas vēl neaptumšoja manus mācību gadus. Skolā gūtā teicamā vispārējā izglītība man nāca par labu, taču atskatoties ievēroju, ka tā viscaur bija vērsta uz pagātnes mantojuma apguvi. Divdesmitā gadsimta pretrunīgās garīgās strāvas, vēsturiskās kataklizmas, jauna tipa zinātniskās un mākslinieciskās atziņas šajā mācību sistēmā neeksistēja. Laimīgā kārtā to visu varēju saņemt mājās.

Garās triju mēnešu brīvdienas vasarā ģimene un pārējais radu pulks tāpat kā agrāk aizvadīja Jūrmalā, Avotos. Bija tāda vilcienu pietura starp Bulduriem un Dzintariem. Tas, protams, bija mans tēvs, kurš īrēja lielu divstāvu māju, aizvien to pašu kopš 1926. gada, un tajā apmetās vecmāmiņa un vecaistēvs, mani vecāki un es, kā arī mammas brālis un māsa ar savām ģimenēm. Sākumā, kamēr nebija piedzimuši abi mani brālēni, katram pārim tika atvēlēts pa istabai, tāpat man, vēlāk jau vajadzēja arī abiem zēniem vēl vienu kopīgu. Ap vasarnīcu pletās plašs dārzs, un visa sabiedriskā rosišanās lielākoties notika vai nu pašā dārzā, vai nu verandā un uz terasēm. Māja allaž murdēja ļaužu pilna, visiem bija draugi, kas nāca, brauca, sapazinās un draudzējās arī savā starpā, visi bija jauni, liksmi, bezrūpīgi. Bērniem bija pilna vaļa jaukties lielajiem pa vidu, vēl vairāk nekā pilsētas dzīvokļos. Avotos bija tik brīnumlabi, ka nevienam nenāca pat prātā braukt uz kādu lepnu ārzemju kūrortu. Gadījās, ka mani vecāki uz īsu laiciņu dažkārt arī pazuda, taču valdīja vispārējs uzskats, ka vasaru pavadīt nekur nav tik jauki kā Rīgas Jūrmalā. Tuvumā vasarnīcās, lielākoties savējās, dzīvoja vēl dažas pazīstamas ebreju ģimenes ar bērniem. Piemēram, firmas Volfšmits īpašnieki, ko dēvēja par bagātajiem Mizrohiem — trīs brāļi ar ģimenēm. Starp nedomājamu tuviem draugiem, kas maniem vecākiem bija Rīgā, bija tieši viens no šiem brāļiem, kura jautrā, temperamentīgā un gudrā sieva Lilija bija mammas vienīgā īstā draudzene Rīgā, bet viņas meita Vīvija — par mani gadu jaunāka — tikpat kā man māsa. Raksturīgi, ka tieši šis brālis bija vienīgais nepraktiskais un biznesam nederīgais visā ģimenē,

toties bezgala asprātīgs salonlauva, ko solīdie brāļi gribot negribot glāba un aiz ausīm vilka ārā no parādiem. Šīs ģimenes glīti koptā, plašā dārza tenisa un kroketa laukumos arī es labprāt vingrināju savus no dabas visai slinkos locekļus. Visjaukākais bija vizināšanās laivās un jahtās pa Lielupi līdz jūrai.

MAINĀS BERLĪNE MAINĀS DZĪVE

u z Berlīni braucu rudens, ziemas un pavasara brīvlaikos, dažkārt
ciemošanos varēja izstiept līdz pat mēnesim. To man skolā neliedza

tāpēc, ka sekmes no tā necieta, ar tām nekad problēmu nebija. Pirmajos no vecākiem šķirtās Rīgas dzīves gados mani pavadīja guvernante. Taču jo drīz sāku šo ceļu mērot viena pati. Tagad, domāju, tikai retais iedrošinātos sūtīt vienpadsmit, divpadsmit gadu vecu meiteni vienu pašu ar vilcienu uz Berlīni, bet toreiz nevienam pat nenāca prātā, ka ar mani ceļa varētu atgadīties kas ļauns. Labi atceros, kā vectētiņš un vecmāmiņa mani iesēdināja guļamvagonā, samaksāja pavadonim, lai mani drusku pieskata un iedod tēju, jo uz restorānvagonu, zināms, negāju, cienasts man bija līdzī. Garajā naktī labi izgulējos, un nākamajā dienvidū vecāki mani sagaidīja Berlīnē. Tāpēc arī jau desmit gadu vecumā saņēmu pilnvērtīgu pieauguša cilvēka Latvijas pasi, lai varu ceļot bez vecākiem. Neslēpšu, ka ar šo dokumentu atklāti dižojos, jo nevienam citam bērnam tāda nebija. Mūsu valsts bija Tautu Savienības locekle, un tās robežās Latvijas pilsoņi varēja pārvietoties bez vizām un speciālām ārzemju pasēm. Vienkārši nopirka biļeti, iesēdās vilcienā un brauca. Kā tagad Eiropas Savienībā. Precīzi neatceros, bet laikam jau arī biļetes nebija pārāk dārgas, jo šo iespēju izmantoja ļoti daudz cilvēku no dažādiem iedzīvotāju slāņiem. Zinu, ka tikpat kā visi mani skolotāji vasarās brauca uz Eiropas valstīm, sevišķi Vāciju un Franciju, kur dažkārt pat mācījās kaut kādos kvalifikācijas celšanas kursus, tāpat visi mums pazīstamie ārsti. Un pat Elizabetes ielas sētnieks nāca pie mums konsultēties, kā pastaigāties un ko skatīties Berlīnē vai Parīzē.

Šāda dzīve nemitīgos ceļos man gaužām patika, jo varēju turpināt savu iemīļoto nodarbi — vērot dažādus cilvēkus, viņus salīdzināt un apfantazēt. Gan pamanīju, ka Rīga un īpaši Berlīne pamazām mainās, tomēr līdz pilnīgai apjēgai, ko tas viss nozīmē, pagaidām vēl nenonācu. Bērnam, pat pusaudzim, jau šķiet, ka pasaule ap viņu, kurā viņš piedzimstot nokļuvis, ir kaut kas nesatricināmi pastāvīgs un nemainīgs. Viņš gluži pašsaprotami pieņem, ka vecāki vienmēr būs tādi kā šodien, jauni un skaisti, vecaistēvs un vecmāmiņa jau padzīvojuši un mīlīgi, tikai par sevi pašu viņš gan zina, ka noteikti izaugs liels. Taču arī šai atziņai nebija nekādas konkrētības. Pat bērnam, kurš daudz lasa un tādējādi zina un saprot, ka pasaule agrāk bijusi pavisam citāda, tātad mainīsies arī nākotnē, tā ir tirā teorija. Piemēram, ļoti dzīvi un tēlaini varēju pārcelties pagātnē, taču par nākotni nebija ne mazāko aizdomu, ka tā varētu tik būtiski atšķirties no šodienas.

Tātad vēl pirmajos no vecākiem nošķirtās un relatīvi patstāvīgās dzīves gados maz ko sapratu. Tikai pamazām, vērojot un apjēdzot fragmentāro informāciju, pamodās sajūta, ka sāk draudīgi mainīties apkārtējais klimats un līdz ar to — cilvēku uzvedība, ieradumi un savstarpējās attiecības. Arī Latvijā. Bet īpaši Vācijā, Berlīnē, pēc nacionālsociālistu nākšanas pie varas. Arī Bergfeldkundzes pansijā

sarunām radās jaunas, ar politiku saistītas tēmas un grūti risināmas problēmas. Šīs pārmaiņas, iebraucot Berlīnē, ik reiz ievēroju, mani tās biedēja, kaut arī nevienam, arī pieaugušajiem, negribējās ticēt, ka tās ir neatgriezeniskas, nevis uz neilgu laiku. Aizvien nežēlīgāk tās trāpīja pirmkārt ebreju izcelsmes cilvēkiem. Taču ne vien viņiem. Pieaugušie kļuva it kā pastāvīgi norūpējušies, turklāt ne vien tie, kuriem bija ebreju senči. Tik mīļajā man pilsētā arī bērnam kļuva tik neomulīgi, it kā būtu sācis vilkt auksts caurvējš. Ar valsts propagandēto un aizvien jaunus likumos nostiprināto rasu naidu un varmācīgu politisku diktātu saistītās pārmaiņas mani un manus vecākus sākumā tieši neskāra, mēs bijām Latvijas pilsoņi. Taču tēvs zaudēja līgumu partnerus

citu pēc cita. Kļuva aizvien grūtāk sadzīvē saglabāt dzīves standartu. Mokoši bija vērot, ka Vācijas pilsoņus ebrejus sāk pazemot, aizskart un aplaupīt. Vairojās cilvēku nelikumīgas apcietināšanas gadījumi, arī mūsu paziņu lokā.

Berlīnes trīsdesmito gadu pirmās puses ainas man ir skaidri jo skaidri acu priekšā. Aizvien uzbāzīgāk ielu ainās valdīja brūnkrekli, kas ālējās un rupji aizskāra cilvēkus, kuri viņiem pēc izskata šķita ebreji. Mēs ar mammu varējām staigāt droši, jo zeltmatainā baltā dāma nevienā neradīja aizdomas, turklāt mēs dzīvojām smalkajā Kurftirstendamm apkaimē, kurā daudzoņas parādījās retāk. Ko gan es kā bērns, turklāt augusi visai apolitiskā ģimenē, varēju saprast šo notikumu cēloņos un sekās, ja pat daudzi pieaugušie joprojām dzīvoja ilūzijās, ka tā varētu būt islaicīga sērga, krīzes motivēts pārejošs politisks pagrieziens, un nevarēja noticēt, ka demokrātiskā valsts ar pilsoņu tiesībām un likumību ir vienkārši noslaucīta no kartes.

Nojautu, kaut arī līdz galam neapjēdzu, ka liela kopa beztiesisku, izraidītu cilvēku no normālas, solidas, pārtikušas dzīves bija nokļuvusi pilnīgi citā sabiedriskā statusā. Sākās vācu ebreju emigrācija. Par emigrantiem, lai arī viņus ierobežotā skaitā laiž iekšā, nepriecājas neviena valsts, žēlojot vai nežēlojot, viņus tomēr uzskata par nastu un traucēkli. Esmu jau teikusi, tomēr atkārtotšu vēl un vēl, ka viss, kas tolaik mainījās un sabruka manu acu priekšā, man šķita kaut kas neaptverams, nesaprotams un, galvenais, — ne ar ko nepamatojams. Cilvēki taču ir pieraduši domāt loģiski, īpaši demokrātiskā sabiedrībā. Tā arī es. Notiekošais sāka pieņemt aizvien neticamāku, gribētos teikt — sirreālistisku raksturu. Ne tikai es, bet arī par mani gudrāki cilvēki nespēja aptvert, ka totalitāra vara var atļauties rīkoties ne vien nežēlīgi un necilvēciski, bet arī pilnīgi iracionāli, atbilstīgi murgu priekšstatiem. Gluži līdzīga sajūta mani jau prāta gados pārņēma Latvijā, kad mūs okupēja Padomju Savienība. Nedomāju, ka biju vienīgā, kas dzīvoja nemitīgos pārsteigumos. Mēs nespējām iedomāties,

ka vispār kaut kas tāds ir iespējams. Rietumos līdz šim laikam

esmu sastapusi cilvēkus, kuri isti nespēj iedomāties, kā ar valsts varas svētību var, piemēram, nakts laikā iebrukt pie neaizsargātiem cilvēkiem, izraut no gultas, iegrūst lopu vagonos un aizvest nezināmā virzienā. Jeb pavisam ikdienišķi — neļaut cilvēkiem izbraukt no valsts. "Kāpēc jūs neprotestējāt? Kāpēc neaizbraucāt?" — viņi vaicā. Tieši tādi, neizprotoši un akli, tolaik sākotnēji bijām arī mēs.

Pirmās paraugstundas šajā ziņā man un visai Eiropai demonstrēja Hitlera Vācija. Šī pieredze, protams, visagrāk tapa jaunajā padomju Krievijā, taču eiropiešu apziņā to kā Eiropai piederīgu nekad neuztvērām. Turklāt tur notiekošais cilvēkiem no manas pasaules un, domāju, vispār lielajam vairākumam Eiropas iedzīvotāju ilgu laiku bija noslēpumā tīts. Skopās ziņas, kas retumis izspraucās cauri dzelzs priekšķeram, šķita tik neticamas, ka tās gluži vienkārši uzskatīja par drūmas fantāzijas pārspīlējumiem. Arī Vācijā, kā pati piedzīvoju, sākumā daudziem šķita, ka nacistu klaigāšana un varmācība ir tikai publicitātes triks, lai mazizglītotās masās zvejotu balsis. Pat mans tēvs, gudrs cilvēks, kurš sabiedriskajās un politiskajās norisēs parasti spēja redzēt vairākus gājienus uz priekšu, šoreiz aļojās. Viņš uzskatīja, ka, sagrabuši varu, hitlerieši vairs nevarēs iztikt ar ekstrēmām saukļiem, jo vajadzēs nodarboties ar pārvaldes organizācijas, ekonomikas un daudziem citiem praktiskiem jautājumiem, un līdz ar to — sadarboties ar citiem. Tobrīd mums nenāca prātā, ka tiek gatavots karš, ka cilvēkos bija pirmkārt jāuzkurina agresivitāte pret mītisko ienaidnieka tēlu žīdu un jāievieš akla paklausība vadonim un vardarbības principam visās pakāpēs. Nebija tā, kā sākumā mēļoja: gan jau iztrakosies un nomierināsies. Kļuva arvien ļaunāk un ļaunāk. Daudziem cilvēkiem, tajā skaitā arī man, kļūstot pieaugušai, bija jāpārdomā, jāpārvērtē un jāpārvar daudzas ilūzijas un kļūdaini priekšstati.

Šajā laikā pirmo reizi sāku apjēgt, ko nozīmē būt par ebreju absurdās, agresīvās judofobijas apstākļos. Vēsture ir paradoksu

pilna, un manā ģimenē tolaik bieži runāja par to, ka viens no šādiem paradoksiem ir apstāklis, ka šis patoloģiskais antisemitisms samilzis tieši Vācijā — Lesinga un Mozusa Mendelzona zemē, kuras gara vērtības bija mūsu gara dzīves organiskā sastāvdaļa, un kur, kā daudziem šķita, tam bija vismazāk pamata. Dzirdēju runājam, ka antisemitisms daudz lielākā mērā esot Austrumeiropas parādība. Vienmēr spēcīgs tas bijis Austroungārijā, bet īpaši — Krievijā. Tieši tur ebreju grautiņus neuzskatīja par kaut ko ārkārtēju, tie uzliesmoja ik pa brīdim ar valsts aparāta atbalstu. Tieši tur arī bija iezīmējusies visdziļākā plaisa starp inteliģenci, gara eliti un lielkrievu šovinismu, citu starpā arī šajā jautājumā. Tolaik sarunās un vēlāk sameklētajās grāmatās uzzināju par politiskos nolūkos pirmskara Krievijā inscenēto Beilisa prāvu, par cariskās slepenpolicijas pasūtītajiem Ciānas gudro

protokolēm un citām provokācijām. Jebkuras lielākas vai mazākas krīzes laikā, kad cilvēkiem tik ļoti gribas atrast kādu vainīgo, manipulatori savās interesēs vārgāku prātu pavešanai itin veikli izmanto šīs un vēl citas žīdu vainas shēmas, senas, kaut kur zemapziņā saglabājušās, gandrīz vai ģenētiski pārmantotas klišejas.

Cik literāra, naīva man vēlāk, atmiņās kavējoties, šķita šī inteliģentu — humānistu teorētiskā prātošana! Tomēr tajā bija arī daļa taisnības.

Tik tiešām, esmu jau runājis par to, ka Vācijā ebreju integrācija bija norisinājusies visorganiskāk un dabiskāk. Pat man, bērnam, bija skaidrs, ka pirmshitlera Vācijā gan paši ebreji jutās kā vācieši, gan arī vācieši, kurus pazinām mēs, viņus uzskatīja par tādiem. Viņi atšķīrās vienīgi ar to, ka bija mozusticīgi, kā toreiz sacīja.

Daudzi mūsu paziņas Pirmajā pasaules karā bija cīnījušies vācu armijā, izpelņījušies Dzelzs krustus. Jauktas laulības nebija nekāds izņēmums un vācu nacionālajai kultūrai slavu nesa daudzi ebreju izcelsmes rakstnieki un mākslinieki. Sāku saprast teicienu, ka piedzimt par ebreju "nav tautība, bet gan liktenis", kas nesola vieglumu.

Vēsturiskie apstākļi mani piespieda sāpīgi aizdomāties par to, ko man pašai un manai ģimenei varētu nozīmēt šo Rietumu civilizācijā šķietami izzūdošo atavistisko instinktu atdzīvināšanās. Atcerējos Viduslaikus ar mēra epidēmijām, kas pēkšņi izraisīja ebreju grautiņus un slepkavības, jo bailes un neizpratne par katastrofas iemesliem mānītīgo prātu aizdomas virzīja uz noteiktu svešādu cilvēku grupu, kurus bija viegli saziņēt kā vaininiekus. Un ikvienā vēsturiskā laikā un vietā varam saziņēt tos, kuri izmanto šo fenomenu savās varas spēlēs, savās manipulācijās.

Jau Berlīnē pēdējos gados, kad man bija divpadsmit un trīspadsmit gadi (pēdējo reizi braucu pie vecākiem uz Berlīni 1935. gadā), šausmās vēroju, cik ātri un šķietami viegli notika tas, ka normāli, pat jauki cilvēki pēkšņi pārvēršas galīgi svešā naidniekā. Pa ausu galam dzirdēju, un atmiņā tas man arī iegulās, kādi esot iemesli, cēloņi, avoti šīm pārmaiņām. Zināju par ekonomisko krīzi un tās sekām, par ļaužu problēmām, par visu šo sabiedrisko fonu, uz kura tik dzirdīgi tika uztverta blīvā antisemitiskā propaganda un veidojās ienaidnieka tēls. Īss formulējums: pie visa vainīgi ebreji. Glābs vadonis un tīrā nācija. Cik vienkārši un skaidri. Vēlāk piedzīvoju, protams, arī to, ka bez hipertrofēta ienaidnieka tēla nevar iztikt neviena totalitāra vara. Komunistiem tāds ir kapitālists, nacistiem un citiem ultranacionālistiem — žīds, un tā tālāk. Var arī sakombinēt kopā: žīds — kapitālists, žīds — komunisti. Skumjāk ir tas, ka arī tad, kad totalitārisms sagrauts vai sabrucis, cilvēka slinkā domāšana joprojām apziņā saglabā alkas pēc atvieglotiem risinājumiem un šo daudzās situācijās tik noderīgo ienaidnieka tēlu. Tā manā dzīvē ienāca smagas

problēmas, kas diemžēl neizzudīs visu turpmāko mūžu.

Tobrīd galvenokārt nodarbināja uzdevums vairāk vai mazāk neievainotai orientēties tagadnē, kas sāka līdzināties kaujaslaukam.

Turēšos pie konkrētiem iespaidiem. Brūnkreklu pretīgās izdarības Berlīnes ielās, kurām retu reizi biju lieciniece,

izrādījās tikai prelūdija. Mūsu paziņu lokā sāka pazust cilvēki. Gājis kaut kur darīšanās — nav vairs atgriezies. Vai — aizveda no mājām. Tā notika arī ar dažiem tēva paziņām, gan sociāldemokrātiem, gan vienkārši — ebrejiem. Kad retu reizi gadījās nokļūt mazliet attālākos pilsētas rajonos, redzēju ebreju veikalus ar izdauzītiem logiem, izdemolētus un, protams, izlaupītus. Man pašai kļuva skaidrs, ka nacionālistiskie saukļi iet roku rokā ar visprastāko kriminālītāti, laupīšanas un varmācības kāri. Satrieca un raisīja smagas pārdomas šeit ievērotais sadistiskais gandarījums nesodīti pazemot un mocīt vājus, neaizsargātus cilvēkus. Tieši tā iespaidā nākamo gadu laikā sāku lasīt un pētīt psihoanalītiskus sacerējumus par varas patoloģijām. Kā vienmēr kopš mazām dienām, turpināju vērot un mēģināju saprast, kas notiek ar itin kā normāliem cilvēkiem, piemēram, ar pamazām sistemātiski samācītiem bērniem. Pēkšņi, vienā rāvienā tiek atļauts un pat cildināts tas, kas Rietumu civilizētajā sabiedrībā nupat vēl skaitījās grēks un noziegums.

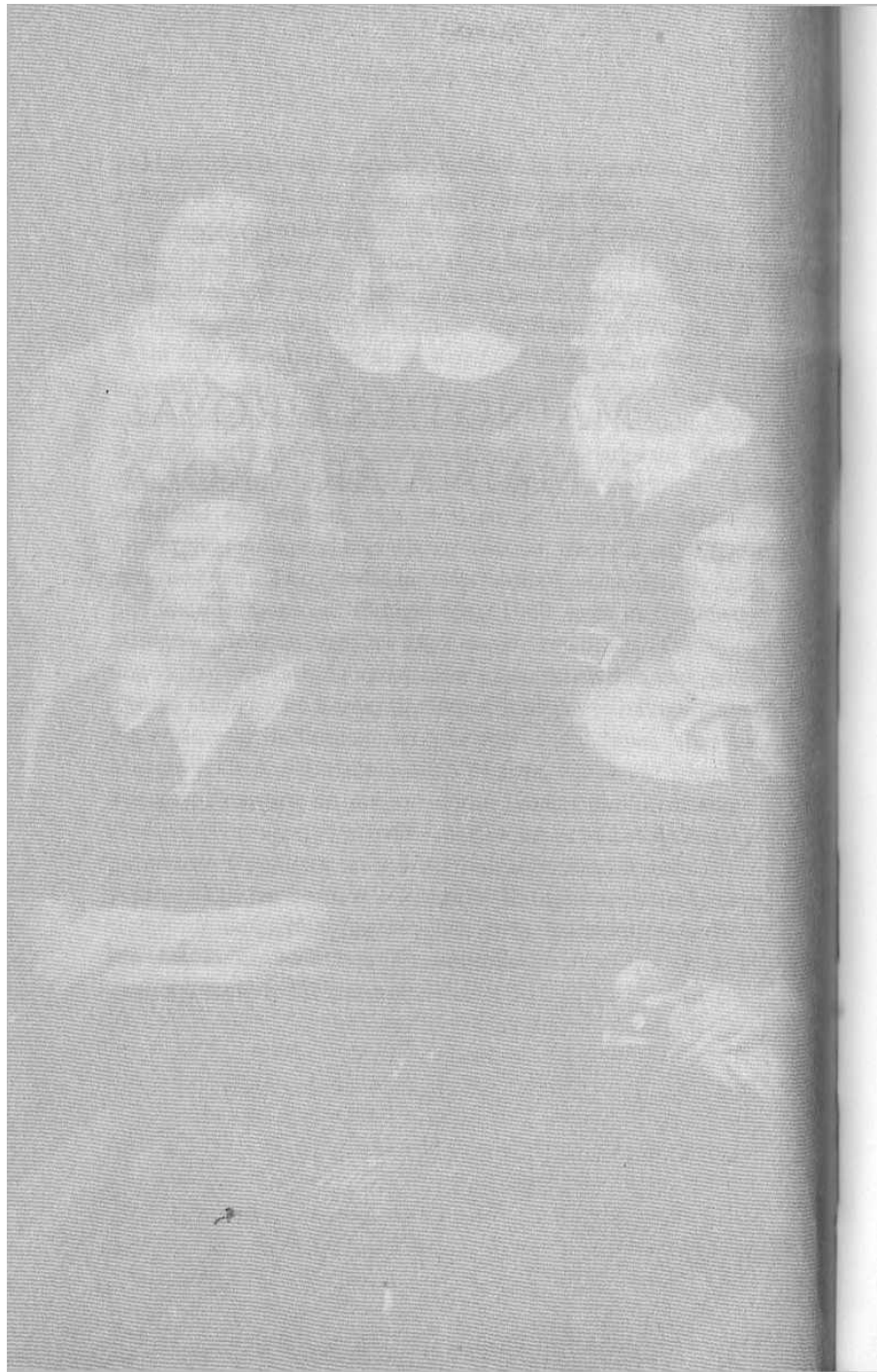
Kamēr visiem Vācijas pilsoņiem kabatā vēl bija pilntiesīga pase un Vāci jas robežas bija tikai daļēji slēgtas, tālredzīgākie un apdomīgākie ebreji ar sirdssāpēm vienkārši aizbrauca, pametot dzimteni un iedzīvi. Līdz 1939. gada vasarai bija iespējams aizbraukt, ja vien rokā bija vīza. Taču atņēma itin visus īpašumus. Pirmajos gados mūsu paziņām ar aizbraukšanu gandrīz visiem paveicās, ja vien viņi pie tiem ietiepīgi neturējās. Tiem, kuras uzreiz neapcietināja, dažkārt klaji neatņēma īpašumus, taču brutālie draudi cilvēkus piespieda tos it kā likumīgi pārdot par simbolisku nieka summu vai oficiāli atvēlēt jauniem «riskiem īpašniekiem. Par toreizējiem pirkšanas-pārdošanas līgumiem tiesāšanās notiek vēl līdz šai baltai dienai. Aplaupītie vai viņu mantinieki pēc kara Rietum vācijā atguva tiesības uz saviem īpašumiem, taču izrādījās, ka juridiski vieglāk savu taisnību panāca tie, kuriem mantību vienkārši atņēma, aizlaižot viņus pāri robežai plikus un nabagus. Toties formālie pārdevēji bija pašrocīgi parakstījuši kādu juridisku dokumentu,

kam izrādījās liels svars. Vajadzēja pierādīt, ka paraksts panākts ar varu un viltu — par to liecināja smieklīgā darījuma summa.

Kara priekšvakarā, kad mūsu ģimene pilnā sastāvā jau bija Rīgā, ebrejus no Vācijas oficiāli vairs laida ārā tikai izņēmuma gadījumos. Cik daudz dažādu sarunu par emigrēšanu esmu saklausījusies šajos gados gan Bergfeldkundzes pansijā, gan vēlāk Rīgā, domājot par Berlīnē palikušajiem vai aizbraukušajiem, un spriežot par to, vai

Latvija ir droša. Labi sapratu, kādas cilvēkiem bija nežēlīgas sirdssāpes par to, ka jāzaudē dzimtene, kurā tik dziļi laistas saknes, ieguldīts darbs un talanti. Ceļi, kas stāvēja priekšā mūsu draugiem un paziņām, kuri aizbrauca no Berlīnes, bija sarežģīti un dažādi, jo, sākoties karam, bija jāturpina bēgt arī no Eiropas, jāmeklē patvērums pāri okeānam. Tā, piemēram, tēva jaunākā māsa Ženija, kura bija aizprecējusies uz Kēnigsbergu, 1935. gadā aizbrauca uz pilnīgi nezināmo, valodas ziņā svešo Argentīnu. Tur viņas vīrs inženieris atrada daudz maz ciešamu darbu, bet pašai Ženijai laimējās kā kamerdziedātājai kļūt par pastāvīgu solisti Buenosairesas radiofonā, arī pasniegt dziedāšanas stundas. Mazais brālēns Heinrihs, saukts Heinis, kļuva par Henriju, ātri apguva spāņu un angļu valodu. Beidzis skolu un augstskolu Argentīnā, viņš pārcēlās uz ASV un tur līdz šai dienai ir pazīstams žurnālists un publicistisku grāmatu autors Dienvidamerikas jautājumos — Henrijs Raimonts. Pašlaik, septiņdesmit atšķirtības gadu vēlāk, mēs brāļojamies Berlīnē, kur Brīvās universitātes Iberoamerikāņu institūts ik gadu uzaicina brālēnu kā viesprofesoru.

MAINOTIES EIROPĀI, JĀMAINA ARĪ SKOLA

Kā šādos apstākļos bija jārlkojas maniem vecākiem? Jau teicu — tieši uzbrukumi viņus neskāra, jo viņi bija Latvijas pilsoņi. Tomēr dzīve kļuva ārkārtīgi smaga, pat neciešama. Vecāki, pirmkārt tēvs, kurš vienmēr uzņēmās atbildību par ģimeni, atradās krustcelēs,

liktenīgas izvēles priekšā. Mūsu dzīvesveids — nemītīgā atspole starp Rīgu un Berlīni — īstenībā bija ļoti stabils, atbilstīgs. Tagad pārmaiņas risinājās tik strauji, ka šis dzīves modelis bīstami sašūpojās un sāka brukt. Tika apspriesti vairāki varianti. Varbūt doties uz Parīzi, kur viss bija zināms un netrūka ne draugu, ne paziņu, varbūt uz Šveici, kur tēvam bija darījumu partneri un kurp uz Ženēvu bija pārcēlušies Oliāni. Varbūt — pāri jūrām? Bet netālu, tepat taču bija Rīga, mūsu miera osta! Latvija kā neitrāla valsts bija droša, tā šķita. Naivi, vai ne? Turklāt mamma atteicās braukt tālumā, viņa negribēja pamest savus vecākus un tuviniekus Rīgā, jo zustu iespēja apmeklēt viņus jebkurā laikā. Šobrīd vajadzētu rēķināties ar to, ka šķiršanās var ieilgt pat uz gadiem.

Tā nu vecāki nolēma pavisam atgriezties savā dzimtajā pilsētā, valstī, kuras pilsoņi bijām un kuras pavalstniecību turējām tik lielā cieņā. Toinēr bija skaidrs, ka darbības iespējas tēvam stipri sašaurināsies. Tas notika 1935./36. gada ziemā. Tēvs atjaunoja savas attiecības ar Latvijas eksporta uzņēmumiem, un neatceros, ka viņam nedaudzajos gados līdz padomju iebrukumam jebkad būtu trūcis darba. Pēc īsa ieskrējiena sadzīve nokārtojās pavisam apmierinoši. Ar Ulmaņa valdību tēvs varēja sadzīvot, kaut arī neslēpa savu

nosodījumu pučam kā nelikumīgam līdzeklim tikt pie varas, nožēloja parlamentārās republikas visumā veiksmīgā un starptautiski respektētā latviskā varianta sagraušānu. Tomēr viņš vērtēja Ulmani kā saimnieku, kā ekonomikas zinātāju, un Latvijas tautsaimniecībā iespēju robežās ieguldīja savu juridisko un biznesa pieredzi.

Notika tā, ka līdztekus šim pasaules mēroga pārmaiņām sākās pilnīgi jauns posms arī manā personīgajā attīstībā. Apmēram tajā pašā laikā pārkāpu sliekšni, kas šķir bērnību no jaunības. Arēji gan joprojām izskatījās ļoti bērnišķīga un starp savām vācu klasesbiedrenēm, kuras jau skrēja uz randiņiem, biju baltais zvirbulis. Taču prāta un domāšanas ziņā dīvainā kārtā viņām biju tāda kā autoritāte. Varu iedomāties, cik smieklīgi tas izskatījās, kad skaistajām jaunkundzēm dāļāju padomus sirdslīetās un psiholoģijā. Manā rīcībā taču bija grāmatās un paziņu lokā sasmeltu dzīves gudribu pūrs, ar kuru neskopojos.

Pēc ģimenes pārceļšanās uz pastāvīgu dzīvi Rīgā, redzot to, kas notiek Eiropā, sapratu, ka man no jauna jāpārskata savi nākotnes plāni. Vecāki, kā allaž mani cienīdami un man uzticēdamies, šajā revīzijā īpaši nieiejaucās, bet ļāva pašai brīvi izvēlēties.

Vispirms nolēmu mainīt skolu. Stājoties Luterskolā, viens no argumentiem bija tas, ka nākotnē kādreiz noteikti braukšu studēt uz Vakareiropu. Tagad, kad atlika pēdējos trīs gadus turpināt mācības ģimnāzijā, situācija bija mainījusies. Kļuva skaidrs, ka jāgatavojas studijām iecerētajā vēstures jomā Latvijas Universitātē, kurai, laimīgā

kārtā, bija teicama slava. Luterā ģimnāzija tādām mērķim nebija piemērota. Tajā brīdī latviski runāju vienīgi sadzīves līmenī, un arī latviešu kultūras informāciju mēs vācu skolā saņēmām ne jau tādā kvalitātē, lai ar to varētu pietikt. Krājās arī citi argumenti par labu aiziešanai no vācu skolas. Pamatskolu beidzot, biju palikusi vienīgā ebreju meitene visā skolā. Ar tīru sirdi varu apliecināt — nenolēmu mainīt skolu tāpēc, ka šeit kaut mazākajā

mērā būtu jutusi ksenofobiskas izpausmes, nē, joprojām šajā vācbaltiešu skolā valdīja vācu apgaismības un humānisma gars.

Šajā sakarā man prātā nāk epizode, kas norisinājās, šķiet, pēdējā gadā, ko šajā skolā pavadīju, tātad 1936./37. gada ziemā. Klasē bija parādījusies jauna latviešu valodas skolotāja, kurai uz laiku vajadzēja aizstāt mūsējo — sirmu, simpātisku latviešu dāmu, nezinu, slimības vai kāda cita iemesla dēļ. Visai drīz sapratu, ka šajā, viņasprāt, augstdzimušo vācu meiteņu vidē, viņa jutās diezgan nedroši, centās pielabināties, turklāt savas prastās domāšanas klišējās. Reiz, pēc starpbrīža ienākusi klasē, kur nebijām vēl īsti nomierinājušās, viņa pieglaimīgā tonī iesaucās: "Kas tad nu! Jūs, vācu meitenes, taču neatrodieties kaut kādā žīdu skolā vai žīdu bodē!" Man sanāca dusmas, taču savaldīja audzināšana. Šādos brīžos nedrīkst pakļauties pirmajam impulsam. Manā rīcībā bija vēl 45 minūtes, lai apsvērtu, kā rīkoties. Biju pārbaudījusi, ka gadījumos, kad vēlies kādam paust savu nicinājumu vai nosodījumu, visiedarbīgāk ir to darīt izmeklēti smalki, ar vēsu laipnību. Tā dzelzī vissāpīgāk. Stundas beigās pacēlu roku: "Lūdzu, skolotājas kundze, vai drīkstu ko pateikt?" Klusā, mierīgā balsī viņai norādīju, ka vecāki, sūtidami mūs šajā skolā, ir pārliecināti, ka gūsim ne vien zināšanas, bet, pats par sevi saprotams, arī atbilstīgu audzināšanu un uzvedības izpratni. Atceros vārds vārdā, ko viņai pateicu: "Jūs nicinoši izteiciāties par ebrejiem, kaut labi zināt, ka es tāda esmu. Jums, tāpat kā katram, ir tiesības uz saviem uzskatiem, mani tic neinteresē, taču manā klātbūtnē tos paust klasē uzskatu par vulgāru nepieklājību. Lūdzu jūs turpmāk to ievērot." Savu tirādi norunāju ar formāli uzsvērtu pieklājību, mana francūziete būtu gandarīta. Skolotāja uz mirkli zaudēja valodu, manāmi kā tomāts piesarka, bet tad sevi pārvarēja un atvainojās, neesot gribējusi mani aizskart. Nezinu, vai ir īsti precīzi šādus vulgārus sadzīviskus izlēcienus dēvēt par apzinātu antisemitismu, par ideoloģisku un politisku parādību. Varbūt trāpīgāks ir vārds judofobija? Tāda kā psihiska liga, paranoidāla

apmātība, iesīkstējuši aizspriedumi, kas attiecīgos apstākļos var generēt pat nāvi nesošu fanātismu.

Kad skolotāja izgāja no telpas, klasesbiedrenes man izteica atzinību par goda un pašcieņas aizstāvēšanu. Goda jautājumos sīkumu neesot. Viņas bija bruņniecības atvases labā nozīmē.

Skolai nebija nekādas vainas. Gluži vienkārši — šķita kaut kā neētiski mācīties vācu ģimnāzijā, kad pašā Vācijā histēriski plosās rasisma ārpīrāts. Kopā ņemot, pietika apsvērumu, lai mainītu skolu. Sāku šķīrot ebreju ģimnāzijas. Esmu jau pieminējusi, tās bija trejādas, atkarībā no dominējošās mācību valodas. Mēs izvēlējamies privāto Ezras ģimnāziju ar latviešu mācību valodu, kas starp Rīgas ebreju vidusskolām skaitījās pati labākā gan mācību kvalitātes, gan latviešu valodas kultūras ziņā. Saistīja arī iespēja tajā fakultatīvi kopt citas valodas, tajā skaitā latīņu. Beidzot varēšu arī iepazīties ar senebreju valodu modernā variantā — ivritu. Tas man vienmēr šķita nepareizi, ka latīņu un grieķu valodu esmu mācījusies, turpretī no savu tālo senču valodas nesaprotu itin neko. Jidišu šajā skolā nemācīja, bet tas man arī nebija vajadzīgs, mūsu vidē to nelietoja. Saprast dzirdēto varēju itin labi, jo tas ir rada vācu dialektiem.

Ezras ģimnāzijas izvēli veicināja vēl divi apsvērumi — tieši tur bija sapulcējies vairums manu bijušo biedreņu no Luter-skolas, un, neslēpšu šo motivu, tajā mācījās arī zēni. Man galu galā jau bija piecpadsmit. Pienāca laiks mācībās un ikdienas gaitās tuvāk iepazīties un sacensties ar sava vecuma pretējā dzimuma pārstāvjiem. Mani gaidīja trīs pēdējās ģimnāzijas klases. Pāriešana notika 1937. gada rudenī. Visu vasaru — trīs mēnešus nodevos pamatīgai latviešu valodas un literatūras apguvei, lai sasniegtu tādu pašu līmeni kā latviešu ģimnāzijās. Turklāt man vajadzēja apgūt visu pārējo priekšmetu terminoloģiju latviešu valodā. Man bija lielisks privātskolotājs, Teo Goldingers, kurš bija izstrādājis savu Ipato metodi, kā latviešu valodu mācīt tiem, kam galvenā ir vācu valoda.

Krievvalodlġgajiem viņam bija cits variants. Tajā vasarā, trijos mēnešos, visai dziļi iegāju gan latviešu valodas apjēgā, gan kultūrā un tautas gara mantojumā. Tā sanācis, ka mūža gaitā, pēckara darbā un personīgajā dzīvē šī valoda kļuvusi par dominējošo manā apziņā un praksē. Pati esmu to adoptējusi, saradojusies ar to privāti un radošajā darbā. Tāpēc arī šīs atmiņas rakstu latviešu, nevis vācu valodā, kā tas man piedāvāts Berlīnē.

Ezras ģimnāzijā jutos ļoti labi, priekšā atradu jau vairākas meitenes, ar kurām biju draudzējusies vācu pamatskolā, piemēram, Noru Minskri, Rivu Šeferi, ar kuru draudzējos vēl šobaltdien. Šajā skolā bija rosīga sabiedriskā dzīve. Skolēnu klubuņā sāku mazliet noņemties ar kino lietam. Bija pulciņi, fakultatīvi priekšmeti. Pēdējos skolas gados turpat klasē arī daudz ko uzzināju par politiskām problēmām un programmām, tieši saskāros ar tām klasesbiedru diskusijās. ģpaši pēdējā ģimnāzijas gadā, kad Eiropā jau bija sācies karš, kas izvērtās par Otro pasaules karu. Šajā vidē bija pamanāmas atšķirīgas ievirzes autoritārā režīma kritikā un nākotnes vīzijās. Sākot ar marksisma kreiso spārnū, līdz pat cionismam. Daži zēni piedalījās

nelegālajā kustībā Darba jaunatnes savienība, kas, cik atceros, sastāvā bija visai raiba. Taču pārsvarā bija antifa (antifašistiskie) pulciņi ar lasījumiem un diskusijām. Man zināmie ģimnāzisti bija tuvi sociāldemokrātu ideāliem un gatavi riskēt, lai atjaunotu likumīgo parlamentāro republiku un tiesiskumu uz tās Satversmes pamatiem. Skolā bija arī ultrakreisie komunisti — PSRS slavinātāji, kuri kļuva par nākamās okupācijas varas balstītājiem. Vairāk piekrišanas manā klasē bija cionistiem. To pulciņi darbojās visās ebreju skolās, jo tā nebija nelegāla kustība. Viņi ne vien sapņoja par ebreju atgriešanos senču zemē, par ebreju valsts jaunradīšanu pēc diviem gadu tūkstošiem, bet arī praktiski centās Latvijas laukos apgūt vajadzīgās amata un saimniecības iemaņas, kuras būs vajadzīgas, lai nekopto, ekonomiski atpalikušo, tobrīd vēl Britu koloniālajā pakļautībā esošo Palestīnas teritoriju pārvērstu

par modernu zemi. Cieniju viņu aizrautību, apņēmību ķerties pie smaga darba bez civilizācijas komforta, mazliet arī ap-skaudu viņu spēju ticēt ideālam. Tomēr, nevērojot visas simpātijas, viņiem nepievienojos divu iemeslu dēļ: pirmkārt, godīgi ielūkojoties savā iekšējā pasaulē, sapratu, ka pamatā jutos un vienmēr jutišos kā eiropiete, Eiropas kultūrai piederīga. Otrkārt — un tas attiecas vispār uz jebkādu organizētību — esmu vienmēr jutusi iekšēju pretestību pret jebkādiem obligātiem pienākumiem salāgoties ar grupu, atteikties no kritiskām šaubām un, tā sakot, soļot ierindā. Var jau būt, ka tas ir tāds galējs individuālisms.

Šo sabiedrisko aktivitāšu vācu meiteņu skolā nebija. Ari pašas mācības man šeit šķita interesantākas, prasīgākas. Meiteņu skolā tomēr jutu atlaides, galvenokārt eksaktajās zinātnēs. Vēsture man joprojām bija aizraujošākā viela, taču neko īpaši jaunu mācību programma man vairs nevarēja piedāvāt. Jauns bija tas, ka pēkšņi sāku aizrauties ar matemātiku, šo itin kā sauso un daudzu klasesbiedru nīsto mācību priekšmetu. Risinot uzdevumus, guvu patiesu estētisku baudu, ko pat salīdzināju ar mākslas pārdzīvojumiem. Acīmredzot, pēdējā laikā manā dzīvē no visām pusēm bija ielauzušies tik daudzi jauni sarežģīti notikumi, pretrunīgas parādības, ka šī reālo konkrēto iespaidu gūzma sāka mani nomākt. Pasaule, cilvēki izrādījās nesaprotamāki nekā man agrāk bija šķitis, viņos slēpās negaidīti, bieži vien satriecoši pārsteigumi. Tāpēc matemātika man sniedza lielu psihisku atvieglojumu. Īpaši algebra, arī ģeometrija un trigonometrija. Te varēju saviem spēkiem tikt līdz skaidrībai. Nomierināja apziņa, ka iznākums būs vai nu pareizs, vai nepareizs, taču vienmēr neapstrīdams. Precīzs, skaidrs, pareizs risinājums radīja laimes sajūtu, īstu katarsi. Cik dzīve būtu vienkārša un viegla, ja pareizais vienmēr būtu pareizs, bet nepareizais nepareizs. Viss — loģiski pēc likumiem, nepārprotami. Vienu brīdi rotaļājos ar

domu, ka studēšu matemātiku, taču tas nevilcās ilgi. Kādā brīdī man pietika abstraktās skaidrības. Pārāk viegla un nomierinoša šī eksaktā risināšana. Atgriezies pie dzīvajiem, pie pareizi nepareizajiem cilvēkiem ar viņu līdz galam neatrisināmajām problēmām. Domāju, ka vēsture un māksla man palīdzēs kaut cik orientēties šajos civilizācijas un psihs džungļos.

Mācībās man sagādāja grūtības tikai divi priekšmeti — fizika, ko nemilēju, un ķīmija, ko ļoti nemilēju. Tajos guvu gaužām viduvējas sekmes. Tas visus pārsteidza, jo skolā šie priekšmeti parasti tiek uztverti komplektā ar matemātiku. Kuram padodas viens, tam padodas arī pārējie. Bet es milēju tikai matemātiku. Fizika un ķīmija mani nevaldzināja. Varbūt vainīgs bija skolotājs Bērmaņa kungs.

Ezras ģimnāzijā, kur strādāja augstas klases profesionāli, Bērmaņa kungu — tas nebija noslēpums — turēja tāpēc, ka viņš bija nopelniem bagāts Latvijas atbrīvošanas cīņu dalībnieks, apbalvots ar ordeni, ko svētku reizēs lepni sprauda pie krūts. Bērmaņa kungs bija ebrejs, perfekti runāja latviski, patiešām lāga cilvēks un diemžēl nekam nederīgs skolotājs. Ķīmijas kabinetā viņam gaužām reti izdevās kāds eksperiments, skolēni ar sakāpinātu interesi ikreiz gaidīja, kas tur atkal sanāks. Ja, salejot kopā divus šķīdumus, Bērmaņa kungs solīja iegūt sarkanu vielu, tā noteikti izrādījās zaļa vai vēl kāda, un tādā garā vienmēr. Bija jābrīnās, kā viņš mūs ne reizi neuzspēra gaisā. Taču Bērmaņa kungs bija tik lādzīgs, ka ne skolas vadība, ne skolēni un vecāki necēla iebildumus pret viņa neatšifrējamo pasniegšanas metodi. Turklāt viņam piemita slavējamā īpašība visiem nezinātajiem likt viduvējas atzīmes, tā ka mēs visi bez liekām pūlēm tikām cauri. Tā no fizikas vai ķīmijas nejēdzu ne tik, cik melns aiz naga.

Viens no mīļākajiem skolotājiem manai klasei bija dzejnieks Pāvils Vīlps, kas mācīja latviešu valodu un literatūru. Viņš nebija parasts skolmeistars, bieži iepazīstināja mūs ar pretstatīgiem vērtēšanas variantiem latviešu literatūrā, ar savu personisko viedokli un redzējumu, un arī mums prasīja izteikties vaļsirdīgi. Turklāt viņam bija jauka sieva — Dailes teātra dziesmuspēļu zvaigzne Elvīra Bramberga. Ar viņas palīdzību

Vīlps mūs bieži apgādāja ar brīvbiļetēm. Oficiālā Ulmaņa dižvīru vara uz viņu neturēja diez ko labu prātu sociāldemokrātiskās pārliecības pēc. Vīlipu atceros kā patiesi inteliģentu cilvēku ar brīviem uzskatiem, viņš arī mūs cienīja kā inteliģentus, brīvus cilvēkus. Tāpēc mēs viņu mīlējām. Mana draugu kompānija viņu vienīgo no pedagogiem aicināja uz savām bal-litēm. la gadījās, pat kopā iedzērām. Guvām teicamus pamatus latviešu valodas un literatūras izpratnē. Viņš īpaši neturējās pie Ulmaņa laiku safrizētās oficiālās skolu programmas, kurā izpaudās vadoņa kīdta aprobežotība, kas kaitināja ne tikai mani vien. Tā kultūras vēsturē Ulmaņa dzīves

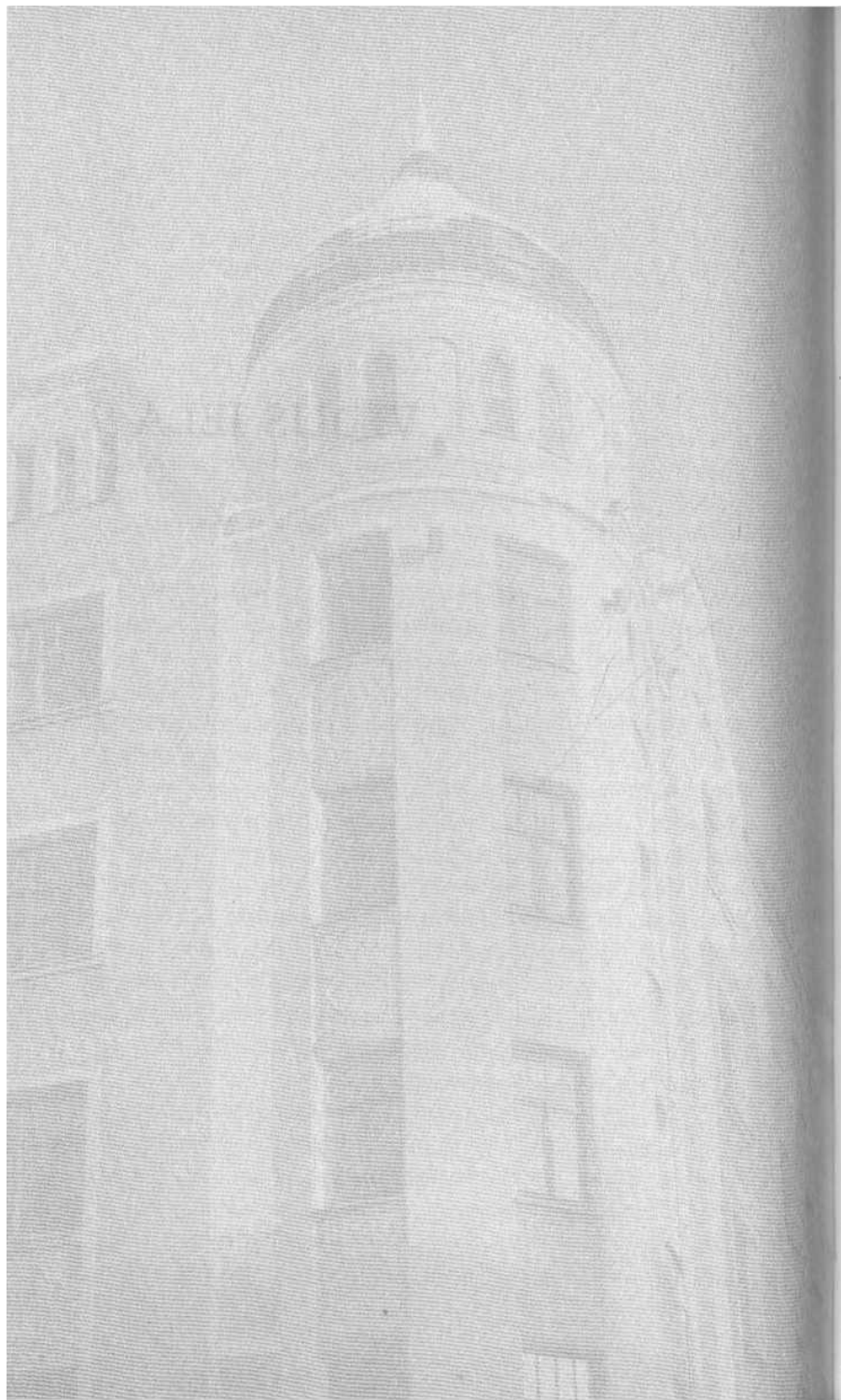
apraksts stāvēja vienā rindā ar pasaules literatūras dižgaru biogrāfijām, viņa sacerējumi — līdzās latviešu literatūras izcilākajiem paraugiem. Turklāt vadoņa tekstus veseliem gabaliem prasīja mācīties no galvas un citēt. Intelīgentos cilvēkos, kādi bez šaubām, mēs, ģimnāzisti, bijām, tas varēja izraisīt vienīgi viebšanos. Šis personības kults bija smieklīgs un bezgaumīgs. Protams, salīdzinot ar baismīgajiem totalitārajiem modeļiem, tas nebija saistīts ar asiņainiem varasdarbiem un nāves briesmām. Mana, mūsu reakcija uz šo valdošo aprindu kultivēto grotesko ikonizāciju bija ironisks apnikums.

Sāku saprast, ka visi autoritārie režīmi, par totalitārajiem nemaz nerunājot, vienalga, kādā varmācības vai mērenības pakāpē darbojas, ir līdzīgi viensliežu domāšanas, tātad aprobežotības un pašapmiera ziņā. Latvijā vienpartijas nesatricināma vara, opozīcijas, kritikas un diskusiju trūkums, vadoņa kults bija pieticīga uvertūra tai domāšanas kastrācijai, kuru daudz briesmīgākām terora metodēm atnesa Staļina kulta laiks. Nekādi nevarēju saprast, kā šo pamazām ieviesto obligāto slavināšanas leksiku spēj brīvprātīgi lietot arī kultūras cilvēki un kāpēc vērīenīgais tautsaimnieks Ulmanis tik labprāt ļāva sevi apdziedāt un sumināt tādā vulgārā un bezgaumīgā veidā. Ne Rūzveltam, ne Čērčilam tas taču nebija vajadzīgs. Daudz gadu vēlāk, kad apprecējos ar Valtu Grēviņu, iepazīnu viņa ģimeni un draugus, kas piederēja pie vecās latviešu

inteliģences, un pārliecinājos, ka pietiekami lielai latviešu kultūras darbinieku daļai šī nacionālās pašpietiekamības ideoloģija nebūt nebija pieņemama. Skolas gados pazinu vienīgi Vīlipu, kurš stundās, klusībā apiedams Vadoni slavinošus diti-rarnbus, taktiski palīdzēja mums saglabāt patstāvīgu domāšanu un spriedumus. Piemēram, Ulmaņa laikā latviešu literatūras skolas programma oficiāli ignorēja tādu talantīgu rakstnieku kā Jāni Ezeriņu (nezinu tiešo pamatojumu), kuru mēs tā arī neiepazītu, ja Vīlips ar viņu nebūtu iepazīstinājies. Rainis skolu programmās bez šaubām bija, bet tas jau ir tāds lielums, kuru sev pierakstīt vēlas katra vara. Turklāt viņa poētiskās domas un ideju pasaule ir tik metaforiska, ka tajā var atrast un interpretēt, ko vien vēlies. Taču skolotājs Vīlips iemācīja mūs mīlēt Raini nevis kā miglainu ideju sludinātāju, bet gan kā izcilu vārda meistaru, dzejnieku, kuram liela nozīme latviešu valodas poētisko iespēju atklāsmē.

Sevišķi labi man patika, ka literatūras stundās lasījām Raiņa lugas ar dalītām lomām. Patiesi lepojos, kad Indulī un Ārijā Vīlīfls man iedalīja Mintautu, kaut arī apkārt netrūka zēnu, teikdams: "Jums ir vīrieša smadzenes." Varbūt no feminisma viedokļa tā nemaz nedrīkst sacīt. Mums bija arī atļauts diskutēt pat par Ulmaņa galma dzejnieku Edvartu Virzu, pret kuru man allaž bijušas dalītas jūtas. Man bija cits etalons. No pirmās dienas, kad sāku pa īstam iepazīties ar latviešu

literatūru, savā starptautiskajā rakstniecības olimpā goda vietā blakus Čehovam, Mopasānam un Ketrīnai Mensfildai iecēlu Rūdolfu Blaumani — vienīgo no jauniepažītajiem, kura nesaudzīgais un reizē visu izprotošais redzējums mani ne toreiz, ne šodien nekad nav pievīlis.

Kad mani vecāki 1935./36. gada ziemā atgriezās Rīgā, viņi izvēlējās dzīvokli Vidus ielā 9. Kamēr to remontēja un gādāja mēbeles,

dzīvojam pagaidu mājokli Eksporta ielā.

Māja Vidus ielā 9 ir Vīlandes un Vidus ielas stūra nams, reģistros tas skaitās Vīlandes ielā 12. Samērā jauna, komfortabla daudzdzīvokļu ēka ar iekšēju pagalmu. Mūsu dzīvoklim pirmajā stāvā bija piecas plašas istabas, visas — gan atsevišķas ar durvīm uz gaiteni, gan savstarpēji saistītas ar otrām durvīm. Virtuvei blakus, kā tas Rīgas t. s. kungu dzīvokļos bija pieņemts, — neliela meitas istaba. Gan virtuve, gan sanitārais mezgls — moderni, ērti iekārtoti. Mamma varēja būt priecīga. Tēva kabinetā un salonā dominēja grāmatu skapji un skaistās stila, galvenokārt — čipendeila — mēbeles. Vecāku guļamistabai un ēdamistabai māte pasūtīnāja modernas lietišķas lakotas iekārtas. Mana istaba bija vistālākā, daudz izolētāka par citām, kas man ļoti bija pa prātam.

Būtībā pirmo reizi pēc Parīzes laika atkal laidām saknes paši savā dzīvoklī. Tomēr Vidus ielā mums bija lemts mierīgi pavadīt tikai četrus gadus, vēlāk — padomju okupācija, kad pusi dzīvokļa atņēma, tad — karš. Un vairs nebija nekā.

Vecāku dzīves stils, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, bija mainījies, tas bija rāmāks, pieticīgāks. Mājās plašas viesības vai balles vairs nenotika, vakaros viņi ar draugiem biežāk gāja ārpus mājas, uz restorāniem, bāriem un sarikojumiem. Tomēr arī mājās saradās vecie draugi, klāt nāca jauni, tā ka drīz vien ap mammu atkal mirdēja viņas galms. Mamma joprojām daudz lasīja, kaudzēm izrakstīja grāmatas,

galvenokārt no Parīzes. Tēvs nepalaida garām tos darbus, kurus publicēja vācu emigrācijā — Tomasu Mannu, Feihtvan-geru, Verfelu, Remarku. Mūsu bibliotēka auga acīm redzami un drīz vien varēja sacensties ar manas bērnības mīļajiem grāmatu skapjiem Elizabetes ielā. Mammu interesēja viss, kas notika mākslas pasaulē, kura Rīgā bija krāsaina un daudzveidīga, un tomēr viņu garlaikoja šejienes pilsonisko, lielākoties ebreju, dāmu sabiedrība. Kļuvu aizvien patstāvīgāka un gan paziņu loka, gan kultūras interešu ziņā sāku iet savus ceļus, atšķirti no vecākiem.

Viens jauns apstāklis mammas izklaidēs tomēr izraisīja manu ziņkāribu. Rīgas dzīves rāmā ritmā mamma sāka spēlēt ruleti. Trīsdesmitajos gados Latvijā azarta spēles nebija atļautas, bet aizliegums jo vairāk vilināja to viltīgi pārkāpt. Man palicis prātā — kāds Argentīnas vēstniecības atašejs savā dzīvoklī Elizabetes un Antonijas ielas stūra mājā bija ierīkojis slepenu spēļu ellīti. Tur mamma ar savu kompāniju dažkārt, ne jau regulāri, mēdza spēlēt bakarā vai ruleti un zaudēt visai prāvas summas. Tēvs, protams, aizturēti dusmojās, taču mamma to īpaši galvā neņēma. Turklāt tēvs pats zināmā mērā bija spēlmanis — tikai biržā, kas viņam, kā pats atzinās, radīja tās pašas asās izjūtas. Vaļasbrīžos viņš aizrāvās ar bridžu, vienmēr atgādinādam, ka tā nav parasta kāršu spēle, bet,

gluži kā šahs, prāta vingrinājums. Izrādās, ka to spēlēt atļauj pat katoļu baznīca. Tā nospriedu, jo tēva bridža partneris nereti bija garīdznieks Ādams Buturovičs. Ļoti izglītots un jauks cilvēks, kuram manā dzīvē drīzā nākotnē sanāks iejaukties kā īstenam labam garam. Bridžā tēvs sasniedza tādu meistarību, ka piedalījās starptautiskos turnīros Marienbadē un Karlsbadē. Mēs ar mammu viņu divas vasaras uz turieni pavadījām.

Tā iegadījās, ka 1938. gadā tēvs kādā lielā starptautiskā daudzpartneru darījumā nopelnīja iespaidīgu summu. Mammai tika piešķirta liela daļa no šā pasakainā honorāra, un viņa priecīga aizbrauca uz Parīzi, tad uz Itāliju un atpakaļ uz Parīzi. Viņas ceļojums ieilga, un viņa atgriezās tikai trīs

mēnešus vēlāk, smiedamās, ka labprāt būtu palikusi vēl, bet diemžēl beigusies nauda.

1938. gads bija politiski liktenīgs, tā sākumā Hitlervācija sev pievienoja Austriju, bet gada kulminācija bija dramatisks notikums Minhenē, kad Eiropas valstis piekāpās Hitleram, atdodot daļu Čehoslovākijas — Sudetu novadu — un cerot tādējādi ietirgot ilgstošu mieru. Šajā reizē pat es sekoju notikumiem. Tēvs man drūmi skaidroja, ka tā ir traģiska kļūda, kura tikai veicinās Hitlera bezkaunību. Tā tas arī bija. Daudzi naivi un tuvredzīgi cilvēki priecājās par it kā saglābto mieru. Mamma tajās dienās bija Parīzē un vēlāk stāstīja, ka cilvēki uz ielām esot apkampušies un priekā gaviļējuši par parakstīto nolīgumu. Rīgā valdīja noskaņa “ne mana cūka, ne mana druva”. Vēl nemanāms tuvojās Otrais pasaules karš, Latvijas okupācija. Nāve trina savu izkapti. Bet pagaidām Rīgā dzīve vēl ritēja kā parasti.

Atbalsis no draudīgajiem notikumiem ārpus Latvijas robežām mums nesa pirmās grupas ar emigrantiem, pareizāk — bēgļiem, kas parādījās pēc pirmajiem ebreju grautiņiem Vīnē. Ulmaņa valdība bija piekritusi tos uzņemt Latvijā. Pamatā bija noruna ar Latvijas ebreju kopienu, kas apņēmas šo vajāto cilvēku materiālo nodrošināšanu. Latvijas valsts tiem deva drošību un mieru. Tā bija godprātīga humāna rīcība.

Arī mūsu dzīvoklī, tēva kabinetā izmitinājām divus brāļus no Vīnes. Vecākais — amatnieks, šķiet, galdnieks vai namdaris, jaunākais — nupat kā skolu pabeidzis. Klusi, mazrunīgi, kautrīgi cilvēki. No tā, ko viņi pastāstīja, varēja saprast, cik smagi viņus traumējusi daudzu kaimiņu, paziņu un darbabiedru pēkšņā pārvēršanās par nīrdzīgiem ienaidniekiem, par jūsmīgiem Hitlera sekotājiem, kas lepojas ar to, ka viņi ir firera tautieši.

Dažus mēnešus vēlāk, kad brāļiem bija atrasts darbs, viņi, sirsnīgi pateikušies par viesmīlību, aizgāja. Nezinu, kāds bijis viņu turpmākais liktenis. Padomju vara pret šiem bēgļiem izturējās necilvēciski. Īsajā

draudzības un sadarbības laikā ar

Vāciju daudzi no šiem emigrantiem tika apcietināti un kā draudzības apliecinājums izsniegti vācu drošības iestādēm. Karam sākoties, citi — nu jau kā vācieši — apcietināti un ieslodzīti nometnēs. Reti kāds izdzīvojis.

Mammas nebija, tēvs bija aizņemts, dzīvoju pilnīgi savā valā, tieši šajā laikā apzinoties savas sievišķības pirmās pievilcības pazīmes. Trīs mēnešus uz skolu tikpat kā negāju, tēvs, neko neprasot, parakstīja man slimības zīmes. Gan viņš, gan es bijām pievērsušies privātai dzīvei.

Kā nomanīju, tēvs, varbūt mātes ilgās prombūtnes aizskarts, bija aizrāvis ar kādu dāmu, kas izrādījās aktrise Lilija Stengele. Kad mamma beidzot atgriezās mājās, viņai tas nepalika noslēpums, un te nu pirmo reizi mūžā apjēdzu, ka mana māte spēj būt varen greisirdīga. Piedzīvoju pat to, ka viņa temperamentīgā niknuma izvirdumā izsvieda pa logu cigāru etviju ar iegravētu veltījumu, ko Štengelc bija uzdāvinājusi tēvam. Ļoti skaista etvija, sudrabs, apvilīts ar īstu čūskādu. Vaļsirdīgi, kā tas pie mums bija pieņemts, sāku mammu ķircināt. Lūk, tēvam viņa pārmetot to, ko pati nešaubīgi uzskatot par savām tiesībām. Tas, ko viņa atbildēja, mani toreiz pārsteidza. "Ir cilvēki," viņa teica, "kuri ir tik nopietni un patiesi savās jūtās, ka nevajadzētu riskēt ar jelkādu rotaļīgi iecerētu frivolu aizraušanos." Tēvs esot tieši tāds cilvēks. Ar savu pienākuma apziņu pret citiem cilvēkiem, ar savu tiešumu — "jā" vai "nē", viņš viegli varot nokļūt sarežģītās un galu galā sāpīgās tuvās attiecībās. "Mūsu tēvs nav nekāds rotaļu biedrs, viņš visu dara pa īstam," viņa teica.

Mātes teiktajā slēpās liela patiesība. Savu uzticību tēvam viņa pierādīja ar visu savu dzīvi līdz rūgtajam galam. Vienmēr pielūdzēju aplenkta — vairāk nekā jebkura cita man jebkad pazīstama sieviete — viņa dažkārt arī pati varēja uz brīdi aizrauties, bet tēva sāncenši zināja savu vietu. Viņa tikai uzjautrinājās arī par nopietni domātiem vilinošiem laulību piedāvājumiem, kas nemaz netika slēpti vai aizplīvuroti. Viņa būtu varējusi kļūt par grāfieni un senu muižu īpašnieci vai miljonāri (man zināmi piedāvājumi), bet viņas savdabīgā uzticība laulātajam draugam bija īsta un palika nesatricināma. Pienāks brīdis, kad viņa to pierādis cilvēku un Dieva priekšā.

Šie trīs mēneši bez privātvaldības izrādījās ievēribas cienīgs laiks arī manā dzīvē. Tikko biju nosvinējusi sešpadsmito dzimšanas dienu, bija pienācis brīdis, kad gandrīz bez pārejas posma no bērna pārvērtos jaunkundzē. Mani I īdž tam laikam itin nemaz nebija sarūgtinājis fakts, ka attiecības ar vīriešu dzimumu ir tīri draudzīgas un brālīgas, kādas bijušas ar Pau-līti. Ar mani gari un plaši sarunājās, taču skolas ballēs īpaši ncdancināja. Augot līdzās tādai žilbinošai mātei, kāda bija manējā, gluži dabiski neloloju ilūzijas, ka jebkad varētu ar viņu sacensties ārējās pievilcības un, kā toreiz teica, seksapīla jomā. To

neņēmu galvā. Mani pat nesarūgtināja, ja bērniņā dažkārt dabūju dzirdēt smalkjūtīgo piezīmi: "Ak tā ir skaistās Evas kundzes meita? Nav gan nemaz līdzīga mātei..." Pasaule bija pilna ar aizraujošām, vēl neiepazītām iespējām, biju nodarbināta ar kaut ko interesantu katrā savas dzīves minūtē. Biju sev iecerējusi cita tipa nākotni un netaisījos ar mammu sacensties.

Un tomēr — negribu liekuļot. Kad beidzot, starp piecpadsmito un sešpadsmito dzimšanas dienu, negaidot no kokona izkūņojās taurenītis — ne jau skaistule, tomēr pavisam vērā ņemams skuķēns, kam sāka pievērst uzmanību ne jau gudro runu dēļ, mani pārņēma sajūsma un tāda kā eiforija.

Kādu rītu — saprotu, tas nevarēja notikt vienā rītā, tomēr manā atmiņā tā palikusi tieši kā viena mirkļa atklāsme — uzmanīgāk ieskatījos spogulī un pārsteigta sapratu, ka notikusi divaina pārvērtība. Pa kuru laiku? Mans lietišķais, paškritiskais skatiens to konstatēja pilnīgi skaidri. Aizgāju pie lielā spoguļa vecāku guļamistabā aplūkot sevi visā augumā. Pārmaiņas bija itin visur. Mamma smējās: viss, kas sievietei vajadzīgs, ir savā vietā — ne par daudz, ne par maz. Tik maz tiku pievērsusi uzmanību savai ārienei, ka tagad šķita — esmu vienā naktī izkūņojusies un no rīta pamodusies pilnīgi citā veidolā. Kaut kā bija izdevies pārlēkt pāri pubertātei, kas parasti nes sev līdzī visādas nobriešanas un fizisko izmaiņu problēmas. Laikam biju tik ļoti aizņemta ar saviem dažādajiem prāta piedzīvojumiem, ka to nemaz neievēroju. No bērna pēkšņi pārvērtos par jaunu sievieti.

Šis atklājums mani tā satricināja un iepriecināja, ka uz brīdi pavisam zaudēju galvu. Man bija dota pilna vaļa: mamma Parīzē, tēvs kā vienmēr pāri galvai aizņemts, bet privātā skola, kurā mācījos, sekmīgajiem audzēkņiem neuzspieda pārāk dzelžainu disciplīnu. Visi tāpat zināja, ka ar mācībām problēmu nebūs. Tā nu vienā mierā veselus trīs mēnešus mācību gada sākumā tikpat kā negāju skolā. Man bija sešpadsmit gadu, nodevos satraucošam zinātniskam eksperimentam. Jau no mazotnes lasījusi franču romānus un dažādas zinātniskus sacerējumus, ieskaitot pat Freidu, jutos teorētiski lieliski apbruņota visā, kas attiecas uz mīlestību un dzimumu savstarpējām attiecībām. Līdzko biju negaidot ieguvusi agrāk nepazītu, pašapziņu reibinošu varu pār zēniem un jaunajiem vīriešiem savā tuvumā, nekavējoties liku to lietā, lai zināmu daļu teorētisko zināšanu pārbaudītu īstenībā. Darīju to ar pētnieces kaismi, gluži kā veicot interesantu laboratorijas darbu. Pret saviem teorētisko izmēģinājumu trusīšiem nejutu īpašu fizisku tieksmi, tāpēc aizraušanās kaislības nedraudēja. Biju pa istam pārsteigta, cik viegli vedas manipulācijas ar jaunekļiem, cik lēti viņi iekrīt, kad izmantoju romānos un lugās pasmeltās sievišķīgās taktikas. Tas bija laiks, kad tiešām sāku nicināt vīriešu dzimumu (vēlāk kļuvu saprotošāka). Jāatzīstas, šajās ne visai

godīgajās nodarbēs lāgiem apriebos pati sev, jo, lai kādu savaldzinātu, pirmkārt vajadzēja izlikties daudz dumjākai, nekā esmu īstenībā. Un galvenokārt uzsvērt, cik ļoti viņu apbrīnoju. Mans nolūks taču nebija sev iegūt tuvu draugu, mani vadīja tīri zinātniska interese. Tā ka man apkārt pa labi un kreisi meitenes iemilējās un zēnu dēļ ģība vai nost, bet es joprojām paliku auksta kā suņa deguns, pēkšņi iedomājos, ka nemaz nespēju iemīlēties. Kaut kādas reakcijas

manī tomēr rosījās, daži zēni man gluži labi patika, labprāt ar viņiem deju un pie reizes pabučojos. Tāpēc secināju, ka gluži nenormāla neesmu, un ar to pietika.

Visi man pazīstamie puīši tika sašķīroti divās grupās. Ar vieniem labprāt izklaidējos, kā nupat aprakstīju, kopā gājām uz dejām, ballītēm, jautri pavadījām laiku, taču ar viņiem man nebija lāgā, ko runāt. Bet bez domu apmaiņas, bez dzīvām interesēm līdzvērtīgu sabiedrību iedomāties nevarēju. Tāpēc draudzējos — šā vārda īstajā nozīmē — ar pavisam citiem jaunekļiem. Parasti šāds man cilvēciski tuvs uzticams draugs savukārt nederēja izpriecām. Nebija ne veikls dejojājs, ne elegants kavalieris. Mani vilka gan viens, gan otrs. Domās dažkārt prātoju, cik lieliski būtu sastapt arī tādu vīrieti, kurā apvienotos abas puses. Tad nu vienreiz varētu piedzīvot literatūras daudzīnāto īsto mīlestību. Pagaidām laiks gāja, un nekas nenotika. Būdamā naska teoriju būvētāja, nolēmu, ka laikam jau man visu mūžu būs dalīta dzīve — būs dvēseles draugi un būs tie citi — izklaidei, ar laiku varbūt arī intīmie partneri, ja jau cilvēki bez tā nevar iztikt. Tiesa, manās attiecībās ar garīgajiem jeb dvēseles draugiem varēja just arī kādus romantiskus un pat erotiskus aizmetņus, taču tos instinkti vi neatbalstīju. Šāda paļāvības un uzticības pilna draudzība ar jauku savstarpējas pievilcības niansi man allaž bijusi retāka un ilgstošāka manta nekā traka iemīlēšanās.

Tātad šajā laikā — no apmēram piecpadsmit līdz septiņpadsmit gadiem — baudīju savu jaunatklāto varu, kamēr šīs spēlītes man apnika. Mans prāta secinājums bija šāds: ikviena sieviete, kura nav patoloģiski atbaidošā (tas gadās samērā reti) un galīgi stulba (arī tas gadās retāk nekā domā) var dabūt gandrīz jebkuru vīrieti. Jautājums ir pavisam cits — vai viņa spēj to noturēt un vai tādai dabūšanai (ar dažādiem paņēmieniem, viltu, tēlošanu utt.) vispār ir kāda jēga un vērtība. Jo, izvēršot savus eksperimentus, stabili pārliecinājos, ka ar īpašu stratēģiju pievilināts vīrietis, tikko ir uzķēries uz makšķeres, manās acīs zaudē pat minimālu pievilcību. Izrādās, ka manipulēt nav

vērts tāpēc vien, ka iegūtais tiek nicināts. Reizi par visām reizēm sapratu, ka patiesa vērtība mīlestībā un ne tikai mīlestībā piemīt vienīgi tam, kas pie tevis atnāk kā pašsaprotama velte, kā debesu dāvana. Tāpēc, ka citādi nevar. Negribēju vairs šo teātri un izlikšanos. Nolēmu: būšu tikai tāda un tā, kas esmu, tad jau redzēs, kam būšu

vajadzīga. Laikam jau biju nobriedusi sastapt savu pirmo lielo mīlestību, taču tā vēl nenāca. Jutos kā zinātniece pēc veiksmīgi paveikta eksperimenta, kura rezultāts man deva pieredzi.

Trīsdesmito gadu otrajā pusē bija notikušas lielas pārmaiņas labldājīgo ģimeņu meitu domāšanā un sapņos. Es to sauktu par sieviešu emancipācijas turpinājumu bez materiālas vajadzības, pašizpausmes labā. Vēl manas mammas paaudzē sievietes no šim aprindām lielākoties nemaz nevēlējās ko citu, kā būt dāmas, rotāt savu vīru gaitas sabiedrībā un mājās, baudīt dzīvi. Tādas sievietes kā mana mīļā Raja, kura mājās garlaikojās un ilgojās likt lietā savu Dieva doto izcilo intelektu un lielisko izglītību, īstenībā bija izņēmums. Arī Luterskolas dižciltīgās meitenes, domājot par nākotni, īsti tālāk par studētas sabiedrības dāmas ideālu netika. Manos pēdējos ģimnāzijas gados gan klasesbiedrenes Ezras ģimnāzijā, gan citas draudzenes tā vairs nedomāja. Kopā ar zēniem mēs ne vien spriedām, kurā fakultātē studēsim, bet arī — kādu darbu strādāsim, kaut arī daudzām, kā toreiz šķita, par iztikšanu nebūtu jābēdā. Meitenes vairs nebūt nebija mierā, ka naudu pelnīs vīrs, bet viņas to tikai tērēs, atsakoties no savas patstāvības. Populārākās specialitātes gan manas klases zēniem, gan meitenēm bija medicīna vai tieslietas. Tiem, kuru vecākiem piederēja lielas firmas un uzņēmumi, gribējās iet uz ekonomistiem jeb pievērsties tehniskām zinātnēm. Bieži vien mani skolasbiedri izvēlējās vecāku profesiju — un ne tikai tāpēc vien, ka viņus jau gaidīja iekārtoti kabineti un iedibināta privātprakse, bet arī tāpēc, ka ģimenes gaisotnē bija pamodusies patiesa interese par šo amatu.

Ezras ģimnāzijā, salīdzinot ar Luterskolu, bija vēl kāda ļoti patīkama atšķirība. Šeit taču mācījās gan meitenes, gan zēni, un manā vecumā šis apstāklis kļuva gaužām svarīgs. Vidusskolēniem bija aizliegts apmeklēt naktslokālus un vakaros piedalīties pieaugušajiem domātos sarīkojumos. Bet dzīvokļi ģimenēm bija plaši. Tāpēc mēs pulcējāmies mājas ballītēs, ko dēvēja krievu vārdā večerinka. Aprindās, kur grozijos, dzīvokļos katrā ziņā bija liela zāle ar parketu un klavierēm. Kasetes un kompaktdiskus tolaik nepazīna, taču vienkāršās skaņuplates bija visās mājās un galvenais — ar populārajām modes dziesmiņām, šļāgeriem, un deju mūzikai tūlīņ varēja nopirkt notis ar latviskotu vai oriģinālu tekstu. Klavieres kaut cik ciešami prata spēlēt daudzi, apdāvinātākie — arī citus instrumentus, tā ka viens vai otrs tūlīņ sēdās pie klavierēm, dažkārt radās pat mazs orķestrītis, un dejošana pie dzīvas mūzikas gāja vaļā. To mēs cienījām vairāk nekā gramofona pavadījumu. Pēdējos gados pirms padomju okupācijas iemīļojām straujās un ritmiskās dienvīdamerikāņu dejas — rumbu, sambu, karioku un arī angļu sarīkojumu deju Lambeth-walk (lambetvoks). Kā pēdējais modes kļiedziens parādījās svings. Mēs pazinām slavenos dejas orķestrus —

Glenu Milleru, Tomiju Dorsiju, Luiju Armstrongu, populārākos krūnerus (croo-ner), piemēram, Bingu Krosbiju. Tie mums bija pazīstami arī no amerikāņu muzikālajām kinofilmām, kurām Latvijā bija varena piekrišana. Aizrautīgi skatījāties Freda Astēra un Džindžeras Rodžersas, Eleonoras Pauelas un citu zvaigžņu filmas un labi pārzinājām Geršvina, Kerna, Berlina un Portera melodijas. Paša kara priekšvakarā pie mūsu deju mūzikas debesīm parādījās jauna zvaigzne, kuru tūlīt ievērojām firmas His Masters Voice skaņuplatēs. Tas bija vēl filmās neizmantotais jauniņais lieliskas balss īpašnieks Frenks Sinatra, sākumā — radiozvaigzne. Visu šo vieglās mūzikas piedāvājumu mēs aizrautīgi apguvām un dejojām, līdz kritām no kājām. Šāda veida mājas ballītes nogrima nebūtībā kopā ar trīsdesmitajiem gadiem un citām daudz nozīmīgākām vērtībām.

Pēdējā un priekšpēdējā ģimnāzijas klasē mēs, meitenes, vairs tik daudz nedancojām ar saviem klasesbiedriem, tagad tie mūsu acis skaitījās tikai tādi puišēļi. Ģimnāzistei, kura sevi cienīja, pēc tradīcijas pielūdzējiem vajadzēja būt studentiem. Raugoties uz sava mazdēla paaudzi, pārlicinos, ka manos tālajos gados jaunieši bija stipri līdzīgāki šodienas paaudzēm nekā padomju laikā augušajiem. Sapņi un vēlmes ir ļoti līdzīgas, vienīgi citās izpausmes formās. Krasākās atšķirības ir estētiskajos priekšstatos, kas izpaužas ne vien apģērbā, bet arī uzvedībā, savstarpējās attiecībās, kur estētika krustojas ar ētiku. Šķiet, mums bija lielākas prasības pašiem pret sevi un citiem privātajā jomā. Arī citi priekšstati par skaisto un neglīto. Protams, tā tas bijis vienmēr, vecākās paaudzes mietpilsoniskā daļa arī mūs uzskatīja par brīvdomīgiem, samaitātiem un vispār šausminājās par mūsu tikumiem. Laimīgā kārtā tas nekad nav attiecies uz manu ģimeni. Tomēr mīlestības būšanās atšķirības ir manāmas. Manā laikā meitenēm bija romāni dažādās tuvības pakāpēs, tomēr intīmas attiecības nedibinājās tik viegli un uz ātru roku, tik lietišķi un bieži vien bez nozīmes.

Aizliegums ģimnāzistiem apmeklēt naktslokālus un restorānus kārdināja ar aizliegtā augļa smaržu. Liegumu pārkāpjot, draudēja lielas nepatikšanas. Mani personiski ne naktslokāli, ne restorāni īpaši nevilināja, taču necietu aizliegumus, un tikai tāpēc vien man katrā ziņā vajadzēja tur tikt. Zināma piesardzība tomēr nekaitēja. Nevarēju atļauties iet uz kādu Rīgas centra naktslokālu, jo tur varēja uzskriet virsū vecāku paziņām vai pat kādiem skolotājiem.

Viens no lepnākajiem naktslokāliem bija Alhambra — Rīgas centrā, kur mēdza būt arī plašas izklaidējošas, lielākoties visai pikantas programmas. Turp nedrīkstēju doties nekādā ziņā, un nekad arī neesmu tur bijusi, jo tieši tur droši varēja uzdukties pazīstamiem cilvēkiem. Mēs parasti izvēlējamies kādu necilāku, bet drošāku vietu, piemēram, kādu krodziņu Mežaparkā. Tajā kompānijā, kas mani ņēma līdzī uz pilngadīgo izklaides vietām, biju visjaunākā. Tur bija studenti

un dažas

manas draudzenes, mazliet vecākas par mani, kopā pieci līdz septiņi cilvēki, lai var sasēsties ap vienu lielu galdu. Lielākā barā iet uz naktslokālu nebija jēgas.

Mūsu pulciņa nagla bija tikko no ārzemēm atbraukušais students Jāzeps Pasternaks, kuru neviens nesauc citādi kā tikai par Osi vai Osīti. Viņš mācījās ārzemēs, un visi atzina, ka ir ļoti glīts zēns. Varēja gan būt drusku garāks augumā, bija izcili asprātīgs un muzikāls — man šķita, nebija instrumenta, kuru Osītis neprastu spēlēt. Pilnīgi dabiski, ka visu vecumu dāmas viņu apjūsmoja. Viņam patika viena manas klases meitene, divus gadus vecāka par pārējām. Doras vecākiem brīnumainā kārtā bija izdevies izkļūt no Padomju Savienības, kas trīsdesmitajos gados jau skaitījās tikpat kā neiespējami. Viņi bija dabūjuši atļauju pacienoties pie Rīgas radiem nez kāda ārkārtas notikuma, šķiet, smagas slimības, dēļ un palikuši šeit, tātad jau pieminētie nevozvraščenci. Mums bija vairāki tādi paziņas — gan Berlīnē, gan Rīgā. Mūsu skolā Dora parādījās tikai priekšpēdējā klasē, kad ģimene apmetās Rīgā. Tā ka viņa bija mācījusies skolā ar citādu programmu, viņa atpalika mācībās un astoņpadsmitgadīga nokļuva mūsu, sešpadsmitgadnieku, klasē. Viņa bija glīta tumšmate ar rudzupuķu zilām acīm un vēl aizrautīgāk par mums metās izpriecu virpulī. Dora bija pirmā, no kuras tieši dabūju dzirdēt par biedinošām un neticamām lietām, kādas notiek Padomju Savienībā. Viss Rīgā notiekošais viņu pārsteidza un aplaimoja, viņai šķita, ka labākas dzīves nevar būt. Kā jau teicu, starp viņu un Osi bija radušās ļoti romantiskas jūtas. Mani viņi abi ņēma visur līdzī kā savu alibi Doras stingrajiem vecākiem.

Daudz gadu vēlāk, kad mans jaunības paziņa Osis jau bija precējies ar lielisko aktrisi Lidiju Freimani, bet es, savukārt, ar Lidijas jaunības draugu Valtu Grēviņu, Osim allaž atgādināju: neaizmirsti — tu biji pirmais, kas mani samaitāja — aizveda uz grēku mitekli naktslokālu!

Dejot un priecāties man patika, īpaši draugu pulkā mājas ballītēs. Mūsu kompānijā trīsdesmito gadu beigās vairs ncpulcējās

vienīgi ebreju jaunatne, pamazām piejaucās arī latviešu un citu tautību zēni un meitenes, īpaši no studentu vidus. Kopīgas intereses un, galvenais, simpātijas un erotiskā magnētisma spēku nespēj noslāpēt nekādi nacionāli aizspriedumi. Priecājos pavisam apzinīgi, ka sabiedrībā nostiprinās tie kritēriji, pēc kuriem tiku audzināta, proti, ka cilvēka vērtību un pievilcību nosaka vienīgi viņa paša personība, nevis faktori, ko pats nevar izvēlēties.

Universitātē kaut cik vērā ņemama studentu dalīšanās notika pa korporācijām. Teikšu atklāti — man pret tām aizvien bijusi vēsa attieksme, kas droši vien bija veidojusies, literatūrā lasot par vācu

korporāciju tikumiem vai dzirdam pieaugušo spriedumus par mūsējām. Zināms, šīs organizācijas raksturīgas pirmkārt Vācijai, bet manos Berlīnes gados Veimāras republikā moderni jaunieši tās jau uzskatīja par savu laiku nodzīvojušām, par konservatīvas, pat arhaiskas mentalitātes audzētavām. Bet Rīgā, kur latviešu augstskolai vēl nebija senas tradicionālās vēstures, sekošana agrāko vācu kungu rituāliem man šķita kā nepārciesta bērnu slimība.

Starp maniem jaunajiem paziņām un pielūdzejējiem bija arī divu ebreju korporāciju biedri, kuru uzvedības kanons daudz neatšķīrās no latviskā. Puiši argumentēja, ka es spriežot vienpusīgi. Droši vien tā arī bija, tomēr man ļoti nepatika korporāciju uzpūstais lokālpatriotisms, lecīgums, bet īpaši — neapvaldītā žūpošana.

Agrāk piedzērušos cilvēku savā vidē vispār nebiju redzējusi, lai gan mājās mums bārs vienmēr stāvēja pilns ar krāšņām pudelēm un, kad ieradās viesi, vai arī ģimenes kopīgās maltītēs allaž tika piedāvāts kāds franču konjaks un ēdienam atbilstīgs vīns. Atceros, ka mammai garšoja džina un vermuta kokteilis. Arī es iemācījos orientēties dažādās dzērienu markās, kaut gan ne prātā nenāca iedzert vairāk nekā dažus malkus. Nekad nebiju manījusi, ka būtu kāds piedzēries, un kur nu vēl tā, ka neturētos kājās vai pats nesaprastu, ko gvelž. Biju pārliecināta, ka tā notiek tikai ar vulgāriem mazizglītotiem cilvēkiem, kuri neprot savu uzvedību kontrolēt. Līdz pat pēckara gadiem nezināju, ka alkoholisms ir atkarības slimība. Tāpēc mani burtiski satrieca kādā studentu ballē redzētais — kā īsā laika sprīdi glīti, gudri, asprātīgi puiši pārvēršas līdz nepazīšanai, manās acīs zaudēdami cilvēka seju. Toreiz domāju: lai cik man patiktu kāds vīrietis, vajadzētu tikai vienreiz viņu ieraudzīt tādā ģimī, un viņš man kļūtu pretīgs uz visiem laikiem. Nākotnē bija jāklūst iecietīgākam.

Ar korporeļiem vēl izspēlēju savus pēdējos eksperimentus. Man pazīstamie ne vien mēdza piedzerties, bet arī muļķīgā veidā duelējās ar rapieriem. Arī tas mani neiejūsmināja, šķita lēta pakalķēmošanās aizejošo kārtu sabiedrības parašam. Tādēļ atļāvos šajā spēlē piedalīties, lai pārbaudītu, cik tālu saprāts spēj iet. Gadījās, ka joka pēc neuzkrītoši sarīdīju kādus divus gaiļus, piemēram, padarīju greizsirdīgus, un tad viņi izsauca viens otru uz šādu nejēdzīgu viltus divkauju. Protams, tā vairs nenotika rītausmā mežmalā kā Puškina laikā, bet sporta zālē un ne jau uz dzīvību vai nāvi. Atzīstos, tā rīkojos ne vien tādēļ, lai savā riebīgumā pasmietos par duelantu muļķību, šīs izdarības man zināmā mērā arī glaimoja. Pateikšu godīgi — nelepojos ar šādu uzvedību. Taču ilgi ar to nenodarbojos, nebija jēgas.

Kaut arī sev biju iestāstījusi, ka laikam neesmu spējīga pa īstam iemīlēties, dvēseles dziļumos sāku ilgoties pēc daudz aprakstītās un apdzējotās īstās, patiesās mīlestības, kurā miesa un dvēsele, prāts uir jūtas vienmēr turētos kopā.

Atceros vēl kādu, manuprāt, amizantu epizodi, kas iederas šajā vieglprātīgajā, egoistiskajā laikā, pirms pāri galvai sabruka debesu jums. Ap 1937. gadu pie pazīstamas ģimenes bija atbraucis ciemiņš no tālās pasaules malas, no Austrālijas. Viņa tēvs, šķiet, vēl XIX gadsimta beigās uz turieni bija emigrējis no Rīgas, Austrālijā kļuvis par aitu miljonāru (milzīgu ganāmpulku un ar gaļas produktiem saistītas rūpniecības īpašnieku), un šo miljonu mantinieks nu bija ieradies senču dzimtenē. Viņš varēja būt gadus 35 vecs. Manās piecpadsmitgadīgajās acīs — galīgs vecis, bet vēl neprecējies. Paziņu lokā klīda valodas, ka viņš atbraucis līgavu lūkoties, jo ieņēmis galvā, ka sievai obligāti jābūt no Rīgas. Vienu vai divas reizes viņš viesojās arī mūsu mājās — radi viņu bija atveduši. Aizjūras miljonāru īsti pat neaplūkoju, jo vienā acu uzmetienā notaksēju par galīgi neievērojamu austrāliešu onkuli. Tā viņš izciemojās un aizbrauca atpakaļ uz savu Austrāliju, bet mamma smiedamās man izstāstīja par visām aizkulisēm. Mums pietika vielas jautrībai ilgu laiku.

Izrādījās, ka austrālieša izvēle kritusi uz mani, lai gan ar mani viņš gandrīz netika runājis. Tiešā ceļā viņš vērsies pie mammas, lai savukārt viņa iepazīstinātu mani ar viņa izstrādāto manas nākotnes scenāriju. Austrālietis bija pārliecināts, ka sievas statusā pilnībā atbilstu viņa prasībām. Viņš esot nolēmis kardināli mainīt savu dzīvesveidu, nu jau esot tam pietiekami bagāts, tāpēc sadomājis atstāt pusmēžonīgo kontinentu un apmesties uz dzīvi Londonā. Viņa godkārtīgais sapnis bija iekļūt dižciltīgās aprindās un tikt stādītam priekšā Anglijas karaļa galmā. Tur, protams, nevarēja iztikt bez attiecīgas sievas. Lidz 18 gadu vecumam mani varēšot izveidot par perfektu kandidāti šai lomai. Par pēdējo slīpējumu viņš rūpes uzņemšoties pats, lai gluži kā Pigmalions izveidotu savu Gala-teju. Apmaksāšot man triju gadu mācības kādā izdaudzzinātā meiteņu internātā Šveicē, no kura 18 gadu vecumā tad iznāktu kā gatava augstākās sabiedrības dāma. Valodas, laimīgā kārtā, jau protot, bet tur, cita starpā, apgūšot tādus vajadzīgus priekšmetus kā pieņemšanu rīkošanu, valdīšanu pār lielu saimi, tennis, golfu un jāšanas sportu, piedalīšanos lapsu medībās un arī bridža spēli. Precinieks vēl kautrīgi piezīmējis, ka tādā veidā cerot man pierādīt, ka viņu esot vērts mīlēt. Viņš nebūt neuzplījoties un neko nesteidzinot, jo saprotot, ka man ir tikai piecpadsmit gadu. Lai nu mamma mani attiecīgi sagatavo izšķirīgai sarunai.

Bet mēs ar mammu vai mirām nost no smiekliem. Starp mums valdīja tāda vienprātība, ka ne vienai, ne otrai pat nenāca prātā doma fantastisko priekšlikumu apsvērt kaut drusciņ nopietni. Tikai daudz vēlāk iedomājos, ka tas taču bija bildinājums, kādu citā ģimenē varbūt pieņemtu kā debesu velti. Par to stāstu galvenokārt tāpēc, ka vienmēr ir interesanti iztēloties, kā būtu izveidojusies tava dzīve, ja vienā vai

otrā izšķiršanās un pagrieziena brīdī kaut kas būtu izlemts citādāk, nekā tas notika īstenībā.

Atcerējos šo komisko epizodi pirms dažiem gadiem, kādu laiku pavadot frankofonajā Šveicē. Tur manas mītnes tuvumā atradās divi šādi slēgti pasauleslaveni internāti — gan meitenēm, gan zēniem. Kopš trīsdesmitajiem gadiem daudz kas mainījies, izņemot varbūt vienīgi neprātīgi lielo skolas naudu. Citāds kļuvis arī augstākās sabiedrības jēdziens. Visai pārsteigta uzzināju, ka pašlaik kuplā skaitā šeit tiekot slīpēti jauno krievu bērni. Vēroju, kā divus skolēnu pulciņus audzinātājas veda pastaigāties Ženēvas ezera krastos. Mazākie sarunājās krieviski, bet padsmītnieki — jau tikai franču valodā. Kopā ar Šveices draugiem gan spriedām, ka diez vai visi šie smalki izaudzinātie oligarhu mantinieki Krievijā jēlkaḁ vairs atgriezīsies.

PIRMĀ MĪLA

JVlana pirmā lielā mīlestība atnāca, kad man bija septiņpadsmit

gadu. Vienā mirklī visas teorijas par dalīto dzīvi, par dažādiem vīriešiem draudzībai un izpriecām, viss, ko savā prātā tik glīti biju sakārtojusi pa plauktiņiem, apgāzās kā māla elks. Man ne prātā nenāca likt lietā savu stratēģijas un taktikas arsenālu, nekam citam vairs nebija nozīmes. Abi zinājām, ka tas ir pa īstam.

Pavīrši pazīstami bijām jau kopš bērnu dienām, kad man bija desmit gadu, bet Dimam — četri gadi vairāk. īstais vārds viņam bija Dītrihs Feinmanis, ģimenē un draugiem — Dima. Māte, cēlusies no Maskavas krievu inteliģences dzimtas, piederēja pie tā saucamās baltās emigrācijas. Dēlu viņa bija nosaukusi par Dmitriju, bet 1918. gada oktobrī Rīgas dzimtsarakstā sēdēja vācietis, kas tādu vārdu neatzina un bez prasīšanas aizstāja ar pašam tikamo vācu Dītrihu. Dimas tēvs, Rīgā iecienīts zobārsts, pēc tautības bija ebrejs. Feinmaņi dzīvoja netālu no maniem vecvecākiem — Elizabetes ielā 63, kur atradās arī viņa tēva zobārstniecības kabinets. Rīgā, ja radās vajadzība, mani veda tieši pie šā daktera. Plašajā septiņu istabu dzīvoklī trīs telpas bija atvēlētas ārsta praksei. Labi atceros gan uzgaidāmo telpu, gan kabinetu, kas manā uztverē līdzinājās viduslaiku spīdinātavai. Tāpēc viss, kas ar šiem apmeklējumiem saistījās, mani varēja radīt vienīgi nepatiku. Man riebās pat attēls, kas karājās uzgaidāmajā istabā virs sofas. Tā bija Arnolda Beklina Nāves salas reprodukcija. Nezin kāpēc šis simbolisma un jūgendstila laika darbs Rīgā izrādījās ārkārtīgi iecienīts — tas rotāja daudzas solidā vidusslāņa viesistabas.

Tās simbolisms man uz mūžu saplūda ar zobu sāpēm un moku gaidām. Ne mazāk pretīgs man šķita puika, kuru sastapu gandrīz katru reizi — vai nu gaitenī, vai arī kabinetā — un kurš uz mani raudzījās kā uz tukšu vietu. No zobārsta šausmīgi baidos līdz šai dienai, bet tolaik bailes pārauga sašutumā: tikko ārsts sāka urbt man zobu, šis par mani tikai dažus gadus vecākais iedomības pūslis bez ceremonijām nāca iekšā un ikreiz prasīja tēvam naudu. Nemūžam nebūtu varējusi iedomāties īstenības scenārija turpinājumu.

Pagāja vairāki gadi, kad viens otru neredzējām. Ģimenes nebija tik tuvu pazīstamas, lai tiktos, un, acīmredzot, zobu sāpes mani vairs nemocija. Taču laiku pa laikam Dimas vārdu dzirdēju, jo studentu kompānijās allaž gadījās kāds, kas viņu pazina.

Dima bija pievilcīgs, tiešām izskatīgs un apdāvināts puisis. Vienaudžu vidē valdīja spriedums: uz viņu varot paļauties. Mācījies Rīgas pilsētas Pirmajā ģimnāzijā, kurā darbojās izcili pedagogi. Dzirdēju, ka pēc vidusskolas beigšanas viņš sācis studēt medicīnu, kaut arī paša sapņi un intereses saistījās ar mūziku. Dima lieliski spēlēja klavieres, tāpēc svārstījās. Vīlināja Konservatorija, bet fascinēja arī medicīna, turklāt gribējās iepriecināt tēvu. Galu galā viņi vienojās, ka pēc Medicīnas fakultātes beigšanas, kad dzīves pamats nodrošināts, kā

teica tēvs, dēls varēsot darīt, ko sirds vēlas. Kaut vai kļūt par pianistu. Tāda viņiem bijusi noruna. Tā nu Dima studēja medicīnu un paralēli privāti turpināja mācīties pie Konservatorijas pasniedzēja Sergeja Tāgera. Kādās kopīgo draugu un paziņu viesībās dzīve mūs atkal saveda kopā.

Viesībās ienāku zālē. Pie klavierēm sēž kāds jauns cilvēks, it kā pazīstams, spēlē Šopēnu. Pieeju klāt. Mani fascinē, kā mūzika atspoguļojas viņa sejā, viņa acīs, vēl vairāk — ar kādu maigumu pirksti pieskaras taustiņiem. Saskatāmies, uzsmaidām viens otram. Kontakts ieslēdzas momentā, kā pašsaprotams

apstiprinājums perfektai saderībai. No tā brīža vairs nešķiramies.

Mūsu turpmākajās attiecībās man viss šķita dabiski un vienkāršs, kaut arī draudzenes tur saskatīja nez kādas sarežģītības. Kas par to, ka Dimam tobrīd bija divas mīļākās, par kurām zināja visi un, protams, arī es. Viena bija kāda pavecāka daktera jauniņā sieva, arī pati ārste, bet otra — Latvijā tolaik slavenā slalomiste. Dima pats arī bija kaislīgs slēpotājs. Mani šīs tenkās daudz pārrunātās detaļas īpaši neuztrauca. Jau zināju, ka mīlotā un mīļākā dažkārt mēdz būt pilnīgi dažādas lietas. Viņa privātā dzīve taču bija aizsākusies ilgi pirms manis, un mūsu attiecības attīstījās soli pa solim, piesardzīgi un lēni, bet neatvairāmi. Pagāja stipri ilgs laiks, iekams tās kļuva pavisam intīmas. Dima mani nesteidzināja, viņš apgājās ar mani tik saudzīgi un uzmanīgi kā ar porcelāna lelli. Abas minētās dāmas drīz vien kaut kā nemanāmi pazuda no mūsu dzīves.

Vienmēr esmu milējusi mūziku, Dima to padarīja man vēl tuvāku, viņš man pat iemācīja lasīt partitūru. Atnācis ciemos, viņš sēdās pie klavierēm, prasīja man uzdot motīvu, kas tobrīd atbildstu manam garastāvoklim, un uz tā pamata improvizēja tik brīnišķīgi, ka šķita, izkusišu kā vasks. Uz Operu, koncertiem, īpaši simfoniskajiem, sākām iet kopā. Tajā mūsu pirmajā ziemā Rīgas Operā jau strādāja slavenais diriģents Leo Blehs, mūzikas dzīve mutuļoja, un mēs gandrīz neko ievēribas cienīgu nelaidām garām. Mazliet pašironiski spriedu: mūzikas pavadījumā milestība ir vēl daudz jaukāka. Savukārt Dimu varēju pārsteigt ar daudz ko interesantu literatūras un kino jomā. Mēs viens otru lieliski papildinājām. Neviens nevar noliegt, ka tas jebkurai milestībai nāk par labu. Mūsu nākamais kopīgais ceļš iezīmējās tik pašsaprotami, ka par to pat nevajadzēja īpaši runāt. Ne mirkli man nebija bail Dimu zaudēt un pilnīgi droša biju arī par sevi. Savās sarunās kalām plānus par profesijas izvēli un darbu nākotnē, taču par ģimenes dibināšanu aizdomāties bija vēl pārāgri. Dima pats vēl nebija nelokāmi izvēlējis savu ceļu. It īpaši vēlāk, kad 1940. gadā kopā ar studentu simfonisko orķestri viņš veiksmīgi nospēlēja Šopēna Pirmo klavierkoncertu, viņš atkal sāka nosvērties uz mūzikas pusi.

Mūsu pirmajā gadā vēl mācījās ģimnāzijas pēdējā klasē. Biju

iecerējusi studēt vēsturi, turklāt specializēties vissenākajos laikos. Labprāt būtu turpinājusi izglītību Londonā, kādā slavenā arheoloģijas mācību iestādē. Zināms, visvairāk mani nodarbināja seno laiku mākslas un filozofijas izpēte. Taču biju pārliecināta, ka vispirms labi jāzina cilvēces vēsturiskās attīstības ceļš, kas ir fundamenta garīgajai dzīvei. Neteikšu — pamatoti vai nepamatoti —, bet uzskatīju, ka mākslas zinātnes speciāli man nebūtu jāstudē, šajā jomā man bija pietiekami lielas pamatzināšanas, pilnveidošu tās individuāli. Augstskolā gribēju apgūt kaut ko tādu, kas man atklātu jaunus apvārsņus. Tā man prātā dzima ekstravagantā ideja, ka studijas vajadzētu sākt ar to, kas man ir galīgi nezināms — ar ieskatu tautsaimniecībā, tās vēsturē, ko mācīja pirmajā kursā, bet gadu vēlāk ekonomiku nomainīt pret īsto iecerēto — vēsturi.

Kad mācījos ģimnāzijas pēdējās klasēs, Latvijas valdība izdeva jaunus noteikumus, ka vecāko klašu skolēniem vasarā zināms laiks jānostrādā laukos par izpalīgiem. Ne jau visi ģimnāzisti bija par to sajūsmā, taču es gan. Mani šī iespēja no tiesas jūsmoja, jo mans iemīļotais Blaumanis un citi literāri ierosinātāji bija modinājuši interesi par pavisam riktīgiem Latvijas laukiem. Pirmoreiz tur nokļuvu 1939. gada vasarā.

Kurzemē dzīvoja mana tēva māsa Edīte, kuras vīrs Dāvids Glinternilcs bija Latvijas armijas virsnieks, kara ārsts. Pēc gandrīz diviem Liepājā nodienētiem gadu desmitiem viņu kopā ar kara hospitāli pārcēla uz Saldus garnizonu. Ģimene — tante un divas māsiņas vēl palika Liepājā. Saldū tēvocis iepazinies ar kādu kārtīgu saimnieku, kam mājas bija pie Brocēnu ezera, ļoti skaistā vietā, un tas bija ar mieru ņemt mani par izpalīdzi.

Aizbraucu un biju pārsteigta, ka uzreiz jutos kā savējā. Viss šķita it kā pazīstams. Tā bija jauka, inteliģenta ģimene,

vecākais dēls jau ģimnāzists Saldū, divi mazākie bērni vēl mācījās pamatskolā. Brīnījos, ka pastāvīgu kalpu viņiem nebija, noteiktiem darbiem salīga cilvēkus uz laiku. Saimnieki paši gāja no rīta līdz vakaram, vasarā arī bērni palīdzēja darbos. Bet izrādījās, ka mani neviens te īpaši izdzīt netaisās. "Pie lapiem tevi gan nelaidīšu," — saimnieks smējās, mums sapazistoties. Laikam jau viņam bija savu dzīvnieciņu žēl. "Atradīsies tev kāds cits darbiņš." Protams, paprāvā saimniecībā, turklāt vasarā, darbiņu netrūka, taču mans galvenais pienākums bija skolot abus bērnus, galvenokārt vācu valodā. Kaut kādi robi viņiem bija arī citos priekšmetos, piemēram, latviešu pareizrakstībā. Atceros, viņi man vienā laidā rakstīja diktātus, lai rudenī atgrieztos skolā labāk sagatavoti. Tā nu laukos biju, bet lauku darbiem īsti tomēr klāt netiku. Brocēnos jutos brīnišķīgi. Man bija atsevišķs kambarītis, līdzās rosījās patikami, draudzīgi cilvēki, sarunāties bija interesanti, bet visapkārt — pasakaina daba, kas

ieliksmoja gan miesu, gan dvēseli.

Tovāsar, var teikt, sev atklāju kādu Latvijas fenomenu, kura sarukšana mūsdienās mani patiesi apbēdina. Proti: latviešu sabiedrībā tolaik ievēroju neparasti vienmērīgu, savstarpēji cieši saistītu kultūrvidi. No Rīgas inteligenta līdz zemniekam nomaļā sētā nejutu kardināli atšķirīgu kultūru. Brocēnu saimnieka grāmatu skapī atradu tās pašas grāmatas, arī nesen iznākušās, kuras lasīja un pārrunāja arī mani Rīgas paziņas. Atceros, ar saimniekiem aizrautīgi pārrunājām tolaik īpaši iemīļotos autorus ziemeļniekus. Kultūras nodarbes bija ikdienišķa parādība, pagastā daudzi dziedāja kori, spēlēja teātri, brauca uz Saldu, Liepāju un Rīgu skatīties izrādes, pazina daudzu mākslinieku vārdus. Laucinieki ikdienā pat dungoja ne vien tautasdziesmas, kā stulbais pilsētnieks varētu iedomāties, bet tās pašas pa radio noklausītās modes dziesmiņas. Vārdu sakot, sarunas raisījās uz identisku kultūrjēdzienu pamatiem gan nopietnās, gan vieglās tēmās. Lauku cilvēki man ļoti patika — kā autentiskas individualitātes. Rīgā dažkārt

kaitināja pielāgošanās modes klišejām un kino vai Atpūtas proponētajiem estētiskajiem paraugiem.

Toreiz varēju pieļaut, ka Brocēnu saimnieks, iespējams, ir izņēmums, taču vēlāk, jau padomju laikā, strādājot Liepājas avīzes redakcijā un braukājot pa Kurzemi, redzēju, kā daudzējādā nozīmē bija izdevies saglabāt intensīvo garīgo dzīvi, dziļas un sirsnīgas kultūras tradīcijas, kas spēja noturēties pat padomju unifikācijas apstākļos. Mēs paši, šeit dzīvodami, to bieži vien pat neapzināmies un nenovērtējam, tik pašsaprotami tas šķiet. Citur tā nemaz nav. Līdzās Maskavas un Pēterburgas izcilajām kultūras bagātībām un intelektuāļu elitei ir neizbrienams tumsonības purvs, vairākas paralēlas pasaules. Tāpat, vēl bērns būdama, zināju, ka berlīnietis ir pavisam citas kategorijas cilvēks nekā kādas vācu mazpilsētas mīetpilsonis. Tas, protams, ir vienkāršoti, taču sava daļa patiesības šajos tālaika prātojumos tomēr ir. Man šķita, ka Latvijas provincē nevaldīja provinciālisms kā garīgs raksturojums. Provinciālismu iemācījies atpazīt atsevišķu cilvēku un grupu šaur-pierīgā un aprobežotā domāšanā neatkarīgi no dzīvesvietas un sociālā slāņa. Tajā pašā mūsu mīļajā metropolē Rīgā. Gan toreiz, gan šodien.

Protams, tajā 1939. gada vēlajā vasarā ar vispārinošām pārdomām savu galvu daudz nelauzīju. Biju laimīga. Uz vienu nedēļu atbrauca ciemos mans draugs, un kopā pavadījām neaizmirstamas dienas. Dima uzreiz apbūra manus saimniekus. Viņš sēdās pie klavierēm, kas stāvēja lielajā istabā, spēlēja arī akordeonu. "Tik labu mūziku mūsmājās sen nebijām klausījušies," priecājās saimnieks. Centāmies, cik spējām un pratām, piedalīties arī lauku un dārza darbos, tomēr pāri palika vēl gana daudz brīva laika, lai dotos garos

klejojumos ar divriteņiem, peldētos ezerā un gluži vienkārši baudītu viens otra klātbūtni.

Atgriezies Rīgā ar brīnišķīgām atmiņām. Pirmajā septembrī bija jāatsākas skolai. Mans pēdējais ģimnāzijas gads. Politiskajās debesīs vairojās un biezēja melnu mākoņu kalni. Nupat noslēgta kaut kāda pārsteidzoša vienošanās starp Hitlera Vāciju

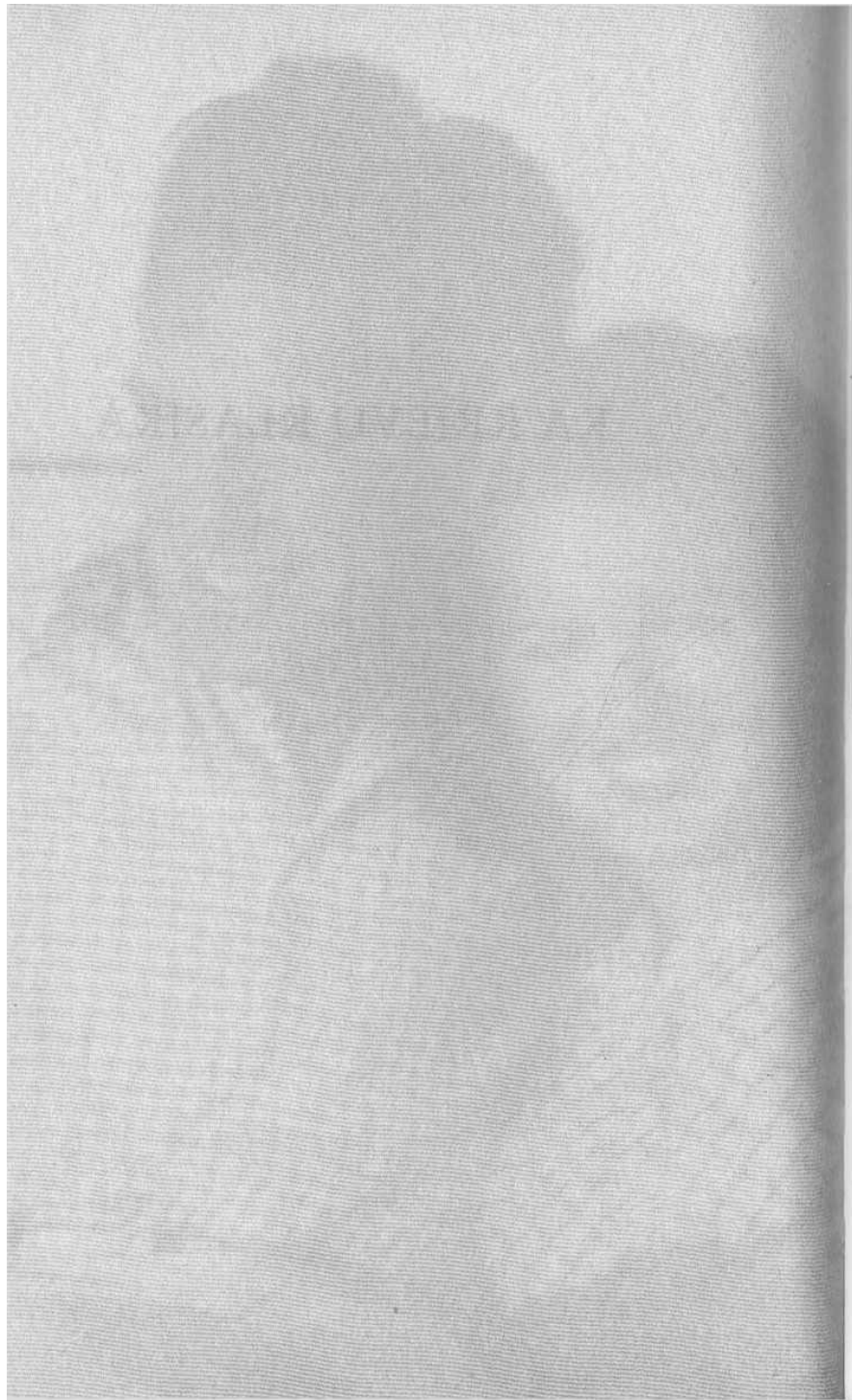
un Staļina PSRS, ļaudis zilēja, ka tas neko labu nesola. Dažas dienas vēlāk Eiropā jau aizdegies Otrā pasaules kara liktenīgais ugunsgrēks, neatvairāmi plešoties plašumā. Taču draudīgā īstenība eksistēja vien kaut kur manas apziņas perifērijā. Biju laimīga.

Šādā gaišā pašsajūtā nodzīvoju savu pēdējo skolas gadu. Viss šķita ideālā kārtībā. Mācības līdz pat noslēguma eksāmenu beigām ritēja bez problēmām. Sev blakus ik dienu jutu tuvu cilvēku. Drošības sajūtu, ka esmu milēta un aizsargāta, ko ģimene man bija devusi kopš pašas agrās bērnības, vēl pastiprināja šīs pirmās nopietnās attiecības, kas man ne uz mirkli nebija sagādājušas ne sāpes, ne vilšanos.

Zināms, dzīvojām līdzī un satraukti sekojām informācijai par Somijas karu, PSRS iebrukumu somu zemēs, par smagajiem ziemas kara apstākļiem un Mannerheima aizsarglīniju. Bet galu galā somu Dāvids, kaut ar lieliem upuriem, pieveica padomju Goliātu. Tātad gribējās ticēt, ka viss ir labi. Kaut kā neomulīgi bija domāt par jaunajiem padomju armijas atbalsta punktiem, kuri uz līguma pamata bija izvietoti Latvijā, šad tad gadījās sastapt kādu virsnieku neizskatīgajā formastērpā, taču garnizoni uzvedās tik neuzkrītoši, pieklājīgi un disciplinēti, ka nezuda naivā ticība mūsu valdības gudrajai ziņai, ko darīt, un palāvēja līgumu abpusējā paraksta svaram.

1939./40. gada ziema un pavasaris man pagāja priecīgā pašapmānā. Nekad vēl nebiju piedzīvojusi tik reibinošu veiksmi visās jomās.

KĀ KRIEVU KLASIKĀ

Pirms savās atmiņās nonāku pie mana mūža krasajiem lūzuma posmiem, pastāstīšu vēl par Dimas tuviniekiem, kuri kļuva arī par manējiem. Arī šo cilvēku likteņi divdesmitā gadsimta kataklizmās ir

patiesi brīnumaini. Atkal guvu pieredzi jaunā vidē.

Dimas tēva vecākais brālis Pirmajā pasaules karā kalpoja cara armijā kā frontes ārsts, apprecēja krievu aristokrāti, revolūcijas un pilsoņu kara apstākļos viņu glāba un sargāja, vēlāk repatriācijas gaitā atveda uz Latviju. Abi brāļi bija mediķi, Dimas tēvs stomatologs, tēvocis — plaušu ārsts.

KrieVu armijas hospitāļos kara laikā par medmāsiņām strādāja daudzas dižciltīgo dzimtu jaunavas, ieskaitot paša cara meitas. Patriotisma uzplūdus tās uzvilka Sarkanā Krusta žēlsirdīgo māsu cēlo tērpu un devās kalpot lazaretēs. Frontes ārsti, starp tiem arī — Dimas tēvocis, un māsiņas ieturēja maltītes pie atsevišķa virsnieku galda. Kāda azaida reizē viens no augstākajiem virsniekiem bija atlāvējis izteikties nicinoši par židiem. Dimas tēvocis, cilvēks ar lielu pašcieņu, piecēlies un cirtis runātājam plīķi, piebilstot, ka ir ar mieru duelēties. Taču oficiers tikai paraustījis plecus — neiešot jau šauties ar dakteri, kurš nemaz neesot īsts virsnieks un turklāt — žids. Virsniekam daži frontes biedri pārmetuši glēvulību, bet jaunā ārsta lepnā un drosmīgā stāja tā sajūsminājusi kādu māsiņu, ka viņa iemīlējās un apprecēja jauno dakteri no Rīgas. Divus gadu desmitus vēlāk mani ar viņu iepazīstināja.

Ludmila Dmitrijevna, dzimusi Buturļina bija cēlusies no ļoti senas dzimtas, kuras saknes sniedzās līdz mītiskajiem

varjagu laikiem. Buturļini Krievijas vēsturē pazīstami kā viena no senākajām bajāru dzimtām, tā saucamajiem rjuzikovičiem (Rjuriks esot bijis varjagu jeb vikingu vadonis). Bija bauda klausīties, kā Ludmila Dmitrijevna ar nicīguma pieskaņu balsī runāja par tiem iznīreļiem [viskočki] Romanoviem, no kuriem viņas senči nekad neesot pieņēmuši nekādus titulus, jo kalpojuši Krievijai un tikai tai. Ar tēva senčiem viņa lepojās, ar māti esot drusku sarežģītāk. Māte — dzimusi grāfiene Bobrin-ska, bet pirmais grāfs Bobrinskis, kā zināms, bijis Katrīnas Otrās un grāfa Grigorija Orlova ārlaulības dēls, kuram piešķirts grāfa tituls, milzīgas zemes platības un dažādas privilēģijas. Tā nu Lielās Katrinas pēcnācēja, kuras priekšā sēdēju un visu to klausijos, ar zināmu nožēlu bilda, ka viņas mātes izcelsme tādējādi neesot saistīta ar vēsturiskiem nopelniem, bet gan ar tādu kā neglītumu. Bet tur nu vairs neko nevarot darīt.

Ludmila Dmitrijevna bija personība, oriģināla un neatbilstīga jebkuriem trafaretiem pieņēmumiem vai priekšstatiem, kādai jābūt dižciltīgai dāmai. Viņa ļoti mīlēja un cienīja savu vīru, un arī Rīgā palika uzticīga medicīnas māsas profesijai, turpinādama strādāt viņam līdzās. Jaunībā esot bijusi skaistule, carienes galma dāma (freīlina), bet kad ar viņu iepazīnos, valdzināja viņas mierīgā un laipnā pašcieņa. Slaidu, diezgan Sausnēju augumu, sirma, bet ar svaigu seju un jaunietes dzīvo ziņkārību acu starojumā. Caurcaurēm lietišķa, diezgan

asa, apveltīta ar ironiju un humora izjūtu. Nekad nekrāsojās un negrezojās.

Dimas tēvocis, ieguvis krietna speciālista labo slavu, bija nopircis mājas un zemi Priedainē, nodibinot tur plaušu sanatoriju. Vienu ēku iekārtoja par skaistu dzīvojamo māju, kas kopā ar otru ēku izveidoja privātsanatorijas kompleksu, ko viņi abi ar lielu mīlestību kopa un attīstīja. Tēvocis nomira 1932. gadā, un Ludmila Dmitrijevna pēc netaisnīgas vēlēšanās sanatoriju nodeva ebreju slimnīcai Bikur Holim. Pati viņa turpināja tur darboties par direktori rīkotāju. Sanatorijā uzņēma visu tautību slimniekus.

Pašiem bērnu viņiem nebija, un tante teica, ka Dima viņai ir tikpat kā dēls. Viņa mīļi pieņēma arī mani un uzticēja savas neikdienišķās dzīves stāstus. Padomju laikā Priedaines savrupmāja, protams, tika nacionalizēta. Tajā tika iekārtota kāda Jūrmalas pilsētas medicīniski sanitāra iestāde ar laboratorijām, bet Ludmilai Dmitrijevnai augšstāvā atstāja divas nelielas istabiņas. Viņa nomira 1951. gadā, strādādama līdz pēdējam brīdim. Diemžēl, kopš 1950. gada dzīvoja Liepājā un Ludmilu Dmitrijevnu viņas mūža pēdējā gadā vairs nevarēju apciemot. Šajos gados brīnumainā kārtā viņai Maskavā atradās vienīgā brāļa dēls. Viņa vienmēr bija uzskatījusi, ka visi tuvinieki revolūcijas laikā aizgājuši bojā. Taču brālis bija izglābies, laikam jau piesardzība liedza sazināties ar māsu ārzemēs. Viņa dēls pat karā kļuvis par Padomju armijas virsnieku, sekojot ģimenes tradīcijai kara laikā aizstāvēt dzimteni pret uzbrucējiem, un neatkarīgi no tā, kas pašu mājās pie varas, karojis pret Hitlera pulkiem, kuri nekādi brīvības nesēji Krievijai nebija. Mūsu pēdējā sarunā dažus gadus pēc kara beigām Ludmila Dmitrijevna skaidri noformulēja savu dziļāko pārliecību par īsta krievu patriota nostāju. Tā mats matā saskanēja ar domām, ko dzirdēju arī no dažiem citiem dižciltīgiem baltajiem emigrantiem. Krievzeme bijusi pirms komunistu revolūcijas un dzīvos arī pēc padomju ēras. Krievu patriotam šajā karā jāpārkāpj savam naidam un taisnīgām dūsmām pret komunistu režīmu, dzimtā zeme jāaizstāv pret iebrucējiem, to kaklakungu un laupītāju nodomiem. Gan jau kādreiz krievu tauta pati atradīs ceļu uz cienīgu dzīvi. Gluži tāpat domāja, piemēram, arī tie Francijā dzīvojošie baltie emigranti, kas vairākumā pievienojās franču bruņotajai pagrīdei vai ģenerāļa de Golla armijai.

Ludmila Dmitrijevna mūs abus ar Dimu lutināja kā pašas bērnus. Nekad neaizmirsīšu tālo ziemas novakari, kad viņa mūs uzaicināja ciemos, piebilstot, ka mūs gaida pārsteigums. Nezin kā Ludmila Dmitrijevna bija sagādājusi īstas krievu trijjūga kamanas ar zvārgulīšiem, un mēs abi ar Dimu traucāmies gar jūru kā sapnī. Kā iemīlēties pāris kādā senā krievu gleznā — atrauti no reālās dzīves. Viņa gribēja, lai mēs izbaudītu īstu romantiku, kā viņa kādreiz savā

jaunībā vecajā Krievijā.

Es toreiz ar viņu daudz sarunājos, pareizāk gan būtu teikt — klausijos viņas fantastiskajos stāstos. Arī tie bija nekas cits kā atmiņas par viņas nogrimušo Atlantīdu, kuru nekad vairs neviens neieraudzīs. Ludmila Dmitrijevna, kā daudzas augstdzi-mušas jaunavas, bija mācījusies Smolnija institūtā Pēterburgā. Tur tika rīkotas lepnas balles, ielūdzot jaunos virsniekus. Sešpadsmit gadu vecumā viņa šādā ballē iepazinās ar spožu virsnieku, grāfu Obrienu de Lasī. Viņš bija īru O'Braienu un franču de Lasī atvase. Uzliesmoja mīlestība no pirmā acu skatiena, taču sešpadsmitgadīgajai Ludmilai vecāki nebūtu Jāvuši precēties. Tā nu Obriens de Lasī kopā ar draugiem virsniekiem kādā ziemas naktī līgavu slepus nozaga, un viņi trijjūgā, zvārguļiem šķindot, drāzās pa tumsā tītajiem sniegotajiem Krievzemes plašumiem. Kā romānā. Tajā pašā naktī lauku baznīcā necils pops viņus salaulāja. Vecāki atzina, ka prātīgāk ir samierināties. Skarbā īstenība drīz vien ielauzās viņas paradīzē. Nomira Ludmilas māte, drīz Dieva priekšā aizgāja tēvs, kādu laiciņu vēlāk viņam sekoja viens no brāļiem. Galu galā no ģimenes bez Ludmilas Dmitrijevnas bija palicis pāri vienīgi pēdējais brālis, kurā beidzot pamodās aizdomas...

Obriena de Lasī prāva atbalsojās visā Krievijā un ir iegājusi kriminālistikas vēsturē. Pati esmu par to lasījusi kādā grāmatā, arī Latvijas krievu presē, rakstā par pašu kundzi. Ludmilas vīram pierādīja sievas brāļa slepkavību. Kopā ar kādu ārstu Pančenko viņš esot šim brālim iepotējis holeru bacīlus, lai tiktu pie vērā liekamā mantojuma. Apsūdzēto aizstāvēja viens no slavenākajiem Pēterburgas advokātiem, ko dēvēja par Zeltamuti. Tāpēc prāvai bija plaša rezonanse. Manā atmiņā vairs nav saglabājies, kas notika ar vainīgo. Šķiet, viņu izsūtīja katorgā un viņš izgaisa Sibīrijas plašumos.

Arī stāstīdama par vīra baidīgo noziegumu, Ludmila Dmitrijevna nezaudēja pašironiju — pēkšņi ar sapņainu skatienu

pavērsās pāri laikiem un izdvesa: "A vsjo taki — kakoj bil mužčina!" ("Un tomēr — kas tas bija par vīrieti!")

Senlaiku gaisotne mani pārņēma īpaši tajās reizēs, kad pie Ludmilas Dmitrijevnas pulcējās draudzenes no Smolnija institūta laikiem. Atceros viņu vidū arī Rīgas Krievu drāmas teātra izcilo aktrisi Lidiju Meļņikovu. Plašās viesību zāles kamīnā sprakstēja malkas šķilas, galds bija klāts ar senlaicīga porcelāna un sudraba lietām, iesilstošo telpu pildīja klusinātu balsu čala, franču smaržu un labas kafijas aromāts. Es jutos kā nokļuvusi kādā XIX gadsimta krievu romāna lappusēs vai arī lugas izrādē. Joprojām man acu priekšā mirklis, kas uzplaiksnīja kā mizanscēna no Jevgeņija Oņegina. Kalpone atvēra durvis, un tajās parādījās mazītiņš, sačervelējies vecītis, kuru Ludmila Dmitrijevna stādīja pārējiem priekšā, teikdama: "Monsieur Dubois, naš dobrij sosed!" ("Mesjē Dibuā, mūsu labais kaimiņš!") Mesjē Dibuā

izrādījās mūžvecs francūzis, nezin kā no XIX gadsimta aizķēries Krievijā, vēlāk emigrācijas vilņa atskalots uz Latviju, kur Priedainē vadīja sava ilgā mūža nogali.

Toreiz mēs neviens nezinājām, ka īstenībā visi vadām pēdējos mēnešus pasaulē, kuras drīz vairs nebūs.

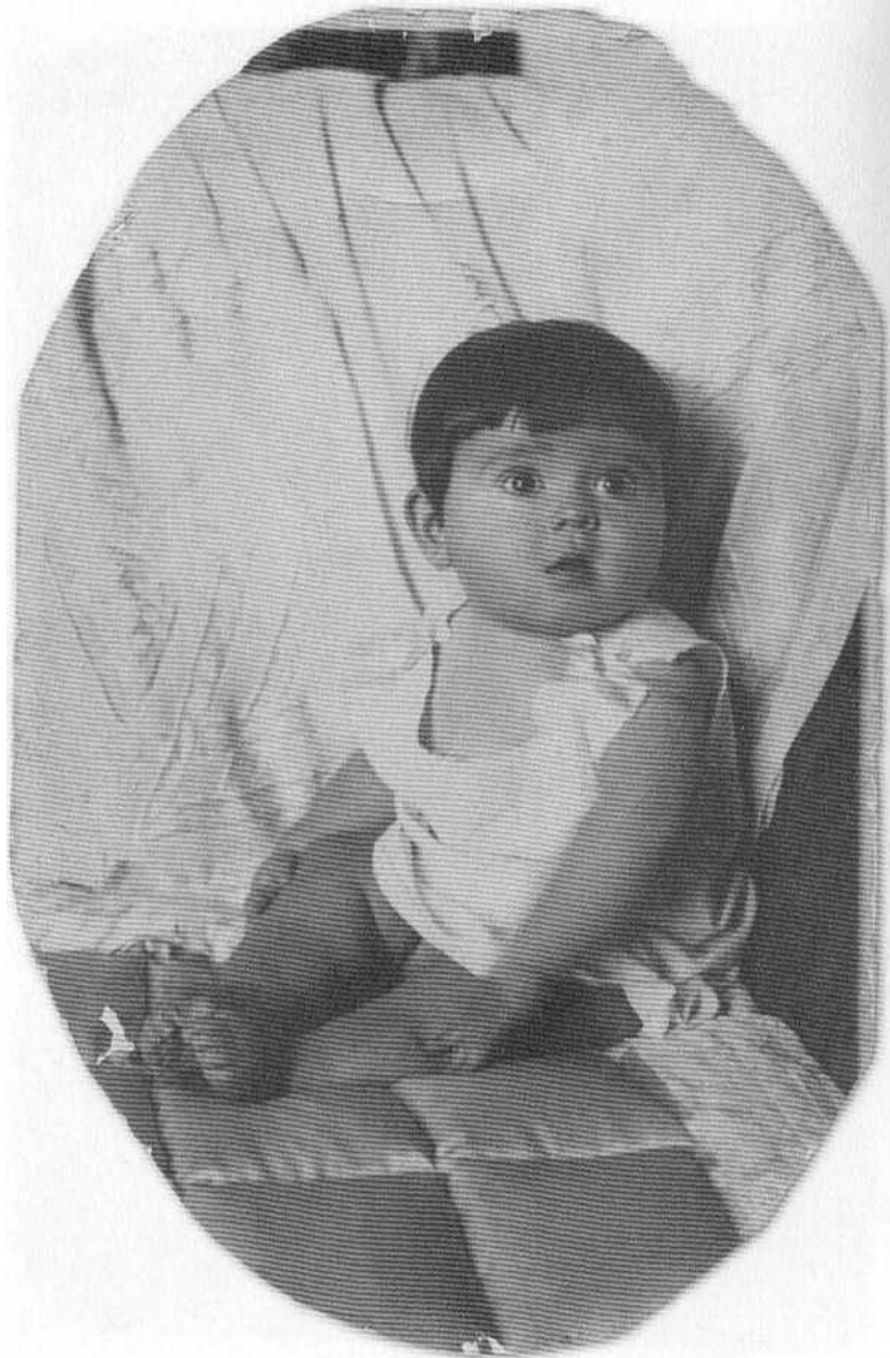
Vecmāmiņa Estere Lulova XIX gs. deviņdesmitajos gados Liepājā.

Mans tēvs Leopolds Lēvenšteins —ģimnāzijas absolvents 1912. gadā.

Mana māte Eva Lēvenšteina (dzimusi Lulova) Pēterpilī 1919. gadā,
nupat kā precējusies.

Jāsāk dzīvot.

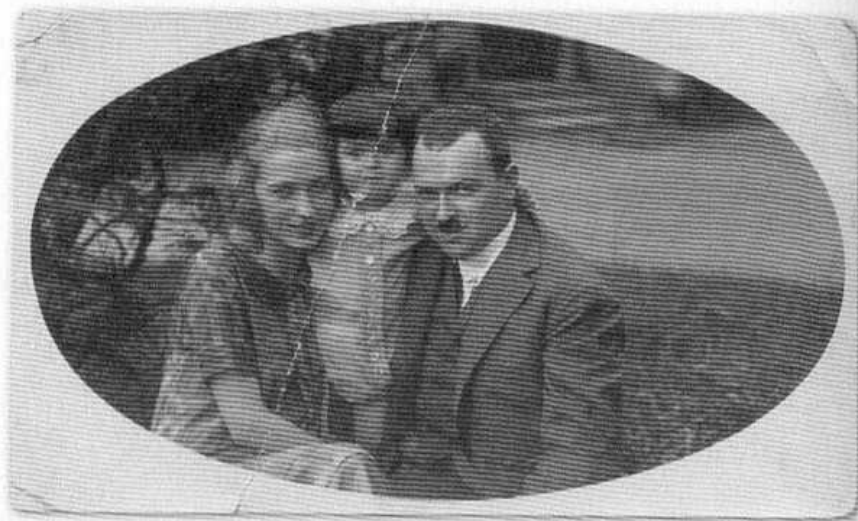
Parīzes ielā tēvs lepni vēro meitu Valentīnu.

Rivjērā, Nicā — viesnīcas balkonā krievu aukle ar ģimenes lolojumu.
1923. gads.

Tā ir Schwester Olga.

Tēvs, māte un meita, 1925. gads.

1927

Berlīnes dzīves sākumā.

Nams Meinekestraße 9 mūsdienās.

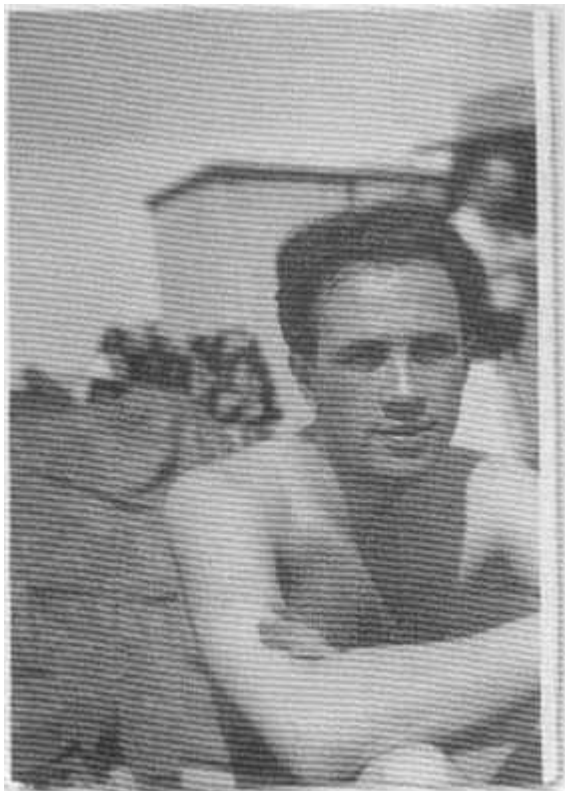

Annija Ondra.

*Anny Ondra reluctantly turns
murderess. C4 11.20 pm, Blackmail*

Annija Ondra Hičkoka filmā
Šantāža, 1930. gads.

Oskars Dancigers Rīgas Jūrmalā,
divdesmito gadu nogale.

Warner Fitterer

Very Good Set 50 M

Verners Fiterers.

Lī Perija.

Manas mammas līdzinieces Brigitte Helma un Žanete Makdonalda.

Vienā no Rīgas Ziemassvētku tirdziņiem.

Līgosvētkos — vienmēr Jūrmalā.

Viens divritenis, divi braucēji.

Mans tēvs Leopolds Lēvenšteins ap 1930. gadu.

Vectētiņš un vecmāmiņa Lulovi. Ilgdzīvotājs foksterjers Topsija.

Cīlija.

Raja.

ALBISER ALFRIDOLE

Romans.

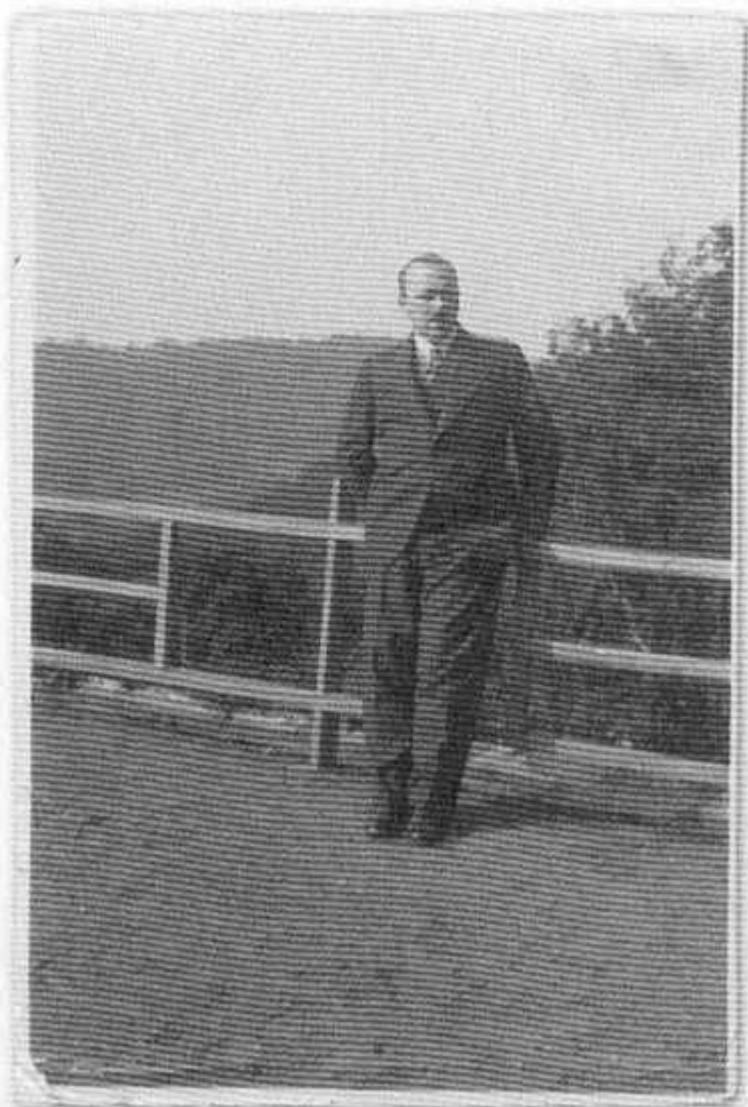
Sākusies krīze, bet saulīte joprojām spīd un jūra šalc.

Mana māte, Cīlija, Žoržiks, Raja un mammas draudzene
Lilija pludmalē divdesmito gadu beigās.

Mani vecāki ar radiem un draugiem pludmalē. Sēž (no kreisās) Raja, vidū — tēvs, pie viņa kājām Geņa Pinesa un Cilija, Katja Ņemirovska, aizmugurē — Žoržiks, Oskars Dancigers, labajā pusē — Romans.

Tēvs kaut kur Vidzemē ap 1930. gadu.

Maskuballe Elizabetes ielā. Sēž — Raja un Cīlija ar diviem kungiem,
stāv — Žoržiks, Jurijs Jurovskis, Romans, mana māte
un vēl divi kungi. Trīsdesmito gadu sākums.

Laimīgs bērns.

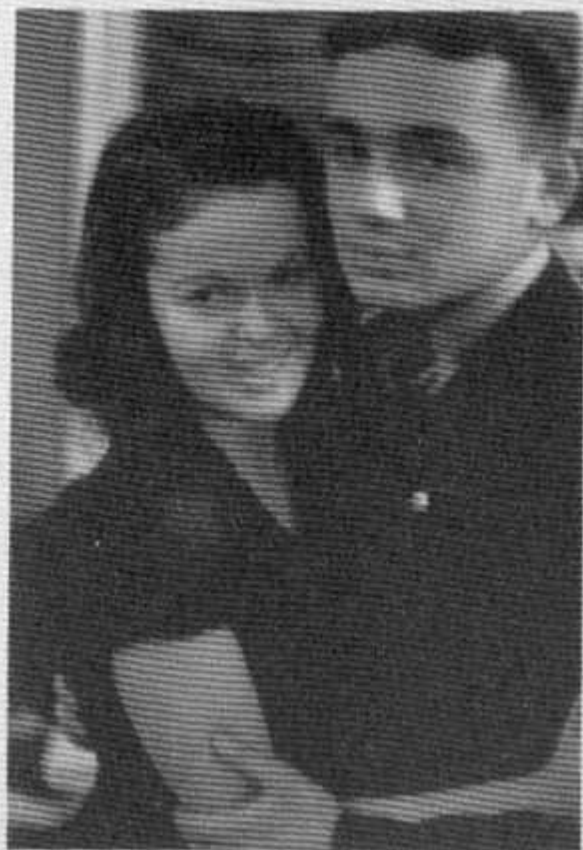
Mazie brālēni Aleksandrs, saukts Šura, un Jēkabs, saukts Džekijs.

Sešpadsmit gadi.

Kopā ar citām meitenēm mūzikas nodarbībās.

Jaunajā skolā — klases ballītē.

1937. gadā kopā ar draudzenēm Vīviju un Iru.

Tikai flirts, nekas nopietns.

1938. gada vasarā. Spilvena vietā atpūšamies uz klasesbiedra krūtīm.

Ќемерос, 1938. гада.

Māte 1938. gadā pie jaunās Ķemeru viesnīcas.

Pēdējais brīvais Jaungads 1939./40. Tēvs, māte un trīs pielūdzēji.

1940.—pēdējā vasara Jūrmalā. Saule joprojām spīd.

Students Dima — divdesmit divi gadi.

Laivā Lielupes ūdeņos 1940. gada vasarā.

Dr. Pauls Šīmanis.

Emīlija Gajevska ar māsasmeitiņu.

Pirmais foto jaunajiem dokumentiem 1944. gada oktobra beigās.

OTRĀ DZĪVE

Kas aizmirst upurus,
tas nogalina viņus otru reizi un galīgi.
Pauls Celans

ŠOKS BEZ TERAPIJAS. PIRMAIS PADOMJU GADS

Domāju, ka 1940. gada jūnijā Latvijā ne jau visi nojauta, ka šīs dienas novelk radikālu robežšķirtni ne vien valsts, bet arī ikviena cilvēka personiskajā dzīvē. Dažādi, pat diametrāli pretēji, veidojās likteņi, taču, paveroties atpakaļ, kļūst skaidrs, ka tieši tovasar visi pārkāpām sliekšni, aiz kura neatgriezeniski palika dzīve, ko visā pretrunīgumā tomēr varēja saukt par normālu, cilvēcisku.

Vairs nespēju atcerēties, kāpēc, taču 1940. gadā, kad beidzu ģirņnāziju, uzņemšanas pārbaudījumi augstskolā, manuprāt, notika agrāk nekā parasti, drīz pēc izlaiduma. Strādāja tā pati agrākā uzņemšanas komisija ar tām pašām prasībām, nekas it kā nebija mainījies.

Jau esmu pieminējusi, kādu apsvērumu dēļ izvēlējos tautsaimniecību. Nekad neesmu šo vienu gadu tautsaimniecības fakultātē nožēlojusi, galvenokārt tāpēc, ka sastapu tur izcilu pasniedzēju — profesoru Edgaru Dunsdorfu, kurš mums lasīja pasaules ekonomikas vēsturi. Vispārējā, politiskā vēsture man nebija sveša, tā mani interesējusi vienmēr, bet tagad gribēju skaidrāk ieraudzīt sviras, kas darbojas aiz redzamajiem procesiem. Tāpēc jau arī vēlējos veltīt gadu fakultātei, kurā palikt netaisījos. Iecere vēlāk pievērsties vēsturei bija neapstrīdama.

Notika tā, ka profesors Dunsdorfs mani ieredzēja un veltīja man daudz laika arī individuāli, acīmredzot, saskatīdams manu aizrautību un varbūt arī potences. Vairāki paziņas, kuri jau studēja, mani iepriekš brīdināja: Dunsdorfs esot liels nacionālists, ebrejus ne sevišķi ieraugot, tā ka man būtu jāuzmanās, un tā tālāk. Tad nu vēlreiz guvu apliecinājumu, ka ne par vienu cilvēku nevar a priori uzklaut kategoriskus spriedumus. Profesora Dunsdorfa attieksmē nemanīju ne mazākos aizspriedumus vai nelabvēlību. Gluži pretēji — viņš mani ātri vien ievēroja, atbildot uz studentu jautājumiem, pat sarunājās ar mani. Profesors uzsvēra, ka caurmēra vidusskolas līmenī sagatavotam cilvēkam studēt ekonomiku nemaz nav tik viegli. Jāapzinās, ka jāapgūst krietna zināšanu bagāža, jo ekonomika jāskata plašā saistībā ar visiem cilvēces attīstības līmeņiem. Dunsdorfs redzēja, ka man ir ne vien dzīva interese, bet jau arī zināšanu krājums, savukārt viņa ieraudzīju skolotāju, pēc kura biju ilgojusies, kurš tiešām spēja man dot vairāk, nekā varēju apgūt pati saviem spēkiem.

Taču Edgaram Dunsdorfam īpaši esmu pateicīga par to, ka viņš mani iemācīja izveidot zinātnisku kartotēku un strādāt ar to. Manas darba dzīves raženākajam laikam bija lemts iegadīties padomju

apstākļos, kad ikdienā nebija pieejamas pasaules enciklopēdijas, speciālā uzziņu literatūra un kur nu vēl — datori, kas tagad palīdz atrisināt informācijas krāšanas un izmantošanas problēmas.

Kad sāku studēt, bija nepieciešams cits pamats un sistēma atmiņas atbalstam. Iespējams, ka ar laiku pati būtu pie tā nonākusi, bet Dunsdorfs man palīdzēja ietaupīt laiku un pūles, meklējot pareizo ceļu. Jau pašā sākumā viņš ierādīja, ka mana kartotēka varētu būt gan objektīva, gan subjektīva. Piemēram, vienā grāmatā gūtā informācija parādīsies vairākās kartītēs ar dažādām funkcijām un maniem komentāriem. Sistematizēt vēlams ne vien objektīvus datus un faktus, bet arī ieraudzītās problēmas un manas pārdomas. Tūlīņ sapratu, cik tas viss man ir nepieciešams, un ar baudu sāku to īstenot. Tā bija sistēma, kas man padomju gados palīdzēja, arī pateicoties valodu zināšanām, pārvarēt nošķirtību no Rietumu pasaules kultūras un zinātnes procesiem. Vēlāk, t. s. atkušņa laikā, radās iespēja lasīt grāmatas un presi speefondā — aizliegto vai vienkārši nevēlamo iespaiddarbu slēgtajā krātuvē. No turienes neko nedrīkstēja nest ārā, vienīgi to, ko biju pierakstījusi ar savu roku. Tas viss iegūla manā kartotēkā, ko gadu gaitā sakrāju savām specifiskajām vajadzībām. Tieši un netieši to izmantoja arī citi — kolēģi, studenti, kuri nodarbojās ar kino, mākslas un teātra zinātni. Tajā viegli atrast nepieciešamo informāciju gan par personām un faktiem, gan par problemātiku un teoriju. Tagad, kad mūsu rīcībā ir ne vien bagātīgs literatūras klāsts, bet arī elektroniskie mediji, daļa kartišu varbūt kļuvusi lieka. Taču esmu pārliecinājusies, ka daudzējādā ziņā mana kartotēka joprojām itin labi kalpo, jo vairāk tāpēc, ka nekad nav jābaidās, vai tikai elektroniskas kaprīzes rezultātā svarīga informācija netiks nodzēsta. Man pašai lielākais labums varbūt bija tas, ka visus kartišu tūkstošus esmu pierakstījusi pati, formulējumi un komentāri ir manējie, un tas, ko esmu ar savu roku vai mašīnrakstā fiksējusi, ir iegravēts manā atmiņā.

Tā Edgars Dunsdorfs, kuru sastapu augstskolas gaitu sākumā, man ļāva saprast, cik svētīgi būt zinātniekam, kurš vienlaikus ir arī labs pedagogs un apgaismotājs enciklopēdistu nozīmē.

Lai gan tobrīd man galvā, šķiet, bija vienīgi mīlestība, ļoti labi atceros dienu, kad Rīgā iebrauca padomju tanki. Tēvs piekodināja sēdēt mājās, jo ielās mums neesot ko meklēt. Viņš teica, esot, protams, cilvēki, kuri par to priecājas. Vieni cerot uz lielāku sociālu taisnību, daļa latviešu — tāpēc, ka noraidot Ulmaņa nelegitīmo vienvaldību un naivi cerot atjaunot parlamentāro republiku. Daļa ebreju — tāpēc, ka cerot: šie tanki aizsargās Latviju pret hitleriešiem, kuri mums nozīmēja vēl lielākas briesmas. Bija zināms, ka starp Vāciju un PSRS noslēgts savstarpējas neuzbrukšanas pakts, bet nekas, protams, nebija zināms par Molotova un Ribentropa slepeno vienošanos. Pietiek pārlasīt to

dienu laikrakstus ar liekulīgajiem padomju solījumiem, kad redzams, kādā veidā šādas ilūzijas tika barotas.

Visu laiku, kas manam tēvam vēl bija atlicis, viņš mocījās pašpārmetumos. Tēvs vienmēr bija jutis ārkārtīgu atbildību par savu ģimeni. Profesionālā darbība parasti ļāva labi orientēties politiskos notikumos, taču 1940. gadā mēs sastapāmies ar Rietumu cilvēkam neparedzamu un neaptveramu parādību, kas izpaudās visdažādākajos neizskaidrojamos veidos. To sākām apjēgt pamazām, soli pa solim. Proti — pārstāja darboties jebkura likumība, līgumi, vienošanās, kas civilizētā, demokrātiskā sabiedrībā šķita pašsaprotami, nerunājot nemaz par dota vārda spēku. Mēs, bez šaubām, zinājām, ka Padomju Savienības likumi radikāli atšķiras no Rietumos valdošajiem, to varēja loģiski saprast, taču mēs nebijām gatavi nokļūt vidē, situācijā, kurā midija kājām pat pašas padomju varas pieņemtos likumus un līgumus. Tie izrādījās vienīgi dekorācija, skatloga māneklis. Pārsteidzošākais bija tas, ka gadu desmitiem arī lielā mērā izdevās noslēpt no pārējās pasaules traģēdiju, ko pārdzīvoja zemeslodes sestās daļas tautas. Bolševiku partijas ideoloģija, manipulācija ar patriotisma jūtām sasaitē ar masu teroru izrādījās tik spēcīga, ka šīm tautām uzspiestais klusēšanas zvērests ar retiem izņēmumiem tika saglabāts. Gluži kā Omertd mafijas apstākļos, kā laupītāju bandās, kriminālajā vidē.

Šis, 1940. gads, man bija vairāk nekā dīvains. Jā — baigā vasara, tāpat kā citiem Latvijā, taču reizē arī, šķiet, skaistākā un laimīgākā visā manā mūžā. Neticami, taču varu apliecināt, ka tas ir iespējams. Nekautrējos atzīties. Jūtu eiforija lielā mērā mazināja ārdošos triecienus, brūkot visai mūsu līdzšinējai dzīvei. Laimīgas milestības pārņemta cilvēka egoismā reāli eksistējam vienīgi mēs abi — es un Dima. Patvēros gandrīz hermētiski norobežotā pasaulītē — kā vētras acī.

Vasaru nodzīvojām Jūrmalā. Arī tā bija pēdējā reize. Dima izrādījās lielisks burātājs un airētājs, augas dienas pavadījām uz jahtas vai laivā, kuģodami pa Lielupi, kur bijām atklājuši un okupējuši niecīgu saliņu, kas piederēja vienīgi mums. Tumšie mākoņi, kas visapkārt sabiezēja reālajā pasaulē, notikumu eskalācija, apkaunojošais teātris ar vēlēšanām, visubeidzot groteskā iestāšanās brāļu saimē, bet ģimenē — satrauktas runas, tēva pašpārmetumi, ikdienas dzīves radikālā pārkārtošana — viss notika turpat līdzās, skāra arī mani, taču apziņa to visu tikai reģistrēja. Vēl nebija īstas apjēgas, ka notiekošajā vēsturiskajā traģēdijā esmu personāžs, nevis vērotāja.

Šobrīd, atceroties 1940. gadu, man stipri jāpiepūlas, lai nošķirtu savas toreizējās patiesās izjūtas no tagadējās izpratnes. Tas nūdien nav viegli, taču jācenšas.

Bija pilnīgi skaidrs, ka cilvēkiem atņems viņu īpašumus. Taču

ebrejiem pat nebija alternatīvas, Padomju Savienībā mēs cerējām vismaz saglabāt kailo dzīvību. Tādiem cilvēkiem kā mani vecāki šķiršanās no laicīgās mantas nebija lielākā traģēdija. Tēvs prātoja: "Ja šī vara kaut cik turētos pie pašas daudzinātā principa — no katra pēc viņa spējām, katram pēc viņa vajadzībām, tad ne man, ne tev par maizes kumosu nebūtu jābaidās."

Zināms, komunistu deklarētos principus uztvēru ar piesardzību. Tomēr pat galēji nelabvēlīgos apstākļos nākotnē aizvien pārliecinājos, ka zināšanas palīdz gan pašam izdzīvot, gan būt citiem noderīgam, un vienmēr esmu tēva postulātu atzinusi par pareizu.

Tēvs zaudēja pieeju kontiem Šveicē un ASV, par Latvijā atņemto nemaz nerunājot, taču, salīdzinot ar citiem mūsu aprindu cilvēkiem, tas neskaitījās īpaši daudz. Atceros, kā mamma zoboļās: "Tavas māsas vienmēr mani apsūdzējušas par vieglprātību un izšķērdību, par to, ka manis dēļ tu neesi ticis ne pie fabrikām, ne namiem, ne citiem īpašumiem. Tagad redzams, ka esam pareizi dzīvojuši un mums nav, ko nožēlot."

Tik tiešām, materiālie zaudējumi bija pats pēdējais, ar ko motivējām savu negatīvo attieksmi pret jauno varu. Nesalīdzināmi smagāk bija zaudēt cilvēka un pilsoņa tiesības un brīvības, kaut arī Ulmaņa laikā tās jau bija aiztiktas. Un zaudēt cerību, ka Baltija varētu pastāvēt kā neitrāla un tiesiska zona, kā buferis starp agresīvajām lielvalstīm un ideoloģijām. Līdzīgi Šveicei vai Zviedrijai.

Vairākas manas draudzenes tagad kļuva pilnīgi bezpalīdzīgas, kā no laivas izmestas. Tobrīd gan viņas nezināja, ka draud vēl kas daudz briesmīgāks nekā īpašuma atņemšana. Tās bija jaukas meitenes, labi audzinātas un izglītotas, taču lielākoties ģimenes bagātību — lielu nekustamu īpašumu un iespaidīgu bankas kontu aizvējā nākotne ar negrozāmu lietu kārtību viņām bija šķitusi skaidri paredzama. Un pēkšņi — dažās dienās, pāris nedēļās — kā lavīnas nobrukums aizrāva līdzī visu.

Mana māte mierīgi un ironiski uzņēma arī pārmaiņas sadzīvē. Pēc asarainām atvadām Maņa pie mums vairs nestrādāja, un mamma viegli un pašsaprotami veica visus mājas darbus, lieliski gatavoja ēdienu un kulinārus pārsteigumus. No citiem dzirdētās vaimanas viņa tikai nicināja.

Tagad atskatoties, redzu, ka 1940. un vēl 1941. gadā līdz pat 14. jūnijam, liktenis pret mani un maniņiem tuviniekiem, salīdzinājumā ar daudziem citiem, izrādījās labvēlīgs. Vairākas laimīgas, it kā nejaušas sakritības mūs glāba dažādās situācijās, kuras tikpat viegli varēja kļūt liktenīgas. Manu tēvu taču varēja apcietināt un pat nogalināt, kā notika ar daudziem. Viņš bija pietiekami turīgs, gadiem dzīvojis Vakareuropā, nodibinājis plašus starptautiskus sakarus ietekmīgās finanšu aprindās. Tas viss padarīja viņa personu visai aizdomīgu un

neuzticamu.

1940. gada rudenī, sākot studijas Latvijas Universitātē, pirmo reizi saskāros ar padomju anketu neskaitāmajiem bezjēdzīgajiem jautājumiem. Āķīgākais jautājums man bija par dzīvošanu ārzemēs, kas jaunajā iekārtā skaitījās lielākais grēks. Pilnīgi neloģiski, jo attiecībā pret PSRS Latvija bija tieši tādas pašas ārzemes kā jebkura cita Tautu Savienības valsts.

Bīstams zemūdens akmens varēja izrādīties arī tēva nodarbošanās sīks izklāsts. Vienojāties uzrādīt tikai divas vietas, kur viņš bija darbojies par pastāvīgo konsultantu — ķīmijas gigantā IG-Farben un filmu industrijas koncernā UFA. Man ir aizdomas, ka laimīgā kārtā anketu lasītāji, Rīgas necilie čekas vīri, īsti nezināja, kas šie uzņēmumi ir, vai arī neuzskatīja tos par sevišķi svarīgiem. Tā guvu pirmo pieredzi ar padomju anketām; vēlāk, tāpat kā visi, ražoju tās milzu daudzumos, paklusām šo lietu vienkāršodama un saīsinādama. Nevarēju, protams, pilnīgi noslēpt, ka esmu augusi ārzemēs, taču krietnu tiesu no tā laika nokrāpu. Berlīnē it kā biju tikai pašā mazotnē, bet skolas gados pastāvīgi dzīvoju pie vecmāmiņas un vectētiņa Rīgā. Parīzi vispār neminēju.

Pēc manas pārliecības, stiprākais vairogs, kas 1940.— 1941. gadā aizsargāja manu tēvu, bija papīra lapa — traģikomisks paradokss — UTAG konsultanta apliecība. Par UTAG saucās organizācija, kas kārtoja visus ar vācbaltiešu repatriāciju saistītos mantiskos jautājumus. Repatriācija notika jau 1939. gadā, tomēr Latvijā vēl bija palicis zināms skaits Hitleram nedraudzīgu vāciešu, līdz īstenojās brīdinājums par Baltijas valstu padomju okupāciju. Tad arī viņi gandrīz visi metās prom.

Tā ka starp hitlerisko Vāciju un Padomju Savienību bija noslēgts neuzbrukšanas līgums, viņu repatriācija turpinājās mierīgi gandrīz līdz kara sākumam. Zinājām, ka izceļošanas drudzī izdevās aizbraukt arī kādam skaitam latviešu, kuri kādā veidā spēja pierādīt savu vāciskumu.

UTAG darbojās vēl ilgi pirmajā padomju gadā, uzskaitot vācbaltiešu īpašumus, kārtojot to nodošanas un kompensācijas jautājumus. Padomju valdība nākamo Hitlera pavalstnieku lietās daudz nejaucās un netraucēja aizbraukt. Tā ka vācbaltiešu juristi lielākoties jau bija projām, bijušie skolas biedri lūdza manu tēvu pakonsultēt UTAG finanšu un likvidācijas lietās. Pamatā bija privāta noruna, bet klasesbiedri viņam sagādāja it kā oficiālu, taču patiesībā vācu ruļļos neierakstītu dienesta apliecību, kas padomju acīs bija ļoti stiprs dokuments. Čekas vīri to ļoti respektēja, jo Hitlera pēkšņi skaitījās PSRS draugs un tajā laikā viņu pat nedrīkstēja kritizēt. Absurds absurda galā.

Latvijā uzreiz sākās politisko pretinieku apcietināšana un

slepkavošana. Mūsu paziņu lokā pirmā nežēlīgu triecienu saņēma krievu baltā emigrācija. Acīmredzot, tas notika reizē ar Latvijas politiskās elites iznīcināšanu. Katrā ziņā padomju varas naidu pret baltajiem emigrantiem varēja sajust bez kavēšanās. Cits pēc cita pazuda mammas tuvie draugi — krievi un ebreji — no krievu emigrācijas izdevumu Segodņa un Segodņa Večerom redakcijas. Viriešus apcietināja jau pirmajās dienās, vairākus nošāva kā politiskus ienaidniekus. Mamma labi pazina laikraksta Segodņa redaktora vietnieka Haritonova kundzi, tā ka labi atceros šos traģiskus notikumus. Tāpat bez pēdām pazuda šis avīzes slavenais karikatūrists, kurš parakstījās ar pseidonīmu Cīvis, un citi mūsu paziņas.

Taču ne mazāk par pašām represijām un nacionalizāciju mani satrieca varas maiņas radītās sekas sabiedrībā, spējas pārmaiņas cilvēku uzvedībā un runās, bez kautrēšanās pielāgojoties okupantu un jauno varasvīru prasībām un stilam. Jau toreiz vaicāju sev, cik tie melu un liekulības, cik — gluži neticamas spējas sev pašam iestāstīt citādu biogrāfiju. Nerunāju, protams, par pārliecinātiem komunistiem, kuriem viņu gaviles un ticību labākai nākotnei nekad ļaunā neesmu ņēmusi. Ticība un ilūziju apmātība vismaz ir patiesa, kaut arī no tā nevienam vieglāk nekļūst. Pamatotas šķita dzirdētās runas, ka seši Ulmaņa autoritārās valdīšanas gadi Latvijā netieši sagatavojuši augstni totalitārisma. Kaut vai mentalitātē. Demokrātija bija likvidēta, ierobežotā vārda un uzskatu brīvība jau ierasta. Un vēl atceros klusas diskusijas par to, vai bija pareizi nepretoties okupācijai, kāpēc tā vajadzēja vai nevajadzēja. Piesauca somu piemēru. Tēvs un Andzja Blankenšteins kā juristi prātoja, ka tā varēja notikt vienīgi tāpēc, ka vadoņa vienvaldības apstākļos viena cilvēka un viņa kļīķes nediskutējama lēmums izšķir visu. Nevienš gan neapgalvoja — karošana ar padomju milzi būtu varējusi Latvijas likteni radikāli izmainīt. Situācija, visi apstākļi radikāli atšķirās kaut vai no somu cīņas priekšnoteikumiem. Runājām par ko citu. Ja pat no valdības puses nav nekādas pretošanās, kaut vai starptautiski izteiktu protestu formā, var rasties iespaids, ka Latvija brīvprātīgi piekrīt notiekošajam, tā sakot, legalizē to. Ja Latvijā vēl būtu bijis parlaments, vismaz protesti, diplomātiski soļi nekad nebūtu izpalikuši — kā citur pasaulē līdzīgos gadījumos. Atzīstos, toreiz man trūka zināšanu un drošas nostājas sabiedriskās un politiskās problemātikas jomā, lai piedalītos sarunās. Man vēl daudz kas bija jāiemācās. Bet tobrīd izrādījās, ka pārāk maz zinājām mēs visi.

Lētīcības, bet arī nelāgu nojautu pilni, tverdamies pie nedrošām cerībām, ka galu galā nebūs jau tik traki, mēs izdarījām vienīgo iespējamo: konstatējām padomju okupācijas faktu un turpmāk centāmies sevi glābt un saglabāt. Riebās uzbāzīgā politpropaganda, kas pieņēma gluži groteskas formas, bet bija arī pasākumi, kas mums,

jauniešiem, gāja pie sirds. Manā gadījumā tas attiecās uz mākslas jomu. Piemēram, Universitātē izvērsās pašdarbības veidi, kas apvienoja dažādu fakultāšu studentus. Īpaši veiksmīgi, manuprāt, vismazāk politizētajā dzīves jomā — mūzikā. Par komjaunatni nevarēja būt ne runas, bet studentu arodbiedrībā ierakstijos, lai padarbotos kultūrizglītības jomā.

Mūs ar Dimu iepriecināja studentu orķestra nodibināšanās un aktīvā Universitātes mūzikas dzīve. Dima atradās notikumu centrā, es piedalijos kā neiztrūkstoša klausītāja. Notika pat studentu simfoniskie koncerti, atceros, Dima spēlēja Šopēna un Lista klavierkoncertus, bet es lidinājos kā debesīs, aizmirstot reālās dzīves neatrisināmās pretrunas.

Rīgas mūzikas dzīve 1939.—1941. gadā man atainojas pilnīgi bez liktenīgās cezūras 1940. gada vasarā. Viscaur krāšņa un it kā dzīves negāciju neskarta. Daļēji tas varbūt tāpēc, ka Rīgas Operā tolaik trīs sezonas strādāja pasauleslavenais diriģents Leo Blehs, kurš neapšaubāmi gan vokālās, gan simfoniskās mūzikas jomā pacēla rīdzinieku jau tā augsto latiņu vēl par krietnu tiesu augstāk. Rasistu vajātais vācu ebrejs Blehs bija atradis patvērumu un raženu darba lauku Latvijā. Kādā sarunā ar maniem vecākiem (viņi bija nedaudz pazīstami jau mūsu Berlīnes laikos) Blehs vairāk nekā atzinīgi izteicās par talantiem bagāto vokālistu un instrumentālistu kopu Latvijas mūzikas dzīvē. 1939. un 1940. gadā pie maniem laimīgākajiem mākslas pārdzīvojumiem piederēja Bleha īstenotais Verdi operu cikls — Aīda, Trubadūrs un Masku balle, ko vēl vainagoja neaizmirstamais Mocarta Burvju flautas interpretējums 1940. gada sākumā. Tajā Blehs atklāja pārsteigtajai publikai, tajā skaitā arī Dimam un man, vēl mazpazīstamās, līdz tam laikam opernieku īpaši negribētās jaunās dziedātājas Elfrīdas Pakules fenomenālo koloratūrsoprānu Nakts karalienes valdonīgajā partijā. Šajā vienīgajā dzīves posmā mūzika dominēja visās manās dzīves izjūtās un skaņu arhitektūra it kā veidoja telpu, kurā dzīvoju divatā ar cilvēku, kura klātbūtne visos priekšos, arī garīgajos, nu jau bija ne ar ko neaizstājama.

Kulminācija bija vakars 1940. gada beigās, kad abi kopā ar citiem jauniešiem, pielipuši Operas Lielās zāles trešā balkona balustrādei, biezo partitūru krampjaini rokās turēdami, klausījāmies Bēthovena 9. simfoniju grandiozajā Bleha diriģētajā simfoniskajā koncertā. Ne agrāk, ne vēlāk savā mūžā neesmu piedzīvojusi šādu absolūtu, atbrīvojošu cilvēka un cilvēciskuma vērtību triumfu pār apkārtējo realitāti un draudīgajām nākotnes nojautām.

Protams, pilnīga norobežošanās no reālās dzīves arī man nebija iespējama, diendienā tā gāzās iekšā manā mūzikas un milestības pasaulē. Kaut cik skaidrs priekšstats par to, kas īsti ir padomju sistēma, komunistiskais režīms, man nevarēja izveidoties uzreiz.

Notikumu, iespaidu bez ticamas informācijas bija pārlietu daudz, turklāt tie nepakļāvās manai saprašanai. Manī pamazām krājās fragmentāri iespaidi, sīkas epizodes, kas iegūla atmiņā un pieredzē, ar laiku tie kļuva par materiālu, no kura analizējot un secinot būvēju savu izpratni.

Kāds sargeņģelis 1940. gadā stāvēja mūsu ģimenei klāt, saskaroties arī ar tādu padomju sistēmas fenomenu kā komunālie dzīvokļi. No piecām istabām mums pašiem atstāja trīs, pārējās divās iemitināja padomju majoru ar sievu. Jātcic, sākumā Latvijā brauca iekšā tikai armijnieki, civilie parādījās vēlāk. Dzirdot un redzot, kā šis uzspiestās kaimiņu attiecības veidojās citiem, sapratām, cik ļoti mums laimējies. Noščinski bija leņingradieši, virs — kara ārsts, majors, pēc tautības polis. Katolis, kā viņš paziņoja. Viņa sieva Elizabete — Karēlijas somiete, medicīnas māsa kara hospitālī. Tūliņ pēc ierašanās, noliceis mantas, Noščinskis piekļāvēja pie mūsu istabas durvīm. Atvēra mana māte. Viņš nosauca savu vārdu un atvainojās. "Gribu, lai jūs zinātu," majors paskaidroja, "es uzskatu, ka nav pareizi atbraukt un tāpat apmesties svešā dzīvoklī. Taču mēs paši nelemjam, tāpēc varu vienīgi ļoti atvainoties."

Noščinski izrādījās ļoti patīkami, inteligenti cilvēki, un mūsu attiecības no paša sākuma veidojās lieliskas. Ne mirkli nejutām, ka šī piespiedu kopdzīve mums būtu kļuvusi par mocībām. Māte Noščinskus bieži ielūdza uz kafiju, tēvs reizēm piedāvāja kādu konjaku, mēs daudz sarunājāmies. Sarunas drīz vien kļuva visai atklātas. Noščinska vaļsirdība mūs toreiz īpaši nepārsteidza. Tikai vēlāk sapratu, cik lielā mērā viņš bija riskējis, mums uzticoties un paļaujoties uz mūsu godaprātu.

Majors Noščinskis brīdināja, ka tikai šobrīd, tūliņ pēc karaspēka ienākšanas, viss vēl esot samērā mierīgi. Represijas bez tiesas sprieduma pagaidām vēršoties lielākoties pret politiķiem, bijušajiem valsts ierēdņiem, lielajiem uzņēmējiem. Taču nenovēršami pienāksot masveida represiju brīdis. "Jūs pat nevarat iedomāties, kas jūs sagraida," teica Noščinskis.

Uz pavasara pusi, kad atmosfēra tiešām jūtami sabiezēja, Noščinskis jau bija izdomājis tādu kā rīcības plānu. "Kad jums atnāks pakal, līdzko sāks dauzīt durvis, jūsu meita lai tūliņ nāk pie mums. Mēs esam armijas cilvēki, mūsu dzīvojamā platība pakļauta citai pārvaldei. Bez īpaša ordera viņiem nav tiesību mūs kratīt. Dārglietas vai citas vērtības, ko gribat meitai atstāt, varat paslēpt mūsu istabās. Valentīnu mēs sākumā noslēpsim un vēlāk uzdosim par savu radinieci. Kad masu izsūtīšana bija Ļeņingradā, tādējādi izglāba zināmu bērnu skaitu — kaimiņi viņus paņēma pie sevis."

Vecāki saprata, ka majors runā patiesību, un ticēja viņam, taču vairāk gan teorētiski, jo reāli iedomāties un pieņemt, ka tā notiks, īsti

nespēja.

Viena uz toreizējo notikumu fona šķietami sīka epizode ir palikusi manā apziņā kā ietilpīga laika zīme. Tā saistās ar ģimeni, kura vecākiem bija diezgan pavisam pazīstama — viņus pat nepazīnu. Vīrs, turīgs Rīgas ebrejs, neatceros, kādu uzņēmumu saimnieks, bija aktīvs cionists, sieva Nellija ieprecēta no Vīnes, gadus divdesmit sešus veca, stipri jaunāka par vīru, klusa, jauka sieviete, un trīs, četrus gadus vecs puisītis. Vīru uzreiz apcietināja, un ģimenei atņēma visu dzīvokli, kur ievācās kāds drošības dūzis. Pateica, lai savāc mantas, cik var paņemt, un vācas ārā. Nellija krieviski nerunāja, neko daudz nesaprata arī no latviešu valodas, radu un draugu viņai, acīmredzot, Rīgā nebija, un viņa ar bērnu palika šajā situācijā apjukusi un bezpalīdzīga. Mani palūdza aiziet viņai līdzī uz tikko nodibināto pilsētas dzīvokļu pārvaldi. Viņai bija viens vienīgs lūgums — lai atstāj pašas dzīvokli kaut vismazāko istabiņu, jo viņai ar bērnu nebija kur palikt. Devos viņai līdzī par tulkku. Tā pirmo reizi pati nokļuvu padomju iestādē. Tā bija nule uz ātru roku iekārtota, un tur rīkojās vairākas uzkrītoši padomiskas sievietes — sākumā jau viņas apģērbā un izskatā atšķīrās no mūsējām. Viena gan, acīmredzot, bija vietējā, cik noprotams, nesenā pagrīdniece, ebrejiete, tāpat kā mēs, apmeklētājas. Sākām runāties, mēģināju tulkot, bet viņa ņēmās kliegt — ko jūs iedomājaties, tā jums vajag, jūsu vīrs to ir pelnījis! Tika pieminēti arī citi nupat modē nākušie vārdi no politiskās leksikas.

Un pēkšņi šī padomju iestādes darbiniece pievērsās bērnam, kurš tur stāv, gluži pārbijies no viņam nesaprotamās, skaļās vārdu mijas, un ar neslēptu naidu, ņirdzīgi spiezdama vārdus caur zobiem, saka: "Nu, buržujčik, tagad tu redzēsi!" Puisītis pārbijies slēpjas mātes brunčos. Šis skats man palicis acu priekšā kā viens no tā laika simboliem. Daudz kas brutāls un nežēlīgs pārdzīvots tajā gadā, radniekus, draugus apcietināja, izveda uz Sibīriju, bet visspilgtāk atmiņā palicis mazpazīstamais puisītis, kurš paslēpa seju, lai naidīgā pasaule pazustu. Tieši dzīvokļu pārvaldē pirmo reizi tik personīgi uztvēru, kā zemiska dvēsele atsaucas uz kārdinājumu izbaudīt savu varu pār beztiesīgiem cilvēkiem.

Kad vēlāk dzirdēju par sīkstām klišejām kļuvušās apsūdzības, ka 1940.—1941. gada ļaundarībās pirmkārt vainīgi žīdi, atcerējos šo skatu. Klīdzēja bija ebrejiete, un puisītis bija ebrejs, tāpat kā es un viņa mamma. Ne jau tautībai bija nozīme, par necilvēkiem cilvēkus padarīja ideoloģija, varas sistēma, nesodāmības kārdinājums. To jau redzēju Vācijā, kad pie varas nāca hitlerieši, un trešo reizi būs lemts redzēt nākotnē, kad Latvijā iebruks hitleriskās Vācijas karaspēks. Gaužām plāns daudziem izrādījās civilizācijas slānis. Tikai tāda glazūra vien, bet zem tās — zemiski instinkti, kurus vairs nesavaldīja ne likums, ne audzināšana, kultūra, tradīcijas, reliģija. Skaidri redzēju,

kā negaidot iegūtā vara pazemot, lemt cilvēku likteni, pat viņu dzīvību vai nāvi, reibināja līdzšinējos sīkos cilvēciņus. Tā man bija mācību stunda sociālajā psiholoģijā.

Viss, kas notika apkārt, arvien vairāk lika domāt par to, ka dzīve jaunajā iekārtā var kļūt nepanesama. Kamēr vēl nejutu fiziskas iznīcības draudus, mani vispersoniskāk nomāca traģikomiskās izmaiņas, kuras kultūrā ieviesa jaunie kungi. Cita starpā arī Universitātē. Man radās tāds iespaids, ka pirmajā padomju gadā mūsu augstskolās vispār neparādījās augstākas raudzes krievu zinātnieki un pedagogi no Maskavas un citiem centrālajiem institūtiem un augstskolām. Tur darbojās ne mazums vecās krievu inteliģences un to pēcteču pārstāvju. Tieši pateicoties viņiem, par spīti visam, daudziem no mums jau pēckara gados tik daudz vērtīga deva studijas krievu augstākajās mācību iestādēs. Universitāte piebira ar pusanalfabētiskiem partijas sūtiem pasniedzējiem, kuri pašpārliecināti kāpa katedrā un vēstīja primitīvas dogmas. Jau piecas minūtes vēlāk man kļuva skaidrs, ka mūsu lektori zina labi ja desmito daļu no tā, ko esmu apguvusi vēl skolnieces gados. Mani māca niknums un žēlums par bezjēdzīgi izšķiesto laiku, jo neiet uz lekcijām nedrīkstēja. Turklāt — būtu klausījusies, ja marksisma mācību iztirzātu kāds zinātniski kompetents cilvēks. Kapitālisma struktūru analīze mani interesēja, kaut arī marksisma politiskā utopija mani nekad nav varējusi pārliecināt vai fascinēt. Taču tas, ko mums marksisma kursā klāstīja Universitātē, nepārsniedza kolhoza politinformācijas līmeni.

Droši vien lekcijas lasīja arī citi agrākie mācību spēki, taču atceros vienīgi Edgaru Dunsdorfu. Viņš savus studentus nepievīla, un viņam ļoti pieķēros.

Tajā dīvainajā gadā ik diena nesa līdzīgu kādu skarbu atklāsmi, kas grāva mūsu līdzšinējās dzīves pamatus. Joprojām turpināju dzīvot ar tādu kā šķeltu apziņu. Jūtu realitāte turpināja birt īstā, pārliecinošā, turpretim jauno faktu, notikumu un noteikumu pasauli kā gluži reālu līdz galam neapzinājos.

Tikai pamazām krājās saprašana, ka šai varai viss ir iespējams un viss ir atļauts. Tomēr līdz 1941. gada 13.—14. jūnija naktij vēl šķita, ka represijas mitēsies, līdzko tie, kurus režīms uzskata par naidīgiem un bīstamiem elementiem, būs saņemti ciet, kaut arī nelikumīgi, netaisnīgi, bet tas taču kādreiz beigsies. Palikušie, kaut ar rūgtiem zaudējumiem, varēs sākt puslīdz normālu dzīvi jatmajos, vēl tikai apgūstamos apstākļos.

14. jūnijs pielika punktu, un Latvijai pāri nogāzās šausmu, izmisuma un neziņas lavīna. Par masu represijām Padomju Savienībā, protams, bija dzirdēts, taču pieļaut, ka varētu kaut kas tāds notikt arī pie mums, nebija iespējams. Joprojām tvērāmies pie naivās ticības, ka Višinskas solījumiem, ienākot padomju tankiem, ir kāds svars. Teica

taču, ka Baltijas valstīs daļēji saglabāsies daudz kas no ierastās dzīves kārtības, piemēram, neuzspiedīšot kolhozu sistēmu.

Represijas sāpīgi skāra arī mūsu ģimeni. Izsūtīja mammas māsīcu Frīdas tanti, kura ar vīru un četrus gadus vecu meitiņu Noēmiju dzīvoja savrupmājā Mežaparkā. Jautrā, asprātīgā rudmate Frīda manai mammai bija vismīļākā radniece, arī izskatā viņa tai bija mazliet līdzīga. Frīda, kura agri bija zaudējusi vecākus, pirms laulībām daudzkārt bija patvērusies

Elizabetes ielas ģimenes ligzdā. Visiem par brīnumu viņa bija apprecējusi labsirdīgu un rāmu gados vecāku atraitni, kura meitai pusaudzei Frīda kļuva par mīlu otro māti. Piedzima arī jau pieminētā kopīgā meitiņa Noēmija. Laimīgā kārtā pameita bija paspējusi padomju okupācijas priekšvakarā aizbraukt uz Itāliju studēt mākslu, un tur viņa arī palika, apprecot kādu savu profesoru. Tikmēr viņas ģimene tika aizrauta nebrīvē un daļējā iznīcībā. Frīdas vīram, Finkelšteina kungam, piederēja neliela tekstilfabrika, nekas dižs, tomēr stabils pamats mazajai ģimenei. Liktenīgajā 13. jūnija vakarā Frīda svinēja dzimšanas vai citu goda dienu (droši neatceros), uz kuru bija devies arī mammas brālis Žoržiks. Viesības ieilga, un Žoržiks palika pie māsīcas pa nakti.

Rītausmā viņš atskrēja pie mums, brīnumainā kārtā izglābies. Pie Frīdas tantes mājas piebraukusi smagā mašīna, visa ģimene sasēdināta iekšā un aizvesta projām. Žoržikam tomēr izdevies pierādīt, ka viņš ir tikai aizkavējies ciemiņš, uzvārds un dzīvesvietas pieraksts viņam taču cits, arī kalpone to apstiprinājusi. Frīdas ģimenes izsūtīšana mums bija smags trieciens, ļoti bēdājāmies, taču tajā pašā laikā priecājāmies, ka mūsu mīļajam Žoržikam tāds liktenis gājis secen. Rūtu zinājuši, kas ar viņu notiks jau dažas nedēļas vēlāk, mēs nožēlotu, ka arī viņš nav paņemts.

Melnās vēstis nāca cita pēc citas — projām bija aizrautas dažas draudzenes, vairāki skolas un studiju biedri. Nešaubījāmies, ka tāds pats liktenis gaida arī mūs.

Tā viena nakts bija visu pārvērtusi līdz nepazīšanai. Trūka jebkādas oficiālas informācijas, avīzes un radio neko neziņoja, varas iestādes izlikās, ka nekas nav noticis, toties pilnā jaudā strādāja visu aptverošais mutvārdu informācijas tīkls. Zinīgi ļaudis runāja, ka pāris nedēļu vēlāk gala stacijās iztukšotie ešeloni atgriezīšoties atpakaļ un sekošot nākamais izsūtīšanas vilnis. Nu jau tas vairs nešķita neticami. Majors Noščinskis kļuva vēl neatlaidīgāks — mums esot jābūt gataviem. Pirmkārt — man naktis jāguļot viņu pusē.

Taču mums ar Dimu bija cits plāns. Par precēšanos līdz tam konkrēti nebijām runājuši, svarīgāk šķita pabeigt studijas — vispirms Dimam, vēlāk arī man. Jutāmies viens par otru tik droši, ka zīmogs pasē mūs nudien neinteresēja. Taču tagad vajadzēja rēķināties ar

pavisam citiem apstākļiem. Tik daudz bijām aptvēruši, ka izsūtījumā vienīgā cerība ja ne palikt kopā, tad vismaz vēlāk vienam otru atrast, būs tikai reģistrētiem dzīvesbiedriem. Mums stāstīja, ka arī cietumos kaut kāda informācija tiekot sniegta vienīgi legāliem ģimenes locekļiem.

Laulības reģistrācija toreiz bija ļoti vienkārša. No rīta piesakies, pēcpusdienā jau esi salaulāts. Mēs arī nevienam neko neteicām, tikai vakarā, pārnākuši no dzimtsarakstu nodaļas, paziņojām vecākiem, ka esam oficiāli vīrs un sieva. Dzimtsarakstu nodaļā mums izsniedza laulības apliecību, ar kuru vajadzēja doties uz pasu galdu un tur dabūt attiecīgo spiedogu pasēs. Taču to izdarīt mēs vairs nepaguvām, un vēlāk tam izrādījās negaidīta nozīme. Apprecējamies 16. jūnijā. Vēl divus mēnešus vēlāk, jau vācu okupācijas laikā, mēs salaulājāmies katoļu baznīcā.

Kāzu mums ar Dimu, protams, nebija, nekādu svinību, tikai nosacīts kāzu ceļojums. Ludmila Dmitrijevna uzaicināja mūs pacienoties pie viņas Priedainē, un mēs ar divriteņiem arī turp aizbraucām.

Tieši tajās dienās tēvs bija nolicies gultā ar savu veco nieru kaiti. Pie viņa nāca ļoti labs urologs doktors Goldbergs. Dakterim bija izcili skaista dzīvesbiedre — vāciete (tās māte gan bijusi latviete) Margarēte Klausa. Palicis prātā, cik ļoti viņa baidījās no izvešanas, cerēja, ka ārsta reputācija viņus no tās pasargās. Nepagāja ne mēnesis, un tieši viņa kļuva par sava dzīvesdrauga — ebreja glābēju, gādājot par slēptuvēm un uzturot viņā ticību nākotnei. Pēc kara viņi beidzot apprecējās un visu mūžu palika kopā.

Nedēļa starp 14. un 22. jūniju pagāja stindzinošās gaidās. Katru dienu papildinājās mums zināmo izsūtīto cilvēku saraksts. Sākot ar tiešām bagātām ģimenēm un beidzot ar ebreju

sīkbodniekiem, amatniekiem un pat strādniekiem, mazturīgiem ļaudīm. Visvairāk mulsināja represijas pret darba cilvēkiem, kurus nekādi nevarēja ietilpināt buržuju kategorijā. Ebreju vidū tādu bija diezgan daudz. Lielākoties viņu grēks bija agrākā tuvība bundistiem un Latvijas sociāldemokrātiem, par ko tos nosodīja arī Ulmaņa laikos. Boļševiki, kā zināms, kreisos nekomunistus ienīda ne mazāk kā šķiras ienaidniekus. Ari tā izpaudās jaunās varas divainā loģika.

Kopumā 14. jūnija akcijās Rīgas un visas Latvijas ebreji cieta ļoti smagi. Mēs to gluži vienkārši redzējām ar neapbruņotu aci, jo nekāda statistika pusgadsimtu nebija pieejama. Hitleriešu propaganda jo drīz pasludināja, ka pie visiem čekas briesmu darbiem vainīgi žīdi, un toreizējā šoka situācijā, kad latviešu sabiedrība zaudējuma sāpēs un izmisumā meklēja grēkāžus, pie šiem apzinātajiem, mērķtiecīgajiem meliem daudzi arī pieķērās. Un, tā ka pēc kara padomju varas vairāk vai mazāk slēpts antisemitisms piederēja pie valsts politikas, šis mīts

ļaužu apziņā turpināja vienīgi nostiprināties.

Par 1941. gada 14. jūnija represiju konkrēto apjomu līdz pat Latvijas neatkarības atjaunošanai mēs, protams, nevarējām gūt kaut cik reālu priekšstatu; tas pamazām radās vienīgi katra individuālajā informācijā un tiekoties ar tiem, kuriem izdevās atgriezties. Tā 1958. gadā no Sibīrijas pārbrauca mana tante Frīda ar meitu, kura jau bija pieaugusi un beigusi skolu. Tēvocis nometnē bija nomiris badā un smagos darbos. Tantei laimējies ešelona satikt labu paziņu — Nukšas kundzi, Latvijas diplomāta sievu francūzieti, un, kopā turēdamās, viņas nokļuva pie lādīgiem krievu zemniekiem, bez kuru palīdzības viņas tālajā kolhozā badā un salā būtu aizgājušas bojā.

Vispārējā apjukumā un izmisumā pēc 14. jūnija pagāja tikai nedēļa, kad trāpija nākamais trieciens — sākās karš. Itin kā negaidīti, kaut arī gan no avīzēm, gan citiem avotiem jau varēja just, ka Staļina un Hitlera medusmēnesis tuvojas beigām. Viņi, protams, viens otram bija tuvos rados un viens no otra arī daudz mācījās, tā sakot, apmainījās ar pieredzi.

Tomēr impēriskās ambīcijas un ekonomiskā alkatība ņēma virsroku.

Priedainē paguvām nodzīvot tikai dažas dienas. Dimam piezvanīja no Rīgas, ka pienākusi pavēste — viņu iesauc armijā. Būdams pēdējā kursa students, kara apstākļos Dima jau skaitījās derīgs medicīnas dienestam, kaut arī no tiešās karaklausības bija atbrīvots mazotnē izslimotās bērnu triekas dēļ. Jāteic, viņš ar to veiksmīgi bija ticis galā un arī vēlāk, daudz nodarbojoties ar sportu, pārvarējis visas slimības sekas, izņemot retus recidīvus — laiku pa laiku viņam vienā kājā iemetās stipri krampji. To uzskatīja par pietiekamu iemeslu, lai Dimu no dienēšanas atbrīvotu. Izrādījās, ka arī tagad to ņem vērā. Ar šo ziņu Dima man piezvanīja no Rīgas, lai arī es sēžos uz riteņa un dodos mājup. Palikt Priedainē vairs nebija jēgas, turklāt steidzami jāizlemj, lcā rīkoties tālāk.

PĒDĒJAIS CĒLIENS SĀCIES

Niedaudzajās dienās līdz hitleriešu ienākšanai Rīgā mums vajadzēja pieņemt lēmumu, kurš, kā izrādījās, radikāli izšķirs mūsu likteni. Vēlāk, domās simtkārt atgriežoties pie tā laika notikumiem, prātā pārlietot, kas būtu bijis, ja mēs rīkotos citādi, esmu sapratusi — mums fatāli pietrūka laika saprātīgam lēmumam. Mēs atradāmies prāta maz kontrolētu emociju varā. Zināms, pilnīgi paralizēts tas nebija, un prāts bezkaislīgi pauda tikai vienu: ebrejiem jābrauc projām!

Jo vairāk šo patiesību saprast vajadzēja mūsu ģimenei, mēs taču paši savām acīm bijām redzējuši agresīvā antisemitisma izpausmes Berlīnē. Kopš tā laika, cik, dzīvodami Rīgā, varējām spriest, stāvoklis bija mainījies vienīgi uz sliktu. Taču mūs, mūsu radus un draugus burtiski stindzināja doma, ka tagad pēc pašu brīvas gribas jādodas projām uz turieni, kurp tikko varmācīgi aizrauti mums tuvi cilvēki, uz valsti, par kuru vairs nebija nekādu ilūziju, kura mūsu uztverē līdzinājās antipasaulei.

Kaut arī prāts neatlaidās, brīdinot, ka palikšana Rīgā varētu nozīmēt vēl lielākas briesmas, mēs meklējām un atradām arvien jaunus ieganstus, lai kopā ar bēgošo Padomju armiju neeva-kuētos uz austrumiem. Centāmies sev iegālvot, ka tik ļauni taču nebūs. Cilvēkiem neparko negribas ticēt lietām, kas atrodas aiz skaidra saprāta robežām, par spīti tam, ka pēdējā laika pieredze daudzkārt bija apliecinājusi neiespējamā iespējamību. Tēvs ne mirkli nešaubījās — karā noteikti iesaistīsies ASV un visi sabiedrotie kopā Hitleru sakaus. Līdz tam laikam būs jāpaciešas, jārēķinās ar apvainojumiem, pazemojumiem, represijām. Bet gan jau mēs izturēsim. Masveida ebreju slepkavošanu, genocīdu šā vārda pilnajā nozīmē, ko XX gadsimts pazina no armēņu traģēdijas, nacisti pašā Vācijā savu pilsoņu acu priekšā pirms kara nebija īstenojuši. Tāpēc kaut ko tādu neiedomājāmies. "Šeit tomēr ir Latvija, mūsu mājas, mēs te esam starp savējiem, Latvijas pilsoņiem, tāpēc varēsim justies drošāki," — apmēram tā spriedām. Turklāt divdesmitajos un trīsdesmitajos gados latviešu vairākums ebrejiem visumā nešķita īpaši nedraudzīgs vai pat naidīgs, vēsturiski nosacīta nepatika latviešiem drīzāk bija pret vāciešiem.

Šādu diskusiju gaisotne bija gan mūsu mājās, gan dažās citās man pazīstamās ģimenēs. Mūsu rīcībā bija nedaudz dienu, lai izlemtu. Labi atceros melīgās radioziņas, aicinājumus neuztraukties, kurpretim ielās — haoss, panika. Padomju varas iestādes ar saviem darbiniekiem un to ģimenēm panikā bēga, propagandā par neuzvaramo dēvētā Sarkanā Armija atkāpās, pārsteigta un nesagatavota, terora gados pazaudējusi

kompetentākos vadības kadrus, pārvērtusies par dezorientētu, dezorganizētu stihiju.

Mūsu aizbraukšanai stājās ceļā arī daži sadzīviski šķēršļi. Vecvecāki mūs mudināja braukt, taču paši pamest Rīgu un doties biedējošā svešumā atteicās. Viņi savu mūžu esot tikpat kā nodzīvojuši, tāpēc neko daudz nevarot zaudēt. Mamma arī tagad savus tuviniekus nespēja pamest, bet sagatavot evakuācijai vismaz deviņus cilvēkus šajos apstākļos bija neiespējami. Turklāt tēvs ar savu nieru kaiti joprojām nīka gultā. Vēlāk esmu domājusi — ja starp kara sākumu un vācu ienākšanu Rīgā būtu kaut vai divas nedēļas, 14. jūnija radītais prāta aptumsums noskaidrotos un mēs apjēgtu, ka runa nav par to, vai mums ir vai nav pieņemama padomju vara. Aptvertu, ka draud elementāra bojāeja. Mēs neapjēdzām, ka nacistu acīs jebkurš ebrejs ir iznīcināma būtne, vienalga, bagāts vai nabags, mozus-ticīgs vai kristietis.

Arī Dimas ģimene palika Rīgā. Māte taču bija baltemi-grante, turklāt ar izdevīgiem radurakstiem. Divi viņas brāļi dzīvoja emigrācijā Berlīnē. Vecākais — Aleksandrs Ocuks bija pazīstams rakstnieks ar pseidonīmu Sergejs Gornijs, kas bija kļuvis par viņa oficiālo vārdu. Viņa meita, bija baletdejojāja kādā vācu teātrī. Šis Dimas tēvocis kopš 1922. gada dzīvoja Berlīnē un tās krievu pareizticīgajā draudzē bija ļoti respektēts. Aktīvi darbojās un publicējās emigrācijas izdevumos. Otrs tēvocis — Sergejs Ocuks, kaut arī beidzis carisko kara akadēmiju un ticis līdz cara gvardes ģenerālleitnanta pakāpei, bija kļuvis par autoritāti ikonogrāfijas pētniecības jomā. Viņam piederēja Eiropas lielākā privātā ikonu kolekcija. Abi brāļi ar ģimenēm kara priekšvakarā no Berlīnes bija pārcēlušies uz Madridi, savu pēdējo mājvietu. Netālu no Madrides, veca klostera mūros, nu jau ap četrdesmit gadu ir Serhio Ocupa vārdā nosauktais ikonu muzejs, tūristu atrakcija. Līdzko hitleriskā armija bija iesoļojusi Rīgā, tēvoči atsūtīja māsai un māsas dēlam stiprus papīrus — ģimenes dokumentu kopijas, kas viņus nodrošināja gan tautības, gan izcelsmes jautājumos.

Tā ne mana, ne Dimas ģimene neaizbrauca, tāpat arī vairums no mūsu tuvākajiem paziņām. Gandrīz visi mēs 14. jūnijā bijām zaudējuši tuviniekus, un tāpēc liktenīgais sliekšnis — izšķiršanās par evakuāciju — bija tik grūti pārkāpjams. Aizbrauca tikai neliela daļa manu ebreju skolas un studiju biedru, kuros, acīmredzot, noklikšķēja kāds saprāta slēdzis. Vairākus manus klasesbiedrus, tāpat kā citus jauniešus, iedvesmoja perspektīva kopā ar Rietumu sabiedrotajiem doties kaujā pret noziedzīgo Trešo reihu, ko noteikti uzvarēsot. Un tad jau sabiedroto iespaidā daudz kas mainīšoties arī padomju sistēmā. Vēl viena ilūzija. Taču daudzi gadsimtiem Baltijā sakņotie, izglītotie, pilsoniskie ebreju kopienas locekļi palika Latvijā un par savu lētticību samaksāja ar dzīvību. Liktenīgais solis bija sperts.

Dzirdējām, ka Rīgā un citur Latvijā vairojas pašdibinātas apbruņotas, t. s. paš aizsardzības grupas. Vidzemes ceļos tās šāva ne vien uz pēdējām haotiski bēgošajām sarkanarmijas daļām, bet arī uz civiliedzīvotājiem, kuri kravas mašīnās, ar divriteņiem un kājām devās austrumu virzienā. Kāds šādas grupas dalībnieks, nezinādams, kas esmu, man gadu vēlāk reibumā lielījās ar tolaik veiktajiem varoņdarbiem. To stāstīja arī atsevišķi neveiksmīgi bēgļi, kuriem neizdevās tikt līdz iecerētajam mērķim. Izglābušies no bruņoto vienību atribes, viņi, slapstīdamies pa vienam, diviem, atkal ieradās izejas punktā.

Ielās daudzi liksmoja, saulainu ilūziju pārņemti, ka nupat jau klāt būs Latvijas atjaunošanas brīdis. It kā padomju militārā spēka atkāpšanās ļautu pulksteni pagriezt gadu atpakaļ un no jauna atsākt agrāko dzīvi. Jaunos okupantus atbalstīja kā pretspēku līdzšinējiem, lolojot sasapņotas cerības. Vēlāk nodomāju, ka pirmo reizi vēsturē latvieši, vismaz redzamā to daļa, uzgavilēja vāciešiem. Gadsimtu pieredze līdz pat pēdējos neatkarības gados neslēpti noraidošajai Ulmaņa attieksmei pret Hitlera valsti — viss aizmirsās viena padomju gada šokā. Bet citiem Rīga, kuru bija pametusi krievu armija, bet vēl nebija ieņēmuši vācieši, pamazām kāpināja baisas nolemtības sajūtu un apjausmu, ka esam smagi kļūdījušies, palikdami šeit. Bija sācies pēdējais cēliens mūsu un citu līdzīgu ģimeņu dzīvē.

ZEM DZELTENĀS ZVAIGZNES

1941. gada 1. jūlija, kopš vērmahta zaldāti iesoļoja Rīgā, mana dzīve sāka līdzināties klaustrofobiskam murgam. Attiecībā uz ebrejiem nacistu pārvalde pamazām atcēla visus civilizācijas tabu, un šādas visatļautības kārdinājums daudziem izrādījās salds. Mūsu vīrieši — tēvs un Dima — mēģināja māti un mani pasargāt no tiešas saskares ar pazemojumiem un vardarbību, ko varēja sastapt uz ielām. Tuvākajos mēnešos mana ikdienas dzīves telpa beidzās ar mūsu dzīvokļa durvīm.

Rīgā ebreju reģistrācija sākās 1941. gada 25. jūlijā. Katram tika izsūtīta īpaša reģistrācijas kartīte ar prasību uz krūtīm kreisajā pusē nēsāt apgērbam piestiprinātu sešstūrainu dzeltenu tā saucamo Dāvida zvaigzni desmit centimetru diametrā. Prasībai bija jābūt visā pilnībā ieviestai līdz 28. jūlijam. Vienlaikus ebrejiem aizliedza staigāt pa ietvi. Pirmajā septembrī sekoja papildpavēle — dzeltenās zvaigznes piestiprināt arī uz muguras.

Tēvs, tāpat kā visi ebreji, šo dzelteno zvaigzni piestiprināja, viņš visbiežāk parādījās pilsētas ielās, jo kārtoja sadzīvē nepieciešamās darīšanas. Dimu turpretī visi šie un sekojošie pret ebrejiem vērstie rīkojumi neskāra. Viņš joprojām bija brīvs cilvēks. No viņiem abiem mēs ar mammu uzzinājām par visu, kas laukā notiek. Un arī tuvākajos mēnešos viss, kas norisinājās ārpusaulē, aiz mūsu mājas sienām, lielākoties līdz manai apziņai nonāca pastarpināti — kā informācija no ticamiem lieciniekiem, pavēļu un likumu publikācijām u. c. Tomēr varmākām un slepkavām tieši acis skatījusies neesmu, lamas un nievas nebiju spiesta klusuciešot uzklaustīt. Tā, piemēram, zināju, ka pašdarbību izvērš šucmaņi, jau kļuvuši par organizētu spēku. Viņi sāka sirot pa Rīgas ebreju dzīvokļiem. Tieši tāpat kā Vācijā, izrādījās, ka viens no antisemitisma virzītājspēkiem, cita starpā, ir prasta skaudība un laupītkāre — sākot ar vērtīgu īpašumu konfiskāciju, beidzot ar dzīvokļu demolēšanu un izlaupīšanu. Ebreji gluži vienkārši bija pasludināti ārpus likuma, tāpēc jebkurš varēja ieiet viņu mājās un rīkoties pēc savas patikas.

Ģimenei iespējamai izsūtīšanai, tēvs vēl pēdējās padomju dienās visus brīvos līdzekļus bija ieguldījis juvelierizstrādājumos un zelta monētās, kurus deportācijas gadījumā varētu mainīt pret pārtiku. Lielākoties tās bija sīkas rotas — gredzeni, ķēdītes, aproces, pulksteņi. Kopā ar mammas dārglietām tās iešuva divās platās linu jostās, ko mēs, sievietes, varējām zem drēbēm aplikt sev ap vidu. Lielā atzveltnes krēslā bija ierīkots arī slepens seifs, aizejot uz geto, mamma tajā noglabāja savu talismanu — Nobela dāvāto gredzenu. No tā viņa nemēdza šķirties ne uz brīdi nu jau ilgāk nekā divdesmit gadu,

jo uzskatīja, ka tas viņu sargā un nes laimi. Kaut arī neesmu sevišķi mānīticīga, tomēr tobrīd pavidēja nojausma, vai tikai tas nav uz ļaunu. Mammai tomēr vajadzēja gredzenu paņemt līdzī.

Jau nacistu okupācijas pirmajās dienās t. s. palīgpolicisti (drīz vien visus sākām dēvēt par šucmaņiem, kaut gan vienības bija dažādas) ielauzās vecvecāku dzīvoklī Elizabetes ielā 23. Viņi esot pieteikušies kā atriebēji, pār židiem nākot atmaksa par izsūtītajiem latviešiem. Esot ālējušies un vecvecākus lamājuši par komunistiem, pievākuši šādas tādas vērtīgas mantas. Un aizveduši līdzī vienīgo jauno, spēcīgo vīrieti ģimenē — Zoržiku, kurš nule bija laimīgi izglābies no izsūtīšanas. Viņš pirmais mūsu dzimtā aizgāja bojā.

Līdzīgā veidā sagrābtos vīriešus lielākoties veda uz latviešu prefektūru vai uz vācu SD latviešu palīgpolicijas vienības mītni Valdemāra un Elizabetes ielu stūrī. Viņus piekāva un pazemoja. Pirmajās dienās lika arī atrakt čekas upuru kapus vai apglabāt tos, kuri, čekistiem steigā bēgot, bija palikuši neapglabāti. Šādas ainas tika fotografētas un publicētas, piemēram, avīzē Tēviju. Ir vērts pieminēt, ka šī lapa savā īpaši izteiksmīgajā židu soch sanas propagandā man šķita viens no odiozākajiem līdzskrējēju izdevumiem, pārspējot pat vācu presi, kuru tāpat lasīju. Atceros, pie kādas attiecīgās fotogrāfijas paskaidrojumu: "Židu bendes pie savu upuru kapiem". Zinājām, ka pēc nogalināto identificēšanas un cienīgas apbedīšanas racēju liktenis jau bija apzīmogots. Viņi tika nošauti un samesti pašu atraktajās bedrēs vai citur. Pēc visām pazīmēm, tāds bijis arī Žoržika liktenis.

Dr. Pauls Šīmanis, pie kura nokļuvu vēlāk, man teica, ka Rīgā nomocīto cilvēku liķus, kurus, sākoties karam, apraktus un neapraktus atstāja steigās pārņemtie čekisti, izdevies tikpat kā visus identificēt, taču oficiālajos reģistros redzami arī ieraksti "Nezināms". Starp tiem esot identificēti arī ebreju tautības čekas upuri, bet tos nedrīkstēja minēt, lai neļodzītos mīts par židiem-šāvējiem. Šis mīts lieliski derēja, lai manipulētu satriektos latviešus un padarītu tos par līdzvainīgiem nacistu noziegumos.

Šajā laikā mans tēvs un līdz ar viņu arī mēs ar mammu piedzīvojām kādu skumju vilšanos. Trīsdesmito gadu nogalē pie mana tēva privāti konsultējās bijušais neatkarīgās Latvijas finanšu ministrs Alfrēds Valdmanis. Ļoti patīkams, pieklājīgs cilvēks, nesa mammai puķes un teica komplimentus. Tēvam izrādīja lielu cieņu, apbrīvoja viņa prātu un erudīciju. Taču atvainodamies vairākkārt lūdza nevienam neko nestāstīt par viņa apciemojumiem: ja uzzināšot, ka viņš nāk pie ebreju privātpersonas pēc padoma, tikšot apdraudēts viņa ministra prestižs. Tie, kas iekārojuši viņa krēslu, višot viņam cilpu no tā vien, ka valsts lietās prasa padomu ebrejam. Tēvs to uztvēra reālistiski, tomēr ar skumju nicinājumu.

Padomju gadā Valdmanim izdevās izvairīties no ļaunākā. Tēvs,

kurs nekad mājās neapsprieda citu noslēpumus, tikai īsi izmeta, ka viņam bija izdevies kolēģim kaut kā palīdzēt slapstīšanās jautājumos. Sīkāk neko nezina.

Pie vāciešiem bijušais ministrs visai ātri uzpeldēja un, cik atceros, ieņēma diezgan augstu posteni pašpārvaldes tieslietās. Tēvs iedomājās ar viņu aprunāties, nevis lai lūgtu kādu konkrētu palīdzību, bet cerēdams, ka Valdmanim varētu būt informācija par to, kas mūs sagaida un līdz ar to — padoms, kā mums rīkoties. Taču, kad tēvs piezvanīja, Valdmanis, šķiet, tikai ar pūlēm viņu atcerējās, runāt atteicās un palūdza turpmāk vairs netraucēt. Pēc sadarbības gadiem un cieņas apliecinājumiem tēvs to gluži vienkārši nebija gaidījis. Nesen iepazinos ar Latvijas vēsturnieku komisijas izdevuma XXV sējuma (2010. gads) dokumenta publikāciju, kuru Latviešu organizāciju pārstāvju apspriede 1941. gada 11. jūlijā adresē Lielvācijas vadonim apsveikuma un pateicības tekstu. Tā trīspadsmit punktos ar uzticības apliecinājumiem un lūgumu gan pēc zināmas patstāvības, gan pēc iekļaušanas Lielvācijas pajumtē, ir arī devītais punkts — prasība pēc Latvijas atbrīvošanas no visiem židiem un principā arī no krieviem un poļiem. Viens no šīs apspriedes runasvīriem bija A.Valdmanis. Aizsteidzās pat pa priekšu vācu vēlmēm un gaidāmām pavēlēm. Šajā sakarā prātā nāk Hannas Ārcntcs teiktais: "Šoks nebija tas, ko darija mūsu ienaidnieki. Šoks bija tas, ko darija mūsu draugi."

No šiem pirmajiem vācu okupācijas mēnešiem atmiņā iespiedusies vēl kāda zīmīga epizode. Kā jau teikts, pirmajās vācu okupācijas nedēļās t. s. Lettische Hilfspolizei visai nadzīgi šiverēja pa ebreju dzīvokļiem ar ieganstu, ka meklē aizdomīgas personas un ieročus. Vīriešus, sevišķi jaunos, veda uz prefektūru. Taču diezgan daudzus vairāk interesēja negaidītā iespēja apstaigāt turīgu ļaužu mājokļus, pievācot visu, ko sirds kāro. Iegansts — nacionālā cīņa — tādējādi saplūda ar padomju laikā tik izdevīgi izmantoto šķiru cīņas saukli, ar buržuju ekspropriāciju. Nc velti Hitlera partiju sauca "nacionālsociālisti".

Starp sirotājiem diezgan daudz bija primitīvu ļautiņu, kuri agrāk varbūt paši jutās mala pagrūsti, un tagad viņus skrubināja necerēti iegūtas varas un visatļautības apziņa. Ar īpašu baudu viņi nīrgājās par inteliģentiem un izglītotiem ebrejiem, neaizmirstot viņus nolaupāt par komunistiem, kas vainīgi izsūtīšanā un tamlīdzīgi. To piedzīvoja vecvecāki, piedzīvoja arī citi.

Reiz piezvanīja pie mūsu durvīm. Tēvs atvēra — tur stāvēja divi vīri ar sarkanbaltsarkanajām lentēm ap piedurkni. Viens — iereibis pusemūža vīrs, pēc valodas spriežot — latgalietis, otrs — jauns puisis, varbūt pāris gadu vecāks par mani. Ienāk dzīvoklī. Jaunais klusē, toties vecākais runā par abiem un gandrīz vai omulīgi sēžas pie galda: "Nu, saimniek, liec virsū!" Tēvs atnesa konjaka pudeli, māte sameklēja

kaut ko ēdamu. Sucmanis (šķiet, tobrīd viņus vēl tā nedēvēja) nebija agresīvi noskaņots, un reibumā viņam nemaz negribējās pašam staigāt pa istabām. Vēl drusku iestiprinājies, viņš pieprasīja: "Dodiet nu šurp, ko esat latviešiem nokrāpuši!" Un, it kā tas būtu baigais joks, smiedamies piebilda: "Zeltlietas jau jums tik un tā vairs nebūs vajadzīgas." Tēvs atnesa zeltlietas — pulksteni, gredzenus. Vecākais šucmanis šķita priecīgs, vairāk neuzstāja un ķērās pie konjaka. Jaunais notiekošajā nepiedalījās, tāpēc kolēģim kaut kas ienāca prātā. "Klausies, lai jaunkundze tev parāda citas istabas! Ja tev kas iepatikas, ņem droši," — un teikdams daudznozīmīgi piemiedza aci.

Meitenes un jaunās sievietes bija apdraudētas īpaši, jo laupīšana nereti notika roku rokā ar izvarošanu. Nupat tā bija gadījies ar manu klases biedreni Angeliku, glītu rudmati, kuru iereibuši šucmaņi pavārtē izvaroja, un viņa no pārdzīvotā gandrīz sajuka prātā. Arī viņa vēlāk aizgāja bojā geto.

Mēģināju izdomāt, kā paglābties. Mana vīra tobrīd nebija mājās, viņš veltīja daudz uzmanības arī saviem vecākiem. Cēlos un gāju jaunajam līdzi. Viņš aizvēra durvis mums aiz muguras un sacīja: "Nebaidieties, jaunkundz, jums neko ļaunu nedarišu. Un, lūdzu, piedodiet par to, kas te notiek." Pamanīju, ka šis cilvēks ir dziļi nelaimīgs, pat izmisis. Sākām runāt.

Četrpadsmitajā jūnijā puisim izsūtīta visa ģimene, viņš bijis kā bez prāta, naida un atriebības alku pārņemts.

Vāciešiem ienākot, viņš tūlīt aizskrējis un iestājies paligpoli-cistos, jo viņu vajājusi tikai viena vienīga dzīva — atdarīt, atmaksāt. Tagad bija pagājušas tikai kādas pāris nedēļas, un viņš ar šausmām sapratis, ka smagi kļūdījies, ka piedalās bezjēdzīgā tādu cilvēku sodīšanā, kuriem ar boļševiku noziedzībām nav nekāda sakara. Varēja redzēt — kompanjons, banālais laupītājs viņam riebjas. Bet zēns arī saprata, ka kļūmīgais solis nebūt nav viegli labojams, jo šāda tipa vienības savējos nelaiž vaļā. Aiziešana varētu šķist aizdomīga. Tāpēc viņš nolēmis labāk pieteikties, līdzko arī latviešus sāks sūtīt uz fronti, tur vismaz pretī stāvēs apbruņoti karavīri, nevis pārbiedētas sievietes un bērni.

Šī tikšanās man daudz nozīmējusi. Tā palīdzēja saglabāt pašāvēību, ka arī bīstamās situācijās pēkšņi var rasties glābiņš. Pat ienaidnieku rindās tev pēkšņi var pastiepties pretī draudzīga roka.

Patiešām, nākamajos trīs gados, kad biju zaudējusi visu un visus, un jebkurš, ja vien vēlētos, spētu mani nodot un fiziski iznīcināt, man pirmo reizi mūžā tik dziļi un pārliecinoši atklājās arī cilvēku dvēselēs glabātā cēlsirdība, krietnums un nesavtība. Dažādi cilvēki glābuši manu dzīvību, riskējot ar savējo. Tas varbūt skan paradoksāli, bet tieši vis-necilvēciskajā laikā pārliecinājos, ka arī cilvēciskums ir realitāte. Arī šis kritiskā brīdī nejauši sastaptais jauneklis — ne es zinu viņa vārdu, ne arī, kas ar viņu vēlāk notika, — savā veidā uzturēja dzīvu šo

manu ticību.

Liktenis manā ceļā bija sūtījis uzticamu pavadoni, sargeņģeli, viņu sauca Emīlija Gajevska. Latgaliete no Aglonas, viens no nedaudzajiem manā mūžā sastaptajiem cilvēkiem, kuros dziļā ticība konsekvēnti izpaudās darbos, pilnīgā sekošanā kristīgajai ētikai. Pazinu viņu kopš bērnu dienām. Emīlija strādāja par mājsaimnieci pie mūsu ģimenes drauga un tēva darījumu partnera advokāta Andžeja Blankenšteina. Mana mamma bija viņa mūža lielā mīlestība, tik pašreizējā un spēcīga, ka viņš tās dēļ nekad neaprecējās. Viņš kļuva par tuvu ģimenes draugu, bieži viesojās mūsu mājā. Blankenšteins nāca no Polijas, ebreju-poļu laulības atvase. Andžeja ģimenē runāja poliski, jādomā arī viņš bija katolis, taču no baznīcas turējās pa gabalu. Latvijas neatkarības pēdējos gados Blankenšteins bija Šveices goda konsuls Rīgā, varēja cerēt, ka arī vācu okupācijas laikā viņam nekas sevišķi nedraud.

Starp Blankenšteinu un Emīliju, kungu un kalponi, bija izveidojušās neordināras attiecības. Pavecā, mazizglītotā sieviete izrādījās tik neparasta personība, ka tās ietekmei pakļāvās ne vien viņas saimnieks, bet visi, kuri viņu iepazīna. Emīliju cienīja un respektēja arī augsti izglītoti un sabiedrībā pazīstami cilvēki. Par Emīliju bez šaubīšanās varu liecināt: viņa bija svēts cilvēks savā mīlestībā un pazemībā, savā nesatricināmajā pārliecībā, ka Dievs viņu sūtījis kalpot cilvēkiem. Vienmēr varēja sajust, ka viņa stāv pāri ikdienas kņadai.

Tā ka Blankenšteins bieži uzturējās mūsu mājās, gluži dabiski pie mums nāca arī Emīlija. Vidus ielā vecāki vairs nemēdza rīkot lielas viesības, bet retajās reizēs, kad tomēr

vajadzēja uzņemt lielāku viesu pulku, mūsu Maņai talkā ieradās Emīlija. Viņa mūsu ģimeni ļoti iemīlēja, īpaši mani, jo savu bērnu viņai nebija. Mazpamazām Emīlija man arī izpaua savu dzīves stāstu. Meitenes gados viņa sapņojusi aiziet klosterī un kļūt par mūķeni, bet Dievs viņai bija lēmis piedzimt nabadzīgā daudz bērnu ģimenē kā vecākajai meitai, un tas nozīmēja agri sākt darba gaitas, lai palīdzētu izaudzināt jaunākos brāļus un māsas. Līdzīgi daudzām Latgales meitenēm Emīlija bija atnākusi uz Rīgu un vēlāk atvākusi šurp vienu no jaunākajām māsām — Mariju, kura apprecējās un laida pasaulē četrus bērnus. Viņas vīrs Juzefs Karčevskis tāpat bija no Latgales, strādāja par sētnieku lielā Iekšrīgas namā. Arī šī sirsnīgā ģimene manā likteni nospēlēja svarīgu lomu.

Blankenšteins, turīgs cilvēks, maksāja Emīlijai krietnu algu. Viņa to gandrīz visu sūtīja savējiem uz Latgali un pabalstīja arī Marijas lielo ģimeni. Emīlijas garderobe gadu gaitā gandrīz nemainījās, vienīgi, ja

kas pavisam nonēsājās, to aizstāja ar tādu pašu vai ļoti līdzīgu apģērba gabalu. Viņai bija viss, kas cilvēkam vajadzīgs, — ziemas un vasaras mētelis, vilnas kleitiņa ziemai un katūna — vasarai, viss melns, galvā allaž lakatiņš, arī melns, tikai ar baltām pumpiņām. Neliela auguma, kalsena, melnīgsnēja, tumšiem, jau iesirmiemi matiem. Klusu balsi, latviski runāja ar stipru latgalisku pieskaņu.

Brīvos brīžos Emīlija pārsteidzoši skaisti izšuva, galvenokārt baznīcas vajadzībām. Reiz redzēju viņas darinātu segu, ko paklāt apakšā Dievmātes tēlam. Tā bija īsts mākslas darbs. Tēvs Buturovičs ne reizi vien apgalvoja, ka citos apstākļos, ieguvusi izglītību, Emīlija varētu kļūt par mākslinieci — tik acīmredzama bija viņas radošā dzirksts, krāsu un kompozīcijas izjūta.

Emīlija milēja un želoja visus cilvēkus, tomēr daži viņai, protams, bija vairāk pieauguši pie sirds. Starp tiem — viņas saimnieks, kuru viņa, šķiet, uzskatīja gandrīz vai par savu dēlu un ļoti pārdzīvoja Blankenšteina kunga nekārtīgo dzīvesveidu. Viņš neprecējās, taču laiku pa laikam pie viņa parādījās draudzenes, kuras padzīvoja tur kādu brīdi un tad atkal nozuda. Atceros, reiz Blankenšteina mājās uz ilgāku laiku apmetās skaista ungāru dejotāja, kas šā romāna deļ pēc viesizrādēm bija aizķērusies Rīgā. Jaunā sieviete iepatikās Emīlijai, un tā centās pierunāt savu kungu, lai dejotāju apprec. "Tas nekas, ka dejotāja," viņa teica, "bet godīga katoļu meitene..." Emīlija toreiz bija stipri sašutusi, ka Blankenšteins vazā sievietes aiz deguna, taču viņš ģimenes dibināšanu bija izslēdzis no savas dzīves programmas.

Emīlijai visas lietas bija skaidras un vienkāršas, viņa zināja, kas ir labs un kas ļauns, un viņas pasaules uztverē un pārliecībā patiešām slēpās liela gudrība.

Emīlijas sapnis kopš manas bērnības bija piedabūt mani pie kristīšanās. To viņa vēlēja visiem, kurus milēja un uzskatīja par labiem cilvēkiem.

Jau teicu, ka apmēram divus mēnešus pēc sareģistrēšanās mēs ar Dimu nolēmām salaulāties arī baznīcā. Mūs laulāja Sāpju Dievmātes baznīcā, blakus Rīgas pilij, mūsu paziņa, Emīlijas biktstēvs Ādams Buturovičs. Pirms tam mani nokristīja katoļticībā, par krustmāti un laulības liecinieci kļuva Emīlija, kura pret saviem jaunajiem pienākumiem izturējās ar milzu atbildību un nopietnību. Negribēju liekuļot un godīgi atzinu gan mācītājam, gan Emīlijai, ka daru to apstākļu spiesta, un baznīcas rituālus neievērošu. Teicu apmēram tā: "Domāju, ka Dievs ir viens, bet cilvēki pie viņa nonāk pa dažādiem ceļiem un attiecības ar Dievu ir katra dziļi personiska lieta." Gudrais garīdznieks atklāto runu uzņēma labvēlīgi, pat Emīliju mana īpašā nostāja itin nemaz neuztrauca. Arī vēlāk, pēc visiem pārbaudījumiem, kas mums vēl tikai stāvēja priekšā, nepārprotami jutu Emīlijas pārliecību: "Nu lai tas bērns neiet pie bikts un neskaita lūgšanas, viņš

ir tik daudz cietis, ka Dievs viņam piederot."

Mēs ar Dimu laulājāmos slepeni, taču ne jau romantikas dēļ. Gluži vienkārši — atklāti nedrīkstēju rādīties uz ielas bez dzeltenās zvaigznes, bet to piespraust negrāsijos. Iegājusi tukšajā baznīcā, tās tālākajā stūrī ieraudzīju rosāmos vīrieti vācu militārās formastērpā un satrūkos. Bet Ruturovičs mani nomierināja: "Neuztraucieties, tas ir armijas garīdznieks, no viņa nav jābaidās. Ne viņš ko teiks, ne darīs, ne kur ziņos." Vēlāk arī man radās priekšstats, ka šajā smagu pārbaudījumu laikā katoļu baznīca, ar kuras pārstāvjiem vairākkārt biju sastapusies, patiešām turas pie Dieva baušļiem, nevis pie laicīgo varu diktētām prasībām. Lai gan baznīcas virsotne — Vatikāns fašisma spiedienam zināmā mērā padevās (pusgadsimtu vēlāk par to atvainojās pāvests Jānis Pāvils II), visā Eiropā daudzi katoļu garīdznieki nacistiem nepakļāvās, savu iespēju robežās aizstāvēja netaisni vajātos un nāvei nolemtos. Arī Latvijā katoļu baznīca, ieskaitot pašu bīskapu Jāzepu Rancānu, vācu okupācijas laikā ir daudz darījusi atsevišķu ebreju glābšanā. Tāda ir mana personiskā pieredze. Pašu cilvēku tikums jau ir tas, kas rada priekšstatu par reliģiju un baznīcu.

Pateicoties Emīlijai, arī mēs uzreiz un kaut kā pašsaprotami nonācām šajā relatīvās aizsardzības zonā. Viņai Rīgas katoļu aprindās bija liels svars. Nojautu, ka Emīlija ir sakar-niece starp baznīcu un tiem, kuriem palīdzība nepieciešama. Viņa bija mūsu draugs.

Tieši tad, kad ir traģiski grūti laiki, šāds cilvēks var uzmirdzēt pa īstam. Emīlija palīdzēja cilvēkiem jau pirmajā padomju gadā. Viņa, piemēram, atrada pajumti mūsu paziņai ar mazo puisīti, kad viņus meta laukā no dzīvokļa. Vāciešiem iesoļojot Rīgā, Emīlija nekavējoties ieradās pie mums. Vēlāk, to atceroties, man ienāca prātā — viņa it kā stājās postenī, kuru nepameta līdz brīdim, kad atkal brīvi varēšu parādīties uz ielas. Nešaubīgi varu apliecināt, ka bez Emīlijas nebūtu izdzīvojusi. Un ne tikai es. Tā ka Emīlija nekad par to nerunāja, varu vienīgi nojaust, ka viņa ir palīdzējusi daudziem cilvēkiem, starp man zināmajiem — manai klases biedrenei Rivai Šeferei, viņas mātei un brālim.

Pirmajā vietā Emīlijai, protams, bija viņas saimnieks Blankenšteina kungs, bet, tā ka, vismaz sākumā, šķita, ka viņam nekas nedraud, viņas neatslābstošo rūpju lokā, citu starpā, nonāca mūsu ģimene. Pirmajos mēnešos arī Emīlija mums, sievietēm, aiztaupīja nepieciešamību iet ārā no mājas un saskarties ar pazemojumiem un nīrgām uz ielas. Viņa gādāja pārtiku un nesa ziņas par to, kas notiek ārpusē. Vēstis kļuva arvien šausminošākas. Katru dienu mums pazīstami ebreji bija izrauti no mājām vai saņemti uz ielas un neviens nebija atgriezies. Katrs saprata, ko tas nozīmē.

Nekad neesmu spējusi aizmirst, kā, vēl pirms visus ebrejus

aizdzina uz geto, pie paziņām ieradās puisis, kuram bija laimējies izbēgt no prefektūras. Viņa satriecošais stāsts nonāca arī līdz mums. Borisu Kliotu tik tikko pazinu, mēs bijām mācījušies vienā skolā, tikai dažādās klasēs, viņš bija gadu jaunāks. No prefektūras, no kuras reti kāds ebrejs dzīvs tika laukā, viņš izglābās vienīgi tāpēc, ka starp apsargiem, kuri dežurēja pie durvīm, gadījās viņa biedrs no baletskolas. Tas viņu pavilcis malā, pavēris kaut kādas durtiņas un klusām uzsaucis: "Mūc, cik ātri vien varil!"

Mani īpaši satrieca Borisa stāstītā aina, kas joprojām rēgojas man acu priekšā, itin kā pati būtu to redzējusi, — veciem, sirmiem ebrejiem likts mazgāt grīdu, laizot to ar mēli un slaukot ar bārdi. Vēlāk lasīju, ka šāds sadistisks cilvēku pazemošanas paņēmieni esot dokumentēti gan vācu, gan ungāru, rumāņu un horvātu nacistu varas orgānijās. Liktenis mani ir saudzējis tādā ziņā, ka, visu laiku slēpjoties, savām acīm nekādu vardarbību vai asiņainus noziegumus pati neesmu redzējusi, esmu tikusi pasargāta no tiešām traumām, kuras cilvēka psihi spēj ievainot neatgriezeniski smagi.

Izslēdzot ebrejus no cilvēku sabiedrības, palika tomēr daži neskaidri jautājumi. Viens no tiem attiecās uz jauktām laulībām un tajās dzimušo bērnu — pusebreju — likteni.

Pašā Vācijā bija ļoti daudz jauktu laulību, Latvijā varbūt mazāk, taču mūsu draugu un paziņu vidū pusebreju netrūka. Radās jautājums — kādā veidā ebreju iznīcināšanas programmu attiecināt uz viņiem? Arī šo jautājumu okupētājs

Austrumeiropas teritorijās risināja vēl brutālāk nekā pašā Vācijā.

Padomju vara aizejot pēdējā brīdī paspēja ebrejiem izdarīt vēl vienu lāča pakalpojumu, kaut arī bez tieša nolūka. Četrdesmit pirmā gada pavasari sāka mainīt Latvijas Republikas pases pret padomju pasēm. Latvijas, tāpat kā vairuma Eiropas valstu pasēs nebija tautības ieraksta. Ticību gan ierakstīja, ja pases īpašnieks to speciāli neliedza. Kristītajiem ebrejiem, kuri skaitījās katoļi, pareizticīgie vai luterāņi, vācu laikā tāpēc varētu būt kāda cerība izglābties. Taču jaunajās padomju pasēs visiem obligāti ierakstīja tautību. Ebrejiem tas izrādījās nāves spriedums.

Karam sākoties, pasu maiņa apstājās pusceļā. Daļai iedzīvotāju bija jaunas, daļai — vēl vecās pases. Daudzi vispār palika bez dokumentiem, jo Latvijas pases viņi bija iesnieguši maiņai, taču jaunās palika nesaņemtas. Mums Rīgā pases jau bija apmainītas. Mans vīrs pēc padomju pases bija krievs. Apstākļi, par kuriem jau stāstīju, viņam bija labvēlīgi. Tāpēc Dimu lika mierā, un rudenī viņš netraucēti varēja turpināt studijas Universitātē.

Jauktās laulības regulēja īpaši likumi. Vācijā ar āriešiem precējušos ebrejus gandrīz līdz pašām beigām radikāli neaiztika, sākumā ebreju pusei klusi un nemanāmi vajadzēja tupēt

mājās, karam sākoties, bija jāiet smagos piespiedu darbos, lielākoties kara vajadzībām. Āķis bija tas, ka vācu vīri, kuriem sievas bija ebrejietes, nevarēja piedalīties publiskajā dzīvē un ieņemt nozīmīgākus amatus. Sievas atstūma, lai saglabātu stāvokli un karjeru. Kara beigās gan represijas kļuva aizvien bargākas. Latvijā valdīja citi noteikumi — sievas savus ebreju vīrus vispār nedrīkstēja paturēt, un viņām nekas cits neatlika, kā tos slēpt vai arī no tiem atvadīties. Diezgan daudzām arī laimējās viņus izglābt, labi zinu vairākas tādas ģimenes. Savukārt latviešu vai citas tautības āriešu vīrs sievu ebrejieti oficiāli varēja paturēt tikai tad, ja sieva tika sterilizēta. To oficiāli veica slimnīcās.

Man gribas atkāpties no vēstījuma secības un pastāstīt, kā šis nīrdzīgi ciniskais likums, kurš mudināja uz klaji amorālu rīcību, reāli darbojās un ietekmēja cilvēku likteņus visu turpmāko mūžu.

Vēl pirms kara, viesojoties Liepājā pie tantes Edites, iepazinos ar māsīcas klases biedreni Pirmajā ģimnāzijā Mariju jeb Mūru, kā viņu dēvēja, solidas ebreju ģimenes atvasi. Pavisam jauniņa, viņa ilgi cerējās un tad apprecējās ar latvieti, jaunu Līcpijas mediķi.

Vācu laikā Mūras vīrs, pats būdams slimnīcas ārsts, bija spiests piekrist sievas piespiedu sterilizācijai, lai vismaz glābtu viņas dzīvību. Pie bērna, tikko precējušies, viņi vēl nebija paspējuši tikt. Visa Mūras ģimene aizgāja bojā, tur neko līdzēt nevarēja. Karš beidzās, atgriezās padomju vara, dzīve turpinājās.

Es viņus satiku desmit gadus pēc kara. Dzīvoja, strādāja medicīnā, sekmīgs, satīcīgs pāris. Šķita, ka divatā viņiem izdevies pārvarēt dziļo traumu. Bet dzīve prasa savu. Reiz Mūra man atzinās, ka nekad neapklust sāpes par pazemojumu un sakroplošanu. Dakterim ar gadiem auga ilgas pēc sava bērna. Kāda jauniņa slimnīcas māsiņa viņam dzemdēja dēlu. Oficiāli viņš šķīrās no Mūras, lai gan nebeidza viņu mīlēt, un apprecēja bērna māti. Ārsta pietiekami plašajā dzīvoklī viņi dzīvoja visi kā viena ģimene, četratā. Šai dīvainajai savienībai, protams, nebija lemts garš mūžs. Mūra ar visu sirdi pieķērās vira dēlēnam, auklēja viņu, kamēr māte bija darbā. Viņa visu saprata, tas bija apbrīnojami, cik pašreizdzīgi viņa pacēlās pāri savam liktenim. Otrā sieva zināja, ka viņas vīrs šķīries tikai bērna dēļ. Sākumā viņa ar šo situāciju it kā samierinājās, tomēr drīz sacēlās. Arī viņu var saprast. Viņai nebija grūti, nievājot un tiranizējot, pirmās sievas dzīvi padarīt nepanesamu. Mūra ārkārtīgi pārdzīvoja to, ka viņai vairs neļāva mazajam puisītim pat tuvoties. Galu galā viņa saprata, ka tieši viņai jāspēr izšķirīgais solis. Sarunās ar mani Mūra nekad nežēlojās par sevi, bet raizējās par vīru, kurš šajā nedabiskajā situācijā bija nonācis depresijā. Par visu svarīgāka arī viņai bija bērna labklājība. Viņa izlēma pilnīgi aiziet no sava bijušā vīra dzīves un pārcēlās uz Rīgu. Drīz viņai radās negaidīta izdevība emigrēt uz neatgriešanos. Kā tas

izdevās, ir cits sižets — piedzīvojumu filmas scenārijam.

Tagad šā skumjā stāsta protagonistu ir miruši, tāpēc atļaujos atstāstīt šo vienu no daudzajām kara un necilvēcīgu režīmu radītajām ilggadīgajām, klusajām drāmām.

Kāds dzejnieks reiz teicis: "Mums dārgi jāmaksā par to, ko citi mums nodarījuši." Tas pilnā mērā attiecas uz visiem, kas guvuši smagus ievainojumus, fiziskus vai psihiskus, citu cilvēku vājprātu un bezjūtīguma dēļ un pēc tam visu mūžu vairāk vai mazāk sekmīgi pūlējušies tos sadziedēt,

Mūras stāsts 1941. gada vasarā tikai sākās, bet tolaik arī man bija aktuāli līdzīgi jautājumi. Taču mums ar Dimu nebija ko laužīt galvu, ar mums tāpat viss bija skaidrs. Pēc rasu tīrības karotāju noteikumiem pusebrejiem nekādu alternatīvu nebija: viss bija noteikts strikti un nepārprotami. Ja pusebrejs apprecējās ar ārieti, viņš savas pozīcijas nostiprināja un turpmāk skaitījās ārietis. Turpretim, izvēloties sev dzīvesbiedri ebrejieti, viņš pats zaudēja savas garantijas un tika atzīts par ebreju. Tieši tas draudēja Dimam, ja kļūtu zināms, ka esam precējušies. Mani nomāca smaga atbildības sajūta. Līdzko nāca zināms šis likums, kļuva skaidrs, kas manam vīram draud. Dima pat domās nepielaida varbūtību, ka drošības pēc vajadzētu pārtraukt visus sakarus ar nepareizi izraudzīto sievu. Kā man atrast pareizo lēmumu? Piedāvāju aiziet uz geto, kad pienāks brīdis. Bet par to nevarēja būt runa, Dima to uztvēra kā apvainojumu. Uzticīgi un bruņnieciski, bez liekiem vārdiem, Dima apzinīgi izvēlējās neizbēgamās briesmas.

Laimīgā kārtā par mūsu laulībām zināja ļoti maz cilvēku, Universitātē tas nebija zināms, tostarp arī tāpēc, ka tās nebija dokumentētas mājas grāmatā, vienīgi dzimtsaraksta ruļļos.

Tātad Dimam cits nekas neatlika, kā slēpt savu ģimenes stāvokli, bet man — kļūt neredzamai. Dima bija gatavs aizstāvēt mani līdz galam.

Nams Vidus ielā 9 izrādījās gandrīz iztukšots. Daža ģimene jau 1939. gadā bija repatriējusies uz Vāciju, vairākas tika represētas padomju laikā, kādi citi paspējuši evakuēties uz Krieviju. Arī sarkanarmijas virsnieki, kuri aizņēma dzīvokļu daļas, bija projām. Tagad viņu vietā parādījās vācu militāristi. Mūsu dzīvoklī, aizņemdamas divas istabas tuvāk ieejai — tēva kabinetu un zāli, apmetās kāds vērmahta hauptmanis (pēc mūsu rēķiniem — armijas kapteinis), pusmūža vīrs. Viņa rait-nieku iemitināja turpat, nama puspagraba dzīvoklī.

Pa to laiku mūsu dzīvoklī Vidus ielā 9 bija vēl palielinājies iemītnieku skaits. Savā pulciņā pieņēmām trīs cilvēkus — Babstu ģimeni, liepājniekus. 13. un 14. jūnijā viņi ciemojušies Rīgā, tātad izsūtīšanas naktī nav bijuši mājās Liepājā. Līdz ar to viņi netika aizrauti līdzī pārējās ģimenes deportācijas laikā. Andrejs Babsts bija

bēglis no PSRS, pēc tautības krievs, viens no ņezovzraščenciem, kurus jau esmu pieminējis. Pirms nez cik gadiem atbraucis it kā uz īsu ciemošanos, bet palicis Liepājā uz dzīvi. Apprecējies ar liepājnieci Veru Milielsoni, turīgas ebreju ģimenes atvasi. Nu viņiem jau bija divpadsmitgadīga meita Nataša. Vera bijusi Čīlijas vīra Romāna pirmā sieva, ar kuru tas pēc īsas laulības draudzīgi izšķīries. Katrā ziņā — grūtajā brīdī mūsu ģimene Babstus sirsnīgi uzņēma.

Cetpadsmitā jūnija naktī izsūtīja visu Mihelsonu ģimeni — Veras vecākus, brāli ar sievu itālieti Lučiju un viņu dēlēnu. Mēs vēl brīnījāmies, ka ar Andreja meklēšanu tik ilgi gaidījuši. Tā nu Babsti palika Rīgā. Sākumā viņus pieņēma mani vecvecāki Elizabetes ielā 23, bet vēlāk, pirms manu vecāku aiziešanas uz geto, viņi pārnāca uz Vidus ielu, lai apmestos vecāku atstātajās divās istabās.

Visa māja oficiāli pārgāja vācu armijas pārziņā, kaut arī šur tur vēl mita kāds civilais vietējais. Negaidot un necerēti hauptmanis izrādījās kluss, pieklājīgs un godprātīgs cilvēks. Uz mūsu tautību viņš nereaģēja, ne ar vārdu neskāra ar to saistīto situāciju. To varēja interpretēt dažādi, bet viņa uzsvērti pieklājīgā attieksme, īpaši pret mums, sievietēm, visa izturēšanās, liecināja par to, ka Hitlera dievinātais viņš nav. Tā ka dzīvoklis skaitījās nodots vācu armijas rīcībā, latviešu šucmaņi savos sirojumos bez īpaša uzdevuma neuzdrikstējās tur iegriezties.

Hauptmanis, kā visi viņu dēvēja, uzvārdu neminot (tas arī nav iespiedies man atmiņā), kalpoja saimnieciskajā dienestā, viņa pienākumi saistījās ar pārtikas produktu un citu preču aizgādāšanu no Latvijas uz Vāciju. Zemes un darba augļi ešeloniem vien plūda uz Vāciju. Hauptmanis šīm kravām brauca līdz, jo atbildēja par to neaizskaramību, tāpēc dzīvoklī viņu varēja sastapt diezgan reti. Uz Babstu ierašanos viņš vispār nereaģēja.

Virsnieku šoferi, kuri bija izmitināti divos puspagraba dzīvokļos un ar kuriem Dima dažkārt sarunājās, zināja pastāstīt, ka hauptmanis esot no Austrumprūsijas, no militāras dzimtas, jau senči dienējuši prūšu armijā. Esot profesionāls bruņoto spēku virsnieks, kas turas pie tradicionālā tikuma nekarot pret civiliedzīvotājiem. Cilvēkiem, kuri tovasar bija patvērušies Vidus ielas dzīvoklī, viņš aiztaupīja papildu pazemojumus un sāpes.

GETO

Drīz vien, augusta sākumā, Maskavas priekšpilsētā sāka izveidot slēgtu zonu, kuru pēc vēsturiskā parauga sauca par geto. Paskaidroju:

sākot ar XIII gadsimtu, Eiropas pilsētās ebreji apmetās vienkopus un atšķirti no kristīgajiem pilsētniekiem, taču sākotnēji vēl bez žogiem un mūriem. Pirmā obligātā — nošķirtā apmetne, kas nosaukta par Ghetto, reģistrēta 1526. gadā Venēcijā. Šis paraugs un tā nosaukums tika ieviesti arī citviet. Bija zināms, ka visiem Rīgas ebrejiem vajadzēs doties uz turieni. Līdzī drīkstēs ņemt tik daudz, cik katrs var ielikt koferī vai mazos rokas ratiņos. Viss pārējais būšot jāatstāj dzīvokļos, kurus pārņems sveši ļaudis. No šā brīža izdotās pavēles un rīkojumus, kas ar vācisku kārtību dokumentēja Rīgas ebreju, tostarp manas ģimenes, krustaceļu, norakstiju mazā bloknotiņā, sīciņiem burtiņiem, lai tas man varētu ilgi kalpot. Kopā ar manām vēlākām piezīmēm to glabāju linu jostas kabatiņā kā dārgumu starp citām dārglietām. Piezīmes bija manis izdomātā īsrakstā. Šos necilos papīriņus man izdevās saglabāt līdz pat 1950. gada rudenim. Jau reiz pieminētajā drošības orgānu veiktajā kratīšanā manā toreizējā Rīgas dzīvoklī konfiscēja arī rakstāmgalda atvilktnē glabātu vecu kārbu ar saturu, kura vērtība man bija neatsverama, — šiem norakstiem un piezīmēm, un arī pēdējām vēstulītēm — zīmītēm no maniem tuviniekiem. Taču atmiņā šīs kārbas saturs man iespiedies uz mūžu.

īsa oficiāla hronika:

Par geto izveidošanu Rīgā tika paziņots 1941. gada 23. augustā. "Lielā geto" robežas gāja pa Lāčplēša, Jēkabpils, Katoļu,

Lazdonas, Liepas, Kalna, Lauvas, Jersikas un Maskavas ielu. No šiem 12 kvartāliem uz citurieni tika pārvietoti ap septiņiem tūkstošiem neebreju iedzīvotāju. Novembra sākumā, pirms sākās masu slepkavības, pēc manis lietoto avotu ziņām, Rīgas geto ieslodzīto ebreju skaits bija 29 602 cilvēki. No tiem — 17 mani tuvinieki.

Divdesmit trešajā oktobrī pēc Rīgas vācu oberbirģermeis-tara Vitroka pavēles geto tika apjozts ar dzelonstieplēm. Ar pārējo pilsētu to savienoja vairs tikai vieni vārti, ko sargāja latviešu apsardze.

Visus šos traģiskos notikumus pilsētā pati neesmu pārdzīvojusi. Vienīgi iztēlē dzīvoju līdzī notiekošajam, kā tas man atspoguļojās sausajās pavēlēs un rīkojumos, un cilvēku nostāstos. Dima, kuram nupat bija atsākušās mācības, un Emīlija, mazākā mērā arī Andrejs Babsts un atsevišķi retie ciemiņi, kļuva par manu saikni ar šo ārpasauli. Abi viņi daudz staigāja pa pilsētu, redzēja notiekošo, satikās ar cilvēkiem un saskārās ar dažādām rīdzinieku aprindām. Ar nelielām atkāpēm viņu vērojumi bija apmēram šādi: sabiedriskajā domā palēnām esot manāmas zināmas pārmaiņas. Sajūsma par atbrīvotājiem daudziem pamazām sākusi noplakt, jo tiem, kas nebija padevušies pašapmānam, ātri vien kļuvis redzams, ka neatkarīgo Latviju atjaunot viņi netaisās. Veidojās latviešu pašpārvaldes iestādes, iezīmējās jaunas augstākās aprindas, kas sagājās ar vācu vadošajiem kadriem, vieglās meitenes iepriecināja virsniekus un ne tikai tos, jo vācu militāristi bija

iznesīgi un dāsni. Atklāti sakot, tobrīd man nebija svarīgi iegaumēt, kādas pašpārvaldes struktūras veidojās, kādi pazīstami vārdi parādījās ziņās par atbildīgajiem kolaboracio-nistiem.

Fronte bija pārvietojusies uz austrumiem, bumbas uz galvas nekrita. Protams, karš paliek karš, dzīve bija kļuvusi nesalīdzināmi grūtāka. Maz ko varēja brīvi nopirkt, īpaši pilsētnieku galds kļuva samērā trūcīgs, arī zemniekus apkrāva ar smagām nodevām. Latviešu pārtika ešeloniem vien plūda

projām gan uz austrumu fronti, gan Vāciju. Leksikā parādījās jauns izteiciens melnais tirgus. Lai papildinātu skopās kartīšu devas, pilsētnieki sāka klaiņot pa pagastiem, mainot dažādas mantas pret produktiem. Tas bija aizliegts, tomēr turpinājās augošā proporcijā visu vācu laiku. Emīlija un viņas māsa arī šad tad riskēja, teica, ka maiņas tirdzniecību iznīdēt nav iespējams. Laikam ritot, ieviesās zināma sadzīvošanas kārtība ar vāciešiem. Visumā ritēja parastā dzīve — ļaudis dzīvoja savās mājās, strādāja, mācījās, svinēja pieticīgus svētkus, priecājās un izklaidējās. Sāka atdzīvoties kultūras dzīve, rudeni darbu atsāka mākslas iestādes, arī kādas izdevniecības. Bet turpat blakus it kā citā dimensijā Rīgā atradās 30 000 cilvēku liels pulks, nošķirti no visiem kā spītāliegie, ar kuriem pat saskarsme ir tabu. Normāli dzīvojošais vairākums centās viņus neievērot, par ebrejiem nedomāt. It kā viņu nemaz nebūtu. Latviešiem bija savas problēmas.

Cilvēki tomēr nav zvēri, teica Emīlija. Daudzi sevi mierinot ar domu, ka nebūs jau tik traki. Nu — liek staigāt ar dzeltenajām zvaigznēm pa rensteli, iesloga geto, bet tāda ir Hitlera politika, ko tad mēs varam... Lai padzīvo tur, gan jau pieradīs. Būtībā visi zināja, ka provincē ebreji jau noslepkavoti un Rīgas geto iemītnieki ir pēdējais ebreju pulks Latvijā. Bet vēlāk, kad arī Rīgā masu slepkavības jau bija notikušas, dzīvoja kā trīs mērķaķīši — aizvērtām acīm, aizbāztām ausīm, saspiestām lūpām.

Protams, ar īstiem nacistu piekritējiem ne Dima, ne Emīlija nesaskārās, piemēram, ar Ulmaņa laikā aizliegtajiem pārkonkrustiešiem, fanātiskiem fašisma ļaunākā vācu varianta piekritējiem, kuri bija naski atdzīvojušies, arī ar tādiem, kas īpaši profitēja no sadarbības ar kungiem.

Kad pēc deviņu mēnešu slēpšanās Vidus ielā sāku personīgi saskarties ar normālo cilvēku reālo dzīvi, biju pārsteigta, cik pareizu un precīzu ainavu biju radījusi savā iztēlē pēc Dimas un Emīlijas stāstiem, laikrakstu un žurnālu informācijas.

Pienāca diena, kad maniem vecākiem vajadzēja doties uz geto. Iet, bez šaubām, vajadzēja arī man, un krietnais sētnieks Obolēvičs mājas grāmatā tā arī ierakstīja: visi trīs aizgājuši uz geto.

Atceros savu pēdējo sarunu ar māti. Mēs sēdējām virtuvē, un es nevaldāmi raudāju. Mamma tādas jūtu izpausmes necieta, un es jau

sen biju iemācījusies sevi savaldīt. Toreiz par savaldīšanos nespēju domāt.

Nekad mana vienmēr apbrīnotā māte nebija šķitusi tik skaista kā tajā dienā, kad redzēju viņu pēdējo reizi. Absolūti mierīga viņa sēdēja virtuves krēslā kā karaliene tronī. Tobrīd viņai bija četrdesmit divi gadi, bet viņa izskatījās ļoti jauna, nezinātāji viņu allaž uzskatīja par manu vecāko māsu. Tēvam — seši gadi vairāk, arī vēl ne piecdesmit, pats spēka pilnbrieds.

Tā ka manam vīram dokumenti bija kārtībā un vismaz pagaidām nekas nedraudēja, viņš uzskatīja par pašsaprotamu lietu, ka mani noslēps. Katru šaubīšanos viņš uztvēra kā apvainojumu, kategoriski noraidīja manus sirdsapziņas impulsus, ka jādodas vecākiem līdzi, arī — lai Dimas stāvokli nesarežģītu. Mamma krievu draugi no emigrantu vides piedāvāja viņu pagaidām nobēdzināt savā Jūrmalas vasarnīcā. Šķita, ka tur ir vislabākās izredzes noslēpties un ka vismazāk tādām nolūkam derētu Rīgas daudzdzīvokļu nami, kur trūka grūti pieejamu telpu, piemēram, pagrabu, toties netrūka modru acu un ausu visapkārt. Tomēr tieši Rīgā zināms cilvēku skaits izglābās.

Mamma slēpties atteicās kategoriski. Viņa kā vienmēr visu pamatoja ar ļoti skaidriem, vienkāršiem, tādiem kā mūžseniem, gandrīz vai pirmatnīgiem principiem. Kā šodien dzirdu viņas mierīgos vārdus, mūsu pēdējo sarunu: "Esmu dzīvojusi tā, kā man ir gribējies, gājusi savu ceļu, dažkārt arī atšķirti no tava tēva. Bet mirt ir jāiet kopā." Šajā brīdī sapratu, ka māte nelolo ne cerības, ne ilūzijas, kamēr tēvs vēl mēģina saglabāt optimismu.

Mūsu pēdējo sarunu viņa nobeidza, atkārtojot savu nepārsūdzamo lēmumu: "Aizliedzu tev nākt mums līdzi. Aizeju līdzi savam vīram, tev jāpaliek kopā ar savējo. Viņš grib pierādīt, ka ir īsts vīrietis. To tu viņam nevari liegt. Mums ar tēvu būs vieglāk, zinot, ka tu dzīvo."

Es nezināju, ko darīt. Tā man šķita gandrīz vai nodevība, ka viņi aiziet un es palieku, taču sapratu arī, ka mātei taisnība. Māte zināja, juta, ka abi ies bojā. Tēvs vēl prātoja, ka ASV iesaistīsies karā, PSRS karaspēks sasparosies, Hitlera sakāve ir nenovēršama, bet līdz tam laikam vajadzēs izturēt. Pazemojumus, badu, smagu darbu, visu ko, taču tobrīd viņš — un ne jau viņš vien — nevarēja iedomāties, ka tā ņems un visus bez izņēmuma noslepkavos. Tēvs joprojām sprieda loģiski, saprātīgi. Bet saprāta laiks jau sen bija beidzies.

Mamma aizgāja no mājām saposusies, tikpat skaista un lepna kā vienmēr. Tikai dzeltenā zvaigzne liecināja, ka nekas viņu nesargā pret cilvēku ļaunumu. Tā bija pēdējā reize, kad viņu redzēju.

Tēvs mani pēdējo reizi cieši apskāva un ar smaidu kā atvadu padomu pateica vienu no savām iemīļotajām stoiķu gudrībām: "Perfei et obdura!" (Izturi un noturies!) (Ovīdijs). Un, piespiežot sevi savaldīt raudās savilkto vaibstus, atteicu tādā pašā garā: "Superando omnis

foituna feiend est." (Kas visu iztur, tas pieveic likteni.) (Vergīlijs). Sarunāties ar citātiem bija mūsu iemīļotais amizieris dienās, kas tagad šķita laimīgs sapnis.

Dimas vecākiem tāpat netrūka savu problēmu. Varēja šķist, ka viņi dzīvo kā suns ar kaķi, pat uz laiku dzīvokli pārdalījuši uz pusēm. Taču īstenībā viņi viens otru mīlēja, tikai tēvam mūždien gadījās kaut kādi romāni, māte bija ārkārtīgi greisirdīga un slimoja ar depresijām, pat nervu sabrukumu. Tomēr šķiršanās domas ne vienam, ne otram nenāca prātā. Uz nāves briesmu sliekšņa visas domstarpības un nesaskaņas aizmirsās. Pašai Jevgeņijai Osipovnai vispār nekas nedraudēja, brāļi taču bija atsūtījuši visus ģimenes

dokumentus. Slimīga un nevarīga būdama, viņa nespēja iedomāties, kā lai vīram atrod paslēptuvi, kā lai viņu aizsargā. Vieglāk viņai šķita mīlestībā uzupurēties. Viņas krievu fatālismam tas bija dabīgs lēmums. Viņa pat nelika lietā savus dokumentus. Dimas tēvs savukārt negribēja, lai sieva, kurai tas nav jādara, dodas viņam līdzi uz geto. Tā viņi atkal pastrīdējās un aizgāja kopā — uz neatgriešanos.

Tajās dienās uz geto aizgāja arī visi pārējie mani tuvinieki. Elizabetes ielas dzīvokli, manas bērnības silto ligzdu, atstāja abi mani vecvecāki un Raja ar vienpadsmitgadīgo Aleksandru (viņa tēvs Zoržiks jau bija nogalināts). Čilija kopā ar vīru, dēlu — desmit gadu veco Džekiju — un vīramāti viņiem pievienojās. Tur, geto saspiestībā, viņi turējās kopā, balstīja cits citu. Turpat apmetās arī mani vecāki.

Aizgāja arī mana tēva radi. Vēcaistēvs bija miris jau sen, kopā ar vekomāti Rebeku dzīvoja Maksis, tēva brālis, kurš viņam bija tik neticami līdzīgs, un slimā vecākā māsa Lonija. Jau stāstīju, ka abas ar mammu, juzdamās atšķirīgas, nebijām šai ģimenei sevišķi tuvas. Tēvamāte bija labs cilvēks, visu mūžu veltījusi ģimenei, bērniem, taču viņas uzskati mums nebija pieņemami. Viņa arī lielā mērā izbojāja Makša dzīvi. Pretstatā manas mammas ģimenei Rebekai bija daudzi un dažādi mietpilsoniski aizspriedumi, tostarp arī pret citām tautībām. Tēvocis Maksis skaitījās neprecējies, un viņam bija istaba mātes mājās, taču tuvinieku lokā visi lieliski zināja, ka viņš vienlaikus gadiem citā mājā dzīvo kopā ar draudzeni, toreiz sacīja — civilsievu. Mātes acīs šai sievietei piemita divi lieli trūkumi — pirmkārt, viņa bija latviete un, otrkārt, šķirtene ar puiku no pirmās laulības. Arī Makša draudzenes ģimene šīs attiecības neatbalstīja. Tikko dēls ieminējās par precēšanos, tā mātei sākās sirdslēkme, un galu galā precību jautājumu vairs necilāja. Kādreiz droši vien viss būtu nokārtojies, taču atvēlētais laiks bija notecējis. Vēlāk esmu domājusi — ja viņi būtu apprecējušies, varbūt draudzene kā viena otra latviešu sieva varētu savu vīru izglābt.

Vēlāk, kad vecāku vairs nebija, sākās dīvains laiks, kad man sakārtot savas sajūtas un domas bija grūti. Svešs man šķita arī mūsu dzīvoklis. Viena istaba mūsu agrākajā ģimenes mītnē pārvērtās par

manu slēpni uz deviņiem klaustrofo-biskiemi mēnešiem līdz 1942. gada maijam. Pašam dzīvoklim nepiemita vairs nekas no agrākā rakstura, pat tajā palikušās mēbeles man šķita zaudējušas atpazīstamību. Dzīvoklis tagad dalījās trīs daļās. Divās istabās dzīvoja hauptmanis, divās — jau minētā Babstu ģimene. Dzīvokļa dibenistaba skaitījās Dimam, taču nelegāli tur dzīvoju arī es.

Sētniekiem bija dots rīkojums visus uz geto pārvietotos cilvēkus izrakstīt no mājas grāmatas ar atzīmi "Izbraucis nezināmā virzienā". Jau toreiz vara rūpējās par to, lai atstātu iespējami mazāk pēdu un liecību par notiekošo. Taču mūsu mājas sētnieks Aleksandrs Oboļēvičs ierakstīja skaidri un gaiši: "Aizgājuši uz geto." Vēl daži sētnieki šur tur tā bija darijuši. Oboļēvičam vēlāk varēju būt pateicīga gan par šo ierakstu, gan citādu atbalstu, kas palīdzēja man saņemt dokumentus un dzīvojamo platību, kad atjaunojās mana legālā dzīve. Atzīmēdams mājas grāmatā, ka esmu aizgājusi uz geto, viņš arī pats tā domāja, bet, drīz vien sapratis, ka joprojām dzīvoju mājās, klusēja kā kops. Pavisam nesen ebreju likteņu pētnieks M. Vestermanis man pastāstīja, ka mūsu sētnieks Oboļēvičs vēlāk kādu laiku slēpis mūziķi Ostrovski, kurš pēc tam aizgāja pie Žaņa Lipkes.

Tātad — oficiāli manu vecāku dzīvoklis tagad piederēja vācu hauptmanim. Legāli tur palika divi vīrieši — Babsts ar meitu un Dima, bet nelegāli dzīvoja arī divas sievietes — Babsta kundze un es. Vairi gan bija kādi papīri par pareizticību un krievu tautību, tomēr viņai labāk nevajadzēja publiski rādīties, jo viņa atbilda parastajam priekšstatam par ebrejiem. No tādām ārišķībām tolaik varēja būt atkarīga dzīvība vai nāve.

No hauptmaņa bīties nevajadzēja. Varēja redzēt, ka vecāku liktenis viņu bija satraucis. Viņš Dimam sacīja: "Ja

jums vajadzīga kāda konkrēta (īpaši uzsverot šo vārdu) palīdzība, saki droši." Mani viņš izklaidīgi sveicināja, ja gadījās gaiteni satikties. It kā tas būtu dabīgi, ka te vēl esmu. Diemžēl hauptmanis lielākoties atradās savos tālbraucienos; būtu viņš vairāk uzturējies Rīgā, mēs justos drošāk un varbūt daudz kas būtu arī noticis citādi, nekā vēlāk notika.

Lai nu kā, mūsu dzīvē sākās jauns posms, kas ilga mazliet vairāk nekā deviņus mēnešus. Dima turpināja studijas, it kā nekas nebūtu mainījies. Dima diendienā tikās ar cilvēkiem, kuru uzskati un noskaņojums bija ļoti dažādi, tāpēc viņam ik mirkli vajadzēja būt modram un slēpt savas patiesās domas un emocijas. Arī savu nedrošo stāvokli manis dēļ. Medicīnas studiju pēdējā kursā mācīties nav nekāda medus maize. Slimības un to ārstēšanas uzdevumi politikai nepakļaujas, studentiem un profesoriem neesot bijis ne laika, ne vēlēšanās nodarboties ar politiskām doktrīnām. Tāpēc Dimam studijas vedās normāli, arī morālā ziņā.

Dzīvošana bez jebkādiem dokumentiem tomēr bija ārkārtīgi bīstama, un visi, kam vien radās kāda iespēja, centās ar tiem nodrošināties. Nepabeigtās pasu maiņas dēļ vācu okupācijas sākuma posmā tādu cilvēku izrādījās daudz, tāpēc vietējās varas iestādes viņiem izsniedza pagaidu apliecības, kas derēja pusgadu. Radās iespēja ar šiem dokumentiem nelegāli apgādāt arī vajātus cilvēkus, piemēram, ebrejus un izbēgušus padomju karagūstekņus. Dima visādi meklēja kontaktu ar tādiem cilvēkiem. Skaidrs, ka tas bija grūti konspirācijas dēļ.

Pie mums tajā laikā bieži nāca kāds Dimas mātes paziņa — krievu emigrants, Latvijas pilsonis Ivanovs. Viņš bija pavecs, plikpaurains vīrs, strādāja kādā latviešu pašpārvaldes iestādē, kur kārtoja pilsoņu un tautību jautājumus. Nekāds liels priekšnieks, tikai ierindas darbinieks. Manam vīram viņš apgalvoja, ka viņš parūpēšoties par kādu dokumentu man. Ivanovs nemitīgi atgādināja, ka drošība prasot lielus tēriņus, un mēs viņam nekurnēdami devām. Galu galā Ivanovs izpumpēja no mums krietnu summu. Viņš nemitīgi piedāvājās arī

slēpt vērtīgas mantas, kuras atdošot, tikko briesmu vairs nebūs. Vīrs viņam uzticējās, galu galā — viņa mātes sens paziņa, es gan pret šo cilvēku jutu nepatiku viņa salkanības un uzkrītošās mantkārības dēļ. Ivanovs turklāt dižojās, ka, pateicoties paziņām latviešu policijā, lieliski mani sargānot, taču nesagādāja pat pagaidu apliecību. To dabūju no pavisam citiem cilvēkiem.

Arī tie bija mana vīra paziņas — vairāki jauni puisi, kuri strādāja latviešu prefektūrā, turklāt tieši pie pagaidu apliecībām. Viņiem bija izdevies tur iegūt darbu ar slepenu mērķi — sagādāt viltotus dokumentus apdraudētiem cilvēkiem. Grupu vadīja Krievu drāmas teātra gaismu meistars Jurijs Perovs. Viņam bija skaista itāliešu izcelsmes sieva — aktrise Irina Copi-Perova. Perovi piederēja pie Babstu tuvāko draugu pulciņa. No viņiem Dima dabūja man pagaidu apliecību. Jaunajā dokumentā paturēju pati savu vārdu, bet uzvārdu paņēmu no padomju virsnieka daktera Noščinska, kurš bija mums atstājis vienīgi labas atmiņas. Turklāt šo uzvārdu varēja atrast arī mūsu mājas grāmatā. Tagad skaitījos Valentīna Noščinska, poliete. Lai vai kā, bet vismaz uz dažiem mēnešiem bija cerība, ka kontrolēs varētu tikt cauri sveikā. Šo pagrīdes grupu drīz vien atklāja, šķiet, 1942. gada aprīlī viņus visus apcietināja un nošāva.

Emilija šajā laikā kļuva mums neaizstājama. Viņai bija pazišanās visur — pat Centrālcietumā un prefektūrā. Savā apziņā, ka šajā pārbaudījumu laikā Dievs viņai devis uzdevumu glābt cilvēkus, Emīlija jutās tik stipra, ka nebaidījās ne no kā un ne no viena. Tas patiešām bija apbrīnojami, ka ar viņu nekas arī nenotika. Toreiz pārliecinājos, ka cilvēkus lielākoties pazudina bailes, kas padara viņus viegli ievainojamus. Neskaitāmas reizes Emīlija riskēja manis dēļ, taču

nemocījos pašpārmētos, ka viņai jāpārvar savas bailes. To gluži vienkārši nebija. Tik skaidri varēja sajust viņas nesatricināmo spēku.

Emīlija nāca pie mums, stāstīja, kas notiek pilsētā, geto, nesa ziņas par tuviniekiem, draugiem. Tomēr, kāda bija dzīve

geto un kā tā iemītnieki aizgāja bojā — to visu neesmu savām acīm redzējusi. Nekāda tieša kontakta ar geto ieslodzītajiem man nebija. Tikai atsevišķas ziņas, atsevišķu izglābto individuālie stāsti ar saviem pārdzīvojumiem. Domās, iztēlē kavējos pie viņiem, bet viņu nežēlīgo likteni neesmu ar viņiem dalījusi. Pazemojumi un fiziskas ciešanas, asinis un nāves šausmas — viss, kas kļuva par manu vistuvāko un mīlāko cilvēku tiesu, man pašai gājis secen. Tāpēc arī par geto dzīves iekšējām struktūrām un organizāciju nestāstīšu. Vienīgais, ko vēstīja īsas vēstulītes, ko šad tad izdevās pārnēsāt mūsu sakarniekiem, bija, ka ebreji ir sīksti, negrimst izmisuma haosā arī šādā situācijā, cenšas uzturēt kaut kādu kārtību un tīrību. Zināju, ka nodibinātajā geto padomē (ļudenrat) izveidots medicīnas dienests, ko vadīja mūsu ģimenes paziņa, pasauleslavenais ķirurgs prof. Vladimirs Mincs. Dima savukārt bija dzirdējis par geto ebreju policistiem, kuriem tur bija jāgādā par kārtību: ka viņu vidū esot jauni puisi, kuri klusībā veido pretošanās centru Rīgas geto. Jau vēlākā laikā viņi gatavojās ar sagādātiem ieročiem sacelties, skaidri saprotot, ka par uzvaru nevar būt runas, taču vismaz izdosies aizraut nāvē līdzī krietnu skaitu naidnieku. Vēsture zina, kā un kāpēc tas neizdevās, un man vienmēr ir bijusi patiesa cieņa pret īstiem vīriešiem, kuri nebaidās celties pret milzīgu pārspēku. Bet par to, protams, uzzināju stipri vēlāk.

Vēstis kļuva arvien draudošākas, varēja manīt, ka briesmīgs kaut kas šausmīgs, ko prāts liedzās aptvert. Emīlijai bija uzticami ļaudis — cilvēki ar sirdsapziņu, ticīgi katoli arī starp tiem, kuri bija norīkoti apsargāt geto. Ar viņiem mēs varējām sūtīt savējiem maizi un pārtiku, divas reizes pat — vērtslietas. Spēcīgos vīriešus rītos veda ārā uz darbu, pieprasītāji bija dažādas vācu armijas daļas. Visvairāk bija laimējies kazernē-tajiem ebrejiem — tiem, kuri armijas daļās strādāja amatnieku darbnīcās un turpat arī nakšņoja (vācu valodā Kaseine ir kazarma). Armijai vajadzēja gan kurpniekus, gan skroderus, gan dažādus citus meistarus. Arī tie, kuri agrāk nekādu amatu

neprata, centās kādu iemācīties un strādāt. Sievietes nodarbināja par apkopējām un šuvējām. Starp citu, karaspēka kazarmās bija nokļuvusi arī mana skolas draudzene Riva Šefere ar savu brāli un pēc daudziem pārbaudījumiem izglābās. Arī viņiem Emīlija palīdzēja, Rivas brālis diennakti pat slēpās mājās pie bīskapa Rancāna, kurš viņam vēlāk sameklēja stabilu slēptuvi.

Emīlija šad tad atnesa ne vien ziņas par maniem tuviniekiem, un zīmītes, vēstulītes ceļoja šurpu turpu. Mammas ģimene cieši turējās

kopā, pat drausmīgajā šaurībā pie viņiem valdījusi mierīga, sirsnīga gaisotne. Vēlāk man stāstīja, ka cilvēki esot gājuši pie viņiem ciemos, lai uztaisītu dūšu. Emīlija vai viņas svainis Juzefs Karčevskis izpētījuši maršrutu, pa kuru vīriešus veda uz darbu un atpakaļ, pa ceļam tos novak-tēja, it kā nejauši saskrējās un varēja pārmīt dažus vārdus, iedot kādu paciņu. Mans tēvs, joprojām dūšīgs vīrietis spēka gados, un Cīlijas vīrs Romāns bija nokļuvuši grupā, kuru no rītiem veda uz darbu ārpus geto, tāpēc saņēma mazliet vairāk pārtikas. Par manu mammu Emīlija bija dzirdējusi, ka arī geto visi uz viņu raudzījušies kā uz brīnumu. Līdz pašām beigām, par spīti visam, viņa allaž bijusi mierīga un gaiša. No viņas varējuši smelties spēku, tas bijis paraugs, kā var noturēties, nekrītot izmisumā, saglabājot pašcieņu un lepnumu. Redzot viņu, arī citi jutušies iedrošināti.

Par to, cik bīstami bija pat mēģināt tuvoties ebrejiem, liecināja dažādās vietās uzstādītas tāfeles ar uzrakstu (es to norakstu no fotogrāfijas, kādai līdzīgu Dima man bija atnesis, lai varu arī vizuāli iedomāties, kā izskatās murga robeža). Uzraksts ir divās valodās — vācu un latviešu. “Uz personām, kuras kāps pāri žogam vai mēģinās caur žogu dibināt sakarus ar geto iedzīvotājiem, tiks šauts bez brīdinājuma.”

Arvien grūtāk bija piekļūt ar pienesumiem gan pie tiem, kurus veda kā katordzniekus uz darbiem, gan tiem, kuri kā spītāļi dzīvoja, kopā saspīesti dzeloņstieplu iezogojumā. Par šo problēmu ik dienas dzirdēju no Emīlijas. Bijām norunājuši,

ka Dima uz to pusi neies. Viņam bija uz āru jāizrāda tā pati vienaldzība un ignorance, kādu kā uzvedības musturu bija pieņēmusi latviskā Rīga. Kas nu kuram notika aiz šīs fasādes, droši vien bija stipri diferencēti. Milzīgā amplitūdā starp diviem pretpoliem.

Mēs zinām, ka geto atradās oberbirģermeistera Vitroka aparāta pārvaldībā, to apsargāja latviešu šucmaņu rota leitnanta Danckopa vadībā. Tā tas bija no oktobra līdz decembra beigām, kad Latvijas pilsoņu — ebreju iznīcināšana Rīgā, t. s. akcija bija noslēgta. Tā pienāca liktenīgās dienas 1941. gada novembra beigās un decembra sākumā. Tāpat kā līdz šim pati ne ar ko nesaskāros, man pienesā vienīgi ziņas, dažkārt arī drukātas paziņojumu un pavēļu lapiņu kopijas. 29. novembrī vīrs pārnāca no Universitātes un stāstīja, ka darbspējīgie vīrieši palikuši mazajā geto, bet sievietes, bērni un sirmgalvjī garās kolonnās aizvesti projām, daļa geto ēku jau esot pilnīgi tukšas.

Drīz, iepazīstoties ar divām pavēlēm, sīkāk uzzinājām, kas precīzi noticis. Pirmā pavēle lika 29. novembra rītā pulksten septiņos kolonnās izkārtoties visiem darbspējīgiem vīriešiem no 17 gadu vecuma. Tos visus aizveda uz vienu jau iepriekš nožogoto geto daļu, kuru dēvēja par mazo geto. Tajā vīrieši vēl ilgāku laiku palika

dzīvojam, un no turienes viņus veda uz darbu, nodrošinot vācu karaspēka daļu pieprasījumus. Otrā pavēle manās acīs bija tik drausmīga, ka negribējās iedomāties, kas bija jābūt geto iemītniekiem, to lasot. Tā skanēja: "Visiem darba nespējīgiem vīriešiem, visām sievietēm un bērniem jāsatavojas pārvietošanai uz kādu nometni. Līdzīgi ņemt var mantas 20 kilogramu apjomā." Mutiski viņiem paskaidroja, ka geto esot jāatbrīvo, tāpēc viņus pārceļot uz citu nometni. Taču, kā man vēlāk stāstīja dzīvi palikušie, daudzi saprata, ka tas nozīmē nāvi. Dzenot ārā no dzīvokļiem tur vēl palikušos cilvēkus, daudzus vārgākus sirmgalvjus, kuri soļot kolonnā nevarēja, nogalināja turpat, geto ielās. Dažos vēsturiskos avotos lasīju, ka uz geto ielām vēlāk esot savākti

un aizgādāti kādi 800 liķi. Tomēr to visu dabūjām zināt tikai nākamajās dienās. Tobrīd, novembra beigās, precīzi vēl neko nezinājām, vienīgi faktu, ka uz geto neviens vairs neatgriezās. Astotajā decembrī notika otrā akcija, kur līdzīgā kārtā iznīcināja tos geto iemītniekus, kuri nebija paņēmti 29. novembrī. Pāri palika t. s. mazais geto — darba spēks, vīrieši, kas nupat bija zaudējuši savas ģimenes.

Abās reizēs kolonnas gluži atklāti dzina pa pilsētas ielām, un visi, kas gadījās ceļā, tās redzēja. Jau drīz vien pilsētā klusi izplatījās arī ziņas, ka šie cilvēki nav aizsūtīti ne uz kādām nometnēm, bet gan nošauti turpat, pilsētas pievārtē, piemēram, Rumbulā. Man šķita raksturīgi, ka varas orgāni pat īpaši nemēģināja liekulīgi kaut ko citu apgalvot. Visi it kā apvienojās mēmā klusēšanā par notikušo. Ar laiku daudzi, domājams, paši sāka ticēt, ka neko nezina. Bija tā, it kā šo pazudināto cilvēku tūkstošu nekad nebūtu bijis.

Tik milzīgā apjomā kaut kas tāds Eiropā notika pirmo reizi. Tomēr geto tukšs nepalika, tas sāka pildīties ar ebrejiem, kurus veda šurp no Viduseiropas. Arī to zināja visi, kas gribēja zināt. Jau 30. novembrī atveda pirmo ešelonu no Berlīnes. Tā ka pašā geto vietas vēl nepietika, gandrīz tūkstoti tūlīt nošāva. Tad cits aiz cita sāka ierasties transporti ar ebrejiem no Vācijas un Austrijas. 1942. gada sākumā to skaits kļuva tik liels, ka vecos cilvēkus sāka šaut, jau vilcieniem ienākot Šķirotavā. Mūsu dienās ir noskaidrots cilvēku skaits, kas aizgājuši bojā vai arī aizsūtīti uz citām koncentrācijas nometnēm. Kopumā no Vācijas, Austrijas un Čehoslovākijas, pēc nepilniem datiem, uz Rīgu esot atvesti 24 603 cilvēki (nogalināti — ap 11 000) un vēl daži tūkstoši no Ungārijas un Lietuvas. Vairākus transportus aizveda arī uz Igauniju. Paši pēdējie, ko atveda uz tukšo Rīgas geto, esot bijuši ebreji no Ķelnes. Par šiem notikumiem Vācijā un Čehijā notiek plaša pētniecība un dokumentēšana, ieskaitot aktīvu atmiņu, liecību vākšanu, attiecīgas literatūras izdošanu un izmantošanu izglītības procesā. Par to stāsta vesela virkne dokumentālo filmu.

Dima un Emīlija nesa satriecošus konkrētu aculiecinieku atstāstus.

Visu, kas geto iemītniekiem bija līdzīgs no mājām, atņēma jau iepriekš, galvenokārt vērtslietas un rezerves drēbes, bet bedres malā viņiem lika izģērbties pilnīgi kailiem. Pēc sieviešu, bērnu un sirmgalvju apšaušanas piedzērušies šāvēji drānas sametuši kravas mašīnās un atveduši atpakaļ uz pilsētu.

Dažās Eiropas valstīs ne tikai iedzīvotāji organizēti centās savus ebrejus aizstāvēt, kā tas sekmīgi izdevās Dānijā vai Bulgārijā, bet arī paši ebreji pretojās ar ieročiem, kaut arī zinot, ka uzvarēt neizdosies (piemēram, Varšavas geto slavenā sacelšanās). Pie mums nenotika ne viens, ne otrs. Mūsu ebreju vairākums neizpratnē un šausmās mēmi padēvēs savam liktenim.

Novembra un decembra akcijās aizgāja bojā visi mani tuvinieki — mamma un viņas vecāki, otra vecmāmiņa, tēvocis Maksis, tantes, mazie brālēni un viņu ģimenes, kopskaitā septiņpadsmit vistuvākie, tiešākie radi. Cik noprotu, viņus aizveda no geto jau pirmajā kolonnā, taču īsti zināt to nekad nevarēju. Dzīvas ir palikušas tante Edīte un abas māsīcas, kas aizbrauca uz Krieviju līdzī kara hospitālim, kurā strādāja tēvocis Dāvids Glinterniks, bijušais Latvijas armijas medicīnas dienesta kapteinis, tāpat manas mammas māsīca Frīda ar meitu, kuras 14. jūnijā izsūtīja. Divi tēvoči aizgāja bojā — viens frontē, otrs — Sibīrijas nometnē, taču sievietes atgriezās. Ārzemēs palika tēva jaunākā māsa Eiženija — Ženijas tante, dziedātāja, ar vīru un dēlu. Viņi bija Argentīnas emigrācijā.

Starp mazajā geto atstātajiem vīriešiem, kurus vēl diezgan ilgi izmantoja darbos, iekams arī viņus likvidēja, palika mans tēvs. Rūgtas likteņironijas dēļ manus vecākus pēdējā ceļā izšķīra, un mamma nevarēja aiziet nāvē kopā ar savu vīru, kā cieši bija nolēmusi, atteikdamās no puslīdz drošas iespējas izglābties. Tas pats attiecas arī uz Dimas vecākiem. Nezinu, kur māte un visi mani mīļie ir aprakti — Bīkernieku mežā,

Rumbulā vai vēl kur. Neviens no mums, dzīvajiem, nezina, kur tieši viņš varētu pavadīt kādu skumju atmiņu brīdi, kur nolikt ziedus, piemiņai sakopt kapavietu. Mums ir tikai simboliskas piemiņas vietas, memoriāls. Toties sirdī un prātā nekas nav aizmirsts.

CILVĒKI. LIKTENĪ

Tajā laikā — 1941. gada beigās — man gandrīz pilnīgi pazuda realitātes sajūta, dzīvoju, kustējos, kaut ko darīju kā ļaunā sapnī. Jutu, ka mani kaut kas atslēdzies un nedzīvā zona pamazām plešas arvien lielāka. Neraudāju, nebija asaru. Nejutu sāpes, kā tas mēdz būt smagu ievainojumu gadījumos, kad sākumā šoka iespaidā cilvēka jutekļi apdullināti kā vietējā narkozē. Šis stāvoklis turpinājās visu vācu okupācijas laiku un nepārgāja vēl labu laiku pēc kara. Pārvērtos par staigājošu ledusskapi un visiem spēkiem centos to neatkau-sēt, jo tad vispār nespētu dzīvot, tikt galā ar izdzīvošanas uzdevumiem. Turpretim smadzenes darbojās tik skaidri kā nekad, domāšana bija apbrīnojami asa, un man allaž piemītošā vēlme saprast pasauli kļuva par istu apsēstību. Galvā bez apstājas strādāja tāda kā mašīna, nemitīgi domāju, domāju, domāju — kā tas var būt, ka pasaule pārvērtusies par vietu, kurā vairs nav iespējams orientēties, kurā notiek lietas, kas vispār nevar notikt, ka cilvēki rīkojas tā, kā cilvēki nemēdz rīkoties. Aizliedzu sev sēru greznumu. Mani pārņēma vēl nepiedzīvota nikna spīts, dedzinoši auksts nicinājums pret tiem, kas, vienalga, kādu motīvu mudināti, bija pazaudējuši tiesības saukties par cilvēkiem.

No neatvairāmām domām galva vai plīsa pušu, un vienīgais, kas mani vēl noturēja pie pilna prāta, bija mīlestība. Mēs ar Dimu viens otram bijām palikuši vienīgie pasaulē, tāpēc turējāmies kopā ar spēku, kādu mierīga sadzīve nepazīst, kopā būt — tā bija laime par spīti visam. Par sevi pašu domājot, aizvien esmu bijusi bezbailīgs cilvēks gan vienas, gan otras

draudīgas varas apstākļos. Taču domās par tuviem, mīļiem cilvēkiem pārvēršos nepārtrauktās bažās samocītā neprāt-niecē, kurai vienīgi stipra pašsavaldība palīdz noslēpt savu nepārvaramo vājību. Visu laiku biju domājusi un baiļojusies gan par vecākiem, gan vecvecākiem, gan citiem tuviniekiem. Tos biju zaudējusi. Nu baiļojos vairs tikai par tēvu un par savu vīru, kuru pirmkārt apdraudēju es pati.

Nekas cits mums neatlika, kā saņemties un dzīvot tālāk. Vīrs joprojām gāja uz Universitāti, es ieslēgta dzīvoju mājās kopā ar Babstiem un hauptmani, kurš dzīvoklī gan rādījās reti. Kā līdzsvaru varmācībai un ļaunumam, kam bijām pakļauti, jutu sevī nobriestam milzīgu spītību. Abi ar Dimu darījām visu, lai radītu sev vismaz kādu normālas dzīves ilūziju. Mēs lasījām, pārrunājām radio un citas dzirdētās ziņas, šad tad pie mums atnāca kāds no retajiem uzticamajiem draugiem, pāris reižu kā priecīgs pārsteigums uzradās arī kāds no geto likvidācijas laikā izbēgušajiem.

Mūsu nama kāpnēs Dima bija sācis runāties ar vācu feldfēbeli — šoferi, kurš dzīvoja puspagraba dzīvoklī tieši zem mums. Dima viņā saskatīja godavīru un nemaldījās. Abi sadraudzējās, par spīti gadu atšķirībai. Arī es ar viņu iepazinos. Otto Vihmanis (Wiechmann) kalpoja par šoferi pie kāda majora, kurš savukārt bija apmeties vienā no kungu dzīvokļiem. Drīz vien mūsu sarunas kļuva visai atklātas. Otto stāstīja, ka esot kvalificēts burtlicis, strādājis tipogrāfijā Leip-cigā. Visi tās darbinieki pēc tradīcijas esot bijuši sociāldemokrāti, tāpēc atbildīgākie — represēti. Arī viņš kādu laiku atradies Hitlera koncentrācijas nometnē. Tad piekritis iet armijā, kaut gan jau pārkāpis iesaukuma vecumam, un ticis no turienes izlaists.

Mēs instinktīvi jutām, ka viņam var uzticēties, viņš bieži nāca pie mums, zināja, kas esmu. Vihmaņa kungs šad tad palīdzēja Dimam arī saskarsmē ar vietējās pārvaldes ierēdņiem, kuri kļuva melni un maziņi, līdzko viņu priekšā parādījās kaut kāds vācu feldfēbelis.

Toreiz, pirmajā kara ziemā, mēs ļoti sadraudzējāmies ar diriģentu Arvīdu Jansonu un viņa kundzi. Viņi bija vecāki par mums, tāpēc agrāk īpaši nebiedrojāmies, kaut arī bijām pazīstami. Jansoni dzīvoja pavisam tuvu, Eksporta ielā. Tā bija vienīgā vieta, uz kuru mēs dažkārt kopā aizgājām, lai arī tas bija bīstami. Pie viņiem devāmies vakarā, palikām pa nakti un atgriezāmies no rīta, jo naktīs staigāt nedrīkstēja. Runājām, muzicējām. Tolaik Arvīds un Iraīda vēl bija tikai divatā, un arī par viņiem ir atsevišķs stāsts.

Latvijas laikā dažkārt jauca divas pazīstamas dziedātājas — Lidiņu Blūmentāli un Idu Blūmenfeldi. Idu pazinu jau sen, viņa bija krietni vecāka par mani, burvīga, ruda sieviete ar patīkamu, kaut ne visai lielu balsi. Atceros viņu Zībela partijā Guno Faustā, bet īpaši — Ofenbaha skaisto Helēnu, kas viņas tēlojumā ideāli atbilda lomas nosaukumam. Neatkarīgās Latvijas pēdējos gados Ida strādāja Liepājas Operā, tur arī iepazinās ar Arvīdu, kurš sākumā, pirms atklājās viņa diriģenta talants, orķestrī spēlēja vijoli. Liepājā, vidusskolas gados braucot ciemos pie radiem — Glinterniku ģimenes — iepazinos ar šo mūzikai kalpojošo pāri. Viņi tolaik Liepājā draudzējās ar pilsētas Operas diriģentu, ebreju emigrantu no Austrijas Valteru Hānu (Walter Halm). Dimam, protams, izrādījās ar Jansoniem vēl vairāk kopīgu interešu. Iemīlējušies viņi bija jau Liepājā, bet apprecējās pirmajā padomju gadā, kad Arvīdu no Liepājas ataicināja uz Rīgas Operu par diriģentu. Arī Arvīds bija ārkārtīgi jauks un simpātisks cilvēks, viņus abus patiesi iemīlēju. Ida tik ļoti ticēja vīra talantam, ka, to var teikt bez pārspīlējuma, savu dzīvi ziedoja viņam. Tas pats vēlāk attiecās arī uz dēlu.

Rīgas Opera abus māksliniekus sagaidīja ar neiedomājamu skaudību un intrigām. Leo Blehs, tikdamies ar maniem vecākiem, stāstīja, ka Opera ir melna bedre — slepenās sazvērēstībās tajā tiekot

laisti darbā jebkuri ieroči. Ikvienu jaunpienācēju gandrīz automātiski uzskatot par bīstamu konkurentu, no kura jātiek vaļā.

Arvīdu šī nenovīdība skāra mazāk, viņa uzdevums bija baletu diriģēšana, toties sieviešu naidis aumaļām gāzās pār Idu. Tas, ka viņa bija ebrejiete, skaitījās liels trūkums jau padomju gadā, bet, kad ienāca vācieši, Idas situācija varēja kļūt traģiska.

Ida man stāstīja, ka viņas tēvs jau pirmajās vācu okupācijas dienās sapratis, kas draud. Viņš rīkojās gudri un, galvenais, nekavējoties. Sarunājis divus latviešu draugus — ārstus, kopā ar viņiem devās uz vācu militāro iestādi, kas pirmajās dienās vēl kārtoja visas lietas. Abi mediķi apliecināja, ka Ida nav Blūmenfelda īstā meita, bet gan adoptēta no krievu ģimenes, kur māte mirusi dzemdībās, un ka īstenībā viņu sauc Iraīda. Abi dakteri apstiprināja, ka dzemdībās viņi bijuši klāt, bet, lai bērns neuzzinātu savu izcelsmi, dokumenti nav rakstīti un vispār nav pastāvējuši. Militārām iestādēm ebreju lietas principā neinteresēja, visu izdevās nokārtot ātri. Dokuments par kādreizējo adopciju tika izsniegts.

Tādējādi Idai, kuras padomju pasē skaidri un gaiši bija rakstīts, ka viņa ir ebrejiete, izsniedza dokumentu, ka viņa tāda vairs neskaitās, jo ir adoptēta. Šajā dokumentā viņa no Idas arī pārvērtās par Iraīdu. Burtiski, pašās pirmajās vācu okupācijas dienās, kamēr vara vēl atradās armijas rokās, šādi izdevās izlabot dokumentus kādam desmitam rīdzinieku. Vēlāk, kad sāka rīkoties vācu un vietējās drošības iestādes, tas jau vairs nebija iespējams. Idas drosmīgais un atjautīgais tēvs, kā arī citi tuvinieki, aizgāja bojā.

Kaut arī Iraīdas dokumenti nu šķietami bija kārtībā, viņa joprojām jutās apdraudēta. Kā tad tā — visu laiku bijusi ebrejiete un nu uzreiz nav? Kad cilvēkam apkārt ir daudz nelabvēļu, tāds jautājums kļūst īpaši bīstams. Ida klusi kā pelīte sēdēja mājās.

Paniskas bailes visiem bija no Mildas Brehmanes-Štengelē, kurai Operā bija liela ietekme. Nenoliedzami izcilā, talantīgā māksliniece bija pretrunīgs, brīžiem ļauns un nežēlīgs cilvēks. Par to bija stāstījis arī Leo Blehs, kuru viņa palaikam

ienīda, — kaut vai tāpēc, ka atbraukušais ebrejs protežēja citas solistes, piemēram, Alīdu Vāni, un arī sekmēja Elfrīdas Pakules izvirzīšanos.

Arvīda sievai bija vēl kāds kolektīvs ienaidnieks — vairākas diriģentā samīlējušās balerīnas. Galu galā Iraīda, kaut arī apgādāta ne jau ar viltotiem, bet pilnīgi oficiāliem dokumentiem, nejutās daudz drošāk par mani. Tas mūs ļoti satuvināja.

Iraīdu māca lielas rūpes, kas prasīja drīzu izšķiršanos. Par tām viņa ar mani ne reizi vien vaļsirdīgi runāja. Viņa bija vecāka par Arvīdu, jau labi pāri trīsdesmit, bet, kā mēdz būt skatuves mākslinieku ģimenēs radošā darba dēļ, bērnu dzimšana vienmēr tikusi atlikta uz

vēlāku laiku. Iraida apzinājās, ka viņas adoptētā bērna statuss, ja vien kāds labvēlis papulētos, kuru katru brīdi varētu tikt anulēts. Gluži nāve viņai — latvieša sievai — nedraudētu, bet neizbēgamā sterilizācija gan. Bērnus viņi, protams, gribēja. Arvīds sapņoja par dēlu, un šajā ārkārtīgi nestabilajā un neparedzamajā situācijā Iraida nolēma riskēt ar grūtniecību. Uzticams draugs viņiem bija Mariss Vētra, kurš, būdams Operas premjers, zināmā mērā varēja viņus atbalstīt un pasargāt, kaut pašam netrūka savu rūpju. Vētrām pašam bija sieva — Vācijas ebrejiete, kuru pat apcietināja un kādu laiku turēja ieslodzījumā EK-2 cietumā. Kad 1943. gadā piedzima Iraidas un Arvīda dēls, Vētrām par godu nākamo pasauleslaveno diriģentu nosauca Marisa vārdā. Taču tas notika, kad manis Vidus ielā vairs nebija.

Tā mēs dzīvojām, pūlēdamies saglabāt kaut kādu parastas dzīves šķietamību. Tas bija grūti, prasīja lielu savaldīšanos, lai negrimtu sērās, taču mēs centāmies, jo citādi pavisam zustu garīgais līdzsvars un skaidrais saprāts. Trauksmes sajūta, iespējamu briesmu nojauta tomēr pamazām auga. Arvien biežāk sākām apsvērt iespēju atstāt Rīgu un doties uz provinci. Vairāki mūsu paziņas, dabūjuši viltotus dokumentus, tā rīkojās un laukos dzīvoja salīdzinoši drošāk nekā pilsētā. Arī mūsu paziņa zobārste Guna Spēra slēpa savu vīru Vladimīru Vigdorčiku

kādā zemnieku sētā. Šķiet, saime pat nenojauta, ka izpalīgs ir ebrejs. Guna pati ar bērniem palika Rīgā, kur viņai bija zobārstniecības kabinets Brīvības un Elizabetes ielas stūrī, virs aptiekas. Vācu laikā, lai kur slapstījos, kad mani sagraba zobu sāpes, devos pie Gunas. Tādā reizē cilvēks ir gatavs skriet rokās pat patruļai uz ielas.

Vigdorčikus vienmēr esmu uzskatījusi par ģimenes paraugu. Taču sākums viņiem nebūt nebija viegls. Viņi precējās trīsdesmitajos gados, kad Rīgas sabiedrībā savstarpējie aizspriedumi gan bija mazinājušies, un tomēr — tiklīdz runa bija par personiskām attiecībām, par laulībām, uzreiz sākās iebildumi. Gunas ģimenei, protams, nepatika, ka meita precas ar ebreju. Arī Vigdorčiku ģimene sākumā bija stipri nemierā, ka vedekla būs viņiem nezināma latviešu meitene. Bet drīz vien, redzot, kāda jaunajam pārim saskaņa, visi samierinājās. Nevienš jau nevēl savam bērnam ļaunu. Turklāt — to esmu novērojusi neskaitāmas reizes — šādi aizspriedumi mēdz būt visai abstrakti; tikko iepazīst konkrētus cilvēkus, sāk darboties citas likumības. Man stāstīja, ka pat Rīgas mazajā geto vācu armijnieki esot aizstāvējuši savus labi iepazītos ebreju strādniekus un nav izdevuši viņus nogalināšanai.

Arvien nepārprotamāk, gandrīz vai fiziski jutu ap sevi un Dimu savelkamies cilpu. Bija naivi iedomāties, ka joprojām neviens nezina par manu slēpšanos dzīvoklī un to, ka ar Dimu esam precējušies. Ar

laiku neviļus zinātāju skaits auga. Tiesa, vairums viņu bija draudzīgi vai vismaz neitrāli noskaņoti: tādi, kuri paši neietu par mani ziņot, bet kā viņi rīkotos pratināšanā, to nebūt nevarēja droši zināt.

Iedomājāties vēl kādu citu iespēju glābties no draudošajām briesmām. Dzirdējām, ka viens otrs no Kurzemes krasta zvejnieku laivā aizbraucis pāri jūrai uz Gotlandi, tātad — Zviedriju. Dimam kā ilggadīgam burātājam bija pazišanās zvejnieku un jūrnīeku vidē.

1942. gada martā viņš jau sāka atdzīvināt šos sakarus, detaļas man drošības pēc nestāstot. Zinu tikai, ka bija cerības

uz pavasara sākumu kaut ko mēģināt. Abi sākām mācīties zviedru valodu.

Ziemas vidū, šķiet, pēc Jaungada, pie mums negaidot uzradās mūsu abu kopīgais draugs Gabriels Cīvjans, saukts vienkārši par Gavu. Mēs zinājām vienīgi to, ka viņš bijis geto. Izrādījās, ka viņa vecāki un māsa nošauti, bet pats Gava, ieslodzīts mazajā geto, varējis izbēgt. Gava arī mācījās Ezras skolā, tikai, būdams par mani gadu jaunāks, citā klasē, savukārt Dimas vecāki ar Cīvjaniem draudzējās. Gava ļoti mīlēja Dimu, apbrīvoja kā piecus gadus vecāku brāli. Viņi bija ļoti tuvi draugi. Izbēdzis no geto, Gava bija devies uz Jūrmalu pie savas tantes. Viņa tajā laikā jau mirušajam tēvocim sieva bija krievu dāma, ļoti jauka sieviete, vārdā Anna Filaretovna. Jūrmalā viņai piederēja liela, skaista savrupmāja, kurā bija apmetušies vācu virsnieki. Tur viņa krustdēlu stādīja priekšā kā savu radnieku no provinces, un neviens to arī neapšaubīja. Viņš bija slaidis, glīts un smaidīgs puika, itin nemaz nelīdzinājās nacistu karikatūrās tīrāžētajam ebrejam, turklāt deviņpadsmit gadu vecumā joprojām izskatījās pēc pusaudža, tāpēc diezgan droši dīkstēja staigāt apkārt. Bīstama viņam varēja kļūt vienīgi dokumentu pārbaude. Gava bija pārdzīvojis lielu traģēdiju. Viņš mācījās vienā klasē ar skolas skaistāko meiteni; šo Esteres titulu neviens neapšaubīja, jo uz viņu varēja skatīties kā uz mākslas darbu. Viņu ļoti labi atceros — lielās dzin-tarlcīrāsas acis, samtaino ādu un mazu, tumšu zīmīti uz vaiga. Gava Esteri dievināja jau no pamatskolas, pēdējā skolas gadā viņi jau sagāja kopā un, ieslodzīti geto, apprecējās. Bet tad Gavu kā jaunu, darbaspējīgu vīrieti no viņas atšķīra un ielika darba nometnē mazajā geto. Estere, kas gaidīja bērnu, aizgāja nāvei nolemto kolonnā un mira kopā ar citām sievietēm un bērniem. Gava izglābās, taču, lai kas dzīvē notika, viņš Esju nekad neaizmirsā, un šis viņa atmiņas aizvien saprata un respektēja gan viņa jaukā sieva Ļaļa, gan abi dēli.

Arī Gava pazina Emīliju. Uzzinājis no viņas, ka esam dzīvi, tūlīn atskrēja pie mums. Spilgti palicis prātā, kas tas

bija par prieku. Tajā vakarā trijātā sēdējām Vidus ielas dzīvoklī un — smējāmies. Gava stāstīja un attēloja bildēs savu dzīvi pie tantes Jūrmalā. Māja esot vācu virsnieku pilna, taču Gava provinces

radnieka statusā tur dzīvojot bez bēdu. Lai šķistu vēl ticamāk, viņš izliekoties, ka neprot vāciski (Civjanu mājās tā bija sadzīves valoda). Kāds oficiers viņu uzmīlojis īpaši un nolēmis viņam mācīt vācu valodu, lai puika varētu kaut cik orientēties apkārtējā vidē. Gava izliekoties, ka viņam grūta galva un vācu vārdiņi tajā nelien iekšā, bet, kad viņš kaut ko tomēr iegaumējis, vācietis priecājoties kā mazs bērns. Šos dialogus Gava mums spoži nospēlēja priekšā.

Taču vajadzēja izlemt arī visai nopietnas lietas, jo bija skaidrs, ka mūsu draugs Jūrmalā ilgi palikt nevar. Perova grupa prefektūrā vēl nebija iekritusi, un arī Gavam bez kavēšanās vajadzēja sagādāt pagaidu apliecību. Jaunajā dokumentā bija nepieciešams jauns vārds un uzvārds. Tā nu mēs turpat uz vietas amizēdamies apspriedām arī šo jautājumu. Ieteicu paturēt iepriekšējos iniciāļus G un C, man nez kāpēc bija sajūta, ka šī nemanāmā saikne ar pagātni varētu nest veiksmi. Un tā mēs nokristījām Gavu par Gunāru Cīruli. Abi kļuvām par viņa krustvecākiem, taču, protams, nenojautām, ka tajā vakarā piedzima latviešu rakstnieks un publicists Gunārs Cīrulis.

Dimam ienāca prātā, ka Gavam, tagad jau Gunāram, varētu palīdzēt viņa radnieks, otrās pakāpes brālēns Aleksandrs Šēnfelds — mediķis. Ārstu psihiatru Šēnfeldu ģimene Latvijā bija slavena, viņiem Pārdaugavā piederēja nervu klīnika un sanatorija Atgāzene, kuru XIX gadsimta beigās nodibināja Aleksandra tēvs un tēvocis, abi — dakteri Šēnfeldi. Ar Atgāzenes sanatoriju jau pirms Pirmā pasaules kara saistās kāds traģisks notikums, kas tolaik plaši iztirzāts ne tikai vietējā presē vien: slimnieks, šizofrēniķis barons Rautenfelds, kaut kur sadabūjis revolveri, nošāva savu ārstu — Maksi Šēnfeldu. Bēdīgais gadījums apauga ar romantisku leģendu un tika iemūžināts pat romānā un mēmā filmiņā. Pēc šīs versijas Rautenfelds

iemīlējies vienkāršā latviešu meitenē un gribējis viņu precēt, tāpēc radnieki baronu kā prātā jukušu iespundējuši trakomājā. Taču, kad mēs par to runājam ar Šēnfeldiem, viņi tikai atmeta ar roku. Kalponi barons apprecējis, viņiem bijuši bērni, bet Rautenfelds tiešām sirdzis ar šizofrēniju. Lai gan viņu neuzskatīja par bīstamu, ģimene negribēja slimo turēt mājās un ievietoja Šēnfelda sanatorijā. Tur Rautenfelda smadzenes izperināja iedomu, ka radnieki sazvērējušies tikt no viņa vaļā, lai pievāktu mantojumu, un dakteri uzpirkuši. Cik šīm iedomām bija pamats, cik ne, nezinu.

Kad sāku draudzēties ar Dimu, iepazīnos arī ar šiem viņa tuvajiem radiem Šēnfeldiem. Nošautajam dakterim bija brālis, tāpēc īpašums tika sadalīts un Atgāzenē izveidojās divas sanatorijas, katra ar savu īpašnieku. Otra brāļa ģimeni nepazinu. Manā laikā Atgāzenes daļu ar lielo māju pārvaldīja Dimas brālēns Aleksandrs jeb Aļiks Šēnfelds. Turpat strādāja arī viņa māsa. Pirmajā padomju gadā nacionalizētajā sanatorijā bijušajiem īpašniekiem atļāva turpināt mediķu praksi un

dzīvot turpat. Pēc tam vācieši tur ierīkoja lazareti, bet, kad atgriezās padomju vara, sanatorija kļuva par Baltijas kara apgabala hospitāļa nodaļu.

Aļika māte, Marija Šēnfelde, bija Jevgēņijas Osipovnas Feinmanes mātes jaunākā māsa. Viņa savā laikā bijusi tuva augstdzimušām krievu aprindām, izdaudzināta skaistule. Vēl Pirmā pasaules kara laikā viņā esot iemīlējies ģenerālgubernators, kurš viņai izdevis arī kaut kādus iespaidīgus īpašuma dokumentus. Vēl cienījamā vecumā Šēnfelda kundze bija šarmanta un pievilcīga dāma.

Aleksandrs Šēnfelds man daudz stāstīja par agrākajiem laikiem. Sanatorija bija specializējusies alkoholisma ārstēšanā, neatkarīgās Latvijas gados pacienti braukuši pat no ārzemēm. Sevišķi labi atceros stāstu par ģeniālo krievu aktieri Vasiliju Kačalovu, kurš Atgāzenē bijis pastāvīgs patients, vairākas reizes ieradies no Maskavas. Viņš bijis bezgala jauks, neatvairāms vīrietis, diemžēl galīgi neārstējams slimnieks, jo visu

laiku mucis projām. Ar maģisku spēku Kačalovu vilkusi Rīgas stacijas bufete, kur katru dienu rītausmā pulcējās smagie važoni — fūrmaņi. Bufete darbojās cauru diennakti, un rītos, nogādājuši preces tirgū, viņi tur pietāja iestiprināties. Kačalovu šī kompānija tā valdzinājusi, ka viņš nav bijis atturams. Viņš stāstījis, ka nemaz neesot alkoholiķis, tikai viņam neizsakāmi patīkot kroga atmosfēra un publika. Viņš tur pētot ļaužu tipus, kuri viņu iedvesmojot lomām.

Jaunie Šēnfeldi bija kristīti pareizticībā, skaitījās krievi, taču lielas nozīmes tam nebija. Kāds nelabvēlis jau bija sācis apgalvot, ka vecā Šēnfelda kundze arī pati īstenībā esot ebrejiete, un tad arī bērni ir simtprocentīgi ebreji un vieta viņiem geto. Kundze paņēma savus senos, vēl gubernatora izdotos dokumentus un devās pie paša Ostlandes reihskomisāra Lozes. Un pareizi darīja, uzreiz sākdama no augšas. Ja viņa ietu uz prefektūru vai kādu citu pašpārvaldes iestādi, diez vai ko būtu panākusi.

Šēnfelda kundze stādījās Lozēm priekšā un pastāstīja par savam attiecībām ar cara galmu Pēterburgā. Sirmā, cēlā dāma Lozi tā apbūra, ka viņš nekavējoties izsniedza viņai rakstisku apliecinājumu par viņas dižciltību un visas ģimenes neaizskaramību. To jau varēja uzskatīt par īstu drošību ģimenei.

Pārnākusi mājās, Šēnfelda kundze atdeva dēlam un meitai tikko iegūtos dokumentus un pati pakārās. Viņa nespēja pārdzīvot pazemojumu, kaut arī bērnu labad. Tik dziļš kauns viņu māca par to, ka centusies savaldzināt sīku, nožēlojamu cilvēciņu un cilāt viņa priekšā savu pagātni. Viņa bija vecs cilvēks, izpildījusi savu pienākumu pret bērniem un pati aizgāja no dzīves.

Aļiks bija krietni vecāks par manu vīru, ļoti viņu mīlēja, un arī es tiku ieskaitīta tuviniekos. Pāris reižu viņš pie mums atnāca ciemos,

kad vēl slēpos Vidus ielā. Aļiks ik brīdi vairāk saprata, ka viņam no Rīgas jāpazūd, jo bija uzradušies cilvēki, kuri nelikās mierā un, par spīti labajiem papīriem, gribēja viņu iznīcināt. Aļikam bija labs paziņa, vācbaltietis doktors

Harijs Marnics, tobrīd Latvijas ģenerālkomisariāta veselības nodaļas vadītājs, kurš viņam sagādāja oficiālu darba vietu. Visur trūka ārstu, tāpēc ka daudzi bija iesaukti armijā, un viņš piekrita doties uz Latgali — pašos dienvidaustrumos pie Krievijas robežas, uz Indru. Plašā apvidū Aļiks bija vienīgais ārsts, turklāt bez māsiņas vai cita palīga. Kad parādījās Gunārs Cīrulis, iedomājāties, ka viņš varētu strādāt pie Aļika par sanitāru. Viss notika pilnīgi legāli — dakteris atsūtīja izsaukumu, Gunārs ar savu pagaidu apliecību aizgāja uz attiecīgo iestādi, visu nokārtoja un aizbrauca. Tas varēja būt 1942. gada martā, jo mans vīrs no viņa vēl paspēja saņemt pāris asprātīgu vēstuļu. Gunārs rakstīja, ka Aļiks viņam ātri vien ierādījis darāmo un ar to galā varētu tikt, diemžēl istas drošības arī Indrā neesot.

Vienreiz viņš vēl atbrauca uz Rīgu pie tantes savākt savas mantas, cik nu viņam to bija, un teica, ka Indrā kļūstot ļoti neomulīgi. Tur darbojoties visai agresīva paš aizsardzībasnieku grupa, un ja nu tiem ienāktu prātā pētīt, kas tas par Gunāru Cīruli, kurš te ieradies no Rīgas... Toreiz vācieši pa visu Latviju vervēja jaunus puisi sūtīšanai uz Vācijas darba dienestā. Gunārs tiši neizvairījās, un arī viņu paņēma. Viņš nevēlējās Latvijā sagaidīt brīdi, kad beigsies viņa pagaidu apliecības derīguma termiņš. Manas apliecības derīgums jau turpat bija notecējis. Derīguma laiks bija pūsgads.

Arī no Vācijas Gunārs paspēja mums atsūtīt vienu atklāt-nīti — strādājot Ziemeļvācijā, šķiet, viņš minēja Štetinu, par sanitāru, jo, stājoties darba dienestā, jau norādījis, ka esot medicīnas darbinieks. Vēlāk visi sakari, bez šaubām, pārtrūka, un par Gunāra tālākām gaitām uzzināju tikai pēc kara, kad viņš atgriezās Rīgā.

Vēl, strādādams Indrā, Gunārs mums rakstīja, ka lielas rūpes viņam sagādājis Aļika neapvaldītā dzeršana. Aļika stāvokli to varēja saprast, diemžēl alkohols viņu drīz vien pazudināja. Neatceros, kā, bet uzzināju, ka viņš bieži žūpojis kopā ar šucmaņiem, un reibumā reiz smagi izmuldējies. Tie — tāpat

pie dzērušies — viņu izveduši pagalmā un nošāvuši. Tā mūsu Aļiks aizgāja bojā.

Doktors Marnics, cita starpā — SA štandartenfirers, nacionālsociālistu partijas vecbiedrs ar partijas nozīmi zeltā, sacēla milzīgu traci par Šēnfelda un arī citas viņa pierobežas ārstes Lidijas Kirhenšteinas nošaušanu, protestēja un sūdzējās līdz pat Berlīnei. Taču uzvarēja Drošības dienests un Marnicu no Rīgas atsauca atpakaļ uz Vāciju. To uzzināju tikai tagad.

PRIEKŠKARS KRĪT VIDUS IELĀ

Laiks ritēja, pienāca 1942. gada 9. maijs. Mēs, protams, visu laiku it kā bijām gatavi iespējamam šucmaņu iebrukumam dzīvoklī. Vai nu hauptmaņa prombūtnes laikā ieklistu, tāpat sirodami, vai arī nāktu jau ar skaidru mērķi, zinādami, ka tur slēpjos. Briesmu brīdīm mums pat bija paredzēts īpašs scenārijs, izmantojot nama priekšrocību. Jau teicu, tas atradās divu ielu krustojumā, stūra nams ar divām ieejām — Vidus un Vīlandes ielā, arī dzīvoklim bija divējas izejas: t. s. parādes durvis bija Vidus 9, bet virtuves jeb melnās kāpnes no virtuves veda pagalmā un tālāk uz Vīlandes ielu. Tāpēc bija norunāts, ka, uzrodoties svešiniekiem, Dima tos centīsies kādu brītiņu aizkavēt, lai es pa to laiku no virtuves izšmauktu pagalmā.

Biedējošais zvans kādu dienu arī atskanēja. Dima piegāja pie durvīm, dzirdēju, ka sarunājas latviski. Taču dzīvē ne vienmēr notiek tā, kā iepriekš šķiet rūpīgi izplānots. Virtuves izeju no parādes durvīm gan neredzēja, bet pietika spert dažus soļus tālāk priekšnamā, lai atklātos otrs gaitenis, kurš veda uz virtuvi. Visas durvis tobrīd bija vaļā, un vairs netiku līdz melnajām kāpnēm. Man izdevās iesprukt tikai meitas istabiņā, kurā kopš 1940. gada, kad aizgāja Maņa, neviens vairs nedzīvoja. Tur kaudzēs bija sakrautas vecas avīzes, tās tolaik taupīja dažādām vajadzībām, viens uz otra sastatīti lieki krēsli, kaktā stāvēja veca šujmašīna.

Un tad notika kaut kas, par ko vēlāk esmu daudz domājusi. Tā gadījies vēl vienu vai divas reizes manā mūžā, izšķīroties jautājumam būt vai nebūt. Proti — nāves briesmu brīdī, kad jārīkojas zibenīgi, loģiskā domāšana var izrādīties pārāk gausa un neizveicīga, un tad cilvēkā ieslēdzas it kā autopilots, vadību pārņem intuīcija, instinkts. Vēlāk, mierīgi visu pārliedot, kļūst skaidrs, ka tieši tas cilvēku izglābis.

Ienākot istabiņā, automātiski apgriezu atslēgu, kura atradās iekšpusē, un tikpat automātiski izvilku to ārā, bet pati piespiedos pie sienas līdzās durvīm. Dzirdu, kā gaitenī kladz šucmaņu zābaki, sarunādamies viņi ienāk virtuvē, staigā, spriež: "Arī te neviena nav..." — bet tad sāk raustīt manas durvis. Jaušu, ka lūr pa atslēgas caurumu. "Ei, tur ir tikai veci krāmi..." Ja atslēgu būtu atstājusi durvīs vai palikusi stāvam tām pretī, gals būtu klāt. Klausos — soļi atkal attālinās. Es nekavējos — viņi taču varēja pārdomāt un istabiņu tomēr uzlauzt — klusām to atslēdzu un izslidēju virtuvē. Un atkal laimīgas nejaušības — durvis nečikstēja, arī kājās man bija ielas kurpes ar mīkstām gumijas zolēm, kurās varēju kustēties bez skaņas. Izgāju gaitenī. Un pēkšņi tur ieraudzīju stāvam vienu no šucmaņiem, paldies Dievam, ar muguru pret mani. Plati ieplestām kājām, rokas iespiedis sānos, — uz mata, kā rāda filmās. Līdzās virtuves ārdurvīm bija drēbju

pakaramais, kur turējām ikdienas virsdrēbes. Paķēru savu mēteli un izšmaucu ārā. Tik klusi, ka šucmanis nepagriezās. Laikam jau viņa uzmanība bija pievērsta tam, kas notika istabās. Rija dzirdami būkšķi un briķšķi — viņa kompanjons, šķiet, gāza laukā no skapiem to saturu.

Iznācu Vilandes ielā tiktāl, lai varētu redzēt Vidus ielas stūri, pat automašīnu, ar kuru šucmaņi bija ieradušies. Piespiedos nama mūrim un nolēmu gaidīt, kad viņi aizbrauks. Pagāja krietns laiks, iespējams, pat stunda, līdz ieraudzīju viņus nākam — smagi apkrāvušos ar mūsu koferiem, padusēs vēl pasītuši gleznas, cik varēja saņemt, un veda arī manu vīru. Tā bija pēdējā reize, kad viņu redzēju. Man vairs nebija, kur atgriezties. Dima apcietināts, mūsu istabas, droši vien, aizzīmogotas.

Vēlāk uzzināju, ka bijām nodoti. Lidz šai dienai neesmu varējusi atklāt, kas un kādos apstākļos to izdarīja. Manu vīru

apsūdzēja par to, ka slēpis ebreju sievu. Viņu ieslodzīja Centrālcietumā. Dīvaina sagadišanās — Dima nokļuva vienā kamerā ar advokātu Blankenšteinu, kurš arī bija tikko apcietināts, par spīti viņa Šveices goda konsula statusam. Uzreiz viņus tomēr nenošāva. Tā mēdza darīt tikai ar sagūstītajiem ebrejiem, citiem tomēr centās savākt kārtīgu apsūdzības lietu. Svarīgi bija tas, ka mani neatrada. Emīlija dabūja zināt — Dima nelokāmi noliedzis, ka tur vispār esmu bijusi. Drēbes piederot agrākiem iemītniekiem, viņš pievācis, tā darot visi. Ticēju, ka man ir pamats cerēt. Šiem abiem varētu izdoties izsprukt, bija dzirdēts par tādiem gadījumiem, ja vien apcietinātais nebija ebrejs.

Kad šucmaņi ar manu apcietināto vīru aizbrauca, sapratu, ka arī man no ielas nekavējoties jāpazūd. Bet kurp doties? Iešāvās prātā: Vihmaņa kungs. Viņam uzticējos. Un viņš mani arī tūlī ielaida savā dzīvoklī, kur mitinājās kopā ar otru šoferi un mūsu hauptmaņa raitnieku. Laimīgā kārtā abi bija aizbraukuši kopā ar saviem kungiem. Vihmaņa kungs teica, kamēr esot viens, mierīgi varot te palikt. Viņš man piedāvāja izmantot arī tālruni. Vispirms zvanīju Emīlijai, kura bija stipri satriekta par sava saimnieka apcietināšanu pirms dažām dienām, taču, neļaudamās izmisumam, jau paspējusi nodibināt sakarus ar Centrālcietumu. Kā visur, tā arī tur Emīlijai strādāja kāds Latgales paziņa, ticības brālis — cietuma uzraugs kopš Ulmaņa laikiem, jau vecāks vīrs. Viņš kļuva par mūsu sakarnieku.

"Nu kā," Emīlija man paskaidroja, "es viņam teicu, ka viendien, varbūt jau diezgan drīz, viņam vajadzēs stāties Dieva priekšā un tas darbs, ko viņš dara, tomēr ir grēcīgs. Tā ka, ja viņam rodas izdevība paveikt kaut ko labu, tad ir pēdējais laiks to darīt."

Emīlijai piemita apbrīnojama spēja cilvēkā modināt sirdsapziņu, atgādinot, ka viņš ir Dieva radība. To viņa prata spīdošāk par jebkuru

mācītāju, sevišķi, ja darišana bija ar viņas pašas ticības cilvēku.

Pateicoties šim uzraugam, kuru Emīlija bija rosinājusi padomāt par savu nemirstīgo dvēseli, mums radās diezgan labs priekšstats par to, kā cietumā klājas Dimam un Andžei Blankenšteinam. Reiz no sava vīra pat saņēmu mikroskopisku zīmi ar sveicieniem un vēsti, ka viņš ir dzīvs, vesels un nezaudējot cerību, jo nekas neesot pierādīts. Necīgo papīra gabaliņu daudzus gadus glabāju, pazaudēju to tajā pašā jau pieminētajā kratiņā 1950. gadā.

Parunājusi ar Emīliju, tūlīt zvaniju Katjai Ļemirovskei, mammas krievu draudzenei, kaut arī ilgāka palikšana pie viņas nebūtu iespējama viņas vīra, ebreja, dēļ. Viņš gan neslēpās dzīvoklī, bet kaut kur citur. Katjas dēls, tāpat, kā līdz šim mans vīrs, dzīvoja legāli. Padomājusi Katja teica, ka vienu vai divas dienas varētu palikt arī pie viņas.

Tāču pašas pirmās divas dienas pavadīju pie vācu feldfēbeļa Otto Vihmaņa un vienmēr jutīšos viņam pateicīga par sirsniņo līdzjūtību un labestību. Viņš mani paēdināja, mierināja un uzmundrināja visgrūtākajā brīdī, kad biju kā apdullusi.

Mūsu dzīvoklī Vidus ielā 9 drāma turpinājās arī pēc tam, kad mēs ar Dimu bijām nogājuši no skatuves. Šucmaņi, pārbaudot telpas un meklējot mani, protams, bija uzdūrušies Babstiem. Andrejam, krievam, arī divpadsmitgadīgajai Natašai nekas nedraudēja. Veras dokumenti izrādījās nepietiekami. Andrejs esot teicis, ka vēl pieprasīšot papildu dokumentu no Liepājas. Cerējis tur nopirkt vajadzīgo izziņu par tautību. Taču, nesagaidot arī to, kādu nedēļu vēlāk Veru tik un tā paņēma un ielika cietumā, kur viņa drīz vien nomira. Kā tas notika, neviens nezina, gluži vienkārši skaitījās nomirusi.

Andrejs Babsts un Nataša pārdzīvoja visas likstas un viņus atkal satiku tūdaļ pēc vāciešu aizvākšanās 1944. gada oktobrī. Viņi nebija vairs Vidus ielā, un arī es tur nevarēju atgriezties, jo visu māju tūdaļ bija pievākusi PSKP CK saviem darbiniekiem. Vecāku dzīvoklī nupat bija ievācies kāds biedrs Soldatenko, kurš Babstam kā kompensāciju bija iedevis dzīvokli Rūpniecības ielā. Bet mani atzīt viņš negribēja, jo, kā

viņš teica, tur tāču vairs neesot dzīvojuši. Pat mēbeles, kuras vācu virsnieki nebija līdzī paķēruši, viņš atteicās man izsniegt. Tikai tad, kad Babsta kungs kopā ar sētnieku Oboļēviču piesolīja, ka pavadīs mani uz tiesu un liecinās, jaunais saimnieks bija ar mieru man kaut ko atvēlēt. Lai piebraucot pēc divām dienām. Kad Oboļēvičs kopā ar Babstu mani divas dienas vēlāk ar smago mašīnu atveda līdz mājas durvīm, izrādījās, ka Soldatenko pārcēlies uz citurieni, paņemot līdzī dzīvokļa iekārtas labāko daļu. Tādējādi savācu to, kas palicis, un 1944. gada oktobrī uz visiem laikiem atvadījos no Vidus ielas 9.

BĒĢĻU GAITU SĀKUMS

/

Sākās mani bēgļu gadi. Pasaulē biju palikusi viena. Man nebija drošu ziņu par tēvu, vai viņš joprojām ir mazajā geto — darba spēka rezervuārā. Gaidīju informāciju. Dzimtā Rīga man bija kļuvusi pilnīgi sveša. Aptvēru, ka savu pilsētu īsti nemaz arī neesmu pazinusi. Tagad bēgļu gaitas (kā lai citādi tās saucu) veda mani no vietas vietā.

Nezinu, kā man būtu klājies un kas ar mani būtu noticis bez sargeņģeļa, ko debesis man atsūtīja Emīlijas veidolā. Viņa ņēma mani pie rokas un veda. No vienas vietas uz otru, pie svešiem, tikai viņai zināmiem un par uzticamiem atzītiem cilvēkiem, kuri riskēja ar savu un savu bērnu dzīvību, mani kaut uz laiku pieturēdami. Emīlija man bija sarūpējusi mugursomu ar veļas maiņu un visnepieciešamākajiem ikdienā lietojamiem priekšmetiem. Vēlāk, pienākot rudenim un ziemai, dabūju siltu apģērbu.

Sākumā slēptuves mainījās ļoti bieži — varēju palikt dažas nakts, daudz, ja nedēļu. Vairākas reizes vajadzēja pamest visādi labu vietu kaimiņu dēļ. Ne vienmēr tie bija ļauni cilvēki, nē, tikai neglābjami ziņkārīgi un pļāpīgi, kāri bāzt degunu svešās darišanās. Radās arī citi apstākļi, kuru dēļ dažu apmešanās vietu nevarēja uzskatīt par kaut cik drošu. Un vairāk par visu baidījos, ka citi cilvēki manis dēļ varētu smagi ciest. Nedrīkst aizmirst, ka par palīdzību ebrejiem bargi, nežēlīgi sodīja. Oficiāli.

Šī atbildības nasta spieda mani izstrādāt īpašu stratēģiju. Zināju, ka garīgi esmu nesalaužama, katra varmācība manu pretošanās spēju tikai vairoja. Diemžēl to pašu nevaru teikt

1

par fiziskām ciešanām. Pret fiziskām sāpēm esmu neaizsargāta, vāja. Ja mani spīdzinātu, izstāstītu visu, ko man prasītu un ko zinātu. Droši vien atklātu to cilvēku vārdus, kuri man ir palīdzējuši. Tāpēc man vajadzēja nodrošināties pret tādu varbūtību.

Jau pašā slēpšanās sākumā, līdzko vecāki bija aizgājuši uz geto, no tēva daktera Goldberga dabūju ciankālija ampulu. Viņš ar indi bija apgādājis gan sevi pašu, gan dažus pacientus, kuriem draudēja briesmas. Mazā ampuliņa mani brīnišķīgi nomierināja. To iešuvu krūstura lencītē tā, lai, pieliecot galvu, varētu to paņemt mutē un pārkost, ja, piemēram, rokas man būtu sasietas uz muguras. Ik reizi, kad mainīju veļu, pāršuvu arī savu indes devu. Tomēr man nevajadzēja likt to lietā. Padomju gados katram gadījumam savā aptieciņā glabāju to vēl ilgu laiku. Beigās, kaut kad sešdesmitajos gados, stikla stobriņu aizmetu projām.

Taču ar to nepietika. Varēja gadīties, ka nonāktu spīdzinātāju

rokās, bet indi nebūtu iespējams izmantot. Viņi no manis neko nespētu izspiest vienīgi tad, ja patiešām neko nezinātu. Tāpēc izdomāju un norunāju ar Emīliju, ka centīšos neielāgot, vislabāk — nemaz neuzzināt ielas un namus, kur viņa mani ved, tāpat nezināšu savu saimnieku uzvārdus. Uzrunājām cits citu vienīgi priekšvārdos. Tā jutos droša.

Tas man nebija grūti. Ne jau tāpēc vien, ka vāji pārzināju visu Rīgu, turklāt bija stipri progresējusi mana tuvredzība. Emīlija arī parasti meta cilpas kā zaķis, pēdas jaukdama. Man šķiet, ka ļoti palīdzēja kopš bērnības apgūtā un trenētā paš-savaldība un pašdisciplīna, ko tagad papildināju ar pašsūģes-tiju. Sekmīgi aizliedzu sev apzināties zināmu informāciju, liku izslēgt to no atmiņas. Tāpēc nezinu arī vārdus daudziem cilvēkiem, kurus pieminu ar pateicību. Protams, tas nebija iespējams gadījumos, kad ilgāku laiku pavadīju vienā vietā. Tāpēc vēlākajos gados nekad vairs nevarēju atrast namus, * kuros īslaicīgi mitinājos, aptuveni nojautu tikai kvartālu un tuvāko apkaimi.

Slapstīšanos cita starpā sarežģīja kara laikā ieviestās pārtikas kartītes, kuras, bez šaubām, saņēma vienīgi legāli dzīvojoši ļaudis. Lieka mute tādos apstākļos ģimenei nozīmēja lielu slogu. To uzņemties neviens nevarēja prasīt. Darbojās gan melnais tirgus, kur pārdeva ne tik daudz par naudu, kā mainīja precī pret precī. Kamēr turējās tēva sarūpētās zeltlietas, galva man īpaši nesāpēja, diemžēl abas smagās jostas drīz izsika. Tad gan sākās grūtības. Taču ap to laiku iemācījos nopelnīt iztiku pati savām rokām anonīmi, par ko vēl pastāstīšu.

Jāteic, no tiem vairākiem desmitiem cilvēku, ar kuriem liktenis tajos gados mani saveda kopā, tikai pavisam nedaudzi uzņēmās nāves briesmas, manu zelta gredzenu iekārdināti. Bet arī pret viltiem jūtu vienīgi patiesu pateicību, jo viņiem taču nebija itin nekāda pienākuma glābt manu — sveša cilvēka — dzīvību. Tas ir arī viņu nopelns, ka joprojām dzīvoju šajā pasaulē. Toties lielum lielais vairums manu slēpēju rīkojās pilnīgi nesavtīgi, katrā ziņā — ne aiz materiāla aprēķina. Katram varēja būt savi motīvi — morālā pārliecība, reliģiskie uzskati, riebums pret okupācijas varu, vienkārša cilvēciska līdzcietība pret jaunu meiteni, kura nez kādēļ padarīta vienlaikus par bāreni un atraidni un kuru pašu pavēlēts nodot bendēm. Viņi nebūt nejutās kā varoņi, klausīt savai sirdsapziņas balsij viņiem šķita pašsaprotami. Un ne tikai manā gadījumā. Pazinu sievietes, kuru ģimenes bija smagi cietušas padomju gadā. Taču, kad garām dzina skrandainos, aiz bada pusdzīvos krievu karagūstekņus, viņas pilnīgi spontāni varēja atdot pēdējo maizes riecieni. Šie izmocītie ļaudis pārstāja būt krievi vai nekrievi, pretņi vai savējie, nez kādu politisku varu pārstāvēja. Tam zuda jebkura nozīme. Acu priekšā bija dzīvu būtnu eksistenciālas ciešanas. Un gūstekņu kolonnu ceļā vienmēr

trāpījās sievietes, kuras dalīja viņiem pienu, maizi — kas nu kurai karalaika trūcībā bija pie rokas. Sargi viņas dzenāja nost, pat sodīja, taču klusā cilvēcības manifestācija turpinājās.

Slēpšanās ziņā visgrūtākās man bija pirmās nedēļas, jo Emīlijai vēl bija jāimprovizē, vēl nebija izveidota tāda kā stabila ķēde, pa kuru varētu mani nodot no rokas rokā. Aizgājusi no Katjas tantes, vairākas nakts pavadīju pie sievietes, kuras dzīvesstāsts var šķist ārkārtējs, taču savā ziņā to var uzskatīt arī par visai raksturīgu laikā, kas pats par sevi bija ārkārtējs.

Viņu sauca Tamāra Dvorkina, dzimusi Kopelovska. Uzkrītoši skaista sieviete, gaišmate, nezinu, vai dabiska, porcelān-zilām acīm, arī seja viņai šķita kā no bāli rožaina porcelāna. Slaida, sievišķīga. Gadus astoņus vecāka par mani. Taču, tā ka viņa bija precējusies ar stipri vecāku vīru, turīgu trikotāžas fabrikas īpašnieku, ar viņu savulaik biju iepazinusies savu vecāku sabiedrības lokā. Tamāra bija dzimusi liepājniece. Viņas vecāki 14. jūnijā tika izsūtīti uz Sibīriju, bet, tā ka viņa bija ieprecējusies Rīgā, Tamāra pati paglābās.

Tā sanāca, ka Tamāras vīrs 1941. gada pavasarī, deportācijas un kara sākuma priekšvakarā negaidot nomira no sirdstriekas. Notikumu tālākajā gaitā Tamāra nokļuva geto. Pienāca decembra diena, kad kopā ar citām sievietēm un bērniem viņu jau dzina nāves kolonnā uz Rumbulu. Tamārai ar draudzeni un tās četrgadīgo dēlēnu izdevās izbēgt jau pašā sākumā, vēl geto teritorijā un iemukt kādas mājas pagrabā. Viņas nebija vienīgās. Laikam taču bendes bija ievērojuši arī citu nepakļāvīgo sieviešu un vecu pazušanu un divas dienas vēlāk atsevišķa latviešu policistu grupa divu vācu SD virsnieku vadībā ieradās, lai izķemmētu geto mājas un pagrabus. Atrada un sadzina kopā vairāk nekā divdesmit nelaimīgo, tostarp arī Tamāru. Viņu ieraudzīja augsta ranga esesietis, viens no akcijas vadītājiem. Tas izrādījās Kāris Jēgers, pēc Tamāras stāstītā, kādu laiku — ģenerāļa Jekelna adjutants. Viņa rangu un oficiālās funkcijas īsti nezinu. Laikam jau vīrieti trāpīja kā zibens, jo viņš Tamāru uzreiz pasauca laukā no kolonnas un vaicāja: "Kā jūs te nokļuvāt?" Nezinu, kā risinājās saruna, taču Tamārai nāves gājiens nebija jātūrpina. Jo drīz Jēgers viņu no pagaidu mitekļa aizveda līdzī uz savu

dzīvokli Ausekļa ielā — kādreizējā vācu forburgā (Vorburg), kur tagad bija apmetusies SS un SD elite. Turpat vienā no bloka mājām atradās arī lielas darbnīcas, kurās dažādos darbos strādāja ebreju vīrieši. Tic pagaidām vēl drīkstēja dzīvot, lai kungu rases pārstāvjiem netrūktu kalpu. Tamāra dzīvoja pie Jēģera kā viņa mīlākā, oficiāli — mājkalpotāja. Viņš tai sagādāja nepieciešamos dokumentus, vispirms pagaidu apliecību ar krievu vārdu Tamāra Pavlova. Tālāk jautājums tika atrisināts vienkārši: Tamārai jau pirms tam bija zināms kāds advokāts Dzenis, sešdesmit gadu vecpuisis, kuram tagad lika — nezin,

kādiem līdzekļiem — sievieti fiktīvi apprecēt. Dzenis darija, ko viņam pavēlēja. Tamāra kļuva par Tamāru Dzeni un dabūja oficiālu pasi. Dzenim bija paliels piecistabu dzīvoklis Parka ielā, kur Tamāra tika pierakstīta. Bet viņai, protams, lielākoties bija jādzīvo Ausekļa ielā pie sava kunga. Tikai tad, kad viņš devās ilgākos dienesta braucienos, Tamāra lāgiem mitinājās arī savā atsevišķā istabā pie Dzeņa. Tas, bez šaubām, nedrīkstēja Tamārai piedurt ne pirkstiņa. Laika gaitā radās visai nopietni sarežģījumi, fiktīvais vīrs galu galā arī bija dzīvs vīrietis.

Drīz vien Tamāra uzmeklēja Jansonus, kurus pazina no Liepājas laikiem un ar kuriem viņa varēja runāt pilnīgi atklāti. Sākumā Iraiņa mums par viņu tikai stāstīja, tad saveda kopā. Tamāra citreiz pat atnāca pie mums uz Vidus ielu. Jēgers savā trakajā kaislībā viņu vispār centās turēt ieslēgtu savā dzīvoklī. Taču vizītes atvieglāja tas, ka mēs visi dzīvojām turpat cits citam kaimiņos. Tamāra no Jēgera ārkārtīgi baidījās un stāstīja, ka vīrietis neesot gluži pilnā prātā, histērisks, ar dziļām depre-sijām, turklāt sācis šausmīgi dzert. Viņam esot jau aizrādīts. Tamāra dzirdējusi, ka sākotnēji viņš bijis citādāks. Viņa domāja, ka Jēgers no dabas nav nekāds necilvēks, tāpēc arī tā plosoties. Iepriekšējā dzīvē viņš studējis jurisprudenci, esot pat aizstāvējis disertāciju, tāpēc patikot, ka viņu uzrunā nevis pēc militārās etiķetes, bet vienkārši — "Herr Doktor". Tā radās pārpratums, kas iekļuva arī dažos dokumentos, proti, ka Jēgers esot bijis ārsts.

Tamāra neslēpa, cik nomācoši ir šādā veidā glābt savu dzīvību. Viņa justos labāk, ja būtu šim cilvēkam vienkārši gultas verdzene. Bet viņš to neprātīgi mīlot, it kā gribot atdarīt viņai, ko citiem nodarījis, un šī apmātība biedējot. Tamāra ar saviem oficiālajiem dokumentiem būtu varējusi aizbēgt, taču viņa apzinājās, ka Jēgers viņu sameklētu pat peles alā, un šo medību gaitā ne vien viņai, bet arī citiem būtu dārgi jāmalcsā. Lai kaut cik attaisnotu savu nožēlojamo stāvokli, Tamāra centās iegūt ziņas, kas varētu glābt apdraudētus ļaudis. Informāciju viņa varēja nodot darbnīcās strādājošajiem. Masu akcijas vairs nenotika tā vienkāršā iemesla dēļ, ka Latvijas ebreji lielākoties jau bija iznīcināti, taču joprojām dzina pēdas cilvēkiem, kuri šur tur slēpās. Augstais SS virsnieks dažkārt dzērumā izmuldējās par gaidāmajām tvarstišanām, un tad Tamāra brīdināja. Neko vairāk gan viņa nespēja. Uz Rīgas geto atvestie vācu, čehu un citi ebreji nebija Jēgera kompetencē.

Šā vīra privāto grēku nasta pamazām sakrājās tik liela, ka priekšniecība ar viņu vairs negribēja ņemties un izlēma Jēgeru sūtīt vispirms uz citurieni un, ja nelabojas, tālāk uz fronti. Pirms atstāt Rīgu, Jēgers gādāja par to, lai nodrošinātu dievināto sievieti. Tamārai vajadzēja klusi apmesties pie sava likumīgā vīra Dzeņa, bet vēlākam laikam viņai bija izgādāta sekretāres vieta kādā militārā iestādē, šķiet,

kaut kur Veļikije Lūkos vai Pleskavā. Tā viņa pazuda no mana redzes loka. Arī Tamāras vēlākās gaitas esot bijušas dēkainas un ar vīriešiem saistītas, taču tolaik līdz manām ausīm nekādas atbalsis nenonāca. Esmu daudz domājusi par šīs jaunās sievietes pretrunīgo bezizejas situāciju. Ne visu viņas iekšējā nostājā varēju akceptēt, taču sapratu, ka man nav nekādu tiesību kaut ko nosodīt. Grūti bija līdz galam izprast, kas varēja notikt viņas psihē, kad Tamāra diendienā ar neredzamu ķēdi bija piekalta pie slepkavas, kas viņu mīlēja vairāk par visu pasaulē. Droši vien man daudz kas arī nebija zināms. Par šo vīrieti kā personāžu rakstīt, manuprāt, varētu tikai ar Dostojevskas palvu.

Kad Dimu apcietināja un Emīlijai bija grūti man atrast slēptuvi, piezvanīju Tamārai. Tobrīd viņa jau atkal dzīvoja pie Dzeņa. Viņam, protams, nevarēju rādīties, taču iegadījās, ka Dzenis uz nedēļu bija aizbraucis komandējumā, un to mēs varējām izmantot. Arī pati Tamāra jau posās prom no Rīgas. Tā Parka ielā nodzīvoju vairākas dienas.

Ar Tamāru atkal sastapos 1945. gada pavasarī. No savas pēdējās mītnes Tallinā viņa bija atgriezusies Rīgā, kur tūdaļ tika apcietināta. Tamāras lietā čekā (īstas tiesas prāvas nebija) arī man bija jāiet par liecinieci. Noliegt to, ka viņa dzīvojusi pie SS vai SD dūža nebija iespējams. Taču centos neko lieku par viņu neteikt. Sākotnēji apsūdzība bija briesmīga: esot sadarbojusies ar gestapo, nodevusi ebrejus, kuri dzīvojuši ar svešiem dokumentiem, neesot aizbraukusi vāciešiem līdzī tikai tāpēc, ka Tallinā esot atstāta kā spiedze un ziņotāja. Nezinu, kā pratināti citi liecinieki, bet mani visu laiku provocēja, lai sāku Tamāru turēt aizdomās, ka tieši viņa nodevusi manu vīru un mani. Taču izlikos, ka neko nesaprotu, un tikai stāstīju to, kas tikpat bija zināms. Nevienu mirkli neesmu turējusi Tamāru aizdomās. Ne no viena liecinieka neizdevās izvilināt kaut ko īstai apsūdzībai derīgu. Tāpēc — rets gadījums — šī apsūdzība tika atzīta par nepierādītu, tomēr Tamāru Dvorkinu kā neuzticamu personu nolēma bez tiesas administratīvā kārtā uz pieciem gadiem izsūtīt uz nometni Urālos. Jau pēc divarpus gadiem meža darbos Tamāra tika apžēlota. To uzzināju, nejauši satiekot viņu atkal Rīgā, 6. tramvaja pieturā. Man pie rokas jau bija meitiņa, tātad tas bija apmēram 1949. gadā. Tamāra esot atbraukusi uz pāris dienām nokārtot dokumentus, un jau rīt braukšot projām uz Tālajiem Austrumiem. Krasnojarskā viņai esot izdevies atrast savu izsūtīto tēvu, māte gan esot mirusi jau pašā izsūtīšanas sākumā. Arī jauns vīrs viņai esot. Tagad viņi visi, arī tēvs, mēģināšot vistālākajā novadā sākt jaunu dzīvi. Rīgā viņa nekad neatgriezīsies. Šeit cilvēki nekad neaizmirsīsot viņas pagātni, bet vīrs par to neko nezinot, un nevajagot arī. Ilgus gadus nezināju, vai jaunā dzīve viņai bija izdevusies.

Liels gandarījums man bija par to, ka Tamāra mani uzteica par liecību čekā (viņai tikuši parādīti protokoli). Deviņdesmitajos gados, pateicoties muzeja Ebreji Latvijā veidotājam vēsturniekam M. Vestermanim, man bija izdevība pašai altiem iepazīties. Un atzišos, ka lasot savas atbildes, man novēlās akmens no sirds. Sapratu, ka man nav jāsarkst. Kad lasīju šos protokolus, kuros pierakstītas Tamāras plašās atbildes uz pratinātāju jautājumiem par viņas glābšanu un gaitārņ esesiešu vidē Rīgā, pārliecinājos, cik pamatīgi protokolos dokumentētais dzīves gājums atšķiras no tā, ko Tamāra man uzticēja klusos brīžos, kad bijām palikušas divatā manā Vidus ielas vai Jansonu Eksporta ielas dzīvoklī. Tādējādi eksistē vairākas versijas par Tamāras glābšanas apstākļiem: dokumentos saglabātā, ko viņa bija spiesta sacerēt padomju pratinātājiem drošībniekiem, paziņu lokā ar atšķirīgu atlasī vēlāk stāstītā un tā, kas iegūlusi manā atmiņā. Skaidrs, ka par ticamu uzskatu to grēksūdzi, kuru Tamāra, kā pie bikts atvieglot savu sirdi, adresēja man, savai likteņa biedrenei, nevis iespēju robežās safrizētos faktus, kas bija domāti čekas ausīm. Šī epizode, kā arī citi pieredzēti gadījumi, mani lieku reizi pārliecina, cik tuvredzīgi un naivi (bet varbūt tendenciozi?) ir nekritiski paļauties dokumentācijas elkam, īpaši totalitārisma apstākļos.

Jaunā gadu tūkstoša sākumā nejaušība mani saveda kopā ar cilvēku, kas mani iepazīstināja ar Tamāras Dvorkinas tālāko likteni. Vācu publiciste, vairāku nopietnu pētījumu autore Dr. Hist. Anita Kuglere gatavoja grāmatu par unikālu vēsturisku personāžu — ebreju izcelsmes SS virsnieku Šervicu, kurš darbojies arī Rīgā (grāmata vācu valodā iznākusi Ķelnē, 2004. gadā, tulkota latviešu valodā).

Šajā sakarībā viņa bija atradusi arī informāciju par Tamāras Dvorkinas man nezināmo pēdējo dzīves posmu, pat satikusi pašu Tamāru. Izrādās, ka viņa 1963. gadā izcīnījusi rehabilitāciju (lēmumā rakstīts "Viņas liktenis bija privāta traģēdija, [...] spriedums bija tiesas kļūda.") un piecus gadus

vēlāk emigrējusi. Vispirms uz Izraēlu, bet 1972. gadā devusies tālāk uz Rietumvāciju. Viņas trešā laulība šķirta vēl Padomju Savienībā. Ārzemēs precējusies ceturto reizi, atkal šķirusies. Viņa dzīvojusi Frankfurtē un strādājusi kādā izdevniecībā, vēlāk bijusi pensionāre, tikusi aprūpēta kādā komfortablā veco ļaužu pansionātā. Nu jau esot mirusi.

PALĪDZ BAPTISTI

Līdz 1942. gada beigām un vēl nākamā gada sākumā nemitīgi pārvietojos tāpēc, ka pajumti lielākoties izdevās atrast tikai uz īsu laiku. Patiešām nezinu, kur īsti katrreiz atrados un kā sauca šos līdzjūtīgos cilvēkus. Ari tagad atmiņā par dažiem šādiem kaleidoskopiskiem laika posmiem uznirst tikai kāds notikums, kāda seja — bez īstas piesaistes vietai un laikam. Citādi tas ir ar vietām un cilvēkiem, kurus izdevās iepazīt ilgāk un tuvāk.

Pati biju kļuvusi it kā nejūtīga, pilnīgi mierīga un apbrīnojami veselīga. Līdz vācieši aizvācās, nevienu dienu nebiju slima, pat saaukstējusies ne. Toties parādījās neparastas gulēspējas. Ja vien tas bija iespējams, varēju nakti nogulēt četrpadsmit, piecpadsmit stundu.

Gadus vēlāk ārsti man paskaidroja, ka šīs mana gudrā organisma reakcijas pasargājušas nervu sistēmu no bojājumiem, kas varēja būt visai smagi. Toties nomodā smadzenes darbojās ar pilnu jaudu. Manam prātam tikai ļoti pietrūka cilvēka, kurš palīdzētu man analītiski apjēgt savus vērojumus, ar kuru būtu iespējams domu dialogs. Tad būtu vēl labāk apbruņota.

Esmu jau runājusi par to, ka man absolūti izzuda bailes. Esmu pārliecināta, ka, cita starpā, arī tāpēc paliku dzīva. Cilvēks, kurš baidās, neglābjami pievērš apkārtējo uzmanību, viņš it kā raida viegli uztveramus nedrošības signālus stājā, mīmikā, ķermeņa valodā. Un apstākļos, kad visapkārt kļūst varai uzticīgi ziņotāji un profesionāli cilvēku mednieki, tas kļūst par dzīvības vai nāves jautājumu.

Es nebaidījos. Biju piesardzīga, ļoti uzmanījos, bet tas ir kas cits. Jutos, it kā uzlikusi burvju cepuri, kas padara neredzamu. Precīzāk, ap sevi jutu novilkto burvju apļa robežu, kam bez manas piekrišanas pāri netiks neviens. Man tiešām uz ielām neviens nepievērsa uzmanību. Kļuva aizvien drošāka, īpaši tad, kad nokļuvu tālajā Pārdaugavā — tikpat kā citā pilsētā, kurp mani agrākās gaitas tā īsti nebija novedušas. Vienmēr, jebkurā dzīves situācijā, esmu centusies kaut ko apjēgt, iemācīties. Šie bēgļu gadi, par spīti visam, man nesa dzīves pieredzi, ko citos apstākļos nebūtu iemantojusi. Nebūt neveģetēju, mans prāts dzīvoja visai intensīvi.

Tumšajos ziemas vakaros reizēm gāju pastaigāties, vēros gaišajos logos kā kinoekrānā, kas rāda nereālas mierīgas dzīves ainas. Sevišķi prātā palicis laiks pirms Ziemassvētkiem. Tika pušķotas eglītes, saiņotas dāvana, rosījās bērni. Divas paralēlas pasaules — manējā un normālo cilvēku pasaule: tumšā iela un gaišajā logā — svētku simbols egle sveču un zelta rotājumu gaismā. Abas pasaules simultāni vienā laikā un vietā, bet robeža starp tām — nepārvarama.

1942. gada vasarā Emīlija mani aizveda pie jauna ticīgu baptistu

pāra ar mazu bērniņu, vēl zīdaini. Pie viņiem nodzīvoju diezgan ilgu laiku — divus mēnešus. Acīmredzot, dažādu konfesiju ticīgiem cilvēkiem bija kopīgā izpratne — kalpošana Dievam nozīmē arī palīdzību netaisni vajātajiem.

Šai ģimenei zinu arī uzvārdu — Treiģi — un adresi. Namu Lāčplēša ielā 37 pazīst daudzi rīdzinieki, kaut vai tāpēc, ka vēlāk tur gadu desmitiem darbojies Jaunatnes teātris. Taču līdz tam māja piederēja baptistu draudzei, un pēc Latvijas Republikas atjaunošanas denacionalizācijas gaitā tā ir atguvusi savus īpašniekus. Kad tur nokļuvu, māja kalpoja ne vien par lūgšanu, bet arī — dzīvojamo namu. Klusais Treiģu dzīvoklis atradās sētas pusē, cerēju, ka tur man varētu būt ilgāka palikšana. Mazā ģimene bija neviltoti jauka, dzīve ritēja klusi, mēs labi sapratāmies. Vispār baptistu vidē, ar kuru tolaik saskāros, nebija nacistu līdzskrējēju, gluži pretēji, viņi kaut

kādā veidā bija saistīti ar saviem Amerikas ticības brāļiem, spēcīgajām un bagātajām draudzēm. Nezinu, kā tas bija iespējams, taču gan pirmajā padomju gadā, gan vācu okupācijas laikā Rīgas baptisti, kā tolaik man stāstīja, saņēma no ASV draudzēm gan materiālu palīdzību, gan laikrakstus un grāmatas.

Treiģu kaimiņi, protams, manija, ka tur dzīvoju, bet pārlietu neinteresējās. Mani, kā parasti, uzdeva par radinieci, kura pabeigusi skolu, iebraukusi no provinces un mēģina atrast kādu darbu. Sevišķi nevienam acīs nelīdu. Tad, kā par nelaimi, tieši blakusdzīvokli uzradās skaļš un rosīgs puisis, vecāks par mani, vārdā Ansis. Viņš laiku lieki netērēja un nāca virsū kā tanks.

Atceros, kādu vakaru Ansis ieradās, jau krietni uztaisījis dūšu, līdzī paņēmis visādus lauku labumus, un lūdza, lai mana saimniece uzklāj galdu. Viņam griboties ar mums pasēdēt. Saimnieks nevarēja viņu tā vienkārši nolikt pie vietas, jo zinājām, ka viņš ir šucmaņos.

Tā nu visa ģimene sēžam ar kaimiņu pie galda. Treiģi, protams, nedzer, bet Ansim pašam pudele līdzī, viņš iemet, uzkož un kļūst arvien atraisītāks. Un sāk lielīties ar saviem varoņdarbiem. Kā, vāciešus gaidīdami, organizējušies bruņotā paš aizsardzības grupā, kā uz Vidzemes ceļiem ķēruši tos, kuri, mūkot līdzī krieviem, atkāpušies uz Igauniju. Galējuši visus no vietas, bet īpašs prieks bijis šaut komjauniešus un žīdus. Klausīdamies bramanīgās runas, sēdējām kā sastinguši. Kaimiņš sīki jo sīki izklāstīja, ka sagūstījuši komjauniešu grupu, likuši pašiem izrakt bedri un tad šāvuši nost. Kad parādījušies pirmie vācieši, viņi jau varējuši uzrādīt veselu varoņdarbu sarakstu, apliecinot, ka arī latvieši nebūt nav zemē metami. Man pat nebija svarīgi, cik šajos nostāstos patiesības, cik lielības. Pati pārliecība, ka neapbruņotu cilvēku nogalināšana ir dižošana, lepnuma pamats, man šķita tik derdzīga, ka metās nelabi. Anša pašpārliecinātais vaigs laistījās aiz centības izrādīties, kas viņš par varenu vīru. Nav jāskaidro,

cik bīstama vērtās situācija.

Viņa dēļ man vajadzēja atstāt Treiņu pajumti, līdzjūtīgus un sirsnīgus cilvēkus. Mana sirds tikko bija mazliet atlaidusies cerībā, ka vismaz kādu laiciņu te pietāšos. Nemitīgā klaiņošana no mājas uz māju nozīmēja katrā vietā pielāgoties atkal citiem apstākļiem, citiem nepazīstamiem, kaut arī labiem cilvēkiem. Un nekad nepameta atbildības sajūta, ka viņi ir pierunāti uzņemties tik milzīgu risku.

Treiņiem bija žēl manis, ka nelāgā kaimiņa dēļ jāšķiras agrāk nekā paredzēts. Viņi sarunāja man vietu pie citiem baptistiem — veco ļaužu namā, ko draudze uzturēja par saviem līdzekļiem. Pansionāts atradās divstāvu koka savrupmājā ar dārzu, adresi man izdevās neiegaumēt, tāpat arī pensionāta vadītājas vārdu.

Sai mājai izrādījās liela priekšrocība. Neilgi pirms manas ierašanās pensionāta apkopēja bija apprecējusies un uzteikusi darbu, tāpēc pilnīgi legāli bija vajadzīga cita. Un es par to kļuvu. Būtu varējusi dzīvot mierīgi, taču vecie, vientuļie cilvēki izrādījās bezgala ziņkārīgi. Ne jau ļaunu aizdomu dēļ, bet aiz gara laika viņi katrā izdevīgā brīdī mani izprašāja. No kurienes tu nāc, meitiņ? Kur un kas ir tavi vecāki? Vai brāļi un māsas tev arī ir? Mums ar vadītāju, protams, bija sacerēta sava versija par manu izcelsmi, taču drīz sapratu, cik nedroša ir fiktīva biogrāfija. Pēkšņi kāda vecīņa, izrādās, dzīvojusi manai mājai gandrīz vai kaimiņos, un priecīgi ņemas ne vien stāstīt, bet arī jautāt. Atkal — problēmas.

Tā sāku strādāt par apkopēju, lai gan savu mūžu nebiju ne mazgājusi grīdas, ne berzusi tualetes. Istāku baltrocīti bija grūti iedomāties. Taču uzreiz ar visu tiku galā un ļoti ar to lepojos. Ausīs man skanēja mātes balss: "Inteliģents cilvēks atšķiras no neinteliģenta ar to, ka viņam grūtības nesagādā arī neierasts, nemācīts darbs. Viņš paskatās, padomā, apjēdz, pamēģina un zina, ko darīt. Neinteliģents cilvēks var darīt tikai to, kas iemācīts vai no mazotnes ierasts."

Nekādi panākumi valodu vai zinību apgūšanā man nekad nav šķituši kaut kas īpašas apbrīnas vērts. Varbūt tikai daži

patstāvīgi izdomāti un, pret straumi peldot, paveikti darbi devuši īpašu gandarījumu. Taču arī tas nav salīdzināms ar to gandarījumu, kas mani pārņēma baptistu veco ļaužu namā, pārliecinoties, ka ar zināmu piepūli, stingri piedomājot, varu veikt apkopējas pienākumus. Tā nūdien bija lieliska sajūta.

Tiesa, darba netrūka. Iestādes vadītāja bija ārkārtīgi tīrīga un prasīja, lai daudzās telpas vienmēr izskatītos nevainojami. Virtuvē un mazgājamās istabās misiņa krānus ik dienu vajadzēja berzt ar pulveri tā, lai tie allaž laistītos kā no tīra zelta izlieti. Tad gan pie sevis kurnēju. Taču citādi dzīve pensionātā bija laba. Ēdamā pietika, arī no vajātājiem šeit instinktīvi jutos vairāk pasargāta nekā dzīvoklī kādā daudzstāvu namā.

Pansionāta vadītājam bija nodalīts neliels atsevišķs dzīvoklītis. Mitinājos pie viņas mazā kambarītī. Iemācījos ne vien kopt un tīrīt telpas. Vadītāja man ierādīja, kā mākslinieciski salāpīt zīda zeķes un ar īpašu kāsi uzņemt noirušos valdziņus. Kara laikā un vēl gadu gadiem vēlāk tā bija ļoti pieprasīta māka. Man pašai tā gauži noderēja. Sintētiskās zīda zeķes bija liels dārgums, grūti dabūjamas arī melnajā tirgū, tāpēc taupāmas un saudzējamas. Manis izlabotās izskatījās kā jaunas. Pēc veco ļaužu nama nokļuvu mājās, kur ar šo prasmi pelnīju iztiku. Saimniece uz sava vārda ņēma pasūtīnājumus, es zeķes laboju, un par dabūto naudu viņa tirgū pirka pārtiku. Nebiju liekēde. Bet pati savām un draudzeņu zeķēm uzņēmu valdziņus arī nākamajā, padomju dzīvē, kamēr vien bija jēga to darīt.

Pansionāta vadītāja bija četrdesmit piecus līdz piecdesmit gadus veca neprecējusies sieviete, krietns cilvēks, bet skarba un fanātiski ticīga. Pazinu dažāda tipa reliģiskus cilvēkus, taču vadītājas ticībai piemita misionāres neatlaidīgais karei-vīgums un zināma agresivitāte, kura kā smaga nasta mēdz uzgulties cilvēku attiecībām. Man noteica dažādus ierobežojumus, kurus klusu ciešot pieņēmu, jo apzinājos savu stāvokli. Nedrīkstēju lasīt nekādas laicīgas grāmatas, turēt savā

istabiņā avīzes un žurnālus. Pansionāta ļaudis principā radio neklausījās, tikai retumis mūziku. Radio ziņas klausījās tikai vadītāja, kurai savā istabā bija īsviļņu radioaparāts. Man viņa neslēpa, ka seko arī aizliegtām ārzemju, angļu valodā raidītām ziņām. Tas gan mūs vienoja. Tomēr daļēji literatūru viņa necieta, tās viņas telpās nebija.

Uz naktsгалdiņa manā istabiņā atradās divas Bībeles — latviešu un angļu valodā. Bībeli, protams, biju lasījusi kā izcilu cilvēces gara pieminekli, bet tagad no jauna ar baudu pievērsos tās tekstiem un izstudēju to diezgan pamatīgi. Biju savai saimniecei pat pateicīga — Bībelē, lai cik reižu to lasa, vienmēr var atrast jaunas ierosmes savām domām, metaforas un līdzības eksistenciālām problēmām.

Tā man atkal bija jauna vide, ko ar interesi iepazīnu. Ar interesi un ar cieņu, jo tās iepazītie pārstāvji bija krietni un godīgi cilvēki. Vadītāja daudz stāstīja par amerikāņu brāļiem un māsām, kuriem savā valstī liela ietekme, kā viņi cīnoties par nācijas morālo tīrību. Diemžēl viņa par varītēm gribēja mani pievērst savai ticībai. Jau pašā sākumā darīju zināmu, ka īsti nepiederu nevienai ticībai, kaut arī cienu visas. Centos vadītāju neaizvainot ar pārāk krasu pretnostāju, taču viņa no manis gribēja tikai vienu — lai nokristos par baptisti.

Varētu jau būt apsvērums — ar šādu rīcību nodrošināt sev patvērumu. Nevienam ar to nekāds ļaunums netiktu nodarīts. Taču domāju, ka ir lieki pamatot, kāpēc tā rīkoties nevarēju. Tā būtu bijusi pagalam negodīga rīcība.

Kādus divus mēnešus mēs ar vadītāju cīnījāmies, līdz sapratu, ka ilgāk tā nevar turpināties. Ja pateikšu kategorisku nē, mainīsies viņas

labvēlīgā attieksme pret mani, viņai bija savi principi. Labāk aiziet pašai. Emīlija mani šajā vietā nenāca apciemot, bija citi, kam viņas atbalsts tajā brīdī bija vairāk vajadzīgs. Bet nu viņas mātai padevu ziņu, ka no šejienes jāiet prom.

Emīlija ieradās, viņa man piekrita, un drīz vien, pateikusies par visu, aizgāju. Varbūt tas bija pareizi arī cita iemesla

dēļ. Vecīšu pūles visos sīkumos noskaidrot manu biogrāfiju varēja tomēr novest līdz negaidītām bēdīgām sekām.

Tā atvadījās no baptistu vides. Atkal biju satikusi cilvēkus, kurus atceros ar pateicību. Turklāt gūtā pieredze ar darbiem, kas pirms tam man bija pilnīgi sveši, stiprināja pārliecību, ka turpmākā dzīvē nepazudīšu.

PERFER ET OBDURA. IZTURĒT UN NOTURĒTIES

Emīlija jau iepriekš bija sarunājusī ar kādu viņai pazīstamu latviešu ģimeni Jaunās Ģertrūdes baznīcas apkaimē, ka tad, ja pēkšņi rastos vajadzība, viņi mani uz īsu laiku pieņems. Uzvārdu man izdevās neuzzināt, uzrunājām cits citu priekšvārdos. Šoreiz tie bija pavisam laicīgi, reliģiski indiferenti cilvēki, kuri vienkārši pažēloja vajātu jaunu dzīvību. Varbūt kāda nozīme bija tam, ka nokļuvu pie viņiem dramatiskā brīdī. Viņu vienīgais dēls, jaunietis manos gados, bija iesaukts vācu armijā. Ģimenē valdīja liels satraukums, vecākiem nebija nekādu naivu ilūziju, ka viņu lolojums dodas aizstāvēt brīvo Latviju. Cilvēkiem, kuri gribēja redzēt un saprast, jau bija skaidrs, ka Latvijas neatkarība hitleriešiem ir tikpat nevēlama kā staļinistiem. Taču mani jaunie saimnieki arī neredzēja nekādu iespēju, kā dēlu no iesaukšanas pasargāt. Viņi sprieda — ja dzīvotu laukos, varētu vieglāk paslēpties, teikt, ka puika jau labu laiku kaut kur aizbraucis un sen nav rādījies. Bet lielā Rīgas namā kaimiņi visu laiku redzējuši viņu staigājam. Ja viņš nozustu pēc pavēstes saņemšanas, vecāki tiktu bargi sodīti. Mana ierašanās šādā brīdī viņiem šķita īsti laikā. Vai nu mājā, kur dēls gatavojas dienestam vācu armijā, meklēšot režīma vajātas personas.

Armijā bija jāiet ne vien dēlam, bet arī viņa draugam, iebraukušam no laukiem, un nu viņi abi gaidīja dienu, kad būs jādodas uz iesaukšanas vietu. Nedaudzās atlikušās dienas viņi dzēra vienā dzeršanā, atvadīdamies no dzīves, jo uzskatīja, ka vairs neatgriezīsies. Neaizmirstams palicis pēdējais vakars, kad mēs visi sēdējām ap galdu un dzērām. Dzērām un

raudājām. Katrs par sevi, reizē žēlodams arī pārējos. Raudāju par savu likteni, un man bija arī patiesi žēl abu jauno tikpat kā uz nāvi notiesāto puīšu. Jutu līdzī vecākiem, sapratu viņu bēdas, un viņiem visiem bija žēl arī manis. Tā mēs raudājām un beidzot visi galīgi piedzērāmies.

Taču modrību zaudēt nedrīkstēju, jo abi zēni, kuri atkārtoja, ka dzer paši savas bēres, sāka pievērsties sevis žēlošanai. Esot vēl tik jauni, ka pat nevienu sievieti vel neesot tā riktīgi iepazīnuši. Puīši mācās man virsū kā melna nakts. Paldies Dievam, viņi bija tā apreibuši, ka gluži vienkārši nolūza. Uz viņiem neļauņojos, kaut atgaiņāties patiešām nebija viegli. Tā dzīves dramaturģija mums sajauc kopā traģisko un komisko, skumjas un smieklus.

Šī māja man vienmēr paliks atmiņā arī tāpēc, ka tur saņēmu iznīcinošu triecienu. Tā bija ziņa, ka mans vīrs, spriežot pēc visa, ir

nošauts. Kaut kādi sakari, kaut arī reti un skopi, mums visu laiku saglabājās, tos nodrošināja Emīlijas pazīstamais cietuma uzraugs. Tādēļ krampjaini turējos pie cerības, ka Dima galu galā izglābsies. Viņu, tāpat kā advokātu Blanken-šteinu, arī cietumā par ebreju nekvalificēja, neieslodzīja ebreju kamerās. Citādi jau bez liekām runām būtu uzreiz nošāvuši. Dimam bija tikai viena apsūdzība: ka slēpis ebreju sievu, taču to viņš stingri noliedza un apgalvoja, ka esmu aizgājusi uz geto. Tā ir ierakstīts mājas grāmatā, un to apliecināja arī sētnieks Oboļēvičs. Dzīvoklī gan atrada manas drēbes, taču tas neko nepierādīja. Emīlijai cilvēki bija stāstījuši — kādā policijas iecirknī redzēta mana fotogrāfija ar norādi — es esot izbēgusi un tiekot meklēta. Zinājām arī, ka pret Dimu un Blankenšteinu izturoties samērā civilizēti — ne viņus sitot, ne spīdzinot. Tāpēc abas ar Emīliju joprojām nezaudējām cerību.

Bet tad Centrālcietumā uzliesmoja dizentērija, turklāt tieši tajā korpusā, kur mitinājās mūsējie. Nevienš nešķīra slimos no veselajiem, neviens viņus neārstēja. Pateica, ka jādezinficē telpas, lai sērga neizplatās tālāk, ieslodzītos savāca — gan saslimušos, gan tos, kuri varēja būt inficēti, — un aizveda projām.

Vēlāk neviens viņus vairs netika redzējis. Nevienš arī nešaubījās, kas ar viņiem noticis. Tā bija tiešām oriģināla un droša metode: epidēmiju izbeidza, apšaujot īstos un iespējamus slimniekus.

Tik un tā gadu gadiem, arī tad, kad jau biju vēlreiz precējusies un tad šķirusies, un tad — atkal apprecējusies, kad man auga bērns un vēl ilgi ilgi manā iztēlē laiku pa laikam iznira neprātīgā iedomā, ka Dima tomēr kaut kur ir dzīvs. Varbūt ticis aizvests uz citu cietumu vai koncentrācijas nometni un aizklīdis tālu pasaulē, lai neatgrieztos pēc kara padomju okupētajā dzimtenē. Kaut arī prāts teica, ka tas nav iespējams, visi taču zināja, kas noticis cietumā. Tomēr, kā tas raksturīgs totalitārām varām, nekādi dokumenti ne par ko neliecināja. Bija brīži, kad pēkšņi kā fatamorgānā man šķita, ka redzu savu vīru nākam pa ielu man pretim — viņu atpazīstu jau iztālēm un līdz pēdējam brīdim, kad tuvumā ieraugu svešu cilvēku, jūtu, ka tūdaļ neatskatoties iešu viņam līdzi.

Kad Emīlija man saudzīgi pateica šo ziņu, bijām divas vien istabā. Ar mani notika kaut kas dīvains. Pēkšņi viss satumsa. Burtiskā nozīmē kļuva pilnīgi akla. Sēdēju sastingusi, neko neredzēdama. Dzirdēju, ka Emīlija man saka labus vārdus, jutu, ka mani apmīļo. Bet es joprojām tāpat sēžu tumsā. Emīlijai tobrīd vajadzēja kaut kur skriet, viņa piekodināja gaidīt, teica, ka atgriezīšoties. Viņa pat nepamanīja, kas ar mani noticis. Tā paliku sēžot — bezjūtīga, auksta un akla. Mierīgi noslēdzu visus rēķinus ar dzīvi. Taču nebiju muļķe, labi sapratu, ka neredzīgu, pilnīgi bezpalīdzīgu cilvēku neviens nevar ne slēpt, ne glābt, ja jau tik grūti palīdzēt pat veselam cilvēkam. Tas nozīmē, ka

ari mana dzīve ir galā. Vajadzēs kaut kā atstāt šo dzīvokli un kaut kur pāvērtē vai pagalmā pārkost ampulu.

Pagāja kāds laiks, varbūt pusstunda, varbūt vairāk vai mazāk, laika sajūtas nebija nekādas. Kad savu domu biju izdomājusi līdz galam un mierīgi nolēmusi, ko darīt, tikpat pēkšņi, kā redzi zaudējusi, to atkal atguvu. Un līdz ar gaismu

manī iepliida liels spēks un miers. Zināju, ka izglābšos, ka tā tas būs, un par to vairs neesmu šaubījusies nevienu mirkli. Es dzīvošu, tas ir mans pienākums pret mirušajiem, kuru dzīvi turpināšu, un tā būs mūsu uzvara pār "viņiem", kā sevī dēvēju milzīgo ar negatīvu enerģiju uzlādēto pretpēku. Fiziski un garīgi manī kaut kas notika, kaut kāda pārkārtošanās. Pēc akluma brīža ieguvu it kā jaunu redzi.

Tajā pašā laikā jutos tā, it kā man būtu amputēti visi locekļi. Tieši tāda amputācijas sajūta mani pārņēma ikreiz, kad cits pēc cita aizgāja bojā visi cilvēki, ar kuriem biju tik cieši saaugusi kopā, ka mūs vienoja kopīga asinsrite. Man bija gluži fiziska sajūta, ka atrodos narkozē. Man nekas nesāpēja, iekšā viss bija kļuvis nejutīgs, ielēgts tādā kā kapsulā, ne asaru, ne sāpju, ne izmisuma. Sasaluma zona. Tāda paliku ilgi, ļoti ilgi, sāku pat domāt, ka uz mūžu. Tikai pamazām sāku atsalt jau citā dzīvē.

Vēlāk man dažkārt ir jautāts, vai nejūtu sirdsapziņas pārmetumus par to, ka mans vīrs atdevis savu dzīvību, lai glābtu manējo. Patiešām nejūtu un neesmu jutusi neko tādu, ko varētu saukt par sirdsapziņas pārmetumiem, kaut mani dēvētu par nejutīgu egoisti. Esmu lasījusi un man ir stāstīts, ka cilvēki līdzīgās situācijās visu tālāko mūžu dzīvojuši ar smagu nastu, ar vainas sajūtu. Tādas sajūtas man nav. Vainīga nebiju es, bet gan asiņainā totalitārā varas sistēma un cilvēki, uz kuriem šī sistēma varēja balstīties. Droši zināju un zinu, ka nešaubīgi pati būtu rīkojusies tāpat kā viņš, ja mēs būtu mainītās lomās.

Tāpat domāju, ka visi mani aizgājušie — cilvēki, kurus mīlēju un kuri mīlēja mani, lai kur viņi būtu, priecājas, ka joprojām esmu. Nezinu, vai ir kāda aizkapa dzīve, bet, ja tāda ir, — esmu pārliecināta: viņi no turienes ar labvēlību noraugās uz mani. Man nav vainas kompleksa, taču jūtu atbildību viņu priekšā. Cenšos savu dzīvi nodzīvot godam tāpēc, ka dzīvoju to arī viņu vietā. Vainīga justos tikai tad, ja savu dzīvi būtu izniekojusi.

1942. gada beigās nokļuva sētnieku ģimenē Matisa un Marijas ielas daudzstāvu māju rajonā. Šo vietu bija sameklējis Emīlijas svainis Juzefs, arī sētnieks. Sākot ar padomju, vēlāk vācu un atkal padomju okupāciju, sētnieki rīdzinieku dzīvē kļuva par svarīgiem ļaudīm. Visas varas centās viņus padarīt par okšķeriem un ziņotājiem, un daži tādi arī kļuva, taču, spriežot pēc pašas un man zināmu cilvēku pieredzes, ne mazums arī sava nama iemītniekus brīdināja un pat glāba. Turklāt sētnieki bija samērā labi informēti, jo pašvaldības iestādes vilkus bieži

saucā kopā un deva dažādus norādījumus. Sētnieki arī iznēsāja pa dzīvokļiem pārtikas kartītes, īres rēķinus un, protams, zināja vai vismaz nojauta, kas kurā vietā notiek. No viņiem daudz kas patiešām bija atkarīgs.

Mani jaunie saimnieki bija īpaši vēl tajā ziņā, ka sētnieci pašu varētu vajāt tāpat kā mani — viņa bija dzimusi čigāniete, bet šo tautu nacisti tāpat vajāja un slepkavoja. Meitas vārdā Marcinkēviča, taču precējusies ar latvieti un ieguvusi viņa uzvārdu, ja atmiņa nevil — Broders. Viņi agrāk bija dzīvojuši citur, šķiet, šajā pusē neviens viņas izcelsmi nezināja, un viņa mierīgi strādāja savu darbu. Sētnieces vīru vispār nesatiku. Laikam bija aizbraucis uz laukiem peļņas darbos. Viņiem auga divi bērni. Brodera kundze izrādījās uzņēmīga, forša sieviete. Viņas maizē vienmēr biju labi paēdusi, jo viņa vērienīgi spekulēja — tirgojās ar pārtikas produktiem. Tos viņai veda no laukiem, varbūt par to rūpējās vīrs, un viņa varēja ar pārtikas produktiem apgādāt vai visu namu.

Manai saimniecei bija brālis, arī precējies ar latvieti, pievilcīgu blondīni, kuras uzvārdu — Melderis — viņš bija pieņēmis. Māsā tipāža ziņā vēl varētu saziņēt čigānieti, bet brālis Melderis nepavisam neatgādināja savus senčus. Meldera kungu ne vien neturēja aizdomās par izcelsmi, bet viņš bija pat paņemts darbā par pavadoni ebreju vīriešu grupām, kuras vēl 1942. gada beigās nodarbināja vācu karaspēka darbnīcās. Šos vēl dzīvus palikušos un t. s. mazajā geto ieslodzītos uzskatīja par veiksminiekiem, jo armijnieki jo bieži viņus aizstāvēja

un neizdeva ne vācu esesiešiem, ne viņu latviešu līdziniekiem, kuri palaikam tīrīja darbspējīgo ebreju vīriešu rindas. Šis darba spēks esot armijai vitāli nepieciešams. Taču vērmahta daļas kara laikā pārvietojās, un tad viņu ebreju strādnieki zaudēja aizsardzību un vēlāk — arī dzīvību. Pārkārtojumu brīžos, kad karavīri devās uz fronti un kazarmu darbnīcas likvidēja, dažiem ebrejiem palaimējās aizbēgt.

Necik sen bija izdevies izdibināt, ka mans tēvs joprojām ir dzīvs un kopā ar citiem vīriem strādā vienā no šīm darbnīcām. Katru rītu viņus no mazā geto veda uz kazarmām, un katru vakaru — atpakaļ. Tieši šo kolonnu mēdza pavadīt sētnieces brālis. Viņš laikam bija krietns cilvēks, piesardzīgs, bet ne glēvs, palīdzēja vienam otram ebrejam tikties ar kādu brīvībā dzīvojošu tuvinieku vai draugu. Tā tika noorganizēta arī mana tikšanās ar tēvu. Kad man par to pateica, baidijos noticēt, lai nepiedzīvotu sāpīgu vilšanos. Bet tā izrādījās patiesība. Viss laimīgi sakrita, jo maršruts, kuru Melderis varēja mazliet mainīt, veda gar sētnieces māju. Brodera kundze ar brāli bija norunājuši, ka viņš uz 10—15 minūtēm ievedīs tēvu šīs mājas pagalmā. Tā necerēti vēl vienu reizi satiku savu tēvu.

Viņš izskatījās labāk, nekā varēju gaidīt. Gan stipri novājšējis, taču

ne vien peticīgās barības dēļ, bet arī no smaga fiziskā darba diendienā un tāpēc — vesels un vingrs. Arī drēbes izskatījās tīras, kaut ļoti vienkāršas, kā jau fiziska darba strādniekam. Sajutu viņā to pašu spītu un apņēmību, kas nostiprinājusies manī. Viņa stāja nepieļāva, ka mēs varētu apskāvušies raudāt, pieminot mammu, vai arī viņš sāktu mani žēlot. "Mums ir tikai desmit minūtes laika," tēvs teica, "tāpēc mums jārunā par to, kā varam abi izdzīvot un kas tagad konkrēti būtu darāms." Viņš runāja ārkārtīgi lakoniski, droši vien bija iepriekš sagatavojies, apsvēris katru vārdu.

Tēvs atklāja, ka viņi, neliela ebreju vīru grupa, gatavojoties bēgt, ārpusē esot citi cilvēki, kuri gādānot dokumentus un ieročus. To visu organizēt viņi varējuši, pateicoties vācu

armijas darbnīcās atļautajai zināmajai pārvietošanās brīvībai. Ar sev raksturīgo optimismu viņš ļoti cerēja, ka bēgšana izdosies, taču bija arī padomājis, kā rīkoties, ja viņš aizietu bojā un izglābtos vienīgi es. Viņš esot divās vietās ārzemēs noguldījis naudu, un lika man iegaumēt, kā to pēc kara varētu dabūt, pie kā jāgriežas, jo dokumentu man taču nebūšot. Nabaga tēvs, viņš nespēja iedomāties, aiz kāda dzelzs priekškara nodzīvošu gandrīz četrdesmit piecus gadus un ka nevienu no uzticības personām vairs dzīvu nesatikšu.

Tikko tēvs man to bija izstāstījis, mums atvēlētais laiks beidzās. Mēs apskāvāmies un sausām acīm klusēdami dažus mirkļus pastāvējām kopā. Noraudzījos iepakaļ, kā viņš aiziet. Nekad vairs viņu neesmu redzējusi.

Visai drīz Emīlija atnesa ziņu, ka gan grupiņa, kura taisījās bēgt, gan dokumentu gādātāji esot atklāti, aizvesti uz Centrālcietumu un tur nošauti. Viņi bija gatavojušies ļoti rūpīgi, sameklējuši līdzekļus, taču līdz bēgšanai pat nebija tikuši. Tagad man patiešām pasaulē vairs nebija neviena.

PĀRDAUGAVĀ SILTĀKS KLIMATS

Taja laikā, kad dzīvoju pie Brodera kundzes, Austrumu frontē notika Staļingradas kauja, kas ilgi turpinājās. Visur par to vien runāja, vācu ziņas, protams, nemaz nesaskanēja ar slepus klausīto britu radioinformāciju. Kaut arī visi radioaparāti bija vai nu konfiscēti vai izņēmuma gadījumos — uzskaitē, gandrīz katrā mājā tomēr glabājās savs mazais īsviļņu vefiņš. Arī man parasti tāds bija pieejams. Tā gada ziema bija baismīgi auksta, ne vien Krievijā, kur tas laimīgā kārtā bija spēcīgs, pret vāciešiem vērstis ierocis, bet arī pie mums.

Pie sētnieces bija labi — arī malkas netrūka, dzīvoklis vienmēr bija tā sakurināts, ka staigāju katūna halātiņā un čibiņās ieautām kailām kājām, protams, arī tādēļ, lai taupītu zeķes. Kādu vakaru, kad ar saimnieci un abiem bērniem sēdējām pie galda, pie durvīm atskanēja klaudzieni. Kontrole. Paldies Dievam, viņi nemeklēja cilvēkus, bet gan pārtikas uzkrājumus. Tie bija parasti latviešu policisti. Jau teicu, ka sētniece tirgojās ar plašu vērienu, taču, būdama pietiekami slīpēta un izmanīga, sagādātos produktus nebūt neturēja savā dzīvoklī. Kara laika Rīgā tukšu dzīvokļu netrūka, un vienu tādu savā mājā viņa bija pievākusi sev par noliktavu. Tas netika kurināts, tāpēc temperatūra turējās šim nolūkam atbilstīga. Varbūt pāris cūkas kāju un vēl kāds nieks, ko nevarēja dabūt par kartīšu taloniem, viņai glabājās arī dzīvoklī, bet tiem bija grūti piesiet spekulāciju.

Mana saimniece zināja, kā rīkoties — kratītājus pirmkārt nosēdināja pie vakariņu galda. Man viņi nepievērsa uzmanību, taču saimniece paskaidroja bez prasīšanas: "Kaimiņū

meitene ienākusi. Ej nu, meitiņ, mājās, tevi jau droši vien gaida." Priekšnamā paķēru no vadža kādu mēteli, kas tur karājās, un izmanījos pagalmā nogaidīt, līdz nelūgtie ciemiņi aizvāksies. Taču viņi laikam tieši tāpēc bija ieradušies, lai saimniece protas aicināt pie galda. Brodera kundze stāstīja, ka tūdaļ uzlikusi galdā pāris pudeļu dzimtenes, uzkožamos un ievīstījusi papīrā līdzdošanai tās pašas cūkas kājas, ko atrada dzīvoklī. Vīri siltumā un pie laba ēdiena atmaiga un vairs nekur nesteidzās. Sāka posties projām tikai krietnas pāris stundu vēlāk.

Visu to laiku stāvēju pagalma pusē nama durvju ailē Staļin-gradas salā, kas bija atnācis arī pie mums. Mugurā isi brunciņi un mētelis tikko līdz ceļiem pēc tā laika modes, kailiem stilbiem, vienīgi filca čības puslīdz siltas. Tajā vakarā sabojāju kājas uz visu mūžu. Apsaldējumi skāra dziļos audus, asins un limfu vadus. Abas kājas, sevišķi labo, klāja šaušalīgas strutojošas čūlas, kas negribēja dzīt, bet vēlāk savilkās cietās, mezglainās rētās. Tās savukārt spieda uz asins un limfu vadiem un vēl gadus vēlāk salā vērās vaļā. Ar dažādām kāju

kaitēm cīnos līdz šai dienai. Ja būtu varējusi tūliņ vērsties pie ārsta, sekas droši vien nebūtu tik smagas, bet tas, bez šaubām, bija neiespējami. Vienīgās zāles, ko lietoju, — tie paši sētnieces labie lauku produkti — sviests un krējums. Drīz vien sākās arī avitaminoze, kas kavēja dzīšanu. Labi vēl, ka čību dēļ pēdas saglabājās veselas.

Mierināju sevi, ka varēja būt vēl ļaunāk: vēl kāda stunda salā, un varēju kļūt par nevarīgu invalidi.

Drīz pēc tam manās gaitās, ja vien tā var teikt, iestājās siltāks, visnotaļ labvēlīgs klimats.

Vispirms Emīlija mani aizveda pie vecas, inteligentas krievu dāmas Annas Ivanovnas. Viņa dzīvoja Āgenskalnā koka mājas partera dzīvoklī, ko mēbelēja galvenokārt grāmatu skapji. Viņa atgādināja nosirmojušu ģimnāzisti, jo pilnīgi dzīvoja savu jaunības priekšstatu un ideālu pasaulē, kuru arī es pazinu no pirmsrevolūcijas laika krievu romāniem. Pagalam nepraktiska, reālai dzīvei nepiemērota, tāpēc dzīvojam ļoti trūcīgi, tomēr īstu badu necietām. Šeit nokļuvu sev tuvā garīgā vidē. Sarunājāties par

filozofiju, ētiku, literatūra un lāgiem pilnīgi aizmirsām, kas notiek ārpus mūsu mājas sienām. Anna Ivanovna jau vispār to neņēma vērā.

Tieši šeit arī aizdziedēju apsaluma brūces. Sākumā pat šķita, ka visas nelaimes līdz ar to būs beigušās. Gliti neizskatījās, tomēr tajā laikā par to daudz nebēdāju.

Katrā vietā, kur apmetos, radās savi iemesli, kāpēc reti kur varēju palikt ilgāk par vienu vai diviem mēnešiem. Kaimiņiem mani parasti uzdeva par radniecī, kura atbraukusi uz Rīgu kādā vajadzībā. Kamēr man vēl pūžņoja apsaldētās kājas, ļoti ticams pamatojums bija nepieciešamība griezties pie Rīgas ārstiem. Bet ciemošanās nedrīkstēja pārāk ieilgt, un devos tālāk. Arī no Annas Ivanovnas, kur jutos labi, biju spiesta aiziet, un drīz pēc tam viņa nomira.

Tā sagadījās, ka gandrīz visu atlikušo laiku, līdz vācieši atstāja Rīgu, pavadīju Pārdaugavā, kuru agrāk pavisam nepazinu. No Annas Ivanovnas tiešā ceļā, tā sakot, no rokas rokā, nokļuvu krievu vecticībnieku Levitinu ģimenē Torņakalnā, atkal man pilnīgi nepazīstamos, atšķirīgos apstākļos. Greizā, šķībā, vecā divstāvu koka mājēlē ar dārzu dobēm, trušu būriem un malkas grēdām pagalmā. Vecticībnieki Latvijā ir dzīvojuši paaudžu paaudzēs jau kopš Katrīnas laikiem, jo pareizticīgā baznīca, būdama neiecietīga pret reliģiskiem novirzieniem, viņus nikni vajāja. Patvērumu viņi, cita starpā, atrada Baltijas provincēs, kur nedominēja pareizticība un valdīja citi — vācbaltiešu ieviesti noteikumi.

Levitinu ģimene izrādījās unikāla tāpēc, ka sieva bija dzimusi ebrejiete, pirms precēšanās, protams, mainījusi ticību, konvertējusies, un pieņēmusi Marijas vārdu. Nu Marija Bori-sovna bija tikpat uzticīga vecticībniece kā visa ģimene. Sākotnēji abām dzimtām tas bija

neparasti dramatisks notikums, kurš nekad īsti netika pārvarēts, arī tad, kad bija pagājuši gadi un Levitiniem auga divi bērni. Paši viņi bija laimīgi, kaut arī dzīvoja trūcīgi. Ar lielu aizkustinājumu atceros viņu mīlestību un savstarpējo pieķeršanos. Vīrs — stalts, izskatīgs vīrietis, pa

īstam reliģiozs, bet bez fanātisma, strādāja par jumīķi. Viņš ievēroja visus vecticībnieku rituālus un priekšrakstus, vakaros ņēma nomelnējušas grāmatas un lasīja man grūti atšifrējamus tekstus. Marija bija izgājusi pie vīra ļoti jauniņa, un manā laikā abi jau dzīvoja kopā vairāk nekā divpadsmit gadu. Bērni, dzimuši vēl, gan vēl bija mazi. Viņi bija dzimuši pirms kara, istā laikā, jo sakarā ar hitleriešu ieviestajiem rases likumiem, Marija Bori-sovna tikusi sterilizēta, lai vīram atļautu viņu paturēt. Vecticībnieku draudze zināja Marijas ebreju izcelsmi, taču neviens to neņēma galvā. Arī viņa pati, šķiet, pilnīgi bija ieagusi šajā vidē.

Spilgtākā sadzīves atmiņa no Levitīnu ģimenē pavadītā laika man ir tā, ka te iemācījies šūt, turklāt ne jau kādu priekšautu vai naktskreklu, bet uzreiz bērna ziemas mēteli. Kara laikā parasts jumīķis neko nopirkt nevarēja, tāpēc ārdijām un pāršuvām to, kas mājās bija. Sievietes iemanījās vecas drēbes tā sakombinēt, ka sanāca pat ļoti glaudi jauni apģērbi.

Man iedeva avengekrāsas plīša aizkaru un pelēku, logu ieziešanai paredzētu vati. Oderai Marija atvēlēja nonēsātu pelēka zīda blūzi. Laika man netrūka, pamatīgi izpētīju kādu jau gatavu mēteli un ķēros pie darba. Vispirms uztaisīju vatelinu, izplādama un uzšūdama uz blūzes gabaliem pelēko vati, vēlāk soli pa solim veicu visu pārējo. Marija pati ar šūšanu nenodarbojās, arī šujmašīnas viņai nebija, tāpēc visas vilītes sikiem mašīndūrieniem sašuvu rokām.

Kronis visam bija kāda apēsta truša ziedotā ādiņa, pelēka ar baltu, kas kalpoja apkaklei un t. s. mufei, kur iebāzt rokas. Mētelītis sanāca ļoti skaists, trīs vai četrus gadus vecā Ļaļa tajā izskatījās pēc lellītes. Tā atkal bija reize, kad par savu veikumu jutos lepnāka par lepnu. Arī priecīga un gandarīta par to, ka nu man rokā vēl viens amats. Visas bēdas un pasaules karš aizmirsās, kamēr radiju savu meistardarbu. Turklāt spēju kaut kā atlidzināt cilvēkiem, kuri ar mani dalās savā maizes kumosā un pajumtē. Vēlāk esmu daudz ko pašuvusi gan sev, gan bērnam, un visu — tikai rokām. Strādāt ar mašīnu pat neesmu mēģinājusi.

Pie Levitīniem arī daudz adīju no ārdītas dzijas. Šo prasmi gan apguvu jau vācu skolā rokdarbu stundās, taču agrāk man nebija lielas vajadzības likt to lietā. Nu tas man noderēja un arī ļoti iepatikās. Veci adījumi izārdīti pārvērtās par raibiem dzijas kamoliem, no kuriem sakombinēju dažādas vajadzīgas mantas: no jakām un cimdiem līdz adītām lellēm ar izspūrušiem matiem.

Levitinu trijās istabiņās koka mājeles augšstāvā dzīvojām saspīesti, bet ļoti draudzīgi, mīli un pat jautri, pateicoties bērniem un Marijas raksturam. Lielākā sadzīves problēma bija trušu kaušana. Tur nu ne par ko nevarēju piedalīties. Taču jāatzīst, ka vēsturiskajā kontekstā šie mani pārdzīvojumi šķita diezgan smieklīgi. Lejasstāva iemītnieki nebija ziņkārīgi, svešās darišanās degunu nebāza, un no viņiem nebija ko baidīties. Marija, man šķiet, vispār nedomāja par to, ka viņa varētu iekrist; palīdzēt cilvēkiem viņai nozīmēja kaut ko dabisku un pašsaprotamu. Bieži vien esmu domājusi par to, ka man ir laimējies sastapt šādus lieliskus cilvēkus.

Diemžēl vēlāk Levitinus piemeklēja dažādas nelaimes. Vīrs nokrita no apledojuša jumta, kļuva invalīds un sāka savas problēmas slīcināt alkoholā. Arī dēls, manā laikā mazs, jauks skolēns, negadījumā smagi sasita galvu un sirga. Padomju laikā, pēckara desmitgadē viņi visi trīs, arī Marija, cits pēc cita nomira. Palika vienīgi meita Benita — mazā Ļaļa, ar kuru reizēm sastapos, kad viņa jau bija jauna sieviete.

Vienīgā, kura pie Levitiniem mani paretam apciemoja, bija Emīlija. Viņa arī šo to varēja pastāstīt par paziņām, kuri slēpās, — ārstiem Vigdorčilcu, Goldbcrgu, Šeferiem un citiem. Kādu dienu Emīlija paziņoja, ka atradusi man jaunu patvēruma vietu. Vēlāk tās izrādījās pat divas — abas savrupmājās turpat Torņakalnā, pašā pilsētas nomalē, netālu viena no otras. Mājas piederēja divām Rīgā plaši pazīstamām, ievērojamām ģimenēm. Tās mani labprāt pieņēma. Jo vairāk tāpēc, ka gan vieniem, gan otriem manu vecāku vārds nebija svešs. Vispirms nokļuvu pie Meļņikova kundzes Zaļenieku ielā, kas toreiz vēl bija

parasts lauku ceļš uz Ēbelmuižu. Abās pusēs tai stiepās plaši dārzi ar nelielām savrupmājām. Patiešām kluss nostūris, vienīgie tuvie kaimiņi — kāda Strautmaņu ģimene, kārtīgi cilvēki, no kuriem nevajadzēja baidīties. Atceros, ka pa viņu dārzu skraidelēja mazais Ivariņš, vēlākais arhitekts.

Mani vecāki Meļņikovus pazina, es personiski tolaik gan ne, jo tā bija cita paaudze. Taču zināju, kas viņi ir. Pats Pēteris Meļņikovs, Pjotrs Ivanovičs, jau bija miris — pavisam nesen, 1941. gadā. Viņš bija ievērojams operu režisors. Nācis no pazīstamas dzimtas, viņa tēvam, Ivanam Meļņikovam, slavenam bas-baritonam, savās operās partijas rakstīja viņa draugs Musorgskis un citi Varenās kopas komponisti. Dēls ar skatuvi bija saistīts kopš bērna kājas, un arī pats palicis tai uzticīgs. Līdz divdesmito gadu sākumam darbojies Maskavā un Pēterburgas Marijas teātrī, tad emigrējis un sava mūža pēdējo posmu — gandrīz divus gadu desmitus veltījis režijai Latvijas Nacionālajā Operā.

Pētera Meļņikova tuvākais draugs bija Fjodors Šaļāpins. Nostiprinoties padomju varai, abi nolēma atstāt Krieviju. Lielais

dziedonis galu galā apmetās Vakareiopā, Parīzē, bet režisors ar kundzi Mariju Aleksandrovnu palika Rīgā. Kad 1943. gada agrā pavasarī parādījies Meļņikovu mājā, tur dzīvoja vairs tikai Marija Aleksandrova ar meitu un Stepanīdu Dmitrijevnu Malcari. Stepanīdu nevarēja nosaukt par mājkalpotāju, kaut arī viņa veica visus darbus namā un dārzā. Viņa bija tikpat kā ģimenes locekle.

Ari Meļņikova kundzes dzīves gājums nebija parasts. Cēlusies no inteliģentas un bagātas maskaviešu Krjukovu ģimenes, pirmajā laulībā precējusies ar varenu baņķieri, no kura viņai piedzima trīs meitas. Taču viņa ar sirdi un dvēseli dzīvoja tikai teātra un mūzikas pasaulē. Revolūciju un juku laikos viņa šķīrās un apprecējās ar Pēteri Meļņikovu. Marijai Aleksandrovnai bija vecākā māsa Pjereta, kuras īstais vārds bija sens, pareizticīgo kalendārā lasāms — Peripetuja, bet to viņa necieta. Viņas vīrs bija pazīstamais Maskavas Dailes teātra aktieris, Staņislavska draugs Vasilis Lužskis, kurš vēlāk iemantoja

PSRS Tautas mākslinieka titulu ar visām tā priekšrocībām un garantijām. Pat uz viņa sievas apšaubāmo izcelsmi skatījās caur pirkstiem. Tāpēc Marijas Aleksandrovnas māsa vienīgā no ģimenes mierīgi dzīvoja Maskavā un pat drīkstēja paturēt nenacionalizētu savrupmāju Arbatā, pašā pilsētas centrā. To aktierim un viņa līgavai divdesmitā gadsimta sākumā uz kāzām bija uzdāvinājis sievas tēvs. Pēc kara tur ciemojos — burvīgā senās pasaules salīnā, kuru no ielas puses nevarēja ieraudzīt, jo tā atradās liela pagalma vidū starp trīsdesmitajos gados sabūvētām pelēkām daudzstāvu mājām. Skaista divstāvu villa itāļu stilā ar mazu dārziņu un strūklaku. Pirmais stāvs bija izīrēts ārzemju diplomātu ģimenei, pati kundze dzīvoja otrajā stāvā, kas līdzinājās muzejam.

Steigā kopā ar otro vīru atstājot Padomju Krieviju, Marija Aleksandrova nebija varējusi paņemt līdzi savus pirmās laulības bērnus. To viņai neļāva. Viņa cerēja tos dabūt ārā mazliet vēlāk, jau kā Latvijas pavalstniece, taču tas neizdevās, un ilgu divdesmit gadus viņa neredzēja savas meitas, tikai sarakstījās.

Meļņikovu vienīgā kopīgā meita, dzimusi mātei četrdesmit piecu gadu vecumā, nelaimīgā kārtā izrādījās slima ar Dauna sindromu, tolaik sacīja — mongoloīda. Kad pie viņām apmetos, meitene bija ap divdesmit gadu veca, mīla un draudzīga, taču labi, ja astoņu gadu veca bērna līmenī. Dārzs bija viņas valstība, no kuras viņa ārā negāja.

Arī Stepanīda Dmitrijevna, tāpat kā Meļņikova kundze, bija atraitne, Pēterburgas krieviete. Pirmā pasaules kara beigās, strādājot apavu veikalā par pārdevēju, viņa iemīlējās kādā staltā pircējā un apprecējās ar to. Viņš izrādījās latvietis, uzvārdā Makars, un kopā ar viņu latviešu repatriācijas gaitā Stepanīda divdesmito gadu sākumā ieradās Latvijā. Tur vīra vecākiem piederēja solidas mājas un saimniecība. Stepanīda labi runāja latviski. Vīrs samērā agri nomira,

un arī vīra dēls no pirmās laulības, ko Stepanīda bija izaudzīnājusi, nebija dzīvotājs, vēl jauns nomira ar diloni. Tā nu viņa palika viena. Saimniecību mantoja vīrabrālis, un viņa aizgāja algotā darbā.

Abas sievietes ar slimo meitu dzīvoja kā viena ģimene. Stepanīda saimniekoja, jo Masannai — tā dēvējām Meļņikova kundzi — par mājas darbiem nebija nekādas saprašanas. Stepanīda arī mani aizkustinoši žēloja un aprūpēja. Masannai, jaunībā skaistulei, par ko pārliecinājos fotogrāfijās, bija jau stipri pāri sešdesmit. Pēc vīra nāves slimās meitas dēļ viņa reti atstāja mājas. Šad tad ciemos ieradās viens otrs opernieks — mirušā vīra draugi un skolēni. Sarunas ar Meļņikova kundzi bija ļoti interesantas, jo viņa tuvu pazina pirmsrevolūcijas Maskavas mākslas, sevišķi — teātra pasauli, stāstīja par Maskavas Dailes teātri, Staņislavski un Ļeņiņovu-Dančenko, tā laika dižajiem aktieriem, pie kuriem piederēja arī viņas svainis, arī par Sudraba laikmeta bohēmas mīlas dēkām un trakulībām.

Es gulēju mazā kambarī aiz pieliekamā un virtuves. Meļņikova kungs šo nelielo — trīs istabas, paliela virtuve un kambaris — koka māju ar plašu, pat ļoti plašu nekoptu dārzu bija iegādājies neilgi pirms padomju gada. Pats Pjotrs Ivano-vičs loloja lielus pārbūves un labierīkošanas plānus, taču tie, protams, izjuka, un viss palika, kā bijis. Toties māja netika nacionalizēta. Man ļoti patika šis parkam līdzīgais dārzs ar plašu zālienu, lieliem, sazarotiem kastaņkokiem un riekstu lazdām, ar krūmiem, kuri neļāva ziņkārīgām acīm daudz ko uztvert no iemītnieku dzīves norisēm. Bet es pēc ilgiem laikiem varēju baudīt pavasara un vasaras sauli, gulēt zaļā zālē un vērties debesīs.

Otra mana mītne atradās pavisam tuvu. Vajadzēja tikai gabaliņu paskriet pa Zaļenieku ielu, tad — pāri Jelgavas šosejai (Vienības gatvei), un jau biju Atgāzenes ielā 8, pie Sīmaņiem. Šajās abās mājās, pēc vajadzības nomainot vienu pret otru, pavadīju apmēram pusotru gadu līdz 1944. gada jūlijā beigām.

PAULS ŠĪMANIS

Vācbaltietis Pauls Šīmanis [Paul Schiemann) ir viena no dižākajām un nozīmīgākajām personībām, ar kurām man savā mūžā bijis tuvu jāsaskaras. Viņam ir būtiska loma mana pasaules redzējuma un notikumu izpratnes veidošanā laikā, kad visi līdzšinējie ētiskie un intelektuālie atskaites punkti bija zuduši. Tā bija neticama likteņa balva, ka atradu patvērumu pie šā cilvēka, kurš kļuva man par mentoru un draugu. Pauls Šīmanis bija Eiropas vēstures norišu protagonistis, politikas teātra publiska figūra, bet viņa darbību tā īsti nepazīnu. Informāciju saņēmu laikā, kad Šīmani mani bija uzņēmuši savā mājā un Herr Doktor, kā viņu mēdza uzrunāt, man diktēja savas atmiņas.

Pauls Šīmanis Latvijā ir unikāla personība, gadu desmitiem noklusēts, jo nav bijis pieņemams nevienam no divdesmitā gadsimta autoritārajiem un totalitārajiem režīmiem, kuri valdījuši mūsu zemē. Publikācijas par viņu Latvijā atkal sāka parādīties vienīgi deviņdesmitajos gados, pēc neatkarības atgūšanas. 2000. gada septembrī Rīgā notika Šīmanim veltīta starptautiska zinātniskā konference un šajā sakarā arī parādījās vērtīga publikācija — 1933.—1940. gados Vīnes un citā ārzemju presē publicētu un Latvijā tikpat kā nepazīstamu rakstu krājums.

Nevar runāt par Latvijas Republikas tapšanu un nostiprināšanos divdesmitajos un vēl trīsdesmito gadu sākumā, nepieminot Paula Šīmaņa vārdu. Viņš ir bijis gan Satversmes sapulces delegāts, gan visu četru pirmās republikas Saeimu deputāts, un viņa ieguldījums mūsu Satversmes izveidē ir ļoti redzams. 1927. gadā Šīmani pat aicināja sastādīt Latvijas valdību, taču viņš atteicās. 1929. gadā viņu nozīmēja par Latvijas

pārstāvi Tautu Savienībā. Apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni. 1994. gada jūnijā, tieši piecdesmit gadu pēc viņa nāves, Rīgā, Herdera laukumā Šīmanim atklāta piemiņas plāksne.

Laikā, kad labvēlīgs liktenis mani bija savedis kopā ar Šīmani, viņam bija 67 gadi. Vēsturisko apstākļu un slimības dēļ aktīvā politiskā dzīve bija beigusies, un viņš ļaužu apziņā sāka pamazām pārvērsties par vēsturisku personāžu. Tāpēc savā atmiņu stāstā nevaru iztikt bez biogrāfiskas informācijas, ko pati ieguvu, iepazīstoties ar šo ievērojamo cilvēku.

Pauls Šīmanis dzimis 1876. gadā Jelgavā, vācbaltiešu jurista Juliusa Šīmaņa ģimenē. Vēlāk Saeimā viņš vadīja Vācbaltiešu partiju komitejas frakciju. Jau cara laikos, sākot ar 1907. gadu, bijis ietekmīgas vācbaltiešu avīzes Rīgasche Rundschau līdzstrādnieks un vēlāk galvenais redaktors. Pēc pārtraukuma 1919. gadā atgriezies

Rīgā, atkal stājies šajā postenī, ko ieņēmis līdz 1933. gadam; starp Baltijas baronu un pilsētpatriciešu pēcnācējiem viņš vienmēr ticis uzskatīts par balto zvīrbuli jeb, pareizāk, melno avi tāpēc, ka aktīvi atbalstīja latviešu neatkarības ieceres, nododot savu tautasbrāļu intereses. Pēc izglītības Šimanis bija jurists, zinātņu doktors ar plašām vēstures zināšanām, spožs politiķis un žurnālists. Visu mūžu viņš palika liberāls demokrāts. Šīmaņa — politiķa un godavīra — autoritāte bija liela, un viņu cienīja visdažādāko politisko uzskatu piekritēji.

Pauls Šimanis diezgan ilgi darbojies arī ārpus Latvijas, Hitlera laikā kļūdams par vienu no starptautiskās antifašis-tislcās kustības vadītājiem. Rakstos, runās un, visbeidzot, sarunās ar politiski visai mēreni apgaismotu jaunu sievieti, kāda biju, viņš vienmēr uzsvēra ka aksiomu: Latvijas pamata tauta ir latvieši, un visiem, kuri šeit dzīvo, tas jāakceptē. Taču Baltijas vēsture izveidojusies tādējādi, uzsvēra Šimanis, ka šī zeme daudzās paaudzēs ir dzimtene arī vairāku citu tautu kopām, kuras te laidušas dziļas saknes. Un arī to nevar ignorēt.

Tā ka agrāk nebiju viņa rakstus lasījusi, pirmoreiz dzirdēju skaidri teorētiski pamatotu domu, ko bez iebildumiem varēju

pieņemt un pamatos atzīstu arī šodien: šejieniešiem jāmacās sadzīvot, citam citu cienot, patiesā lojalitātē atbalstot Latvijas valsti — savu dzimteni, latviešu valodu un kultūru, vienlaikus atzīstot un kopjot arī katras minoritātes tiesības uz izglītību savā valodā un kultūras tradīcijām. Atzīstos, tolaik, cīnoties ar pavisam citiem — liktenīgiem un eksistenciāliem draudiem, nebiju noskaņota iedziļināties Šīmaņa diskutētajos un joprojām aktuālajos konceptos par, piemēram, "anacio-nālu valsti", kultūras uzdevumu konsekventu nošķiršanu no kopīgām valstiskām un politiskām interesēm u. c.

Šimanis tiek uzskatīts par minoritāšu kustības domātāju, viņš šajā jautājumā bija izveidojis savu teoriju, ņemot par pamatu Vidus- un Austrumeiropas tautu vēsturiskos likteņus. Pieaugusi starptautiskā interese un fundamentālie pētījumi liecina par Šīmaņa piedāvātās politiskās sistēmas aktualitāti mūsdienās. 2004. gadā Lielbritānijā publicēts britu vēsturnieka prof. Džona Haidena [John Hiden) fundamentālais ilggadīgais pētījums par Šīmani, viņa idejām un darbību, kas līdz šim nav tulkots un izdots latviešu valodā.

Tā ka Paula Šīmaņa plaši zināmie uzskati kategoriski vērsās gan pret nacionālsociālismu un hipertrofēto nacionālismu vispār, gan pret padomju komunismu, viņš tika divkārt vajāts un apdraudēts, tāpēc bija spiests pārcelties no valsts uz valsti. Vairākus skolas un studiju gadus viņš bija pavadījis Vācijā, 1903. gadā atgriezies Baltijā un uzsācis žurnālista darbību Tērbatā un Tallinā, ko tolaik vēl dēvēja par Rēveli, bet no 1907. gada — Rīgā, jau pieminētajā vācu avīzē, ar kuru bija saistīts turpat viss viņa turpmākais mūžs. Pierakstot viņa stāstu

par gaitām Pirmajā pasaules karā, tas man šķita īsts dēku romāns: virsnieks cara armijā, smags ievainojums rokā, kura gandrīz bija jāzaudē, odiseja starp dažādām vietām, varām, armijām, starp Krievijas revolūciju un Baltijas tautu pakāpenisko pašapzināšanos. Galu galā kara pēdējā posmā viņš nokļuva Berlīnē, kur sastapies ar Latvijas neatkarības idejas aizstāvjiem un īstenotājiem. Šīmanis uzreiz ar viņiem sapratās

un sāka darboties kopā, jo uzskatīja, ka radusies visai labvēlīga situācija Latvijas valsts dibināšanai. Protams, līdz ar to viņam radās smagi konflikti vācbaltiešu sabiedrībā, pie kuras viņš piederēja. Kad sāka veidot Latvijas Republikas Satversmi, kuras kvalitātes vēlāk bija vispāratzītas, Šīmanis entuziasma pilns iesaistījās.

Visus divdesmitos gadus līdz pat trīsdesmito gadu sākumam Šīmanis bija viens no populārākajiem Saeimas deputātiem, kādu laiku arī Rīgas domnieks, viņš ieņēma nozīmīgus posteņus Eiropas mērogā. Līdz 1939. gadam Šīmanis bija 1925. gadā Ženēvā dibinātā Eiropas tautību kongresa viceprezidents. Pēc Ulmaņa apvērsuma, kuru viņš nosodīja, no Latvijas aizbrauca uz Vīni un tur nodibināja Eiropas Nacionālā izlīguma apvienību. Nav grūti saprast, ka Šīmanis tika uzskatīts ne vien par tā laika Eiropas nacionalitāšu kustības teorētiķi, bet arī par tās oficiālo vadītāju.

Taču pietiek sarindot sausus faktus, gribējās tikai ieskicēt neparasta cilvēka dzīves ceļu, kura nogalē liktenis mani atveda viņa mājā.

Diktējot savas atmiņas, viņš man skopi stāstīja par savu sabrukušo, izpostīto mūža sapni: Latviju izveidot par demokrātijas modeli, kas varētu kļūt par paraugu citām valstīm. Viņš ikreiz atkārtoja, ka tā neesot bijusi utopija. Latvijā tam bijuši visi priekšnosacījumi. Šim viņa mūža lielajam uzdevumam diemžēl nebija lemts piepildīties. Totalitārisms rietumos un austrumos ārpus Latvijas, ar to saistītie citi pasaules procesi un norises pašā Latvijā tam darbojās pretī.

Viņa politiskā ideāla celtnes pamati sākuši grīļoties trīsdesmito gadu sākumā. Kad Vācijā pie varas nāca Hitlers, viņa ietekme pastiprinājās arī Latvijas vācbaltiešu aprindās. Galvenokārt caur Vācijas vēstniecību Rīgā, jo visumā, kā jau agrāk pieminēju, liela daļa šejienes vācu sabiedrības, it īpaši vecākā paaudze, pret Hitleru izturējās diezgan skeptiski un pat nicinoši.

Taču no Saeimas vācbaltiešu sekcijas vadītāja posteņa Šīmanim bija jāaiziet, un 1933. gadā viņš pats atteicās no Rīgasche Rundschau galvenā redaktora pienākumiem, tāpēc ka viņam izvirzīja nepieņemamus noteikumus par laikraksta pielāgošanu nacistu ideoloģijai.

Ulmaņa apvērsums 1934. gadā Šīmanim nozīmēja īstu katastrofu.

Par šo, manu skolas gadu, laiku man Šīmanim bija daudz jautājumu. Saprātu, ka tobrīd viņa sapnis par Latviju kā demokrātijas paraugvalsti sabruka. Nacionālismu kā valsts vadošo ideoloģiju, kā politikas motoru viņš ne vien noraidīja kā arhaisku un deviņpadsmitajā gadsimtā neizdzīvotu, bet saskatīja tajā arī liktenīgas briesmas valstij un pašu latviešu attīstībai. Viņš man neslēpa reālās Latvijas parlamentārās republikas vainas un trūkumus — partiju ķildas, valsts ierēdņu pērkamību, mahinācijas, tomēr (gluži kā mans tēvs!) viņš bija pārliecināts, ka tās ir tikai augšanas grūtības. Man viņš teica, ka demokrātiskā parlamentārā iekārta Rietumeiropā taču esot veidojusies un nostiprinājusies gadsimtiem ilgi; nevarēja gribēt, lai pie mums viss nobriestu dažos gados. Tēvu atcerējos arī, kad Šīmanis teica, ka esot priecājies, redzot, ka latvieši soli pa solim iztaiso gadsimtos salikušās muguras, mācās pašapziņu, pamazām atbrīvojas no kompleksiem, iracionālām bailēm par savas identitātes zaudēšanu, kas raksturīgas apspiestu tautu kolektīvajai psiholoģijai. Šie kompleksi liekot ikvienā vairāk vai mazāk kritiskā vai tikai šķietami draudīgā situācijā aplami reaģēt, zaudējot loģisku spriestspēju un ļaujoties pagātnes pāridarījumu impulsiem.

Es īsti nepaguvu izprašņāt viņu par laiku Austrijā un

1938. gadu, kad Hitlers anektēja Austriju un Šīmanis atgriezās Rīgā. Lai vai kā, bet Ulmaņa Latvijā nevajadzēja drebēt par savu dzīvību, nebija zvēriskas varmācības. Tomēr viņš nekad nevarēja akceptēt nedemokrātisko režīmu ar grotesko vadoņa kultu un šauro kultūras apvārsni. Par šo dzīves posmu man vairāk stāstīja viņa sieva. Šīmanis oficiālajā sabiedriskajā dzīvē nepiedalījās, turklāt viņu sāka pieveikt slimības. Un tā

1939. gadā, kad fīrers aicināja vācbaltiešus "mājās uz reihu", Pauls Šīmanis kategoriski atteicās šim aicinājumam sekot. Un sieva viņu nemēģināja iekustināt ar savām šaubām. Kamēr Hitlers pie varas, viņš savu kāju uz Vācijas zemes nesperšot. Rēķinot, kad pāri Latvijas austrumu robežai sāka velties padomju tanki, Šīmanim vairs nebija kur sprukt, viņš atradās slazdā. Abiem atlika vienīgi kā gliemežiem čaulā ierauties savas mājas četrās sienās.

Šo mūsu sarunu saturs, diemžēl, neiekļuva atmiņu tekstā, kas aprāvēs ar Latvijas Republikas piedzimšanu. Mēs paspējām noformēt tikai laikposmu no 1903. līdz 1919. gadam. Rakstīts teksts saglabājies vēl tikai par vienu īsu periodu,

1940. —1941. gadu, kuru viņš lieliski analizē spožā esejā. Tā bija palikusi rokrakstā, viņš nepaspēja to man nodiktēt; vēlāk vācu izdevumā to pievienoja viņa atmiņām.

Tā daudz ko jaunu uzzināju arī par politiskām norisēm pirmajā padomju gadā. Gribas arī to iekļaut šajās atmiņās. Šīmanis stāstīja, ka padomju invāzijas pašā sākumā padevies naivām cerībām, bet tikai uz

īsu brīdī, un ne jau viņš vien. Pirmajā brīdī šaubījušies, gribējuši ticēt, ka varbūt tiešām notiks demokrātiskas vēlēšanas un izdosies atjaunot kaut ko līdzīgu Saeimai. Kopā ar kolēģiem sākuši veidot kandidātu sarakstus, īpaši sarosījušies bijušie Saeimas deputāti. Taču vispārējā cieņa, ko Šimanis baudīja, bija tik liela, ka bīstamos brīžos labi informēti ļaudis viņu brīdināja gan boļševiku, gan vēlāk hitleriešu valdīšanas laikā. Daļa kreiso sociāldemokrātu, ienākot krievu tankiem, jau bija paspējuši pārkrāsoties pavisam sarkani un iegūt uzticību varas aprindās. Tomēr bijušie kolēģi no Saeimas laikiem Šimanim pačukstēja, ka nekādas vēlēšanas pēc partiju sarakstiem nebūšot. Viņš uzreiz aptvēra situāciju un, kad cienītāji aicināja izvirzīt savu kandidatūru apsolutajām Saeimas vēlēšanām, Šimanis atteicās. Patiešām — kandidātu saraksti, izņemot, protams, varai vēlamo, vienā rāvienā pārvērtās par apcietināmo un nošaujamo personu

sarakstiem. Draudīga situācija radās arī nepilnu gadu vēlāk. Šimanim labu vēloši cilvēki pirms 14. jūnija lielā slepenībā brīdināja, lai dažas dienas nepaliek savās mājās, bet klusi padzīvo kaut kur citur. Lai arī Šimanis jau bija tik slims, ka gandrīz neatstāja savu istabu, viņš paklausīja. Čekisti tiešām atbrauca, un, ja nebūtu brīdinājuma, viņa mūžs beigtos Sibīrijā vai, visticamāk, jau ceļā uz turieni.

Uzreiz pēc tam iebruka hitlerieši. Ja nu Latvijā tobrīd bija kāda persona non grata, tad Pauls Šimanis katrā ziņā viens no pirmajiem. Eiropā vairs nebija zemes, uz kurieni bēgt, turklāt, slimību novārdzināts, viņš nemaz nespēja slapstīties, viņam bija nepieciešama pastāvīga ārsta uzraudzība. Lotes kundze uzskatīja, ka tieši šī nevarība vīru zināmā mērā arī glābj, jo viņš vairs nevarēja būt bīstams. Viņš man pačukstēja, ka viņa sievas tuvs radagabals ieņem augstu amatu gebītskomisariātā Rīgā un tam nu galīgi nevajag, lai šmuce rados nāktu gaismā. Ilerr Doktor smējās, ka brālēns savu roku kā lietussargu turot virs viņa mājas. Tā Šimani neaiztika. Taču tas zināmā mērā bija mājas arests. Viņš zināja, ka tiek pārbaudīta viņa korespondence, iespējams — arī dažā tālruņa saruna. Māju viņš atstāja ļoti reti, vienīgi, kad brauca pie kāda ārsta. Viņa mājas ārsts gan parasti nāca vizītēs pie viņa. Tomēr tuvākie draugi un paziņas Šimani paretam apmeklēja. Visi šie apstākļi bija izdevīgi vajāta cilvēka noslēpšanai savrupmājā aiz blīvā dārza žoga.

Apmēram tāda bija situācija, kad Emīlija mani pavadīja uz Šimaņa māju. Viņa vārds man nebija svešs, tēvs viņu pazina personiski, kaut gan ne sevišķi tuvu. Vairāk personisku detaļu biju dzirdējusi no daktera Šēnfelda, kuram bijušas īsti draudzīgas attiecības ar Torņakalna kaimiņu. Protams, Šimanim nozīmēju vienīgi jaunu, apdraudētu ebrejieti, kurai viņš mīļu-prāt bija gatavs palīdzēt. Tomēr man gauži glaimoja, kad viņš galanti apgalvoja, ka esmu intelektuālā ziņā nobriedis cilvēks, kurš daudz lasījis un ieguvis visai plašu

zināšanu loku, turklāt smejoties teica, ka viņa slimības atkāpjoties, līdzko tuvumā parādoties glīta, jauna sieviete. Tā mēs arī daudz jokojām un

smējāmies, mums ne mirkli nekļuva garlaicīgi. Tajā laikā Sīmanis maz izkustējās pat no gultas. Viņš smagi sirga ar divām slimībām, kuru ārstēšana savstarpēji viena otru traucēja, proti — ar plaušu tuberkulozi un diabētu.

Savā mājā viņš dzīvoja divatā ar sievu Šarloti, sauktu Fiau Lotte. Viņa bija dzimusi bavāriete, profesionāla aktrise, spēlējusi uz dažādām vācu skatuvēm un dažādos žanros — gan vieglajā, gan dramatiskajā. Vēl pirms Pirmā pasaules kara atbraukusi viesizrādēs uz Rīgu, tur iepazinusies un 1914. gada sākumā apprecējusies ar Sīmani, bet vēlāk nekāda teātra spēlēšana viņai vairs īsti nav sanākusi. Rīgā gan darbojās labs vācu teātris, bet Sīmaņa, Rigasche Rundschau galvenā redaktora un pazīstama sabiedriskā darbinieka kundzei kāpt uz skatuves vairs īsti nebija laika.

Lotes kundze bija krietni jaunāka par vīru, kuru iepazinu kā slimu sirmgalvi. Viņa bija ļoti dzīvespriecīga, temperamentīga, šarmanta sieviete. Nesentimentāla un lietišķa, taču vienlaikus saprotoša un līdzjūtīga. Un ar lielisku humora izjūtu. Viņas klātbūtne ienesa mājā dzirkstošu bohēmisku vieglumu. Laulātie ārkārtīgi atšķīrās viens no otra, - Sīmanis gan stāstīja, ka jaunībā arī viņam patikusi bohēma un jautra dzīve, viņš aizrāvēs ar daiļām dāmām un par viņām nebija zaudējis interesi visu mūžu. Tomēr pamatos viņš bija sabiedriski orientēts nopietns cilvēks, dziļš intelektuālis, domātājs.

Tolaik arī Lotes kundze vairs nebija nekāda jaunā, jau krietni pāri piecdesmit, taču tik daudz gadu neviens viņai nedevis. Sīmaņa laulībā bijis laiks, kad Lotes kundze no vira aizgājusi un apprecējusies ar kādu baronu, bet divus gadus vēlāk baronu pametusi un atprecējusi Sīmani atpakaļ. Manā laikā viņai bija stabils mājas draugs un pielūdžējs — trīsdesmitgadnieks Eižens, šķiet, kādas draudzenes brālis, kuru Lotes kundze visādi izrikoja. Eižens bija pusvācietis vai pārvācojies latvietis, glīts un laipns, izskatījās jaunāks par saviem gadiem. Nekur nestrādāja, manuprāt, šarmants liekēdis, šur tur palīdzēja mājas darbos, arī dārzniekam Freimaņa kungam, kurš

dzīvoja kaimiņos. Viņš mēdza pavadīt Lotes kundzi sabiedrībā un uz Operu. Saskarsmē gan tīri jauks un labsirdīgs, un, kas bija būtiskākais, visādi uzticams cilvēks. Slimības novārdzinātais Sīmanis bija gandarīts par to, ka sieva viņa dēļ nav spiesta atteikties no izklaides. Viņa domas nodarbināja citas problēmas, sadzīves detaļas viņš pieņēma olimpiskā mierā. Abi laulātie viens otru sirsnīgi mīlēja. Lotes kundze vīru apbrīnoja, aizkustinoši par viņu rūpējās un dienās, kad viņš jutās možāk, rīkoja viņam mazus jautrus svētkus, kuros palaikam gadijās piedalīties arī man. Šis dzīves izkārtojums atsauc

atmiņā manas ģimenes agrāko dzīvi — domas sprieguma un dzīvesprieka apvienojumu.

Ar Lotes kundzi man izveidojās burvīgas attiecības. Viņa bija liela smējēja, vieglprātīga, taču ne banāla. Viņa zoboja par visu un visiem, sākot ar Hitleru un beidzot ar firera viet-valžiem Rīgā, par latviešu sabiedrības krējumu, ko viņa labi pazina, jū bieži tika aicināta un paretam arī apmeklēja viņu saietus. Pārņākusi Lotes kundze mūs uzjautrināja ar jaunākajām okupācijas lojālās sabiedrības tenkām — kurai latviešu dāmai kurš vācu virsnieks ir mīļākais, kādas dārglietas uzdāvinātas vienai vai otrai Operas primadonnai. Labi koptie vācu virsnieki, kuriem netrūka arī karā gūto trofeju dāvanām, bija iekāroti mīļākie dažādu aprindu sievietēm.

Lotes kundze arī stāstīja, ka ne viena vien latviešu ģimene meklējot vācu senčus, lai varētu justies kaut drusku pārāki par citiem tautasbrāļiem. Kaut gan padomju represijas aizrāva lielu daļu vietējās elites, daudzi bija arī paglābušies un tagad mijiedarbībā ar okupācijas varasvīriem spīdēja savā noslēgtajā lokā, par kuru pārējie Latvijas iedzīvotāji vācu okupācijas laikā tikpat kā neko nezināja. Pateicoties Lotes kundzei, man, slēpjoties dziļā pagrīdē, kā neredzamam cilvēkam bija ļauts ieskatīties šajās aizkulisēs. Tomēr uzskatu šīs marginālības drīzāk par Satirikona materiālu nevis par vēsturisku informāciju. Pašam Sīmanim šīs vieglās plāpas derdzās. Bezsmadzeņu [hirnlos, viņš teica) aprēķins un iekāre, liekulība vai bīstams

pašapmāns, nemaz nerunājot par cilvēciskuma atrofiju, tas viss neesot pelnījis pat ironisku smīnu. Varēja just, kāds rūgtums un vilšanās agrāk pazīstamajā sabiedrībā izpaudās retajos, ļoti retajos nesaudzīgu vārdu un spriedumu izvirdumos.

Citādi dzīve Sīmaņu mājas sienās ritēja tā, itin kā okupācijas vara ārpus tās neeksistētu. To gluži vienkārši nicīgi ignorējām. Pret mani izturējās kā pret parastu mīļu viešņu. Ģimenes man vairs nebija, taču atkal biju nokļuvusi sev radnieciskā garīgā vidē.

Dzīves centrs, bez šaubām, man kļuva pats Pauls Sīmanis. Tā man bija laime, ka mēs uzreiz atradām kopīgu valodu un pat kopīgu darbošanās lauku.

Sīmanis, protams, lieliski apzinājās savu stāvokli, savus gadus, slimības un arī visu situāciju kopumā. Viņš zināja, ka viņam dzīvot vairs nav atlicis daudz. Tomēr viņš bija uzsācis vēl kādu paveicamu darbu — visa mūža milzīgās pieredzes apkopojumu, memuārus, kurus varētu atstāt nākamo audžu pārdomām. Diemžēl viņš bija tik vārgs, ka ar piepūli varēja kādu stundu dienā nosēdēt pie rakstāmgalda, taču lielas grāmatas uzrakstīšanai fiziska spēka vairs nepietika. Bet, kā viņš man atzinās, svešu, vienaldzīgu cilvēku par palīgu viņš neciestu.

Tagad liktenis Sīmanim negaidīti atsūtīja sekretāri, caurcaurēm piemērotu viņa nolūkiem. Jutos bezgala iepriecināta, ka spēju būt

noderīga. Turklāt, nevis tīrot telpas vai šujot un lāpot drēbes — arī ar to lepojos —, bet veicot savai zinātkārei atbilstīgu, necerēti aizraujošu darbu.

Strādājām otrā stāva istabā, kas Šīmanim kalpoja reizē par darba un guļamistabu. Lielākoties viņš bija atlaidies gultā, es ierīkojos pie rakstāmgalda un, tā ka diktofona nebija, stāstīto pierakstīju ar roku, bet vēlāk pārdrukāju ar rakstāmmašīnu. Ar to rīkoties biju iemācījusies jau savās mājās. Herr Doktor, spēkus taupīdams, runāja gausi; bieži vien viņš sakāmo jau bija tiktāl pārdomājis vai pat pierakstījis, ka uzreiz varēju rakstīt ar mašīnu.

Savu dzīvi viņš sāka šķetināt no paša sākuma, no bērnības Jelgavā, tad pārgāja uz jautrajiem un vieglprātīgajiem studenta gadiem un jauna žurnālista gaitām Rēvelē. Tas viss bija neparasti saistoši. Šīmanis vienmēr bija interesējies par politiku un vienmēr arī turējies tuvu teātra ļaužu pasaulei. Un tad nāca Pirmais pasaules karš, Vācijā pavadītais laiks, sastapšanās ar Latvijas neatkarības cēlājiem. Ideju, politisku uzskatu sadursmes. Nu jau katrs ieinteresētais vācu valodas pratējs to pats var izlasīt bibliotēkā. Nepilna pusotra gada laikā, ko pavadīju pie Šīmaņiem, proti — līdz viņa nāvei, viņš paguva man nodiktēt savu dzīvesstāstu aptuveni līdz 1919. gadam, ieskaitot arī Latvijas valsts nodibināšanos.

Mūsu darbā, protams, gadījās periodiski pārtraukumi, kad mitinājos pie Meļņikova kundzes. Šīmaņiem dažkārt ciemos brauca radi: pie Lotes kundzes — no Bavārijas, šķiet arī Šīmaņa tēvoča Teodora ģimenes locekļi. Šis tēvocis, pazīstams konservatīvs vēsturnieks, bija apmeties Vācijā XIX gadsimta beigās un, kā smējās brāļadēls, pamazām pārvācojies. Baltijas vācieši visumā ļoti uzsvēra savu atšķirību no Reichsdeutsche — valstsvāciešiem, jau bērnībā biju ievērojusi pat augstprātības niansi, zināmu snobismu.

Līdzko mājā parādījās citi cilvēki, man vajadzēja nozust, un es gāju pāri Jelgavas šosejai pie Meļņikoviem. Ja uz dažām stundām pieteicās parasti ciemiņi, paliku augšstāvā, bet Šīmanis nokāpa pie viņiem lejā viesistabā vai siltā laikā verandā.

Bez Šīmaņa diez vai būtu iedzīlīnājusies tajā laika posmā, kad dibinājās neatkarīgā Latvijas Republika, guvusi priekšstatu par to gadu cilvēkiem, viņu idejām, viņu savstarpējām attiecībām. Katram taču bija savs viedoklis par to, kādai jābūt jaunajai valstij. Un vai tā vispār nebija utopija? Šo laiku ieraudzīju gudra, vērīga aculiecinieka, atbalstītāja un notikumu dalībnieka skatījumā. Šīmanis juta, ka atmiņu stāstu neizdosies novest līdz galam, taču, izņemot atsevišķas nedaudz ironiskas piezīmes, vairījās sarunās ar mani pie šīm nojautām pakavēties.

Nebija tā, ka tikai pierakstīju Paula Šīmaņa stāstījumu; bieži mūsu darbs pārvērtās par divu nevienādu partneru dialogu. Šīmanim pat

patika, ja jautāju, gribēdama uzzināt kaut ko vairāk, vai izteicu savas domas. Viņš stāstīdams arī formulēja un nostiprināja daudzas manas atziņas un nostādnes, kuras biju guvusi mājās vai pie kurām biju nonākusi pati, lasot grāmatas. Sīmaņa apstiprinājums man bija ļoti svarīgs, jo deva pārliecību, ka domāju un rīkojos saprātīgi. Galvenā atziņa bija tā, ka arī vistraģiskākajos dzīves brīžos nedrīkst ļaut apstākļiem valdīt pār sevi, bet jāsaglabā sava suverenitāte, garīgā brīvība. Arī Sīmanim tajā laikā nepavisam neklājās viegli, būtībā viņš bija iedzīts stūrī, taču dzīvoja un izturējās tā, kā lika viņa pašcieņa, viņa dzīves uztvere un pārliecība. No saviem principiem Sīmanis nekad neatkāpās.

Kaut arī Pauls Sīmanis allaž uzsvēra, ka ir tikai demokrāts un liberālis, ar bijušajiem sociāldemokrātu deputātiem Saeimā viņam saglabājās labas attiecības visus Ulmaņa valdīšanas gadus un arī abās okupācijās, līdz pat mūža beigām. Diskusijas, spriedumu nesakritība tās, acīmredzot, negrāva. Manā laikā pie Sīmaņa šad tad ciemojās Pauls un Klāra Kalniņi, Fēlikss Cielēns un citi. Viņi nāca, gan gribēdami Sīmani iesaistīt kādās sabiedriskās aktivitātēs, gan vēlēdamies uz klausīt viņa domas par dažādiem jautājumiem. Protams, viņus nesatiku, jo klusi tupēju augšstāvā, taču parasti biju pirmā, ar kuru Sīmanis dalījās nule runātajā, bieži būdams satraukts un pat sašutis. Sevišķi spilgti atceros divus gadījumus.

Ciemos pie viņa bija atnākuši kādi man nezināmi latviešu paziņas. Kad viesi aizgāja, dzirdēju Šīmani, dusmīgi purpinot un bubinot, smagi kāpjam augšā pa kāpnēm. Ciemiņi jūsmīgi esot stāstījuši par necik sen dibināto latviešu leģionu. Nu varēšot karot pret Staļinu un atjaunot brīvo Latviju. "Tie cilvēki ir vai nu idioti vai apmāti!" — Šīmanis šķendējās. No jaunajiem puisiem nevarot prasīt, lai viņi aptvertu situāciju. Viņiem iegalvo, ka tas ir patriotisks pienākums, ka viņi cīnīsies par savu tēvzemi, un viņi tam notic. Bet, ja to runājot pieauguši

cilvēki ar politisku pieredzi, tad tas esot absurds, bezatbildība, pat egoistiska ļaundarība pret savas tautas jaunatni. Šie vīri vai nu ir aklī, vai arī negribot skatīties patiesībai acīs. "Nevar izdzīt velnu ar sātana palīdzību!" (Man kann den Teufel nicht mit dem Beelzebul austreiben — sena vācu paruna.) Hitleram nekāda Latvija nav vajadzīga, vienīgi lielgabalu gaļa. Turklāt ir skaidrs, ka Vācija galu galā tiks sakauta, tā ka šajā spēlē neprātā viss tiek likts uz zaudētāju kārti. Bet samaksās zēni. Šajā spēlē var tikai atturēties, saglabājot prātu un godu, šajās sacīkstēs Latvijai sava zirga neesot. Traģiska patiesība.

Otru reizi redzēju viņu skumju un aizkaitinājuma satrauktu, kad pie Sīmaņa ieradās neliela delegācija, tostarp vairāki bijušo Saeimā pārstāvēto partiju deputāti. Ja nemaldos, arī Fēlikss Cielēns un Pauls Kalniņš. Viņus, protams, netiku redzējusi un Latvijas Centrālās

padomes deklarāciju tā arī neesmu lasījusi, zinu tikai Šimaņa atstāstu. Tuvākajos gados padomju drošības iestādes mani divas reizes pratinājušas par šo deklarāciju, taču laikam jau saprata, ka patiesi neko lāgā nezinu.

Pavadījis ciemiņus, viņš istabā atgriezās ļoti drūms. Neko neesot parakstījis. Tā esot kārtējā utopija, pilnīgi iluzors projekts, sasapņota vēlme, Wunschdenken, ka šajā brīdī, kad Hitlers novājināts, varētu Latvijai iegūt autonomiju, kas būtu tāda kā uvertūra neatkarībai. "Ja mēs, Latvijā cienīti cilvēki, parakstīsim tādu uz smiltīm būvētu deklarāciju, mēs mānīsim tautu, mudināsim uz neprātīgu, avantūrisku rīcību, neattaisnojamiem cilvēku upuriem. Tagad nav 1918. gads, angļu flote nevar ierasties Baltijas jūrā. Situācija ir pilnīgi cita. Un nekas mums neatliek kā vien vīrišķīgi atzīt — Latvijas šā-briža stāvoklis ir traģisks. Salīdzināms vienīgi ar pata situāciju šahā. Bezizejas situācija neatkarības atjaunošanai."

Paula Šimaņa pārliecība, kuru viņš man puda, bija tāda, ka Latviju, Baltiju un zināmā mērā visu Austrumeiropu var glābt vienīgi apvērsums pašā Vācijā, ja tur antinacistiskiem spēkiem izdotos novākt Hitleru un pārņemt valsts vadību savās rokās. Tad uzreiz varētu noslēgt mieru ar Rietumu valstīm, kamēr Sarkanā Armija vēl atrodas savās likumīgajās robežās un nav ienākusi Latvijā. Padomju Savienība kā sabiedrotā būtu spiesta to akceptēt un pievienoties miera līgumam. Latvijai, visai Baltijai, Austrumeiropai būtu cerība dabūt atpakaļ savu neatkarību. Ja Vācijā nekas nemainīsies, karam jāturpinās līdz sabiedroto uzvarai, taisnīgai un gaidītai uzvarai, taču Staļins aizies līdz Berlīnei un neviens viņu vairs nepiespiedīs atkāpties no atbrīvotajām un vienlaikus iekarotajām teritorijām. Tāds paradokss stāvoklis. Par šo vienīgo cerības variantu viņš runāja vairākkārt. Arī par to, cik grūti normāliem cilvēkiem nesaudzīgi atzities, ka cita glābiņa Latvijai nav. Ne leģions, ne latviešu divīzija Latviju neglābs. Prātā nāk kāda veca Pirmā pasaules kara veterāna viedais teiciens: "Abiem ir pareizie ienaidnieki un abiem ir nepareizie draugi." Arī es sapratu, cik dzīve pilna paradoksu.

Sīmanim bija ļoti skaidrs viedoklis. Principiāls padomju režīma nosodījums viņu netraucēja bez ierunām atzīt krievu tautas varonību, nožēlot Staļina noziegumu novājinātās armijas milzīgos, bieži vien liekos cilvēku upurus. Viņš augsti vērtēja pašas tautas taisnīgo cīņu, aizstāvēt savu dzimteni. Kaut arī formāli ar Staļina vārdu, tāpat kā 1812. gadā — ar cara vārdu — mutē. Varēju manīt, ka pat runāšana par to visu slimajam politiķim uzdzina tādu nogurumu, ka šķita, tūlīt pat viņš pārstās elpot.

Nākot 1944. gada vasarai, kad Padomju armija jau stāvēja pie Latvijas austrumu robežām, Pauls Sīmanis acīm redzami sakritās un zaudēja spēkus. Viņu ārkārtīgi nomāca Latvijas bezizeja, tās

neapskaužamais liktenis. Daudzas reizes viņš atkārtoja, ka vienīgais glābiņš tagad, pēdējā brīdī, būtu sacelšanās Vācijā vai vismaz sazvērnieku atentāts pret Hitleru. Tolaik vēl biju pārāk nezinoša, lai varētu izvērtēt politisko situāciju Vācijā. Vēlāk, analizējot atmiņā saglabājušos Sīmaņa izteikumus un viņa izturēšanos, manī nostiprinājās aizdomas, ka varbūt viņam bijuši kādi netieši sakari, kaut kāda informācija par Vācijā gatavoto atentātu pret Hitleru. Viņā izpaudās

savāds nemiers, saspringtas gaidas, domas nemitīgi atgriezās pie hipotēzes par vienīgo izejas iespēju. Nekad neuzzināšu, vai šīm manām aizdomām ir reāls pamats, vai arī tā ir tikai fantāzija.

Tobrid, 1944. gada maijā-jūnijā Sīmanim vajadzēja arī izlemt, ko darīt pašam. Vācieši no Rīgas jau sāka braukt projām, un Lotes kundze, visnotaļ praktiska, reāli domājoša sieviete, uzskatīja, ka pamazām jāsāk kravāt koferi. Gan viņa, gan vīrs saprata, ka, krieviņiem atgriežoties, nevienam šeit vēl palikušam vācietim labi neklāsies, viena alga, vainīgs vai nevainīgs. Apbrīnoju Sīmaņa taisnīgumu un spēju saprast pat nemīlētu pretni, sadzirdot viņu sakām: "To krieviņiem pat īpaši nevarēs pārvest, ja ņem vērā, ko vācieši viņiem nodarījuši..." Taču Sīmanis bija deklarējis, ka tik ilgi, kamēr Vācijā pie varas būs Hitleri, viņš tur savu kāju nespers. Viņš nespēja pārkāpt savus principus, pārsvītrot savus centienus, ideālus, visas dzīves jēgu. Bēgt uz Hitlera Vāciju viņš nespēja. Sievu viņš gan mudināja doties uz Bavāriju pie radiem. Taču arī Lotes kundzei bija savi principi. Viņa atteicās atstāt smagi slimo vīru un vienu uz Vāciju nebrauca.

Šajā savai ģimenei tik sarežģītajā brīdī Sīmanis tomēr raizējās arī par mani. "Kleine Frau," viņš teica ftā viņš mani jokaini dēvēja — par mazo sievieti), "jums vismaz ir alternatīva. Salīdzinot ar drošo nāvi, Padomju armija jau ir mazākais ļaunums. Dzīvību jūs būsiet izglābusi." Sīmanis bija padomājis arī par to, kā man palīdzēt vēlāk, kad karš būs beidzies, kaut arī mēs neviens nespējām iedomāties, kā nokārtosies dzīve šeit. Viņam šķita, ka pēc Hitlera drīzās sakāves un nenovēršamās Vācijas attīrīšanās man vajadzētu nokļūt Berlīnē, vispār Rietumos, jo Latvijā visu biju zaudējusi, atmiņas mani nomācšot un kāda pēc uzvaras veidosies padomju iekārta, kas to lai uzmin. Vienu brīdi Lotes kundze fantazēja — varbūt man mēģināt tikt pie viltotiem dokumentiem un atstāt Latviju kopā ar citiem aizbraucējiem? Bet tas būtu pārāk bīstami. Mums nebija ilūziju. Pie mazākām aizdomām šo bēgļu vidū

netrūks cilvēku, kas mani atšifrēs un ar ļaunu prieku tūdaļ nodos iznīcībai. Katram gadījumam Sīmanis man iedeva sava drauga — slavenā vācu aktiera Paula Vēgenera adresi. Ja vēlāk nokļūšot Rietumos, lai ejot droši pie viņa ar sveicieniem no Sīmaņa. Vēgeners jebkādos apstākļos palīdzēsot. Toreiz vienīgi nopriecājos, ka slavenais

kino un skatuves mākslinieks arī Hitlera laikā ir saglabājis savu krietna cilvēka godu. Bija nojauta, ka izmantot šo informāciju nevarēšu.

1944. gada 20. jūlijā, nepilnu mēnesi pēc Paula Šimaņa nāves, Vācijā notika neveiksmīgais atentāts pret Hitleru. Pavērsienu valsts varā un līdz ar to — kara darbības pārtraukumu neizdevās panākt. Karš turpinājās, kā Šimanis to bija paredzējis. Ar paredzēto iznākumu.

Šo gaidīto notikumu un tā neveiksmi Šimanis nepiedzīvoja. Viņš aizgāja 1944. gada Jāņu naktī, no rīta atradām viņu gultā aizmigušu uz mūžu. Kaut arī viņš bija ļoti vārgs, viņa nāvi tajā brīdī mēs negaidījām, nekāda krīze par to neliecināja. Vēlāk, pārdomājot šo laiku, man radās sajūta, ka Šimanis gluži vienkārši izslēdza dzīvotgribu, ļāva sev nomirt. Ir cilvēki, kuri to spēj. Tā viņš tika galā ar neatrisināmo dilemmu, kā rīkoties.

Šimaņa nāve uzreiz būtiski mainīja arī manas tālākās gai-tas. Pusotra gada laikā viņa un Meļņikovas mājā jau biju kaut cik atguvusies no nemitīgā sasprindzinājuma, sākusi justies gandrīz kā normāls cilvēks, protams, cik nu tas vispār bija iespējams.

Nakts, kad Šimanis nomira, arī man bija pēdējā viņa pajumtē. No rīta mēs ar Lotes kundzi vēl izrunājām visas lietas. Viņa man iedeva radu adresi Bavārijā, piekodināja, lai viņu noteikti sameklējot, ja izdosies nokļūt Vācijā.

Šimaņa māja uzreiz piebira cilvēku pilna, sākās gatavošanās bērēm, un arī Lotes kundze nevienu lieku dienu negribēja palikt Rīgā. Viņa jau kravāja koferus, lai dotos projām. Ar Šimaņa bērēm radās sarežģījumi: lielas bēres vācu varas iestādes nekādā gadījumā nevēlējās pieļaut. Tajās, protams,

pieidalīties nevarēju, uzreiz devos pie Meļņikova kundzes — labi, ka man bija, kur palikt.

Lotes kundzi vairs nekad neesmu satikusi, ne arī gadiem kaut ko par viņu dzirdējusi. Tāpat ilgu gadu man nezināms palika manuskripta liktenis. Šimaņa atmiņu stāstu, ko biju pierakstījusi, Lotes kundze paņēmusi līdzī uz Vāciju. Tad — jau perestroikas laikā, astoņdesmito gadu vidū kādu dienu man piezvanīja jaunības draugs, vēsturnieks profesors Pēteris Krupņikovs un gaužām noslēpumaini pieteicās nākt ciemos ar pārsteigumu. Viņš nolika man priekšā Paula Šimaņa atmiņu grāmatu Starp diviem laikmetiem (Zwischen zwei Zeital-tern), kas 1978. gadā iznākusi Līneburgā, Vācijā, pazīstamajā Carl-Schirren-Verlag apgādā, kas izdod vācbaltiešu literatūru.

Grāmatas ievadā rakstīts, ka tās manuskriptu apgādam nodevusi autora atraitne Šarlote Šimaņa kundze. Viņa arī pastāstījusi, ka memuāri tapuši Paula Šimaņa mūža pašā nogalē, tāpēc rokraksts palicis pusceļā, beigās pievienojot vēl tikai atsevišķu nodaļu par daudz vēlāku laiku — 1940.—1941. gada notikumiem Latvijā. Šimaņa

kundze arī piebildusi, ka manuskripts diktēts jaunai, tolaik vajātai ebreju meitenei, kura slēpusies viņu mājā. Saprātu, ka Lotes kundze manu vārdu nav nosaukusi, lai Padomju Savienībā man nesagādātu liekas nepatīkšanas. Septiņdesmitajos gados Rietumos bija jau diezgan precīza informācija, kā padomju drošībnieki izturas pret nedaudzajiem nez kāpēc dzīvi palikušiem Latvijas ebrejiem.

Bija tik savādi, tik neticami savām acīm redzēt šo grāmatu. Vēl nedaudz vēlāk — 1989. gadā, kad pēc piecdesmit pieciem gadiem atkal ierados Rietumbērlīnē, tūlīņ zvanīju uz Širrena apgādu. Gadījās tā, ka klausuli pacēla pats grāmatas redaktors. Stādījos priekšā kā ebreju meitene no Paula Šimaņa grāmatas priekšvārda. Protams, mana atrašanās viņiem nozīmēja interesantu sižeta pavērsienu. No Līnēburgas uz Berlīni pie manis tūlīņ atsteidzās ļoti simpātiska dāma — redaktore Gabriele fon Mikvica, kura arī bija strādājusi ar manuskriptu. Viņa dega ziņkārē ar mani iepazīties un uzzināt ko vairāk par

Šimaņa memuāru tapšanu. Pārsteigums bija, ka viņa man atveda arī honorāru. Uztvēru to kā jauku un sirsnīgu žestu. Vēlāk sapratu, ka atrodos tiesiskā valstī, kur godīgi atalgot padarīto darbu ir pienākums.

Ar cieņu un pateicību atceros Šimani, šo neparasto cilvēku, kurš atstājis manā dzīvē dziļas pēdas ne vien kā glābējs un cilvēciskuma piemērs, bet arī kā nelokāmas suverēnas personības paraugs.

Pēc mana ierosinājuma, pārbaudījuši lieciniekus un dokumentus, Yad Vashem (Holokausta mocekļu un varoņu memoriāls un zinātniskais centrs Jeruzālemē, Izraēlā) 2000. gada februārī Paulam un Šarlotei Šimaņiem piešķīra pasaulē augsti godāto titulu "Taisnīgais starp tautām" (Righteous Among the Nations), ko saņēmuši arī citi Eiropas cilvēki, kuri liktenīgajos holokausta gados palīdzējuši iznīcībai nolemtiem ebrejiem. Viņu vārdi iekalti Yad Vashem memoriāla Taisnīgo goda mūri (Righteous Honor Wall).

Dažus gadus pirms tam jau bija īstenots ierosinājums iemūžināt tur Emīlijas Gajevskas vārdu, un man patīkami apzināties, ka šo trīs tik dažādo personību piemiņa apvienota šajā vietā kā augstāko cilvēcisko vērtību apliecinājums. Jo, kā teikts senā jūdu gudrībā: "Kas glābj kaut vienu cilvēku, glābj visu cilvēci."

TUVOJAS ATRISINĀJUMS

Divas reizes slapstišanās gados man bīstami kļuva cilvēki, kuri paši lielākā vai mazākā mērā piederēja kungu rases nicinātām nepilnvērtīgām tautām. Cita starpā, pirms Sīmaņiem un Meļņikova kundzes īslaicīgu patvērumu biju atradusi Ogrē. Manai saimniecei tur piederēja māja ar lielu dārzu. Intelīgenta, vientuļa pensionāre, īsta divdesmito gadu latviešu sociāldemokrāte, savulaik strādājusi par sekretāri vai ko līdzīgu Saeimā. Ulmaņa laikā valsts darbā viņu vairs neņēma, un viņa jau arī bija pensijas gados. Ogrē man patika — tur šķita diezgan droši, saimniece jauka, ar viņu varēja runāt par politiku un klausīties interesantas lietas par Saeimas laiku.

Saimniece viena vairs nespēja apkopt dārzu un, kā par nelaimi, salīga strādnieku — kādu karagūstekni, ukraiņi. Toreiz gūstekņus vairs tā nemērdēja un nemocija kā kara sākumā. Apstākļi bija uzlabojušies, un privātpersonas viņus varēja dabūt sev par darbaspēku. Mūsējais izrādījās dedzīgs ukraiņu nacionālists, no visas sirds ienīda padomju varu. Taču vēl vairāk viņš neieredzēja ebrejus un poļus, turklāt tik lielā mērā, ka varēja no rīta līdz vakaram runāt, cik pareizi rīkojas Hitlers, iznīcinādams žīdus visus pēc kārtas un arī poļus piežmiedzot. Otru tik drausmīgu patoloģisku antisemītu savā mūžā aci pret aci laikam vairs neesmu sastapusi. Viņš nenojauta, ka esmu ebrejiete, tomēr mēs ar saimnieci dzīvojām vienās bailēs — kādu dienu viņš to atklās. Tāpēc man neatlika nekas cits kā pazust no turienes pēc tikai nepilna mēneša.

Mazāk bīstama, tomēr nepatīkama situācija radās arī pie Meļņikova kundzes. 1943. gada vasarā viņa bija paņēmusi

Stepanīdai palidzi dārza darbos — pārvietotu personu, astoņpadsmit gadu vecu krievu meiteni, Veļikije Luku puses kolhoznieci. Vācieši no ieņemtajiem apgabaliem izveda civiliedzīvotājus kā darba spēku. Arī Rīgā atradās šāda nosacīta nometne, kur viņus varēja saligt darbiem. Tobrīd pārvietotajām personām tas bija izdevīgi, viņi dabūja normālu ēdienu un kādu nepieciešamu drēbju gabalu, bieži vien — arī nelielu algu skaidrā naudā.

Kad pirmo reizi pie Meļņikova kundzes ieraudzījām Maņu, mums visiem viņas sametās ļoti žēl — izkāmejusi, kauli un āda, liels vecs lakats mēteļa vietā. Meiču nomazgāja, apģērba, drīz vien viņa atkopās un kļuva par glītu jaunu sievieti. Tad sākām ievērot, ka Maņa apveļas miesās pārlietu strauji. Izvaicāta atzinās, ka viņu izvarojis kāds vācu zaldāts un viņai būšot bērns. Kļuva Maņas vēl vairāk žēl.

Pēc noteikumiem, strādniecēm vakaros vajadzēja atgriezties nometnē vai kopmītnē, bet Maņa ļoti lūdza Meļņikova kundzi panākt, lai viņa varētu palikt pie mums arī pa nakti. To visu nokārtoja, tikai

Maņai regulāri vajadzēja reģistrēties par zīmi, ka viņa nekur nav pazudusi. Visnotaļ atžirgusi un uzbarojusies, Maņa sāka rādīt savu padomju pilsones stāju. Ja ukraiņu karagūsteknī sastapu, var teikt, antisemīta tīrradni, tad Maņas personā mēs — abu māju iemītnieki — ieraudzījām istu fanātisku komjaunieti. Līdz tam ne man, ne pārējiem nebija gadījies ar šo tipāžu satikties vaigu vaigā.

Maņa savā apkārtnē visu redzēja tieši tā, kā viņai politno-darbībās bija mācīts. Viss tūlīt bija skaidrs, apgūtās nostādnes nekavējoties un bez šaubīšanās ļāva cilvēkus sašķirot. Meļņikova kundze, izbijusi bagātniece, buržuju madāmiņa, baltā emigrante, Maņu bija pievākusi, lai nežēlīgi ekspluatētu. Es biju buržuju meita, tāpēc pret mani tūdaļ vērās proletārisks naidis un nosodījums. Kad labsirdīgā Lotes kundze par samaksu, labu ēdienu un apģērbu uz dažām nedēļām pieņēma Maņu pastrādāt savā dārzā un mājas saimniecībā, šķiriskais naidis nekavējoties iedegās arī pret viņu, bet pret mani vēl pastiprinājās.

Maņa ievēroja, ka Sīmaņu mājā — pie vācu ienaidniekiem — esmu tikpat kā pašu meita, jo cauru dienu sēžu istabā pie galda rakstidama, bet viņa ir tikai melnstrādniece. Lotes kundze bija cerējusi, ka, iepazīstot citu dzīvi, Maņas pado-miskā domāšana mainīsies, taču notika pilnīgi pretēji. Visā, ko Maņa ieraudzīja Meļņikovu un Sīmaņu mājā un cilvēku attiecībās, viņa saskatīja vienīgi apstiprinājumu un spilgtu ilustrāciju komunistiskajiem postulātiem. Jebkura laipnība un nesavtīgā velte tika iztulkota kā liekulība vai viltus.

Cilvēku palīdzību viņa uztvēra pašsaprotami, bez jebkādām pateicības jūtām, jo uzskatīja, ka saņem vien to, ko nīstamie buržuji izsūkuši no viņas mītisko šķiras brāļu asins-sviedricm. Pamazām mēs visi sākam no Maņas turēties pa gabalu, jo īpaši es. Vienīgais, ko vēl cerējām, bija, ka vācu iestādēs vai pie šucmaņiem pati viņa neies, jo tie ir fašisti.

Tuvojoties dzemdībām, Maņa mierīgi palika Meļņikovu mājā, tas ar lielām pūlēm un kukuļiem tika panākts. Kad Rīgā atgriezās krievu karaspēks un padomju vara, Maņai ar bērniņu bija vajadzīga īpaša palīdzība. Meļņikova kundze aizrakstīja uz kolhozu Maņas vecākiem, ka viņu meitai piedzimis bērns no krievu karagūstekņa, kuru vācieši vēlāk nobendējuši. Tā Maņa varēja atgriezties dzimtajā sādžā ar komjaunietes neaptraipīto reputāciju, jo, pēc viņas nostāstiem, tikumi tur valdot ārkārtīgi stipri.

Vasarā situācija Rīgā kļuva arvien saspīlētāka, un vairojās arī manas intuīcijas brīdinājumi. Meļņikova kundzei kaimiņos dzīvoja kāds kurpnieks Ignatjevs. Mēs zinājām, ka viņam ir sakari ar partizāniem — gan ar sarkanajiem Latgalē, gan nacionālajiem Kurzemē. Viņš uzticējās Meļņikova kundzei, arī Stepanīdai Dmitrijevnai un atklāti par visu stāstīja. Sāku lūgt Ignatjevu, vai viņš

nevarētu arī mani nogādāt pie partizāniem.

Ignatjevs tā divaini uz mani paskatījās un teica, ka ebrejus neņemot. Viņus vest esot ļoti bīstami — ja gadās iekrist, tūdaļ atpazīs, sekas būs daudz smagākas nekā ar citiem. Ar ebrejiem īpaša ķēpa, tāpēc partizāni ne visai gribot pieņemt. Vieni ne, un otri ne tik.

Tā mans nodoms neizdevās.

Pēc Paula Šimaņa nāves nodzīvoju Meļņikovu mājā vēl vairāk nekā mēnesi — līdz augusta sākumam. Ilgāka palikšana, kā biju cerējusi, tur nesanāca. Sarkanā Armija jau bija ienākusi Latvijas teritorijā, un arī Rīga sāka atgādināt piefron-tes pilsētu. Vācieši visapkārt ierīkoja zenitlielgabalu baterijas, un vienai no tām izraudzīja Meļņikovu dārzu. Iemītniekiem vajadzēja māju atstāt.

Pati Meļņikova kundze ar slimo meitu Alu un Stepanīda, paņēmušas līdzī visnepieciešamākās lietas, apmetās turpat netālu pazīstamā ģimenē, tur man vietas nebija. Šie ļaudis bija Latvijas krievi, taču Pirmā pasaules kara laikā evakuējušies un nav varējuši atgriezties. No Krievijas revolūcijas viņi bēga nevis uz rietumiem kā vairums balto emigrantu, bet gan uz austrumiem un nokļuva Harbinā, Ķīnas teritorijā. Sākumā viņi dzīvoja diezgan labi. Harbinā bija izveidojusies liela pareizticīgo krievu draudze. Tomēr tad Harbinu okupēja japāņi. Šie Meļņikovu kaimiņi pāri visam kontinentam devās atpakaļ uz Rīgu un beidzot arī ieradās īsi pirms padomju okupācijas vai arī pirmajā padomju gadā, precīzi neatceros. Tie bija patīkami cilvēki, viņiem bija meita Ņina, vecāka par mani, gudra un glīta blondīne, taču slimīga. Ņina bija precējusies ar latviešu puisi Osvaldu Tabaku un dzīvoja Marijas ielā atsevišķi. Arī viņus labi pazinu, jo viņi bieži ciemojās Torņakalnā. Osvalds strādāja VEFā par tehniķi; rūpnīcas produkcija laikam skaitījās militāri svarīga, un armijā viņu pagaidām neiesauca. Kādreiz Ņina un Osvalds bija ieminējušies, ka uz neilgu laiku, ja man galīgi nebūtu kur iet, varētu patverties arī pie viņiem.

Tagad tāds bridis šķita pienācis. Taču ne ar vienu vairs nevarēju sazināties, jo, tuvojoties fronte, viss pamazām izlūdzījās, saka jukt un brukt. Tālrunis klusēja, un man arī nebija kam zvanīt. Pat Emīlijai ne, jo, kopš Blankenšteins bija arestēts, viņa palika bez pastāvīgas dzīvesvietas un nakšņoja te pie vieniem, te otriem. Tomēr bija norunāts, ka ārkārtējā gadījumā man jāiet pie viņas māsas Marijas un Juzefa Karčev-skiem uz Vecrīgu. Namu, kurā viņi strādāja par sētniekiem, zināju.

Pirmo reizi ceļā devos viena pati, nezinot, vai maz sastapšu cilvēkus, pie kuriem eju. Pilsētas satiksme vairs lāgā nedarbojās, pāri tiltam vajadzēja tikt kājām. Citas izejas nebija.

Uzliku plecos savu mugursomu, kurā atradās viss, kas man piederēja, un gāju. Jau pa gabalu ieraudzīju, ka tilta galā stāv vācu

karavīri un visiem pārbauda dokumentus. Tie nebija esesieši, bet vienkārši armijas zaldāti. Redzēju, ka viņi aptur cilvēkus un prasa dokumentus, dažiem liek noiet malā, ieskatās somās, citus palaiž.

Ieslēdzās mans autopilots — vairs neko nedomāju, pilnīgi paļāvos uz instinktu. Šķiet, pat nepagausināju soli, gāju droši uz priekšu. Pienākusi tuvāk, ieraudzīju jaunus puisi, uzsmaidīju viņiem, pieķeros mugursomai, pavaicāju: "Vai parādīt?" — un devos tikai taisni uz priekšu. Viņi tāpat atsmaidīja man pretim, viens pamāja ar roku uz tilta pusi. Neapturējuši mani palaida garām, un aizgāju pāri tiltam pie Jāzepa un Marijas, kā dēvēju Karčevsku pāri. Manā mūžā tas ir vēl viens no neticamajiem, neizskaidrojamajiem veiksmes gadījumiem, kuri glābuši man dzīvību.

Lielajā namā Pēterbaznīcas apkaimē — tam bija iekšpa-galms ar otru māju — Karčevskus laimīgi atradu dzīvokli, tūlīņ ieradās arī Emīlija, un mēs sākām apspriesties, ko darīt. Karčevski paši bija seši cilvēki, un mazajā sētnieka dzīvoklītī sētas mājā varēju varbūt pārgulēt vienu nakti, bet ne apmesties uz ilgāku laiku.

Tobrīd daudzi ridzinieki jau brauca projām uz Kurzemi un Vāciju, un Juzefs teica, ka arī viņa aprūpes namos vairāki dzīvokļi esot tukši, bet atslēgas, kamēr iemītnieki atgriezīšoties, uzticētas viņam. Visi zināja, ka viņš ir godīgs cilvēks, ļuzels mani iemitināja puspagraba dzīvoklī, kur bija palikušas visas mēbeles un daudzas citas mantas, man par prieku — pat radioaparāts. Logi, tieši ietves līmenī, palika vienmēr aptumšoti, reizi dienā Marija nesa man ēdienu — maizi, pienu, kādu pavalgu, palaikam zupu, iztikt varēju. Klusiņām vai visu dienu klausījos BBC — ziņas mani pacilāja, dzīvoju līdzī sabiedrotajiem, flotei un desantam Normandijā, iztēlē kopā ar franču pagrīdi grāvu vāciešus Francijā, tuvojos Parīzei. Mani krievu raidījumi, savukārt, vēstīja par frontes tuvošanos austrumos. Un tas nozīmēja, ka tuvojas arī mazākais ļaunums, kā Šimanis teica par Padomju armiju.

Augu dienu mana vienīgā sabiedrība bija žurkas, ar kurām saprātos lieliski. Ne viņas man šķita pretīgas, ne no viņām baidījās, kaut tiku lasījusi, ka izsalkušas žurkas uzbrūkot pat cilvēkiem. Viņas iebaroju ar pārtiku, ko Marija man nesa, reizēm pat ar sieru. Kamēr pati ēdu, dzīvnieciņi izturējās pieklājīgi — izlīda no spraugām un spīdošām actiņām skatījās uz mani, gaidot, vai nepratišos.

Kādu dienu Marija neieradās. Pārāk neuztraucos, maizes gabaliņš man vēl bija, ūdeni padzēros no krāna. Taču, kad viņa nerādījās arī otrajā un trešajā rītā, mani pārņēma trauksme. Nebija ne jausmas, kas notiek ārpusē. Sāku gudrot, ko darīt tālāk, un nolēmu pagaidām nelīst ārā, palikt vēl turpat.

Trešajā dienā, vēlu vakarā, ar ēdienu atnāca Juzefs. Atnesa arī avīzes Tēvija 25. augusta numuru. Izrādījās, tuvīnā namā, Peldu ielā

15, sētniece Alma Pole slēpusi septiņus ebrejus, tostarp vienu sievieti. Vīriem bija izdevies sagādāt kādus ieročus. Viņi nebija ar pliku roku ņemami. Bet nu kāds bija uzrādījis šo slēptuvi. Laikrakstā Tēvija par žīdu noziedzniekiem apzīmēto nelaimīgo tvarstišana izvērtās istā sadursmē. Savu tiesu saņēma viens no policistiem. Aplenktajā mājā notvertos tūdaļ nošāva. Bet, kā teica Juzefs, laikam kādam tomēr laimējies izglābties, bēgot pa jumtiem. Gūstītāji uzskatījuši, ka no aplenkuma bēglis nav varējis izlauzties un noslēpies tuvējās mājās, tāpēc sākuši meklēt pa dzīvokļiem. Telpas pārbaudīt ieradās arī pie Juzefa. Tas tika darīts ļoti rūpīgi, taču policisti lika mieru aizslēgtajiem dzīvokļiem. Par tiem Juzefs paskaidrojis, ka to iemītnieki, bēgdami no krieviem, devušies uz Kurzemi un tajos nav iespējams iekļūt,

neuzlaužot durvis. Šos dzīvokļus tā arī neaiztika.

/

Kādu laiku pie mājām tomēr palika posteņi, un Juzefs iedrošinājās ierasties pie manis ar ēdienu tikai aiznākamās dienas vakarā. Starpgadījums mums bija beidzies laimīgi, tomēr īsta miera vairs nebija un mēs nolēmām, ka man šis nams jāatstāj. Tikai gadus vēlāk uzzināju, ka vēl vienā no tukšajiem dzīvokļiem bija noslēpti citi ebreji — mana jau pieminētā klases biedrene Rīva Šefere un viņas brālis. Toreiz to pat nenojautu, tik stingra bija glābēju konspirācija.

Augusta beigās izgāju uz savu pēdējo patvēruma vietu — Marijas ielā pie Osvalda un Ņinas Tabakiem. Tolaik armijā vai leģionā sāka iesaukt arī līdz tam atbrīvotos darbiniekus, taču Osvaldam nenāca ne prātā paklausīt. Sākušajās jukās viņš slēpās sava nama pagrabā, taču diezgan droši jo bieži uzgāja arī savā dzīvoklī. Par Osvaldu kaimiņi īpaši neinteresējās. Katrs domāja pats par sevi, jo bija skaidrs, ka tuvojas vācu varas gals. Kad Tabakiem jautāju, vai viņi varētu mani pieņemt, Ņina tikai pasmējās: kāda starpība — ja slēpju vienu, paslēpsu arī otru.

Patī Ņina tajā laikā stipri slimoja, skaitījās hroniska slimniece ar invalīdes apliecību, kas atbrīvoja no darba. Viņa sirga ar plaušu kaiti un astmu, no mājas reti kad izkustējās. Piepelnijās ar mašīnrakstīšanu mājās. Tajās nedēļās 1944. gada septembrī un oktobrī, ko pie viņiem nodzīvoju, mums klājās ļoti grūti. Vienīgi Ņinai bija pārtikas kartītes, arī no malas neko vairs lāga nevarēja dabūt. Atceros, reiz mums atnesa lielu gabalu gaļas ar kaulu, pie kura ņudzēja tārpī. Novārijām etiķūdenī, tārpī uzpeldēja augšā, šķidrumu nolējām un, pārlikuši citā ūdenī, gaļu izvārijām mīkstu. Zupai nebija nekādas vainas. Ne saindējāmies, ne nomirām. Tikai ļoti novārgām gan — kad iznācu no slēpņa, svēru četrdesmit septiņus kilogramus.

Drīz vien pienāca laiks, kad Rīgā reta nakts pagāja bez gaisa trauksmes, un tad visiem vajadzēja doties uz pagrabu. Osvalds, kurš

pa dienu tur mitinājās, vakaros pa melnajām kāpnēm nāca augšā uz dzīvokli, es, protams, arī paliku augšā, savukārt Ņina rīkojās otrādi — atskanot trauksmes sirēnām, nokāpa pagrabā; tas tika darīts arī tādēļ, lai kaimiņi redzētu, ka dzīvo viena. No uzlidojumiem ne es, ne Tabaki īpaši nebaidījāmies. Par mani vispār nevarēja būt runas — joprojām dzīvoju tajā pašā bezjūtu transā, bet arī Tabaki izturējās ļoti mierīgi, pat bezrūpīgi.

Šo namu Marijas ielā, tāpat kā iepriekšējos, man vēlāk vairs neizdevās sazīmēt. Aptuveni lēšu, ka tas varēja būt netālu no Bruņinieku un Stabu ielas. Tieši mums pretī, ielas otrā pusē, atradās kāds vācu štābs. Atceros vēlo oktobra vakaru, kad citi nama iedzīvotāji kā parasti sēdēja pagrabā, bet mēs ar Osvaldu pa logu vērojām štāba evakuāciju. Padomju artilērija jau apšaudīja pilsētas centru. Tas, kas notika uz ielas, līdzinājās teātra izrādei, un mums bija gadījušās ļoti labas vietas, gluži kā ložās. Nemanīju, ka vācieši būtu mēģinājuši dedzināt kādus papīrus vai pat spridzināt ēku, viņi gluži vienkārši skrēja ārā no telpām, metās automašīnās, lēca uz motocikliem un drāzās prom, kaut kādas kastes līdzī nēmdami. Papīri un papīriši pa vaļējiem logiem lidinājās, virpuļoja augstu gaisā un lēni slidēja zemē, klājot bruģi kā dīvainas sniegpārslas. Līdzko šis bars bija prom, uz skatuves parādījās tuvīno māju iedzīvotāji un, par spīti šāviņiem, kuri joprojām krita un sprāga samērā bieži, tauta sāka laupīt veikalus. Marijas ielā visgarām bija veikali un veikaliņi, preces tajos vēl turējās. Mēs ar Osvaldu ievērojām, ka vīriešus vairāk interesē tā sauktās rūpniecības preces, kuras vācu laikā tika pārdotas pēc īpašas punktu sistēmas, bet sievietes metās uz pārtikas bodēm. Īpaši smieklīgs izskatījās vīru azarts, tukšojot sieviešu veļas veikalu otrā ielas pusē, netālu no jau pamestā štāba. Daudzi ieradās ar velosipēdiem un rokas ratiņiem un pakām vien grāba krūšturus un dāmu biksites.

Tad šaušana pastiprinājās, Marijas iela sāka tukšoties, un mēs ar Osvaldu sapratām, ka vairs nav neviena, kuram varētu mūs nodot. Beidzās pēdējais cēliens, bet priekšpēdējo jau biju noskatījusies no sava sestā stāva loga iepriekšējā dienā, kad kopš agra rīta pa Marijas ielu kājām un braukšus uz ostu kā skudras plūda ļaudis ar koferiem un aizsaiņiem — tie, kuri nevarēja vai nevēlējās palikt pie krieviem. Kad štābs bija projām, veikali izlaupīti un vāciešus nekur vairs nemanīja, pēdējo nakti arī mēs ar Osvaldu nokāpām pagrabā. Tā bija savāda bezvaras nakts — gan bez vāciešiem, gan krieviem, vismaz mūsu apkaimē.

Jauks, rēni saulains (bet varbūt man tikai tā šķita?) trīspadsmitā oktobra rīts ar neierastu klusumu pēc pēdējo dienu grandonoas sagaidīja mani, kad, dīvainu, neierastu izjūtu pārņemta, pēc gandrīz trīssarpus gadu slapstīšanās izlīdu no pagraba, savas pašas pēdējās

slēptuves. Bija apmēram pieci no rīta. Mani vairs netaisījās uz ielas tāpat vien apcietināt un nogalināt, taču neziņa par to, kas notiks tālāk, gandrīz taustāmi rēgojās gaisā. Nerealitātes sajūta turpinājās.

Pagrabā durvis veda uz pagalmu, kura otrā pusē atradās blakusmāja. Un uz gluži tādām pašām kāpnītēm, pa kādām virszemē biju iznākusi es, sēdēja kāds cilvēks. Viņa pozā kaut kas šķita pazīstams. Klāt pienākusi, ieraudzīju pazīstamu, jaunu ebreju. To pašu, par kuru Emilija kādreiz bija atnesusi ziņu, ka vēl geto pastāvēšanas pirmajā posmā viņš apprecējies ar manu agrāk pieminēto bērnības draudzeni Vīviju Mizrohu. Viņš pēdējo diennakti bija slēpies kādas blakusmājas pagrabā.

Vīvijas vīru Hariju Nišu gan pazinu visai pavisai, vairāk no skata. Taču, satikušies Marijas ielas nama pagalmā, metāties viens otram ap kaklu un apskāvāmies kā brālis ar māsu. Stāsts par Vīviju un Hariju ir viens no ļoti ļoti nedaudzajiem ar laimīgām beigām. Tobrīd zinājām vienīgi to, ka Vīvija, vīlīas māte un jaunākā māsa nav gājušas bojā, jo bijušas kazernētas armijas šūšanas darbnīcās, taču vēlāk aizvestas uz koncentrācijas nometni Štuthofu. Visas trīs izdzīvoja. Māte, manas mātes draudzene Lilija, un jaunākā meita Eva pēc koncentrācijas nometnes atbrīvošanas kopā ar franču gūsteknēm aizsoļoja uz rietumiem, bet Vīvija atgriezās Rīgā, lai sameklētu vīra pēdas, un tur patiešām viņu satika dzīvu. Kā pasakā. Mums izdevās apmesties vienā mājā, par ko no visas sirds priecājos. Taču tas bija uz īsu laiku. Par mums krietni vecākajam Harijam no pirmās pēckara dienas bija nelokāma apņēmība tikt laukā no Padomju Savienības. Līdzko bija noslēgta vienošanās par poļu pilsoņu legālo repatriāciju uz dzimteni, Harijam (un ne jau viņam vien) izdevās iegādāties attiecīgu Polijas dzimšanas apliecību, kopā ar sievu izkļūt no PSRS un no Polijas doties tālāk līdz pat feruzālemei. Bet tas jau ir cits stāsts. Tolaik gan jutos, it kā būtu zaudējusi māsu, tomēr priecājos par viņu veiksmi.

Pēc tikšanās ar Hariju izgāju uz Marijas ielas. Tā bija pilnīgi tukša, cik tālu acis sniedzās — neviena cilvēka. Un tad ieraudzīju pirmo padomju karavīru — mīnu meklētāju. Neliela auguma, ar aziāta sejas vaibstiem, pavisam necila izskata. Viņu redzēju varoņlomā, viņš bija lielās antifašistiskās koalīcijas kareivis, pat ja varbūt pats to īsti neapzinājās. Citā reizē šo zaldātiņu būtu uzlūkojusi ar klaju nepatiku, taču tagad, viņu ieraugot, pārņēma liels atvieglojums un pateicība, manī atlaidās gandrīz vai pārakmeņojusies spriedze.

Diemžēl sapratu arī to, ka man šajā brīdī tomēr nav lemts tas jūsmīgais, tīrais prieks, kas mani dabiski pārņemt, citus sabiedrotos sagaidot. Bez šaubām, neliekuļošu, — pats galvenais, ka biju dzīva. Un dzīvība glābta visiem, kuriem līdz šim uz to bija liegtas dabiskās tiesības. Tomēr pēc visa agrāk pieredzētā loloju visai maz ilūziju par to, kas mani gaida nākotnē. Nezināju, kā pret saviem glābējiem

izturēties. Vienmēr esmu uzskatījusi, ka nepateicība ir zemiskas jūtas, tās nedrīkst attaisnot ne ar kādiem blakusapsvērumiem. Karavīrs, kurš Marijas ielā meklēja mīnas, riskēdams ar savu dzīvību, bija glābis arī manējo. Vienalga, kas viņš bija un kāds vēl būs, tajā brīdī mani pārpildīja vienīgi dziļa pateicība. Un tomēr brieda sarežģītas jūtas. Atcerējos Paulu Sīmani. "Jūs savus glābējus nevarat izvēlēties," viņš bija teicis, paredzēdams šo situāciju.

Jau tuvākajās dienās karavīrus ikdienā nomainīja padomju varas pārstāvji un sākās vēsturiskais posms, ko asprātīgie čehi daudz vēlāk kodolīgi noformulēja: "Atnāca kā atbrīvotāji. Palika kā okupanti."

Mani valdīja mērens haoss. Vācu laikā bija vienkāršāk: zināju, kurš ir mans ienaidnieks, kurš grib mani iznīcināt, un sasprindzināju spēkus pretestībai, lai viņa nodoms neizdotos. Tagad arvien grūtāk kļuva atšķirt draugus no nedraugiem.

Līdzīgu pretrunīgu savīļņojumu manī izraisīja arī 1945. gada 9. maijs. Pasaulē cilvēki ielās jau 8. maijā liksmoja. Arī es, protams, priecājos, ka vairs neiet bojā cilvēki, ka pa pusei jau sagrautajā Eiropā vairs nekrīt bumbas un lielgabalu šāviņi. Ka viens necilvēcīgs režīms ir iznīcināts. Bet otrs, arī necilvēcīgs, taču joprojām eksistēja. Kamēr vēl risinājās karadarbība, un vēl kādu brīdi vēlāk ne vienam mūsu starpā nerimās cerība — kaut kas pavērsīsies uz labu, mainīsies šajā valstī. Šodien mēs zinām, ka šādas cerības iedvesmoja daudzus cilvēkus gan rietumos, gan austrumos, īpaši frontiniekus, kuri bija ieraudzījuši Eiropu. Klida baumas, ka pēc fašisma sagrāves, pēc uzvarai veltītajiem kolosālajiem upuriem pūtīšot brīvāks vējš, nebūšot vairs arī kompartijas vienvaldības, mazināšoties drošībnieku visuvarenība un tamlīdzīgi. Krievu draugi stāstīja, ka, piemēram, Baltkrievijā pat esot palaistas baumas par kolhozu sistēmas likvidāciju, lai ātrāk varētu atjaunot nopostīto lauksaimniecību. Miera sarunu gaita, konferences un līgumi, kā arī varas orgānu rīcības metodes pašmājās ātri izgaisināja ilūzijas un cerības. Kļuva skaidrs, ka slazds ir aiz-cirties un arī man liktenis ir lēmis dzīvot prātam un jūtām nepieņemamā nemainīgajā padomju pasaulē.

Mana personiskā cīņa neizrādījās galīga, tā nebija vainagojusies ar pilnīgu uzvaru. Zināju, ka vajadzēs cīnīties un sevi aizstāvēt arī turpmāk, dienu dienā. Gaidāmais cīniņš btis citāds, bet tāpat prasīs visus spēkus. Un esmu palikusi pilnīgi viena.

Ūdeņi pār manu nogrimušo Atlantīdu bija sakļāvušies, stāvēju svešā, nemīlīgā krastā, un manā priekšā necaurredzamos, blīvos miglas blāķos slēpās nezināms kontinents.

Pēcvārds

Si atmiņu grāmata tapa ilgi, vairāk nekā desmit gadu. Ceru, ka nav sīkāk jāpamato un jāskaidro, kāpēc prāta un dvēseles enerģija periodiski apsīka un dažkārt mēnešiem ilgi pat netuvojos plauktam, kurā krājās sākotnējie uzmetumi un piezīmes. Bija grūti savaldīt atdzīvojušos pārdzīvojumus. Mērķtiecīgāk sekojot valdonīgajam atmiņu pavedienam, būtu jāmet malā visi citi dzīves pienākumi.

Paveikt iecerēto, atdot sirdsparādus zudušajai pasaulei un tās cilvēkiem izdevās, pateicoties praktiskajam atbalstam, ko sniedza vairāki draudzīgi ceļabiedri. Tiem gribu teikt savu lielo paldies.

Vispirms Guntai Strautmanei. Vairāku gadu gaitā Rīgā un Berlīnē viņa manus pagātnes stāstus ierakstīja diktofonā, iepriecinot ar savu sapratni un līdzpārdzīvojumu (ierakstu apjoms vismaz divreiz pārsniedz iespiedversiju). Gunta atšifrēja runātos fragmentus un sakārtoja tos. Šo tekstu tad arī sāku apstrādāt un veidot saskaņā ar savu domu un priekšstatu. Guntas melnais darbs bija patiesi pašaiizlīdzīgs, jo viņai, pieredzējušai žurnālistei un redaktorei, bez šaubām, būtu gribējies šo materiālu pašai izmantot kādā uz intervijām balstītā biogrāfiskā portreta grāmatā. Paldies, Gunta!

Grāmatas tapšanas beigu posmā neatsverams palīgs man bija Marta Dziļuma, cita starpā — mana netaisnā vīra Valta Grēviņa brāļameita. Viņa jauno tekstu datorā sagatavoja nodošanai apgādam un lielā mērā veica arī redaktora funkcijas. Paldies, Marta!

Atmiņas nav zinātnisks vēstures pētījums, kura uzdevums ir aptvert notikumu gaitu visās cēloņsakarībās un kontekstā. Atmiņu mērķis ir atdzīvināt individuālos dzīves vērojumus un pieredzi konkrētās detaļās, izsekot, kā lielā vēsture ielaužas cilvēka personiskajā liktenī un citu cilvēku rokām virza vai kropļo to. Taču atcerēšanās vien nevar garantēt faktu precizitāti. Arī individuālā stāstā jāpārbauda atmiņā glabātā informācija par objektīviem vēsturiskiem datiem, ar kuriem autors gadu gaitā ticis konfrontēts. Pateicos erudītajam vēsturniekam Marģeram Vestermanim, kurš veltīja savu laiku, lai to izdarītu. Paldies, Marģer!

Visbeidzot — skumju aizēnota pateicība mana vēl zaļā manuskripta pirmajai lasītājai Līlijai Dzenei. Iznāca tā, ka vēl paspēju viņai pašai to izteikt mūsu pēdējā telefona sarunā starp Berlīni un Rīgu, divas dienas pirms viņa aizgāja mūžībā. Gadiem ritot, Līlija mani neatlaidīgi mudinājusi pārvarēt iekšējo barjeru un uzticēt savu stāstu cilvēkiem. Augsti vērtējot viņas aso prātu un kompetenci, jau pēdējās versijas tapšanas laikā biju uzklusījusi vairākus vērtīgus ierosinājumus un ar gandarījumu un prieku saņēmu cienītās ilggadīgās kolēģes pārsteidzoši emocionālo akceptu. Paldies, Līlija!

Valentīna Freimane
Rīga — Berlīne

PIRMĀ DZĪVE

Pirmās dzīves aizsākums.....	
Rīga — Parīze.....	
Berlīne, Meinekestraftē 9.....	
Kā kino.....	
Sākas skola.....	
Elizabetes ielā.....	
Tēvs un māte.....	
Grāmatas. Teātris.....	
Luterskola.....	
Mainās Berlīne. Mainās dzīve.....	
Mainoties Eiropai, jāmaina arī skola.....	
Vidus iela 9.....	
Pirmā mīla.....	

201

Ka krievu klasika

OTRA DZĪVE

Šoks bez terapijas. Pirmais padomju gads . . .	
Pēdējais cēliens sācies.....	
Zem dzeltenās zvaigznes.....	
Emīlija.....	
Vīri un sievas.....	
Geto.....	
Cilvēki. Likteņi.....	
Priekšskars krīt Vidus ielā.....	
Bēgļu gaitu sākums.....	
Palīdz baptisti.....	
Perfer et obdura. Izturēt un noturēties.....	
Pārdaugavā siltāks klimats.....	
Pauls Sīmanis.....	
Tuvojas atrisinājums.....	

377

Pēcvārds

Valentīna Freimane

sadarbībā ar Guntu Strautmani

Ardievu, Atlantīda!

Apgāds "ATĒNA",

reģistrācijas apliecība Nr. 40003301814, Blaumaņa ielā 16/18 -

2a, Rīga, LV - 1011, e-pasts: atena@atena.lv www.atena.lv

Iespiests un iesiets SIA "Jelgavas tipogrāfija"